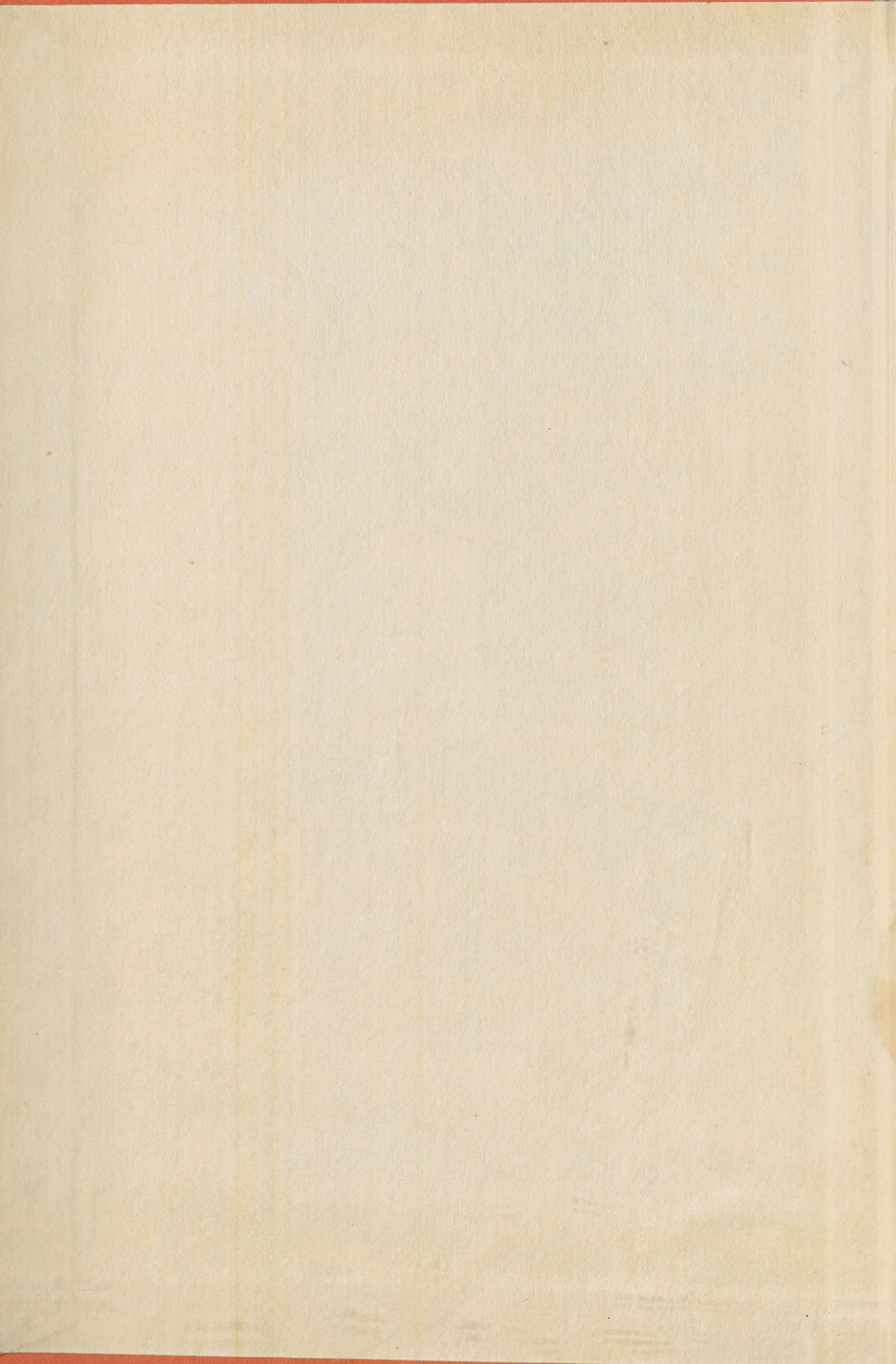
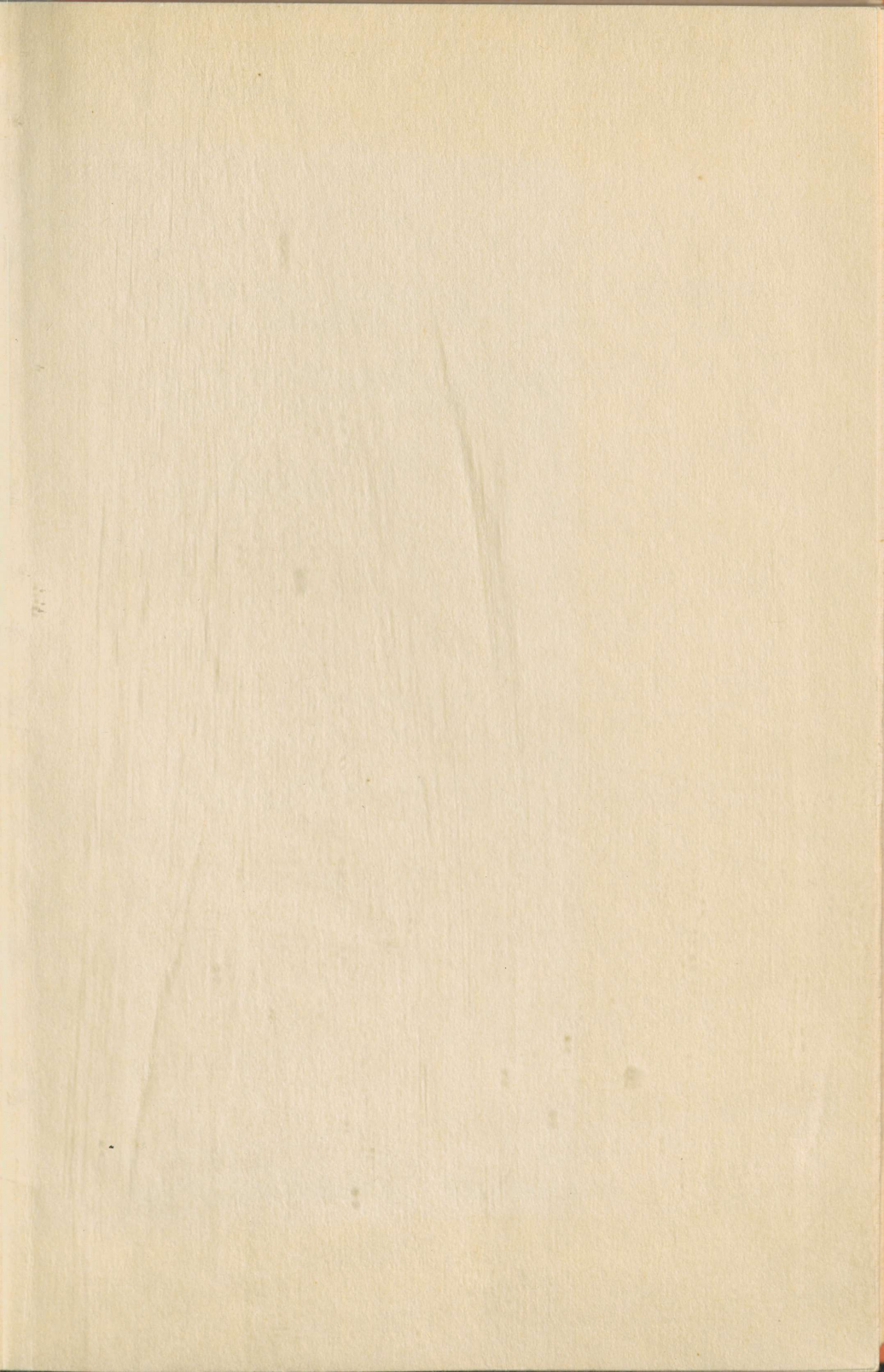

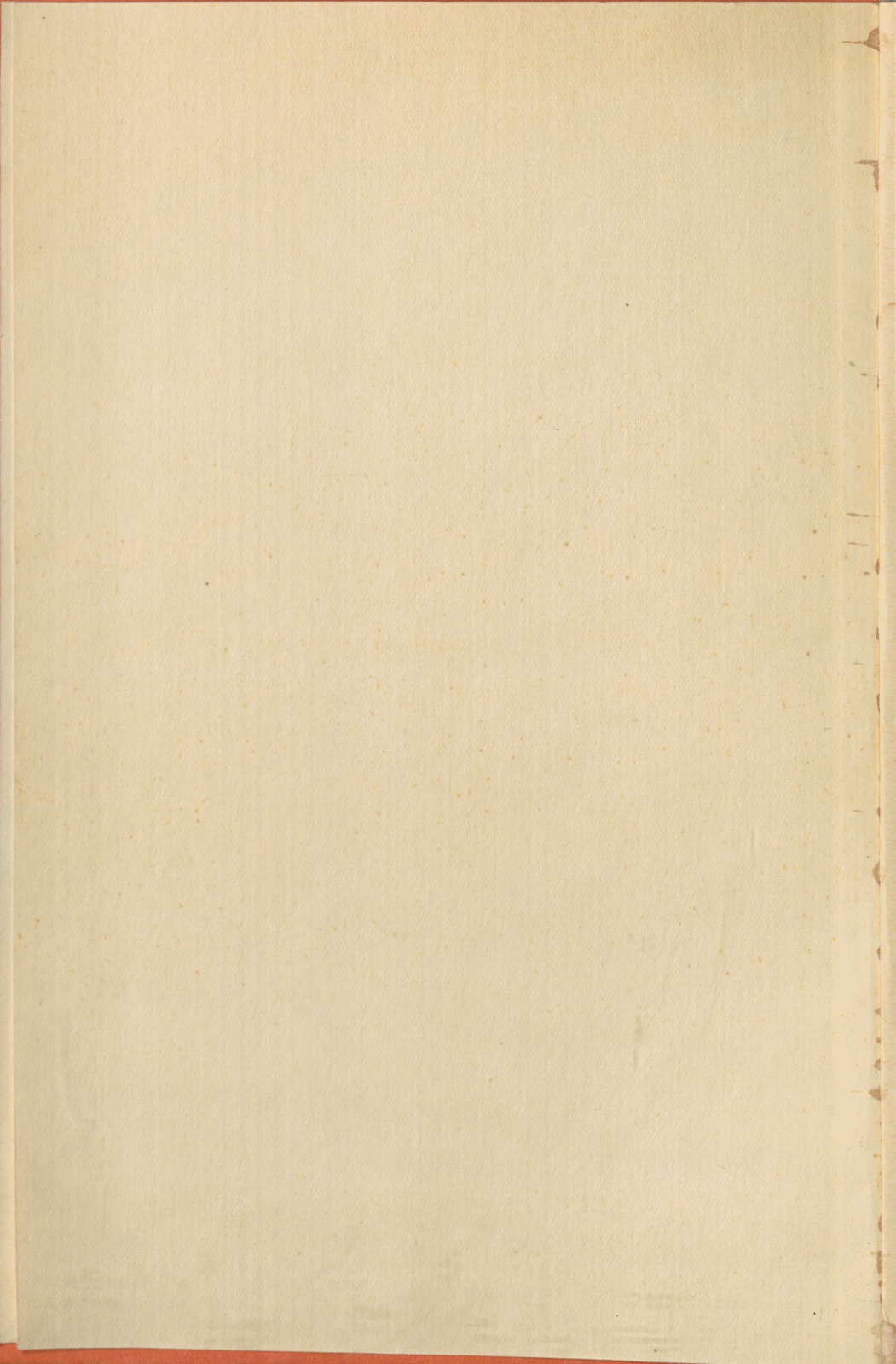
A. KRIISA L. VILLAND

KIRJANDUSE LUGEMINE

V KL.

A-30626

A. KRIISA L. VILLAND

KIRJANDUSE LUGEMIK

V KLASSILE

KIRJASTUS «VALGUS» • TALLINN 1970

8E+8V
K75

Kunstiliselt kujundanud A. Säde

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

JÄLLE SÜGIS— KOOLI- JA RÄNNUTEED

TÖÖ ALGAB

Paul Rummo

Aasta uue lehe käänas:
suvi sügisesse kipub.
Viimseid päevi Kloogal, Väänas
plagisesid laagrilipud.

Pähkleist veel kord täita taskud;
veel kord käigud merre, jökke;
veel kord kaalul mõõta raskust;
esineda lõpulõkkel...

Valvell! pidulikult kajas, —
aeglaselt lipp langes mastist.
Autobuss end teele ajas
ägades me rängast lastist.

Ime küll! — kõik võtnud priskust
värskes õhus hüva roaga.
Linnas jooksuks ruumi piskult,
kuidas harjuda küll toaga?!

Aga siis, kui sügismaru
tühjal laagriplatsil kohab,
küll on mõnus, saame aru,
kummarduda laua kohal.

Küll neis raamatutes peitub
maake, mida vapralt kaevad!
Nannipunn vaid töö ees heitub, —
kange mees ei karda vaeva.

Idanema neljad, viied
pani kaunis suvepuhkus.
Töö meil talvel mingi nii, et
kodumaa võib tunda uhkust!

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kuidas luuletaja väljendab mõtte — sügis on lähenemas?
2. Kuidas mõista lauset «Küll neis raamatutes peitub maake, mida vapralt kaevad!» Sõnasta mõte tavalises ütlemissüüsis.
3. Jutusta oma suvepuhkusest (pioneerilaagris, kodus, maal).

SÜGIS

Viivi Luik

Ma ei tea,
kas sa oled käinud
sügisel maal.

Taevas on kõrgele tõusnud
ja puudest said
jaheda leegiga lõkkes
lagedail väljul.

Näed sa, kui kauaks
septembrikuu valgus
jää peatuma viljapuuaeda.

Küsi päevalille käest,
kui sa muidu ei usu!

SÜGISENE KODU

Juhan Liiv

Mu armas kodu, väikene,
seal eemal mäe peal!
Su üle särab päikene,
puud haljendavad seal.

Siin pilved, tuuled, päikene,
kõik vanad tut'vad on,
siin olgu suur või väikene —
kõik vanad sõbrad on.

Siin kaerapõld, siin kartulid,
siin vana tuttav tee;
koer jookseb õueväraval,
kask varjab oja vee.

Siin väljad nõnda seljakad
ja armas päikse läik,
siin väljad nõnda viljakad, —
hea kraavikaldal kõik!

Siin kari tuleb karjamaalt,
mets laulust kõliseb —
ja igalt, igalt, igalt ra'alt
mu noorus heliseb!

Siin koduõhk mind teretab
kui siidikäega,
tuul teele tervist vastu toob, —
nii õnnis olen ma!

Siin olen nõnda vaene ma
ja nõnda rikas ka:
mu tut'vad kõik on minuga
ja mina nendega.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Luuletus «Sügisene kodu» sisaldab rea pilte. Milliseid?
2. Kuidas võiks seda luuletust illustreerida?
3. Püüa luuletuse alusel oma kujutluses luua pilt sügisestest kodust. Kirjelda seda pilti.
4. Miks on autorile lapsepõlvkodu nii armas?
5. Kuidas mõista luuletaja sõnu: «Siin olen nõnda vaene ma ja nõnda rikas ka...?»

HALL

Vilukene, vennikene,
hallakene, ainekene,
kaste külma, kaunikene,
mine mõisa välja peale,
astu auna otsa peale,
karga kaeranabra peale,
vaheliku varju peale,
kuheliku kukelile —
seal on su suvine saaki,
seal sinu varane vaeva...

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Leia tundmata sõnade tähendus sõnastikust.
2. Mida võib selle laulu põhjal öelda rahva suhtumisest mõisnikesse?

VANASÖNU SÜGISE KOHTA

Sügisene maaküünd — pool maa rammu.
Sügisel on karjapoiss targem kui kevadel kuningas.
Kõik sügised pole salvetäitjad.
Sügisel sööks — ei jõua süüa,
kevadel sööks — ei ole süüa.
Kevadine vihm kosutab, sügisene kaotab.
Ei kõik talved ole vennad
ega sügisesed ööd õed.
Kevade üks päev, sügise üheksa päeva.
Sügise söödab, kevade kurnab.

RÄNDLINNUD

Kersti Merilaas

Uniselt näitab end päike
vaiksetel sügisekuudel,
veel tema hiline valgus
eretab kollastel puudel.
Punaselt leegitseb vaher,
kask aga tilgutab kulda,
vaibana kirevad lehed
katavad kulu ja mulda.

Traatidel kükkis ja kössis
lindude käratsev rodu;
jälle on tulemas tali,
jätma peab jällegi kodu.
Vaatavad ainiti üles
vihaste pilvede sõudu,
pojad ent proovivad julgelt
vastsete tiibade jõudu.

Tundmatuid radasid ihkab
nooruse rahutu veri:
kaugel, oi, kaugel Lõunas
kohiseb sinine meri,
kõrgete mägede vahel
orgude igihaljus,
sinna ei ulatu iial
Põhjamaa pakase valjus.

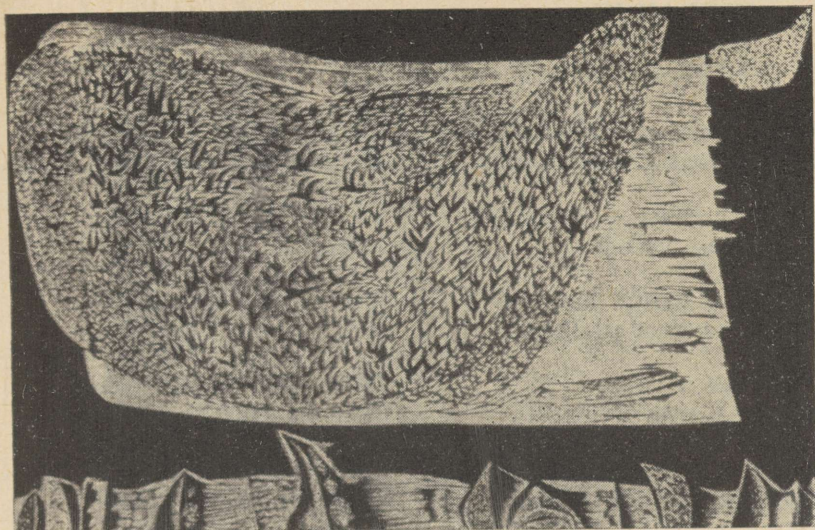
Kuigi on ilusas lõunas
kaunimad lilled ja rohud,
ootavad seal meie linde
kurjad ja kavalad ohud:
paljud neist, nõrkedes lennul,
langevad lainete hauda,
teisi ent maitseva roana
kantakse pidulauda.

Kui seal siis palmide ladvus
õõtsudes põuases lõõsas
linnukest tagasi hüüab
sõbralik kadakapõõsas,
niisked ja varjavad laaned,
kuused, mis lõhnavad vaiku,
igatseb väikene süda
koduseid pesitsuspaiku.

Nõnda on rändlinnu saatus —
tigeda talve eest ära.
Tulevad udud ja hallad,
väljadel vareste kära.
Lahkuvad viimased kured,
hüvasti jättes kluu-kluuga,
viipavad kodumaa kingud
iga põõsa ja puuga.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milline kujutluspilt tekib sügisest? Leia huvitavaid piltlikke väljendeid.
2. Kuidas luuletuses on kujutatud rändlinnu koduigatsust?
3. Võrdle seda luuletust P. Ulase pildiga «Linnuparv».
4. Kirjuta rändlindudest jutustus. Mõttele jutustusele tabav pealkiri (näiteks «Rändlinnu saatus», «Jälle jätma peab kodu» jt.).

Linnuparv (graafika) P. Ulas

LUMI TULEMAS

Ju hakkab lumi lubama,
ju hakkab vilu vedama,
hakkab halla hangutama,
kaste külma kargutama.

Ei ole aega hallal tulla,
ei luba lumel sadada.
Meil on lõikus lõikamata,
vili kokku korjamata.

Las saab lõikus lõigatud,
vili kokku korjatud,
vihud väljalta veetud,
hakid ahju paiste'elle —
siis on aega hallal käia
ja luba lumel sadada,
kastel külma kargutada.

ÜLESANNE

Missugune soov selles rahvalaulus väljendub?

KINDAKIRI

Kersti Merilaas

Maa oli märg ja metsad udus,
õde kambri kinnast kodus.

Kodus kinnast — kellele?
väiksemale vellele

udukarva hallist lõngast,
maakarva mustast lõngast,

viie vilka vardaga,
kümne kärke sõrmega.

Kured läksid — kurjad ilmad,
sõsar vardale lõi silmad.

Viimsed lehed kaotas laas.
Haned läksid — hallad maas.

Õde oli nobe nukerdama,
käbe kinnast kasvatama.

Keras kolme pässu vill,
helevalge ute vill.

Kuuled igatsevat huiget —
juba lahkuvad meist luiged.

Luiged läksid — lumi teel.
Vellekesel kärsik meel,

vahib välja läbi ruudu:
kinnastel veel pöidlad puudu.

Veereb veel üks päevake,
kulub kulla tunnike.

Öösel kõva külma pidas,
lõunaks paksult pilve vedas.

Egas tali taeva jää:
esimesed helbed, näe!

Paljakäsi nüüd ei minda.
Sõsaralt sai soojad kindad,
kindad kätte väikemees,

udukarva hallist lõngast,
maakarva mustast lõngast,
suured valged tätrad sees.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mida rohkem sügis talve ees taganeb, seda kaugemale õde kinda kudumisega jõuab. Kuidas on luuletaja seda kujutanud?
2. Selles luuletuses võib tähele panna erilist kõlalisust. Millest sa seda märkad?
Selgita näidete abil selle luuletuse ilu.

MUINASJUTTE, MUISTENDEID, VALME

HERAKLES

(Lugusid kreeka müütidest)

Herakles hällis

Herakles, Zeusi poeg, oli kreeka suurim kangelane.

Zeus oli pojale juba hällilapsena palju jõudu andnud ja temale kuulsusrikka tuleviku määranud.

Jumalate kuninganna Hera aga vihkas Heraklest juba selle sündimisest peale ja kiusas teda kogu eluaja.

Kui Herakles oli vaevalt kaheksa kuud vana, saatis Hera kaks koledat madu poisikest surmama. Maod pugesis öösel läbi lahtise ukse tuppa, kus väike Herakles magas oma ema voodi kõrval vask-sel kilbil.

Ähvardavalt keereldes ajasid ussid endid saba peale püsti ja sirutasid susisedes oma pikad kaelad üle kilbi ääre, et last mürgi-hammastega salvata.

Herakles ei olnud veel magama jäänud. Ta märkas madusid, sest nende silmad kiirgasid nagu tuli, nii et tuba oli täiesti valge.

Lapsehoidja, kes istus poisikese juures, nägi neid samuti ja hakkas suure häälega karjuma.

Heraklese ema, nähes oma last surmaohus, hüppas voodist ja sööstis valjusti appi hüüdes madudele kallale.

Aga noor Herakles aitas ennast ise. Ta tõusis kiiresti istukile, haaras madudel kõrist kinni ja pigistas kõigest jõust.

Küll maod väänlesid ja keerlesid! Nende suud olid laiali ja keeled ripnesid allapidi. Herakles aga ei lödvendanud oma haaret enne, kui koletistel oli hing väljas ja nende kehad olid tõmbunud kangeks. Siis sirutas ta naeratades oma käed, mis hoidsid surnud madusid, väriseva ema poole.

Nüüd tormas tuppa ka Heraklese kasuisa Amfitrüon, kes oli kisa peale üles ärganud. Tal oli haljas mõök käes. Tema kannul jooksis salk sõjariistus kaaslasi. Kuid teha polnud enam midagi, võidetud vaenlased lamasid surnult maas. Väike Herakles oli nendest jagu saanud.

Imestades märkas Amfitrüon, milline jõud on poisikesel. Ta laskis Teebast Zeusi ennustaja Teireisiase kutsuda ja jutustas talle nähtud imest. Pime ennustaja kuulutas vanematele, et Heraklesest saab vägev kangelane, kes saadab korda kuulsusrikkaid tegusid: hävitab maal ja merel koledaid kiskjaid, lööb maha kurjategijaid, võidab hiiglasi, võtab ette võidukaid sõjakäike. Kangelastegude ja nähtud vaevade tasuks antakse talle pärast surma eluase jumalate kojas, kus ta elab koos nendega õnnes ja rahus.

Heraklese noorpõlv

Kuulnud Teireisiase ennustusest, otsustas Amfitrüon Heraklest kangelasekutsele ette valmistada. Selleks palkas ta kõige kuulsamaid õpetajaid.

Nii juhtuski ühes õppetunnis, et tema muusikaõpetaja, auväärt laulik Linos, lõi Heraklesele sõrmedele, sest õpilane ei olnud vajalikult tähelepanelik. Selle üle vihastas Herakles ja virutas Linosele kandlega vastu pead, nii et vanamees surnult maha langes.

Mõrv — kuigi ette kavatsemata ja kuigi Herakles seda kahetsetes — vihastas, aga ka kohutas Amfitrüoni. Kartes, et poisike võib ägedushoos ei tea mida teha, saatis ta Heraklese Kitaironi mägedesse oma karjuste juurde.

Värskes mägedeõhus ja vaba karjaseelu tingimustes sirgus Herakles hiiglasuureks ja tugevaks noormeheks, kelles võis esimese pilguga ära tunda Zeusi poja.

Kaheksateistkümne-aastaselt oli ta üpris pikk ja suure kehalise jõuga. Ta silmad särasid kui tuleleek. Vibulaskmisel ja odaheitmisel tabas ta alati märki.

Herakles võitleb Hüdraga

Kangelase kasvav kuulsus ei andnud kuninganna Herale rahu. Ta oli kade, et Herakles oli Teebas oma kaaskodanike seas lugupeetud mees ja koduses elus õnnelik perekonnaisa.

Et Heraklese õnne hävitada, saatis Hera talle raske haiguse, mis röövis kangelase mõistuse. Kangelane ei tundnud enam oma poegi ja pidas neid röövlomadeks. Ta viskas pojad tulle, kus nad hukkusid.

Mõne aja pärast toibus kangelane oma haigusest. Kui Heraklese meeltesegadus möödus ja ta oma julmast teost aru sai, valdas teda sügav kurvameelsus.

Pidades end kurjategijaks, kellel ei sobi elada Teeba kodanike keskel, lahkus ta oma kodulinnast kaugete metsade üksindusse.

Kui aeg oli Heraklese südamevalu leevendanud, rändas ta Delfisse, et küsida Apollo oraaklilt, kuidas oma rasket süütegu lunastada.

Oraakel käskis kangelasel minna oma isade linna Tirünsi, kus valitses kuningas Eurüsteus, ja teenida teda 12 aastat, täites sõna-kuulelikult ja vastu rääkimata kõik kuninga käsud.

Jumalate pojal ei olnud kerge käsualuseks hakata. Kuid Herakles sundis enda alandlikuks, nii raske kui see ka oli, ja rändas Eurüsteuse juurde, et teda sulasena teenida.

Varsti pärast seda oli kuningas Eurüsteus oma kardetud sulase jaoks välja mõelnud järgmise töö.

Ta andis Heraklesele käsu, et see Lerna soo Hüdra maha lööks. See oli määratu suur üheksa peaga madu, kes elas Lerna soos, kust ta aeg-ajalt välja ilmus, karju hävitas ning maad laastas.

Kaheksa pead olid tal surmatavad, keskmine, üheksas, aga surematu.

Hüdra vastu välja minnes võttis Herakles oma vahva onupoja Jalaose sõjakaaslasena ühes. Jalaos seisis hobustejuhina tema kõrval, kui nad sõitsid koopa juurde, kus madu elas. Herakles hüppas vankrilt, mässis noolte ümber pigitatud ja väävliga immutatud takku ja pistis selle põlema. Siis sihtis ta noole koopa suust sisse, et peletist urkast välja kihutada.

Madu roomas susisedes koopasuhu ja ajas oma üheksa kaela ning üheksa keelt ähvardades välja. Haljas möök käes, kilp varjuks ees, kargas Herakles maole kallale, ja kuna see end säbapidi tema jala ümber mässis, hakkas Herakles ruttu mao päid maha raiuma. Kuid sellest ei olnud mingit kasu. Iga maharaiutud pea kohale kasvas verisest kaelast kaks pead asemele. Ühtlasi ronis soomudast hiiglavähk välja ja hakkas oma suurte sõrgadega Heraklese säärt näpistama.

Kuid Herakles sai vähist ilma suurema vaevata jagu. Teise jalaga, mis vaba oli, tõukas ta vähi jalgade alla ja tallas ta kilp-

kuue tuhandeks tükiks puruks. Siis käskis ta Jalaosel lähedal oleva metsatuka põlema panna. Niipea kui Herakles Hüdral ühe pea maha lõi, tõmbas Jalaos põleva tukiga üle värsket haava, nii et veri susises. Kõrvetatud kaeltest ei tõusnud enam uusi päid. Sel viisil sai kangelane viimaks kõik pead maha. Surematu pea viskas ta aga sügavasse auku ja veeretask sellele raske kaljurahnu peale. Siis lõi ta Hüdra kõhu lõhki ja kastis noolte otsad mürgise sapi sisse. Kelle keha niisugune nool riivas, see pidi surema.

Herakles puhastab Augeiase tallid

Eurüsteuse sõbral, Kreeka kõige rikkamal kuningal Augeiasel oli tallis mitte vähem kui kolm tuhat veist. Toredaid loomi oli nende hulgas: kolmsada härga lumivalgete jalgadega, kakssada purpurpunast, kaksteistkümmend luigekarva valget ja üks niisugune härg, kes helendas nagu täht. Selle tohutu karja mitme ja mitme aasta sõnnik oli laudast välja viimata.

Herakles sai Eurüsteuselt käsu viia kogu sõnnik Augeiase tallist üheainsa päevaga välja. See oli mitte ainult kõige mustem töö, mis jumalate pojale peale pandi, vaid see ülesanne tundus Heraklesele ka võimatu täita olevat.

Herakles läks siiski Augeiase juurde, vaatas talli hoolsalt üle ja ütles kuningale:

«Sinu kallistel loomadel on väga halvad ja virtsased asemed, ja üldse on see sõnnikulaut sinu kuningalossile väga paha naaber. Sa ei tea tõepoolest enam, kui armsasti lõhnavad roosid, mis sinu aias õitsevad, ja kui kosutav on õhk, mis mägedelt alla puhub, sest sõnnikuhais, mis tallist tuleb, matab kõik ära.

Mina nüüd oleksin küll see mees, kes sellele hädale abi leiaks, nii et sa jälle puhtamat õhku sisse saaksid hingata ja sinu loomadel paremad asemed oleksid. Praegu on nad sõnnikuga koos, nii et enam nende värvistki aru ei saa. Eriti neid punaseid ja valgeid, kelle peale sa nii uhke oled, ei tunne enam ära. Muidugi, kerge see töö ei ole, aga kui sa mulle kümnenda osa oma karjast palgaks lubad, siis tahan talli üheainsa päevaga puhtaks teha.»

Augeias, kes Eurüsteuse käsust midagi ei teadnud, vaatas lõvimantlis võõrale imestunult otsa. Hoolimata tema hiiglase välimusest pidas ta Heraklest ometi meeletuks hooplejaks, sest niisuguse lubaduse täitmine näis võimatu olevat. Sellepärast oli Augeias kõigega kohe nõus, ta ju arvas, et lubatud palka ei tulegi maksta. Kuningas oli uudishimulik, kuidas võõras tuulepea oma lubadust täitma hakkab.

Herakles aga laskis endale õhtuks süüa ja juua anda, sõi hea isuga, jõi tubli sõõmu peale, heitis kohe puhkama ning uinus rahumeeli magama, sest plaan homse jaoks oli tal valmis.

Teisel hommikul tõttas kuningas Augeias kohe talli juurde. Ta tahtis näha, kuidas kangelane sõnnikut tõstab. Herakles aga ei mõelnudki sõnnikutõstmise peale. Ta löhkus talli mõlemast otsast tüki müüri maha, kaevas kanalid ja juhtis nende kaudu kaks jõge, mis sealt lähedalt mööda jooksid, talli sisse, nii et vesi lühikese ajaga kogu sõnniku välja viis.

Imestades vaatas kuningas seda lugu pealt. Ta tundis, et kangelase tarkus pole väiksem kui ta jõud. Aga ihnel mehel oli kahju palgast, mis ta Heraklesele oli lubanud, ja ta salgas lepingu maha.

Augeiase poeg hakkas isa paluma, et ta oma lubaduse täidaks. Selle üle vihastus kuningas ja kihutas oma poja maalt välja. Ka Heraklest käskis ta minema minna. Nii jäigi kangelane oma palgast ilma.

Herakles aga maksis sõnamurdjale kätte. Kui ta teenistus-aeg Eurüsteuse juures täis sai, kogus ta suure sõjaväe ja hävitas Augeiase linna tule ja mõõgaga ära. Kuninga enese tappis ta mürgitatud noolega. Kuninga poja aga, kes tema pärast oli maalt välja aetud, kutsus ta koju tagasi ja pani isa asemele kuningaks.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Miks Herakles täitis kõik Eurüsteuse käsud?
2. Kuidas Augeiase tallide puhastamine Heraklest iseloomustab?
3. Milliseid omadusi ilmneb Heraklesel veel tema tegude kaudu?
4. Muinaskangelastes peegelduvad rahva tõekspidamised. Selgita Heraklese lugude põhjal, mida muistsed kreeklased inimeste juures hindasid ja mida hukka mõistsid.
5. Missugustest teiste rahvaste vägilastest oled kuulnud? Nimeta eesti vägilasi.

AHJUALUNE

Muinasjutt

Mõisahärä käskis kokal head sööki keeta.

Seisis ka suur katel tulel, kus kes-teab mitme talle liha sees.

Kokk istus katla ees ja õhutas tuld.

Korrage tuleb ahju alt põranda seest välja väike mehike ja küsib:

«Armas sõber, anna ka mulle natuke hüva rooga maitsta! Kõht mul tühi ja süda vesine nagu kalapüüdjal.»

«Ei tohi anda,» vastab kokk, «isegi suur pere ootamas.»

«Anna tilgake leentki!» palus väike mehike uuesti.

«Noh, võta siis peale!» ütles kokk ja andis mehikesele kulbitäie leent kätte.

Aga niipea kui kulp mehikese käes oli, sõi ta silmapilk terve paja tühjaks ja kadus ahju alla.

Mis ehmunud leehoidjal nüüd peale hakata?!

Läks vaene mees härra juurde ja rääkis asjaloo nuttes ja kaevates ära.

Härra ei uskunud esiti koka juttu, aga kui see jumala nime suhu võttes asja ihust ja hingest tõendas, sai härra oma meelepaha üle ometi võimust ja käskis kokal uue paja tulele panna. Lisas aga kindlalt juurde: «Kui väike mehike jälle peaks tulema, siis viruta talle kulbiga pähe!»

Kokk läks tööle, ja peagi podises jälle piduroog tulel.

Jällegi tuleb väike mehike ahju alt välja ja palub natuke leent kotikese sisse, mis tal kaelas.

«Ei tohi anda,» ütles kokk. «Härra käskis sulle kulbiga pähe virutada.»

«Ära löö, armas sõber!» palus väike mees. «Küll ma sind jälle aitan, kui sul mõnikord kitsas käes on. Mu naine on kodus haige. Ei ole mul roategijat ega veetoojat. Lase ma panen ühegi kulbitäie leent siia kotikesse, et vaesel ohkajal natukenegi keha kinnitada!»

Kokk mõtles ka: «Ega ta ometi nii häbematu või olla kui enne, ja kui palju tema haige naine siis ikka jõuab ära süüa.»

Andis kulbi mehikese kätte.

Silmapilk oli leem ühes lihaga kotis, pada tühi ning mehike kadunud.

Mis nüüd teha?

Kokk kaebas härrale jälle oma õnnetust ning nuttis ja kaebas veel enam kui enne. Härra sai vihaseks kui tuli, sõimas kokka ja lubas ta majast välja ajada, kui kolmaski kord veel oma ametit paremini ei mõista pidada. Väikese mehikese käskis aga härra silmapilk surnuks lüüa, kui see ennast köögis peaks näitama.

Jällegi uus pada tulel.

Väike mehike ka seal.

Kokk võttis kulbi ja karjus: «Härra käskis su otsekohe surnuks lüüa, šina petis!»

«Ära löö, armas sõber! Kes teab, mis puudus ja nälg sind ennastki veel elus ootab. Küll mina sind siis jälle aitan, kui võin. Mul väeti laps kodus näljas, haige abikaasa suri ära, ei ole mul enam söögikeetjat ega joogitoojat. Anna mu väetile lapsele ometi poolgi kulbitäit leent!» palus väike mehike.

Koka süda läks jällegi haledaks ja ütles seekordki hea mees: «Kui palju niisugune lapsepõnnike siis ikka jaksab ära süüa! Säh, võta peale!»

Silmapilk oli pada aga jälle tühi ja väike mehike kadunud.

Nüüd oli vaesel kokal palk oodata.

Väriseva häälega ütles ta härrale: «Väike mees varastas jälle leeme tulelt ära!»

«Sina, üleannetu, kasi minema!» karjus härra. «Et sa mind aga siinamaani truult oled teeninud, siis luban sul veel täna ööseks siia jääda, aga homme pane oma kribu-krabu kraam kokku ning kasi minema!»

Härra pani kupja leent keetma ja ütles: «Kui väike mehike end jälle peaks näitama, siis löö ta otsekohe surnuks!»

«Hea küll, härra!» ütles kubjas. «Küll ma talle virutan.»

Pandi pada tulele.

Jällegi väike mehike seal ja palub natuke leent.

«Või leent sulle tarvis, sina kelm!» karjus kubjas ning virutas väikesele mehikesele kulbiga niisuguse paugu pähe, et mehike kui kera ahju alla tagasi veeres.

Roog sai ka valmis ja härra meel oli hea. «Ega mehike enam oma nina põletama tule!» ütles ta.

Teisel päeval võttis kokk oma varandusekotikese selga ja tahtis köögist välja minna.

Korraga väike mehike seal, pea rätikuga kinni seotud, ja ütles kokale: «Tule, sõber, jäta ka mind jumalaga! Mul on sulle teele veel midagi kaasa anda.»

Kokk sammuski mehikesele järele.

Ahju all oli ilus suur elukoht, kus oli mitut moodi asju ja värke sees.

Mehike viis koka esimesest toast läbi ja jäi siis väikeses kamb-
ris laudikese ette seisma. Võttis laudilt karbikese ja ütles: «Säh, sõber! Siin on su heateo eest palk. Kui sul midagi tarvis on, siis koputa aga nimetissõrmega karbi kaane peale ja nimeta oma soov.»

Kokk tänas väikest meest kingituse eest ja tuli jälle kööki tagasi.

Ka kubjas oli seekord köögis.

Kokk võttis karbikese, koputas nimetissõrmega kaane peale ja lisas juurde: «Leivakott teekäijale!»

Kohe leivakott väljas. Kokk laskis veel mitu asja karbikese abil välja tulla, ja kubjas ei jõudnud karbikest küllalt imetleda. Küsis siis: «Ütle ometi, sõber, kust sa selle kalli karbikese said?»

Kokk rääkis kupjale kõik ära ja läks siis ise teele.

«Kui asi nii on, siis pean ma väikese mehikese käest niisama-
suguse karbikese saama. Küll ma eilse kõrvalopsu jälle heaks teen. Oot, oot, panen paja tulele!»

Kubjas keedab ja keedab, keedab ja ootab, aga mehike ei tule. Hüüab viimaks: «Sõber, tule ometi külaliseks!»

Oligi väike mehike seal.

«Miks sa mind kutsud? Mul koka sööki küllalt veel kodus,» ütles väike mees.

«Katsu ometi! Ega see midagi ei maksa!» ütles kubjas.

Väike mees katsus ja ütles siis: «Ole terve! Tule nüüd kaasa, ma maksin ka kulu ära.»

«Mis suur kulu see ka on!» ütles kubjas ning astus rõõmsal meelel väikesele mehikesele järele.

Kubjas sai karbikese; tuli tänamata ja sõna lausumata väikese mehikese juurest ära. Ruttas siis härra juurde ning palus tähele panna, mis sünnib, kui ta sõrmega karbi kaanele koputab.

Koputas ka.

Karbist kargas väike mees välja, raudnui käes, ja hakkas här-rat ja kubjast vemmeldama, kuni mõlemad maas poolsurnud olid. Kadus siis ühes karbikese ära.

Väikest mehikest ei näinud aga keegi pärast seda enam.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Missugused tegelased on selles muinasjutus head, missu-gused halvad? Põhjenda.
2. Jutusta teemal «Kubjas ja imekarbike». Alusta nii: «Kub-jas juhtus parajasti kõõgis olema, kui kokk kingitusega sinna tuli...».
3. Muinasjuttudes kajastuvad rahva unistused ja soovid. Milline neist ilmneb kõnealuses muinasjutus?

VAESELAPSE KÄSIKIVI

Muinasjutt

Üks vaene vanemateta tütarlaps oli kui lambatall järele jäänud ja õelasse peresse kasvandikuks saanud, kus tal muud sõpra ei olnud kui perekoer Krants, kes mõnikord leivakoorukese vaese-lapse käest sai. Tütarlaps pidi hommikust õhtuni perenaisele käsi-kivil jahvatama, ja kui tal väsimust puhates kivi mõnikord seisma jäi, oli malk kohe kihutajaks lapse kannul. Õhtul olid vaeselapse käed kui puunotid tuimad, aga kes sellest hoolis. Palukest, mis vaestelastele armust antakse, peab suurem osa enamasti vere ja higiga perevanematele tasuma. Kes küll kuuleb vaestelaste ohka-

mist ja loeb nende silmapisaraid, mis palgeid mööda alla vee-
revad?

Ühel päeval, kui meie nõder tütarlaps jälle rasket käsikivi
ümber ajas ja väga nukral meelel oli, et perenaine teda hommikul
söömata oli jätnud, tuli üks närakas riides ühe silmaga lonkur
sant sinna. Aga ta ei olnud kogunisti mitte kerjaja, vaid kuulus
Põhja tark, kes enese sedapuhku sandiks oli moondanud, et rah-
vas teda ei tunneks. Sant istus ukselävele maha, vaatas teraselt
lapse rasket tööd, võttis palukese leiba oma kaelkotist, pistis lap-
sele suhu ja ütles:

«Lõuna on veel kaugel, võta pisut leiba kehale karastuseks.»

Vaenelaps näris kuivanud palukest, mis magusam kui sai
maitses. Ta tundis sedamaid jõudu kätes kasvavat.

Sant ütles:

«Sul, vaesel, võivad käed küll väsinud olla ühtepuhku rasket
kivi ümber ajades?»

Tütarlaps vaatas kahtlaselt vanataadile silma, nagu oleks taht-
nud tunnistada, kas küsimine tõsi või pilkamine pidi olema, ja kui
ta näo lahke ja tõsise leidis, siis kostis ta:

«Kes vaeselapse kätest lugu peab! Veri on alati küünte all ja
malk möödab selga, kui nii palju ei jõua teha, nagu perenaine
tahab.»

Sant käskis lugu pikemalt rääkida, et ta lapse elu põhjani
tundma saaks. Kui vaenelaps jutu oli lõpetanud, võttis vanamees
kotist rätikuräbala, andis lapsele ja ütles:

«Seo õhtul magama heites see rätik oma pea ümber ja ohka
südame põhjast: «Magus unenäoke, kannu mind sinna, kust käsi-
kivi leian, mis ise jahvatab, et minu, nõdra abi pikemalt tarvis ei
oleks!» Kirstu kaant ei tohi sa aga iial lahti teha, sest see oleks
sulle surmaks.»

Vaenelaps pistis rätikuräbala põue ja tänas anni eest vana-
meest, kes sedamaid oma teed läks. Õhtul magama heites tegi
vaenelaps, nagu sant teda oli õpetanud.

Ta sidus rätiku pea ümber ja ohkas silmaveega soovimise sõnu,
ehk tal küll enesel palju lootust ei olnud. Ta uinus kergema süda-
mega magama kui muidu. Kaetud silmade ette tuli kentsakas une-
nägu, mis tütarlapse pikale teele rändama viis, kus mitu ime-
likku juhtumist sündis. Viimaks jõudis ta sügavale maa alla, mis
ehk põrgu võis olla, sest kõik näis kole ja võõras. Õueväravad sei-
sid laiali, kus ühtegi elavat looma liikumas ei nähtud. Edasi min-
nes tõusis mürin, nagu oleks käsikivi jahvatamas. Vaenelaps kõn-
dis mürina juhil argsel sammul edasi, kuni ta aida ulualt suure
kirstu leidis, kust seest kivimürin temale kõrvu kostis. Lapse jõud
ei võinud kirstu liigutada, veel vähem paigast tõsta. Seal nägi ta
tallis sõime küljes valget hobust ja mõnus mõte tuli talle seda-
maid pähe: hobune tallist võtta, kõiega kirstu ette rakendada ja

sedaviisi kirst ära viia. Ta tegi mõtte tõeks, pani hobuse kõiega kirstu ette, istus ise kirstu kaanele, võttis pika vitsa kätte ja hakkas tuhatnelja kodu poole kihutama.

Teisel hommikul unest ärgates tuli tähtis unenägu talle meelde, mis nii elav näis, nagu oleks ta tõesti kirstu kaane peal tüki maad sõitnud. Silmi laiali sirutades nägi ta kirstu aseme kõrval enda ees. Asemelt karates võttis ta kehikutäie otri, mis eile öhtul jahvatamata jäänud, puistas terad auku, mille ta kirstu kaanelt leidis, ja vaata rõõmsat imet: kivid hakkasid sedamaid murisema! Natukese aja pärast oli valmis jahu kotis.

Nüüd oli vaesellapsel hõlpus põli. Salakivi kirstus jahvatas, mis talle anti, ja tütarlapsel ei olnud suuremat vaeva, kui viljateri pealt sisse puistata ja jahu alt välja võtta.

Perenaine sai mõne aja pärast märku, et kirst jahvatusel vaeselapse abimees oli. Ta hakkas salanõu pidama, kuidas tütarlast majast ära ajada ja jahvatamise kirstu tema asemele võtta, mis süüa ei tahtnud. Esiteks tahtis ta jahvataja kirstuga ennast ligemalt tutvustada, et näha saada, kus imelik jahvataja pidi seisma. Himu kihutas naist ööd ja päevad taga ja ei andnud talle kusagil mahti, enne kui saladust tundma saaks.

Ühel pühapäevahommikul käskis ta vaesellapsel külasse minna ja lubas ise koduhoidjaks jääda. Seesugust lahket lubadust polnud vaeselapse kõrv enne veel kuulnud. Ta pani rõõmuga puhta sargi selga ja paremad hilibud ümber ning ruttas siis minekule.

Perenaine vahtis talle niikaua ukسلävelt järele, kuni tütarlaps tema silmist kadus. Siis võttis ta aidast kehikutäie viljateri, puistas need kirstu kaanele, et kirst jahvatama hakkaks, aga kirst ei teinud seda. Naisel oli palju vaeva ja tööd, enne kui ta raske kirstukaane pealt jõudis kangutada. Viimaks läks kirstu kaas nii kaugelt praokile, et eideke silma sisse julges pista, — aga oh õnnetust! elav tuluke kargas kirstust välja ja sütitas perenaise põlema, nagu oleks ta takukoonal olnud; ega jäänud temast suuremat üle kui kamalutäis tuhka.

Kui leskmees hiljem teist naist tahtis võtta, tuli tal meelde, et kasvandik vaenelaps juba inimese-ealiseks oli jõudnud ja seepärast tarvis ei olnud kaugemat kosjateed ette võtta. Pulmad peeti vaikselt kombel ja kui naabrirahvas öhtul koju oli läinud, läks ka mees noorikuga magama. Teisel hommikul leidis noorik aita minnes, et kirst käsikiviga tükkis öösel aidast oli ära kadunud ja et mingit jälge vargast polnud nähtavale jäänud.

Ehk küll igalt poolt otsiti, ligemalt ja kaugemalt järele kuulati, kas kuskilt kadunud asja inimeste silma pole tõusnud, siiski ei ole tänapäevani sellest midagi nähtud ega kuulnud. Imelik käsikiviga kirst, mille ükskord unenägu maa alt välja oli toonud, võis niisama imelikult tagasi läinud olla.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milles ilmneb perenaise südametuse vaeslapse vastu?
2. Mis on «Vaeslapse käsikivis» tõeline, mis väljamõeldis?
3. Muinasjuttude keelt iseloomustab teatud vanamoelisuus. Leia sellekohaseid näiteid.
4. Leia «Vaeslapse käsikivist» muinasjutule omaseid kujundilisi väljendeid.
5. Missuguse episoodiga algab muinasjutu sündmustik? Mis sellele eelneb?

EMAJÕE SÜND

Friedrich Robert Faehlmann

Vanaisa oli maailma loonud ja selle üle sinise taeva laotanud, säravate tähtede ja hiilgava päikesega. Maa peal kasvasid ja kosusid taimed ja elajad tundsid lõbu oma elust. Aga elajad ei kuulunud Vanaisa käsku: nad hakkasid üksteist taga kiusama ja vihkama.

Seal kogus kord Vanaisa nad kõik kokku ja ütles neile: «Mina olen teid loonud, et igaüks oma elust rõõmu tunneks, teie aga olete hakanud üksteist vihkama ja koguni murdma. Ma näen, et tarvis on teile kuningas anda, kes teid valitseks ja taltsutaks. Tema vastuvõtmiseks peate jõe kaevama, et ta selle kallastel võiks asuda. Jõgi kaevake aga hästi sügav ja lai, nõnda et kõik väikesed jõed temas ruumi leiaksid, ja Emajõgi peab tema nimi olema. Mulda aga ärge visake, kuhu juhtub, vaid kandke see mäeks kokku; selle peale tahan ma lasta ilusa metsa kasvada ja seal peab teie kuningas elama. Ka kuristikud ja orud tehke sinna, et teie kuningas seal varju leiaks tuule, halva ilma ja päikese eest. Ma olen teid hulgana siia kokku kogunud; igaüks tunneb oma jõudu, nüüd värskest töö kallale!»

Siis lahkus ta nende seltsist ja kõik ruttasid tööle. Jänes ja rebane mõtsid jõe tee ära; jänes hüppas ees, rebane jooksis tema järel ja tema lohisev saba tähistas Emajõe voolu teed. Mutt ajas esimese vao, mäger kaevas sügavas, hunt ajas hunnikusse, karu kandis ära, ka pääsuke ja teised linnud olid kõik ametis.

Kui jõepesa oli valmis saanud, tuli Vanaisa tööd üle vaatama. Ta oli kõigea rahul. Ta kiitis iga töolist:

«Mutt ja karu, teie näite ju kõige hoolsamalt tööd teinud olete, nii et te üleni määrdunud olete. Hea küll, see porine riie jäägu teile kui auriie mälestuseks. Sina, hunt, oled nina ja jalgadega tublisti tööd teinud, sulle peavad must nina ja hallid jalad

jääma. Aga kus on vähk? Ta on ju muidu üsna tragi poiss ja tal on hulk käsi; kas ta on maganud?»

Vähk oli just praegu muda seest välja roninud ja pahandas, et Vanaisa teda ei näe. Ta hüüdis pahaselt:

«Vanamees, kus su silmad on, et sa mind ei näe? Nad on sul küll selja taga.»

«Sina ninatark,» oli vastus, «sellest ajast peale peavad sinu oma silmad selja taga olema.»

Kui Vanaisa oli selle karistusega valmis saanud, näeb ta üht hilpharakat, kes ühelt oksalt teisele lendab, oma ilusat kuube päikese käes hiilata laseb ja muretut lauluviisi vilistab.

«Edev kuuselind,» hüüab ta, «kas sul midagi muud teha ei ole, kui ennast ehtida?»

«Vanake,» vastab lind, «töö on porine, mina ei või oma kuld-kollast kuube ära rikkuda ega oma hõbekarva pükse mustaks teha. Mis ütleksid sa ise siis?»

«Sina riidealp,» hüüab vanamees karmilt, «tänaest päevast olgu sul mustad püksid, ja sa ei pea karistuseks kunagi ojust oma janu kustutama, vaid veetilgakesi lehtedelt korjama; oma lõbusat laulu pead sa ainult siis vilistama, kui teised loomad kõik paku poevad ja läheneva halva ilma ees värisevad.»

Jõepesa oli nüüd valmis. Vanaisa valas oma kuldkarikast sinna vett sisse, elustas seda oma hingeõhuga ja määras tema jooksu sihi.

See oli Emajõe sünd ja nõnda oli lugu tema kaevamisel.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milliseid loodusnähtusi see muistend seletab?
2. Mis on siin tõeline, mis väljamõeldis?
3. Kuidas on kirjeldatud iga looma tööd?
4. Mida võib selle muistendi alusel öelda rahva suhtumisest töösse?
5. Öpi seda muistendit tekstilähedaselt jutustama.

MIKS JÄNESEL ON MOKK LÕHKI

Kord tulid jänesed mäele suure männi alla kokku oma viletsa elu parandamise üle nõu pidama. «Vaadake, armsad jänesed,» ütles kõige suurem jänes, «meie peame kõiki kartma, aga ükski ei karda meid. Küti ja koerte ees peame kanget hirmu tundma ja ei tea, kuhu pesa teha, kus naise-lastega elada. Seda pole meil lootagi, et meie elu paremaks läheb, vaid see läheb palju hullemaks, sest

iga poisijõmpsikas ajab meid taga, ja kui juhtub nägema, siis karjub: jänes, jänes! Parema lähme järve ja uputame endid ära, siis on meie vilets elu otsas. Surema peame ju ükskord muidugi.» Kõik jänesed olid selle nõuga rahul ja hakkasid ligidal oleva järve poole jooksuma, et seal end ära uputada. Järve kaldal oli aga suur lambakari söömas ja karjane oma koeraga rohus küljeli maas. Kui jäneste jooksumüdin nende kõrvu kostis, kohkusid nad kangesti ja pistsid jooksu, lambakari ees ja karjane koeraga taga järel. Seda nähes hakkasid jänesed naerma ja ütlesid: «On ikka ka loomi ja inimesi, kes meid kardavad ja meie eest ära jooksevad.» Nad pöördusid metsa tagasi. Kangest naermisest jäid neil aga mokad lõhki.

KUST UBA ENDALE MUSTA JOONE SAI

Kord läksid õlekõrs, süsi ja uba rändama, sest kes palju käinud, see ka palju näinud. Nad olid läbi käinud mitmed maad ja külad, kui teel tuli ette oja. Siin hakkasid nad nõu pidama, kuidas üle saaks.

Õlekõrs ütles: «Laske mina heidan risti üle oja, teie minge minust üle ja tõmmake mind siis teisele kaldale.»

Kuidas mõeldud, nõnda tehtud. Õlekõrs heitis risti üle oja, nii nagu jalakäijatele palke seatakse. Süsi hakkas kõige enne üle minema. Kui ta juba poole purde peale sai, vaatas ta tagasi, mis uba kaldal teeb. Niiviisi põletas ta õlekõrre katki ja ise kukkus susisedes vette. Uba teisel kaldal naeris nende äpardust nii, et naerust lõhki läks.

Parajasti juhtus üks rätsep seda teed tulema. Uba palus rätsepat, et ta tema kinni õmbleks. Rätsep õmbleski, aga musta niidiga, valget tal kaasas ei olnud. Nii sai uba jälle terveks, aga musta niidi õmblusest jäi talle märk külge.

MUINASJUTT JA MUISTEND

Muinasjutt on rahvajutt, milles räägitakse väljamõeldud sündmustest. Muinasjuttudes esineb palju ebatavalist ja üleloomulikku: neis kohtame nõidu ja võlureid, kes inimesi loomadeks, kivideks või lindudeks muundavad; siin sõidetakse lendavatel vaipadel, üleöö tekivad ja kaovad linnad, lossid, järved jne. Kõik see, mis tegelikkuses on võimatu, saab muinasjutus teoks mingi nõiduse läbi.

Alati pääsevad muinasjutus võidule ausus ja õiglus (vaene-laps, sulane), kuna kurjus ja ebaõiglus (mõisnik, õel perenaine) leiavad teenitud karistuse.

Muinasjutt ei ole seotud kindla koha ega ajaga, mis tavaliselt peegeldub ka traditsioonipärasel alguses («Elas ja oli kord üks vaenelaps...») ning lõpus («...elavad veel praegugi, kui nad mitte surnud ei ole.»).

Muinasjuttude keel on lihtne ja pildirikas. Väljenduses armastatakse kordamisi, väga sageli kolm korda. (Muinasjutus «Ahjualune» ilmub väike mehike kolm korda kokalt leent paluma.)

Eesti rahva muinasjutulooming on väga suur. Üldtuntud muinasjutud on «Vaeselapse käsikivi», «Tuhkatriinu», «Kaval-Ants ja Vanapagan» jne. Need muinasjutud on levinud rahva hulgas suust suhu, nende loojaid me tavaliselt ei tea. Seepärast nimetatakse neid rahva muinasjuttudeks. Teinekord aga on muinasjutte loonud kirjanikudki, näiteks Fr. R. Kreutzwald kirjutas «Kullaketrajad», J. Kunder «Imeliku peegli», vennad Grimm «Lumivalgekese ja seitse põialpoissi», Chr. Andersen «Kuninga uued riided». Sellisel juhul on tegemist kunstmuinasjuttudega.

Muinasjuttude kirjutamine ahvatleb tänapäevagi kirjanikke, mille tõendiks on käesoleva lugemiku lehekülgedel leiduv J. Rannapi pala «Erinevad nupud».

Erinevalt muinasjutust on muistend seotud kindla koha aja või inimesega. Rahva arusaamade kohaselt on muistend tõsilugu, mis seletab elu- ja loodusnähtusi, ehkki see seletus põhineb enamasti kujutlustel. Eesti rahvaluules on rohkesti tekkemuistendeid («Võhandu jõe kaevamine»), seletusmuistendeid («Kuidas õpiti rauda jätkama»), vägilasmuistendeid («Tõllus ja Leiger») jt.

ERINEVAD NUPUD

Jaan Rannap

Sa ju tead, kuidas muinasjutud algavad. Elas kord üks poiss, kes... nojah, elas terve hulk poisse ja tüdrukuid, kes ei armastanud oma koolitükkide juures vaeva näha. Kui nad siis kuulsid, et kusagil kaugel suure müüri taga asub maa, kus ilma õppimata võib saada selleks, kelleks sa tahad, otsustasid nad muidugi sinna elama minna.

Missugune oli müür, mis kummalist maad ümbritses, seda ma ei tea. Aga see on igatahes kindel, et sellel müüril oli just nii palju nuppe, kui on maailmas elukutseid.

Esimese nupu alla oli kirjutatud «autojuht». Kes silmad kinni pani ning sellele vajutas, leidis enda kohe kummaliselt maalt. Ja mitte tavalise poisina, vaid juba autojuhina.

Teise nupu alla oli kirjutatud «fotograaf». See nupp tegi kõik

päevapiltnikeks. Kolmanda nupu kõrval seisis suurelt «mehaanik», aga mis edasi, seda võid väga hästi ise arvata.

Poiss, kellest mina tahtsin jutustada, vajutas nupule «lendur». Ja kui ta silmad avas, seisiski kummalisel maal, lendurivorm seljas!

Üldiselt oli kummaline maa niisamasugune nagu see, kus ta varem oli elanud. Ja ka auto, mis pidurite kriginal tema ees peatus, oli samasugune kui need, millega ta mõnel korral varem sõitnud.

Autojuht avas viisakalt ukse.

«Kas soovite sõita?» küsis ta.

«Soovin küll,» ütles värske lendur. Ja palus end muidugi viia lähemale lennuväljale.

Nad sõitsid väga kiiresti. Autojuhil oli seljas nahkpluus. Lendurile tundus ta nagu kangesti tuttav.

«Vabandage,» küsis ta, «ega seltsimees autojuht varem vee-torni Vitka ei olnud?»

«Täpselt!» ütles autojuht. «Sai küll oldud.» Ja küsis vastu:

«Aga seltsimees lendur on vist see poiss Peeter, kellega ma kord kastanisõda pidasin?»

Niisiis oldi vanad tuttavad, kellel sobis väga hästi teha peatus tee äärde ehitatud kohvikus.

Kohvik oli päris tühi. Ainult üks külastaja istus seal ja ta ei joonud sugugi kohvi, nagu oleks võinud arvata. Külaline riidles valges torumütsis kokaga.

«Kuidas te ütlesite?» pahandas ta. «Lisasite jahu ja tõstsite ahju? Kes siis niiviisi kooke teeb! Enne tuleb ometi munakollased vahustada. Missugusele nupule te siia maale tulles vajutasite? Ma vean kihla, et see oli «pagari» nupp.»

Torumütsis kokk punetas nagu peet. Ta oli tõepoolest nupule «pagar» vajutanud.

«No näete nüüd,» kurjustas külaline. «Aga ise kipute kondiitritööle. Saiakesed on teie asi, armas sõber. Saiakesed-leivakesed. Kookide eest hoolitsen siitpeale mina.»

Ja ta tegi seda tõepoolest.

«Nüüd sooviksin ma küll rutem lennuväljale,» ütles lendur, kui kondiitri asjatundlikkuses ei olnud enam vähimatki kahtlust.

«See siin on tore maa, kuid praegu tahan ma igatahes lennata.»

Ja siis ei peatunud nad enne, kui lennuvälja väravas.

Lennuväljal oli palju igasuguseid lennukeid. Nende ümber sagisid mehaanikud. Sealsamas kõndisid lendurid ja naeratasid ilusatele tüdrukutele, kelle ametil on nii keeruline nimi, et pead hinge tõmbama, kui tahad välja öelda: stjuuardess.

Aga kõige rohkem oli mehi, kelle uhke munder lubas arvata,

et tegemist on lennuvälja ülematega. Neid oli koguni nii palju, et nad ei leidnud endale tegevust.

Lendur Peeter sammus suure reisilennuki juurde, mis seisis teistest pisut eemal.

«Kas ma võin sellega pisut lennata?» küsis ta.

«Ja muidugi!» ütles mehaanik. «Olge lahke! Sellel siin on kõik korras.»

Ja ilus stjuaardess lisas:

«Ma kutsun kohe reisijad.»

Lendur Peeter juhtis lennuki stardirajale. Mootorid hakkasid tugevasti mürisema. Ikka kiiremini veeresid rattad. Äkki oli lennuk õhus.

«Kõrgus kuus kilomeetrit,» ütles stjuaardess. «Tunni aja pärast oleme mere ääres.»

«Palun kinnitada rihmad,» ütles lendur Peeter. «Kohe proovim, kuidas tuleb välja surmasõlm.»

Ent reisijad plaksutasid ning hüüdsid: «Braavo!» Surmasõlm tuli suurepäraselt välja.

Nii algas lendur Peetri lendurielu. Hommikul viis ta reisijad sooja sinise mere äärde, öhtul tõi nad tagasi. Aga vahepeal jalgatas ta ilusa stjuaardessiga.

Ent ühel hommikul ei hakanud lennuki neli mootorit mürisema.

«Bensiin on otsas,» ütles mehaanik. «Ja nagu ma kuulnud olen, ei leidu siin maal ka kedagi, kes oskaks seda juurde valmistada. Nagu ma kuulnud olen, ei tahtnud ükski siiatulija saada bensiinitegijaks.»

Sellest päevast alates võttis elu kummalisel maal erakordselt kummalise ilme.

Lennuväljadel lonkisid lendurid elutute lennukite ümber.

Tänavatel tundsid autojuhid igavust. Kohvipoeid ja pagaritöökodasid sulgesid ukseid, sest kellelegi siin maal ei olnud möldriamet meeldinud. Ilma jahuta ei saa ju kooke küpsetada.

Ainult lennuvälja ülemad olid rahul, sest lenduritel oli nüüd aega neile au anda.

Ühel niisugusel päeval kohtas lendur Peeter autojuht Viktorit.

«Igav,» ütles lendur Peeter.

«Väga igav,» ohkas autojuht Viktor.

«Muidu läheks harilikule maale tagasi, aga seal ei oleks ma lendur.»

«Ja mina autojuht.»

Siis vaatasid nad teineteisele otsa ja hüüdsid:

«Aga me võiksim nendeks saada!» Ja mõtlesid sinna juurde: «Harilikul maal juba bensiinipuudust ei tule!»

Kolm päeva matkasid lendur Peeter ja autojuht Viktor, siis

seisid nad jälle müüri juures. Ja sulgesid silmad, et koos vajutada nupule.

Kas ka selle nupu juurde oli midagi kirjutatud? Kuidas siis! Sinna oli kirjutatud «koolilaps».

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

Ülaltoodud pala näitab, et muinasjutud ei pruugi olla ainult muistsed lood ja et neid võib kirjutada tänapäevastelgi ainetel.

1. Millest räägitakse selles muinasjutus? Mis on peamine mõte?
2. Leia kõnealusest palast muinasjutule omased tunnused.
3. Proovi sinagi kirjutada mingi tänapäevaaineline muinasjutt. Ära seejuures unusta, et tabaval pealkirjal on sisu mõjulepääsemiseks suur tähtsus.

KITS JA HUNT

Kits läks kiideldes mäele,
hunt läks hoobeldes järele:

«Tule mulle, kitsekene,
ma teen uued ummiskingad,
pääle seon siidirihmad,
alla apsatid punased.»

Lind aga laulis lepikussa:

«Ära usu, kitsekene,
ära usu hundi juttu:
hundilla on hullud jutud,
karulla kõned kavalad.
Oma nahk on ummiskingad,
sooled pääle siidirihmad,
veri alla apsatimed.»

ÜLESANNE

Õpi seda rahvalaulu ilmekalt esitama.

MUINASJUTT SURNUD TSAARITARIST JA SEITSMEST VÄGILASEST

Aleksander Puškin

Tsaar end matkateele sättis,
hüvasti tsaarinna jättis,
ja tsaarinna hetkest sest
hakkas oot'ma kaasakest.
Ootab tunni, ootab teise,
ootab terve päevakese,
kuni silm tal seletab,
kuni eha helendab,
kuid ei naase kallis kaasa.

Juba lumi katab aasa,
akna taga raagus puul
ulub nukker sügistuul.
Mitu kuud nii möödus pikka,
noor tsaarinna ootas ikka.
Jõuluööl siis pimedal
tütrekene sündis tal.
Teisel päeval juba vara,
heitnud aknast pilgu ara,
nägi naine: tsaar, ta mees,
seisab lossi trepi ees.
Rõõmust rabatud tsaarinna
talle vastu tahtis minna,
kuid ei suutnud, ohkas vaid,
suri rõõmust sedamaid.

Kaua tsaari koormas mure.
«Aga keda patt ei pure?»
mõttles leinav abikaas,
aasta pärast naitus taas.
See ei olnud tõesti ime:
vääris pruut tsaarinna nime,
oli sale, priske, pikk,
arukas ja esindlik.

Aga loomult tsaari hellik
oli kõrk ja isemeelik,
kiivas, edev, jonni täis.
Lemmik-veimena ta, näis,
peegli oli lossi toonud.
Mees, kes selle peegli loonud,
sarnast teist ei enam loo:
kõneandi omas too.
Oma ilust tundes mõnu

peeglile vaid lahkeid sõnu
jagas naine: «Peeglike,
kaunim kõigist — minaks see?
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Kostis nähtamatu suu:
«Jah, tsaarinna, kes siis muu?
Kelgi pole nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge.»
Ja tsaarinna rõõmuhoos,
huultel naer ja kilked koos,
keksles, nõtkutades keha,
püüdis edvilt silmi teha,
ehtis ennast peegli ees,
rõõm ja uhkus silmades.

Tsaaritar vaid endamisi
kasvas, sirgus tasapisi.
Puhkes siis, kui piigaks sai,
roosina kui saabund mai.
Rõõsk ja sale piigakene,
loomult mõistlik sihukene. —
Talle varsti leidis peig —
kuningapoeg Jelissei.
Olid kosjad, isa nõustus,
kaasavara-leping jõustus:
seitse linna kaubateel
seisis seal ja losse veel.

Peole minna kavatsedes,
ehtida end tavatsedes
kõrk tsaarinna küsis taas
oma peeglilt: «Imeklaas!
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Aga peegel kostis nii:
«Kuigi kaunis kõigiti,
kõige kaunim mitte enam —
tsaaritar on sinust kenam.»
Jahmatas tsaarinna: «Kes?»
Kähistas siis raevudes:

«Reeturlik ja vilets ese!
Puruks peksan sihukese.
Sinu kiivas klaasipind
kadedusest laidab mind.
Tüdruk minust kaunim? Vale!

Rohu leian kelkijale.
Et on valgenahkne ta,
kedagi ei üllata:
ema nimelt seda tahtis,
tütart kandes lumme vahtis.
Aga minust, väidan ma,
armsam olla ta ei saa.
Mööna, peegel: minu sarnast,
nõnda kaunist, nõnda armast
kusagil ei leidu! Eks?»

Aga peeglit vastuseks:
«Oli nii, kuid pole enam,
tsaaritar on kõige kenam.»
Peegel kolksti nurka käis,
kõrk tsaarinna viha täis,
armuheitjaks äge liiga,
kutsus tuppa kojapiiga.

Ja Tšernavka, piiga see,
sai talt käsu vihase:
tsaaritütar otserada
paksu metsa talutada,
kuuse külge kõita ta
kiskjatele kiskuda.

Mis seal teha — käsk on vali,
naise viha pole nali.

Ja Tšernavka kuulekas
piiga metsa talutas.

Saabund padrikusse, sohu,
tsaaritütar taipas ohu,
palus härdalt: «Neitsi, lind,
ära hukka metsas mind.
Tasu saad, kui saan tsaa-

rinnaks.»

Ja Tšernavkal puhkes rinnas
ammu varjul hoitud arm,
hinge piinas tegu karm.
Sõnas ta: «Ma sind ei hukka,
üksi jääd vaid metsatukka.
Kaitse, taevas, õnnetut!
Nüüd ma lähen, mul on rutt!»

«Noh?» tsaarinna päris lossis.
«Tüdruk?» — «Rägastikus,»
kostis

oma käskijale ta.

«Paksus metsas üksinda,
seotud kehast, käsist, jalust,
ta ei pääse metsasalust.
Nii on kergem surra tal
kiskja looma käpa all.»
Varsti levis jutukära:
tsaaritar on kadund ära!
Tsaar on mures, aga peig,
kuningapoeg Jelissei,
palund taevalt, et ta meele
muudaks kindlaks, sõitis teele,
otsis pruuti-piigakest,
keda lembis südamest.

Ekslend metsas hommikuni,
piiga aga astus, kuni
leidis rohtund metsatee;
lossi juurde viis ta see.
Talle vastu jooksnud peni
muutus sõbraks mängudeni,
haugatanud korra paar.
Hoovi astus tsaaritar.
Ühtki hinge seal ei näinud,
koer vaid eemale ei läinud —
rõõmutseb seal hüpeldes.

Hetke seisnud trepi ees,
piiga tõstis ukselingi,
astus majja. Pikal pingil
vaibad kirjal kireval...
Tammest laud ikooni all...

kahhelkivist ahjul aga
ase siidist kardinaga...
Mõtles neitsi: «Majas ses
elab tubli peremees,
orvule ei tee ta liiga.»

Ainult pererahvast piiga
otsis kaua asjata.

Kambri koristas siis ta,
küttis ahju, küünlatule
lätis palves pühakule,
ahjule siis ronis, kus
suigutas ta väsimus.

Läksid tunnid. Lõuna paiku
kabjaplagin õues kaikus.
Tuppa, mööda magajast,
sammus seitse vägilast.
Ütles vanem: «Küll on ime!
Kaunim saal, kui lahkusime!
Keegi nobe võõras vist
ootab siin me saabumist.
Kes siis? Meie ette astu —
sõbraks võtame su vastu.
Oled vaarikene sa,
meile onukeseks saa;
oled noormees, näita ennast,
peame lugu vendlusvennast;
oled tudikene eit,
poegadena kohtle meid;
oled neitsi punapale,
astu õena ligemale.»
Piiga ette astus nüüd,
häbelikult oma süüd
lahkusega lunastades
kummardas ja punastades
vabandas, et majja ta
külla tulnud kutseta.
Mehed juba sõnast mõnest
tsaaritari tundsid kõnest;
palund lauda, pirukaid
piigale töid sedamaid,
punast veini karikaga.
Mõistlik piigakene aga
loobus joogist hurmavast,
murdis tüki pirukast,
pistis raasukese suhu;
aga varsti leidis juhu
vabandada siis, et ta
soovib väga puhata.
Vägilastel ammu juba
oli korras ärklituba:
voodi, vaibad, kardinad.
Sinna viisid piiga nad.
Nädalaid on möödunud pikka,
tsaaritar on metsas ikka,
aga igav pole tal
vägilaste hoole all.
Vennad-vägilased uhked
kõik on jalul juba puhtel,

relvad võõle köidavad,
laia laande sõidavad
halle parte põmmutama,
saratseene kõmmutama,
või, kui muud ei leidu head,
niitma tatarlaselt pead,
või tšerkesse lingutama,
noori muskleid pingutama.
Sellal lõuna ahjus keeb:
kodutööd kõik piiga teeb.
Ta ei tusatse, ei kargi,
meestele see meele järgi.
Kõik nad teda austasid.

Sedasi nad elasid.
Ükskord vennad puhtetunnil
õrna armastuse sunnil
esmakordselt vaidlushoos
piiga tuppa läksid koos.
«Kallis neitsi!» vanem lausus.
«Siia tõi meid vennaausust.
Igale meist meeldid sa,
aga ometi ei saa
kosida sind seitse venda.
Kellele sa lubad enda?
Vali peigmees! Ole hea!
Vendadeks siis teisi pea.
Miks sa kurrutasid laupa?
Või ei vääri kaupmees kaupa?
Põlgad, piigakene, meid?»
«Oi, mu velled! Austan teid,»
kostab vaikselt piiga neile.
«Aga kui ma luiskan teile,
las mind kogu maailm neab,
kõige alatumaks peab,
las või hauaks saab see tuba:
olen teise mõrsja juba.
Kõik te võrdsed minu ees,
tark ja vapper iga mees —
kaunimat ei peigmeest vajaks.
Ainult igaveseks ajaks
mind on kosinud mu peig —
kuningapoeg Jelissei.»
Nõutult seisis mehed-osjad.
«Äpardusid meie kosjad.
Unustagem juhtum see!

Pattu küsija ei tee.
Andeks anna!» lausus vanem.
«Kõnet pahaks ma ei pane,»
kostas piiga. «Kõik te vist
mõistate mu käitumist?»
Vennasalkkond, huultel ohe,
kummardas ja lahkus kohe.
Ununesid hetked need,
elu kulges endist teed.

Kuid tsaarinna tsaarilossis
oli tusane ja mossis,
tsaaritari südames
kirus tema meenudes.
Peeglit vihkama end sundis,
vihkaski, kuid varsti tundis:
sant on elu peeglita.
Üles otsis peegli ta.
Hinges edevusekiha,
lausus, unustanud viha:
«Tere, kallis peeglike!
Kaunim kõigist — minaks see?
Kellel on veel nahk nii valge,
nii õrn puna üle palge?»
Talle peegel vastas nii:
«Oled kaunis kõigiti,
aga elab metsas suures
seitsme vägilase juures
piigakene üksinda,
sinust nägusam on ta.»
Nüüd Tšernavkat tutistama
tormas naine. «Sinu jama
see, et surnud tsaaritar.
Reetsid, neetud orjatar!
Taipa, see ei ole nali,
kahest võimalikust vali
üks: kas tsaaritari turm
või, kui soovid, enda surm.»

Kord, kui vendi polnud kodus,
piiga aknal sukka kodus,
nagu pruugiks oli tal.
Peni hakkas trepi all
haukuma, ning kerjus-nunna
nägi piiga hirmununa
taganemas peni ees;

murdjana see lõrises.
Piiga hüüdis: «Eidekene!
Oota hoovis veidikene.
Kõik, mis sulle leian siin,
ise kohe välja viin.»
«Piigakene, tule ruttu,»
kuuldus õest nunna nuttu.
«Neetud krants on lausa hull,
rüü ta lõhki rebib mul,
sammugi ei lase astu.»
Neitsi kähku jooksis vastu,
pihus kakk, kuid trepilt veel
ei saand alla, hooviteel
koer on vastas; heidab maha
jalge ette ega taha
lasta piigat edasi.
Ise haugub sedasi.
Tahab võõras ligineda,
koer on valmis murdma teda.
«Veider lugu. Püüa, säh!»
hüüdis tsaaritar. «Aitäh!»
kostas eit ja kaku püüdis.
«Tänutäheks sulle,» hüüdis,
«kingin õuna. Püüa, laps!»
Peni vinguma ja — krap —
õuna järele teeb hüppe,
aga juba neitsi rüppe
langeb ubin, õrn ja klaar.
Tänas eite tsaaritar.
«Kui on tulel leemepada,
pole aeg veel einestada,
siis söö seda õunakest,
täna eite lõuna eest.
Õun on enam õnnesoovist,»
sõnas eit ja kadus hoovist.
Aga peni neitsi ees
tuppa jooksis vingudes,
nagu miskit talle kaebaks,
nagu miski südant vaevaks.
Näkku vahtis tungivalt,
justkui õuna paluks talt.
Piiga meelitama: «Muri,
ära nuuksu, kutsu kuri,
mine kuuti.» Ise vaid
ukse sulges sedamaid.
Istus, ootas vägilasi.

Silme ees üksainus asi:
 õun kui verev idakaar.
 Nõnda kaunis, nõnda klaar
 oli see, et lõhnav sisu
 hurmas, äratades isu.
 Läbipaistvalt nagu mees
 seemned sädelesid sees.
 Mõtles piiga: «Sest saan lõuna,
 enne ma ei puutu õuna.»
 Kuid ei malland oodata,
 pihku võttis õuna ta,
 hammustas ja killukese
 neelas alla tillukese.
 Järsku võpatas mu kuld,
 pingile end jõuetult
 pühakuju alla toetas,
 õuna põrandale poetas.
 Silmad kinni läksid tal.
 Lamama ikooni all
 jäi siis, elavatest kenam,
 ega liigutanud enam...
 Sellal seitse vägilast
 naasis koju. Väravast
 neile vastu jooksis peni,
 ulgudes ta künniseni
 saatis neid, kui näitaks teed.
 «Kummalised märgid need
 kurba uudist ennustavad,»
 hüüdsid nad ja, ukse avand,
 karjatasid, õde näind.
 Koer, kes nende kannul käind,
 haaras õuna, püsti turi,
 neelas selle siis ja suri.
 Küllap magus õunake —
 mürgitatud oli see.
 Surnud tsaaritari juures
 vägilased mures suures
 seisis kaua troostita.
 Surilina siis ta
 palvetades võtsid katta,
 kuid ei sõandand mulda

matta.

Ta ei hingand, aga nii
 kaunis oli kõigiti,
 nagu oleks vaikne uni
 laud tal sulgend hommikuni.

Ent kui neljas saabus öö,
 toimetasid raske töö,
 leinatalituse kurva,
 panid kirstu neitsi-urva.
 Kirst kristallist oli see.
 Oõneskingu koopasse
 viisid öösel hiud-velled
 kalli kirstukese selle.
 Kuue tulba vahel seal
 mitme malmist keti peal
 lebas see. Teind ümber aia,
 naasid vägilased majja.
 Kurva lahkumise eel
 õe ees kummardades veel
 lausus vanem: «Vaikselt maga,
 varakult su ilu vaga
 kustutasid kurjad käed,
 taevariigi õnne näed.
 Sõsaraks sa olid meile.
 Hellitas sind Jelisseile,
 kallimale, meie arm,
 kõigilt surm su võttis karm.»
 Õel tsaarinna salamahti
 lossi aknast teele vaitis,
 kuni peegli võttis taas,
 küsis tasa: «Imeklaas,
 kellel on veel nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge?»
 Talle peegel vastas nii:
 «Oled kaunis kõigiti.
 Kelgi pole nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge.»

Oma mõrsjat usin peig,
 kuningapoeg Jelissei,
 otsis hoolsalt kogu ilmast.
 Valus pisar veeres silmast,
 aga anda talle nõu,
 kõigile käis üle jõu.
 Ühed naeru kihistasid,
 teised mööda kihutasid,
 visand: «Pole näinud.» — «Ei.»
 Päikse poole Jelissei
 pööras palve: «Päike, sina
 kõrgel keset taevasina
 eha-koitu kokku sead,

kõike näed ja palju tead,
sinu käes on valgus, vari;
kas mu pruuti, tsaaritari,
pole näinud, noorukest?»
Kostis päike kõrgusest:
«Ei, mu noormees, pole näinud,
ehkki kõrgel olen käinud,
küllap surnud on su pruut.
Küsita mu naabrit, kuud,
vast su otsingute rada
tema suudab lühendada.»

Hinges valu, peigmees truu
ootas, kuni kuldne kuu
hakkas laotust valitsema;
kuule nõnda hüüdis tema:
«Kallis sõber, naerusuu,
taevalatern, kuldne kuu,
sina kõnnid kõrget rada,
võtad öösid valgustada;
sinu silma all maailm,
sulle vaatab iga silm,
ümbritseb sind tähesari;
ütle, kas sa tsaaritari,
minu pruuti noorukest,
pole näinud kõrgusest?»
Kostis kuu: «Ei ole näinud.
Küllap läbi ta on läinud
sellal siit, kui olen ma
looja läinud, puhkama.»
«Kahju, et ei ole kohand,»
lausus noormees, raskelt

ohand.

«Meelt ei pruugi heita veel,»
jätkas kuu. «Vast oma teel
tuul on märgand piiga rada
ja sind suudab avitada,
ehkki tal on palju tööd.
Küsi temalt. Nüüd — head

ööd!»

Noormees pööras tuule poole,
nõnda hüüdis tuulehoole:
«Oled võimas, tuulehoog,
keda kuulab merevoog,
kelle tahtel pilvi liigub,
padrik paindub, vili kiigub,

kõiki valitsed sa maid,
jumalale allud vaid.
Aita mind! Sa kaugel käinud,
ehk maailmas oled näinud
piigat-tsaaritari sa?
Tema peigmees olen ma.»
«Oota,» vastas kohinaga
tuulehoog. «Seal metsa taga
lagedal on mägi, kus
mustab koopa avaus.
Koopa hämaruses hallis
kiigub kirstuke kristallist
keset sambaid keti peal.
Inimjalg ei ole seal
talland seda tühja kohta.
Kirstus oma pruuti kohtad.»
Kaugusesse tormas tuul.

Kibe nutuvõru suul,
oma kadund kallimaga
igaveseks jumalaga
jätma siirdus Jelissei.
Nõlvaga, mis järsk kui sein,
tõusiski ta ette mägi.
Mäes ta koopa-ava nägi
mustendamas enda ees.
Siirdund sinna, koopa sees
hämaruses nukker-hallis
märkas kirstugi kristallist,
kirstu ümber sammast kuut.
Lamas kirstus tema pruut.
Hüüdes: «Siia lootus hukkus!»
mõrsja kirstule ta kukkus,
murtud murest, ja kristall
purunes ta keha all.
Neitsi ärkas. Imetelles
ringi vaatas: «Voodis selles
kaua magasin vist ma?»
väljund kirstust, lausus ta.
Järsku: «Ah!» Ja vaba voli
rõõmupisaratel oli.
Oma mõrsja kätel siis
peigmees koopast välja viis.
Naerdes, vadistades juttu
asuti siis teele ruttu.
Juba kuuldus rõkkas eel:

«Tsaaritar on koduteel!»
 Aga kuri võõrasema
 peegli ette mõnulema
 istus jälle laiseldes.
 «Peeglikenel!» kõneles,
 «kellel on veel nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge?»
 Talle peegel vastas nii:
 «Oled kaunis kõigiti,
 aga kahtlust pole enam:
 tsaaritar on sinust kenam.»
 Oma peegli kildudeks
 paiskas eit ja kiljudes

vihahoos ei leidnud kohta.
 Järsku tsaaritari kohtas
 oma kambri läve peal,
 kahvatas ja suri seal.
 Niipea kui tsaarinna maeti,
 rikkad pulmalauad kaeti.
 Naitus kõige kaunim paar:
 Jelissei ja tsaaritar.
 Säärast pidu meie silmad
 pole näinud veel maailmas.
 Sõin ja jõin seal minagi...
 Suhu ei saand midagi.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mida tead äsja tundma õpitud pala autorist Aleksander Puškinist?
2. Millest ilmneb, et kõnealune pala on muinasjutt?
3. Võrdle tsaarinnat-võõrasema ja tsaaritari nende ise-loomuomaduste poolest. Milliseid erinevusi leiad?
4. Pane lugemisel tähele lauseid, kus esinevad sõnad lemmik, hellik, naituma, rõkkama, loitma, naasma, osi, teener, vaar, möönma, maldama (mallata), meenutama, kaikuma, orb (orvu). Asenda need sõnad samatähenduslike sõnadega. Kasuta sõnastikku.
5. Jutusta lühidalt muinasjutu sündmustikust. Koosta eelnevalt kava.
6. Milliseid pilte võiks kõnealuse muinasjutu alusel joonistada?
7. Millist muinasjuttu meenutab sulle äsja tundmaõpitud pala?

ISIKUSTAMINE

Jälgime, kes «Muinasjutus surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest» lisaks inimestele veel kõnelevad. Näeme, et kõnelemisvõime on omistatud peeglile, päikesele, kuule, tuulele ja teistelegi elututele olenditele. Nii leiame selles muinasjutus peegli lausa inimese kombel kõnelemas:

«Oled kaunis kõigiti.
 Kelgi pole nahk nii valge,
 nii õrn puna üle palge.»

Võime veel tähele panna, et elutud olendid sarnanevad elusolenditega teistegi omaduste poolest, näiteks:

«Akna taga raagus puul
ulub nukker sügistuul»

või:

«ootas, kuni kuldne kuu
hakkas laotust valitsema».

Nagu näeme, muutuvad nähtused meile lähedasemaks ja oma-
semaks, kui me paneme nad tegutsema ja toimima nii, nagu seda
isegi teeme.

Tegemist on piltliku väljendusega, kus elututele olenditele on
üle kantud elusolendite omadusi. Niisugust piltlikku väljendit
nimetatakse isikustamiseks ehk personifikatsiooniks.

Isikustamist esineb igasugustes kirjandusteostes, iseäranis aga
muinaslugudes.

ÜLESANDEID

1. Leida antud näidetest isikustamisi.
 - a) Emajõgi peatas oma jooksu, tuul unustas oma rutu (F. R. Faehlmann).
 - b) «Väljaotsa saunas pesitses popsi terve viletsus. Ta põrnitses toas ja jõllitas kambrikeses. Ta haudus niiskel savipõrandal ja kükitas suitsenud parsil. Ta irvitas aidas ja luuras laudas.» (E. Vilde)
 - c) «Oled võimas, tuulehoog, keda kuulab merevoog...» (A. Puškin)
 - d) «Reheväravad nuuksuvad, katus ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla — ojadena...» (E. Vilde)
 - e) «Kui kesktalvel külm õige pakaseks läheb, raputab vangistatud Peipsi oma ahelaid.» (J. Liiv)
2. Moodusta lauseid, kus esineb isikustamisi, tuginedes järgnevatele mõistetele: põld, pilved, varjud, puu, oja, meri, mets, tuul, taevast.

Näidis: Viljakoormast vabanenud põllud ohkavad kergendatult.

ÜLEMISTE VANAKE

Muinasjutt ühes vaatuses
Oskar Luts

Tegelased:

Ülemiste vanake. Väravavaht. Juku, väravavahi väike poeg. Näki-neitsid.

Linnavärv. Väravavaht käib edasi-tagasi, oda-kirves õlal, põlev latern käes, võtmekimp ja pasun vööl. All uinuv linn.

VÄRAVAHAHT (kuulatab). Kes seal käib. Just nagu sammud olid. Aga kedagi pole näha. (Tornikell lööb.) Hm! Kesköö on lähedal. (Istub värava kõrvale kivipingile. Tukub. Linnast kostab aegajalt tume hää. Tasa nagu vaim tuleb linna poolt üks poisike — Juku. Väravavaht tõstab pea, kuulatab.) Kes seal käib?

JUKU (tuleb värava juurde). Mina — Juku.

VÄRAVAHAHT. Juku! Mis sa tahad? Kas ema saatis?

JUKU. Ei, ema ei saatnud. Ise tulin. Uni ei tulnud, siis jooksin vaatama, mis sa siin teed, isa.

VÄRAVAHAHT. Mine, mine koju, Juku. Teised lapsed magavad ammugi. Kesköö on käes.

JUKU. Lähen kohe. Natuke istun veel. (Vaikus. Väravavaht suigub.) Isa!

VÄRAVAHAHT. Jah?

JUKU (näitab järve poole). Udu tõuseb järve poolt.

VÄRAVAHAHT. See on veeaur.

JUKU. Ja sealt tulebki alati vanake?

VÄRAVAHAHT. Jah. (Suigub. Kustunud piip langeb käest.)

JUKU. Isa! Isa, kas magad?

VÄRAVAHAHT. Suigatasin. Silmad langesid kinni. Undki nägin.

JUKU. Mis sa nägid, isa?

VÄRAVAHAHT. Vanake oli värava taga.

JUKU. Vanake? Mis ta ütles?

VÄRAVAHAHT. Küsis, kas linn... (suigub) nojah, kas linn juba valmis.

JUKU. Ja sina? Mis sa vastasid talle, isa?

VÄRAVAHAHT (läbi une). Mh?

JUKU. Mis sa vastasid talle?

VÄRAVAHAHT. Kellele? Ah vanakesele? Vastasin... Mis ma vastasingi? Nojah, et valmis... valmis... (Magab.)

JUKU. Valmis! Ütlesid, et valmis? (Raputab mõttes olles pead.) Ei, siis on linnarahvas teda kuidagi pahandanud. Mispärast on ta muidu pahane? Mispärast mina muidu pahane ei ole? Aga kui mind keegi petab või lööb — siis olen mina ka pahane. (Vaikib.)

Isa! (Ootab.) Isa! Kas sa magad, isa? (Enesele.) Isa magab. (Vaatab järve poole.) Oi, kui tihe udu järve pool! See on veeaur. (Imes-tunult.) Aga need seal? Kes need on? Nad mängivad ringmängu. Ja laulavad... tasa, tasa. Nüüd tulevad nad lähemale... Need on näkineitsid. Jah, need on näkineitsid! Missugune laul! (Näkineit-site ringmäng ja tasane, vaevaltkuuldav laul uduvinas.) Ja nüüd lähevad nad ära. Kaovad udusse. Laulugi ei kuule enam. (Kuula-tab. Hüüab sosistades väravavahi poole.) Isa! Isa! (Väravavaht ei vasta. Vaikus ümberringi. Siis lööb linnas tornikell.)

JUKU (kohkub). Ah, see on tornikell. Justkui hüüdis keegi. Nüüd peab koju minema. Jah, nüüd peab koju minema. Näkineit-sid läksid ära. (Hüüab tasa.) Isa! (Enesele.) Magab. (Hakkab koju minema. Teisel pool väravat tasased sammud. Juku pöördub kähku ümber ja kuulatab.) Seal nagu astuks keegi. (Kuulatab uuesti. Tasa.) Kes seal on? (Vaikus.) Keegi ei vasta. Aga just nagu sam-mud olid. Ah, kui tihe udu järve pool! Ja varjud. Liiguvad. Võib-olla on näkineitsid ikka veel seal? (Kuulatab jälle.) Kes seal on?

VANAKE (ilmub värava taha, hüüab tasa ja tumeda häälega). Väravavaht! Väravavaht!

JUKU (kohkub, aga toibub kohe). Tasa! Isa magab. Mis sa tahad, vanaisa?

VANAKE. Väravavaht! Väravavaht!

JUKU. Kas sisse tahad tulla, vanaisa? Mispärast sa nii hiljaks jäid? Sa tead ju, linnaväravad pannakse päikese loojaminekul kinni.

VANAKE. Võite nad keskpäeval kinni panna. Mina ei taha sisse tulla.

JUKU. Mis sa siis tahad, vanaisa?

VANAKE. Tulin küsima, kas linn on juba valmis.

JUKU (väga kohkunult). Linn... Linn... Kas sina oledki see, kes...

VANAKE. Mina olen Ülemiste vanake ja tahan teada, kas linn juba valmis on. Möistad?

JUKU. Linn... Ülemiste vanake... Ei, ei, linn ei ole veel val-mis. (Saab julgust.) Linn ei ole sugugi valmis. Linna pole veel ehitama hakatudki.

VANAKE. Sa valetad, poiss!

JUKU. Ei valeta, ei valeta, vanaisa. Linn ei ole tõesti veel val-mis. Pooleli kõik alles. Kes teab, millal veel valmis saab.

VANAKE. Hm... Siis linn ei ole veel valmis?

JUKU. Ei ole, ei ole.

VANAKE (raputab kurvalt pead ja hakkab minema).

JUKU. Vanaisa, kas lähed ära?

VANAKE. Jah.

JUKU. Kuhu sa lähed?

VANAKE. Koju.

JUKU. Kus on su kodu?

VANAKE. Ülemiste on mu kodu.

JUKU. Ülemiste... Vanaisa! Oota natuke, vanaisa, ma tahaksin sult midagi küsida.

VANAKE. Mis on sul minult küsida?

JUKU. Kuule, vanaisa, kas käid igal aastal siin?

VANAKE. Igal aastal.

JUKU. Tuleval aastal tuled jälle?

VANAKE. Tulen.

JUKU. Hm... Mispärast? Mispärast sa käid siin? Kas oled pahane meie peale? Tead, vanaisa, sa tule siia poole, läbi värava on halb kõnelda. Tule istu siin natuke ja puhka jalgu. Ma teen kohe lahti. Silmapilk. Oota natuke. (*Võtab väravavahi vöölt võtmekimbu ja pöörab värava lukust lahti.*) Nii. Tule, vanaisa!

VANAKE. Mina ei tule.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Vihkan linna ja olen töotuse andnud, et ma kunagi oma jalga sinna ei tõsta.

JUKU. Vanaisa, ega siin linn ole. Siin on ainult värav. Linn on seal all. Tule, vanaisa! Ära karda! Kedagi ei ole lähedal. Kõik magavad. Isa magab ka. Tule, tule, puhka jalgu, sa oled vana. Kui vana sa oled, vanaisa?

VANAKE. Sa oled liiga uudishimulik. Sa nõuad asju, mida sul vaja pole teada. (*Seisatab avatud väravas.*) Jaa, jaa, siin on see linn... Ülemeelikud! Linda järve juurde ehtasid nad linna. Seda peavad nad kahetsema. Kahetsema peavad nad seda, ütlen ma. (*Astub väravast sisse ja vaatab ähvardavalt linna poole.*)

JUKU. Mispärast sa nii kuri oled, vanaisa? Tule, istu siia kivile! Vahest tahad suitsetada? Annan sulle isa piibu. (*Pakub piibu.*)

VANAKE (*istub kivile, mis teisel väravapoolel, vastu värava-vahti. Juku seisab tema ees püsti*). Ükskord, kui nad ta valmis ehitavad, lasen ma Ülemiste veevood vabaks ja siis ei jää kõigest sest jälgegi, mis nad siia aastate jooksul sepitsenud. Kus praegu on majad ja tänavad, seal laksuvad siis Ülemiste lained ja tõuseb öösel udu ja mängivad mu tütrede lumivalgeis riideis.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Kuulsid: Linda järve juurde ehtasid nad linna.

JUKU. Sellepärast oledki pahane, vanaisa? Oleksid neile kohe pidanud ütleva: ärge ehitage siia linna, ehitage mujale.

VANAKE. Tahtsin näha, kui kaugele lähevad inimesed oma jõleduses.

JUKU. Hea küll, sa tahtsid näha, aga ütle... Suitseta, suitseta, vanaisa. (*Annab vanakesele piibu ja lööb tulerauast tuld. Vanake suitsetab.*) Nojah, sa tahtsid näha... Aga ütle, vanaisa, mispärast ootad sa, kuni linn valmis saab? Mispärast ei saada sa juba nüüd Ülemiste vetevoogusid?

VANAKE. Nüüd? Nüüd peaksin ma saatma Ülemiste vetevoogusid? Ei! Nüüd ei saada ma neid veel mitte.

JUKU. Mispärast?

VANAKE. Lasen teid vaevelda ja vaeva näha... ja ehitada... et siis kõik teie tööd ja toimetused korraga purustada. Vaata, sellepärast ei taha ma linna enne hävitada, kui ta valmis on. (*Talle läheb suits kurku. Ta läkastab. Juku naerab.*) Mis sa naerad, poiss?

JUKU (*läbi naeru*). Sa suitsetad nii imelikult.

VANAKE. Sul võib õigus olla, ma pole selle riistaga harjunud. See on jälle üks teie paha komme. (*Viskab piibu maha. Sülgab. Juku naerab.*)

JUKU (*istub vanakese kõrvale*). Vanaisa! Kuule, vanaisa!

VANAKE. Mis sa tahad?

JUKU. Kas sa tõesti arvad, et linn kunagi valmis saab?

VANAKE. Iga asi saab kord valmis, kui ta kallal tööd tehakse.

JUKU. Aga linn mitte kunagi. (*Paneb käe vanakese põlvele.*) Vaata, vanaisa! Kuidas võib linn valmis saada? Üksik maja saab valmis, aga linn mitte. Sest vaata: kui sepp oma maja valmis teeb, siis algab puusepp. Kui puusepp lõpetab, algab mõni teine. Ja ikka nii edasi. Üks lõpetab, teine algab. Vahel on koguni mitu maja korraga teoksil.

VANAKE. Kas teil siis pole kindlaks tehtud, mitu maja linnal üldse peab olema?

JUKU. Ei. Kes tahab, see ehitab nii palju, kui tahab. Ja ehitab, kunas ta tahab.

VANAKE. Oo! Seda ma ei teadnud.

JUKU (*naerdes*). Arvasid vist, et ühel päeval antakse viimasele majale viimane kirvehoop ja siis on linn valmis? Jah?

VANAKE. No-jah. Kes seda teadis, et te isegi ei tea, mitu maja te ehitate.

JUKU (*naerdes*). Vanaisa on hädas!

VANAKE. Ma ei tea, mis ma siis veel ootan. Vesi alaneb järves iga aastaga. Linda kivi, mis enne oli poolenisti vees, on peaaegu kuival. Järv kaob... (*Paus.*) Ma ei tea, mis ma siis veel ootan.

JUKU. Mina ka ei tea, mis sa ootad, vanaisa.

VANAKE (*tõuseb järsku üles*). Ei, siis lähen ma kohe ja...

JUKU (*kohkudes*). Kuhu sa lähed, vanaisa?

VANAKE. Lähem ja päästan lahti Ülemiste veed, et nad hävitaksid selle linna ja need tänavad ja... ja...

JUKU (*seisab värava ees*). Ei, vanaisa, seda ei tohi sa teha.

VANAKE. Mina ei tohi? Kes võib mind keelata? Olen lubanud ja tahan täita selle lubaduse.

JUKU. Ei, vanaisa, linna ei tohi sa hävitada. Ma poleks sulle öelnudki, kui oleksin teadnud, et sa tõesti nii kuri oled. Mõtle, me saame ju kõik hukka, kui sa Ülemiste veed lahti päästad.

VANAKE. Just, seda ma tahangi.

JUKU. Vanaisa! Pai vanaisa!

VANAKE. Su palved ei aita midagi. See on nii määratud ja see saadetakse täide. Lase mind välja!

JUKU (*pöörab värava lukku ja peidab võtmekimbu selja taha*). Mina ei lase sind välja.

VANAKE. Sa ärritad mu vihale, poiss!

JUKU. Mis su viha aitab, võti on minu käes.

VANAKE. Ma võtan võtme vägisi.

JUKU. Ma äratan isa. (*Taganeb väravavahi poole.*)

VANAKE (*sõrme suu peale pannes*). Tsst! Isa ära ärata! Isa on väsinud, lase isa magada. Tema peab päeval rasket tööd tegema, lase teda ööselgi puhata.

JUKU. Hea küll, las ta puhkab. Aga võti jääb minu kätte.

VANAKE. Võtme võid jätta, aga mind lase välja!

JUKU. Ma ei või sind välja lasta. Sa uputad meid ära.

VANAKE. Siia ei või sa mind ka ometi jätta.

JUKU (*mõttes*). Ma ei tea isegi, mis ma sinuga pean tegema. Küll on kahju, et ma sulle ütlesin, et linn kunagi valmis ei saal!

VANAKE. Pole midagi kahetseda. Lase mind õhtule! (*Tornikell lööb.*) Mõtle, ka mina tahan päevatööd lõpetada ja puhkama minna. Sa näed, kui vana ma olen.

JUKU. Jah, vana oled sa küll. Aga mispärast sa nii tige oled? Vanad on head. Minu vanaisa ei taha kellelegi kurja teha. Ja lapsi hoiab ta väga. (*Mõtleb pisut.*) Hea küll, lasen su välja, aga... aga luba enne, et sa Ülemiste veevoogusid lahti ei päästa.

VANAKE. Tubli. Luban.

JUKU. Aga sa ei tohi petta.

VANAKE. Usutad mind nagu endasugust.

JUKU. Hea küll, mine siis! (*Pöörab värava lahti. Vanake astub välja.*) Ja ära sa mitte Ülemiste vesi lahti päästa. Kuuled, vanaisa! Kas kuulsid? (*Kuulatab. Vanake vastab midagi eemalt.*) Ei kuulnud, mis ta ütleb. (*Astub väravast välja.*) Mis sa ütlesid? (*Vanake vastab vaevalt kuuldavalt.*) Sina ise mitte, aga oma tütardele annad käsu, et nad... et nad lahti päästaksid Ülemiste veed... (*Hüüab hirmuga.*) Vanaisa! Vanaisa! (*Jookseb vanakesele järele. Hüüe kostab kaugemalt.*) Vanaisa!

(*Värav jääb pärani lahti. Väravavaht ärkab.*)

VÄRAVAHAHT. Kes seal karjub? Mis kisa see on? (*Silmab lah-tist väravat. Tõuseb kohkudes üles.*) Värav lahti? (*Otsib vöölt.*) Võtmekimp... Mis see tähendab? (*Hüüab.*) Hei, kes seal on?

JUKU (*tuleb nuttes tagasi*). Isa! Isa! Ta laseb Ülemiste veed linna peale. Ta ei lubanud lasta, aga ta valetas..., et välja saada.

VÄRAVAHAHT. Kes? Kes?

JUKU. Vanake.

VÄRAVAHAHT. Vanake? Oli ta siin?

JUKU. Jah, ta oli siin. Ja mina ütlesin talle kogemata... või mitte kogemata..., aga ütlesin päris ilmaaegu, et... et...

VÄRAVAVAHT. Inimeseloom, mis sa ütlesid talle?

JUKU. Et linn ei saagi valmis, oodaku niikaua, kui tahab.

VÄRAVAVAHT. Noh?

JUKU. Siis lubas Ülemiste veed kohe lahti päästa. Praegu.

VÄRAVAVAHT. Praegu! Ülemiste veed! (Lööb meeleheites käsi kokku. Jukule.) Kus aru? Mis ma ütlesin sulle? Mis ma ütlesin sulle? Kas ma ei öelnud, mine magama? Oota, poiss, selle eest saad sa hommikul naha peale! (Talle tuleb asjade silmapilkne seisukord järsku meelde.) Aga järv? Järv! Järv! See võib iga silmapilk kaela tulla. Peab midagi tegema. Peab linnarahva üles äratama..., et nad põgeneksid, põgeneksid... Ära siit... kaugemale... mööda maad või merd... Ükskõik kuidas... see pole minu asi. Minu asi on neid äratada. Kus mu pasun? Kus mu pasun? (Otsib pasunat, segaselt edasi-tagasi tammudes.) Mis tont siin prögiseb jala all? (Vaatab.) Piip. Ptüü. Kus mu pasun? (Raputab Jukat õlgadest.)

JUKU. Pasun on vööl.

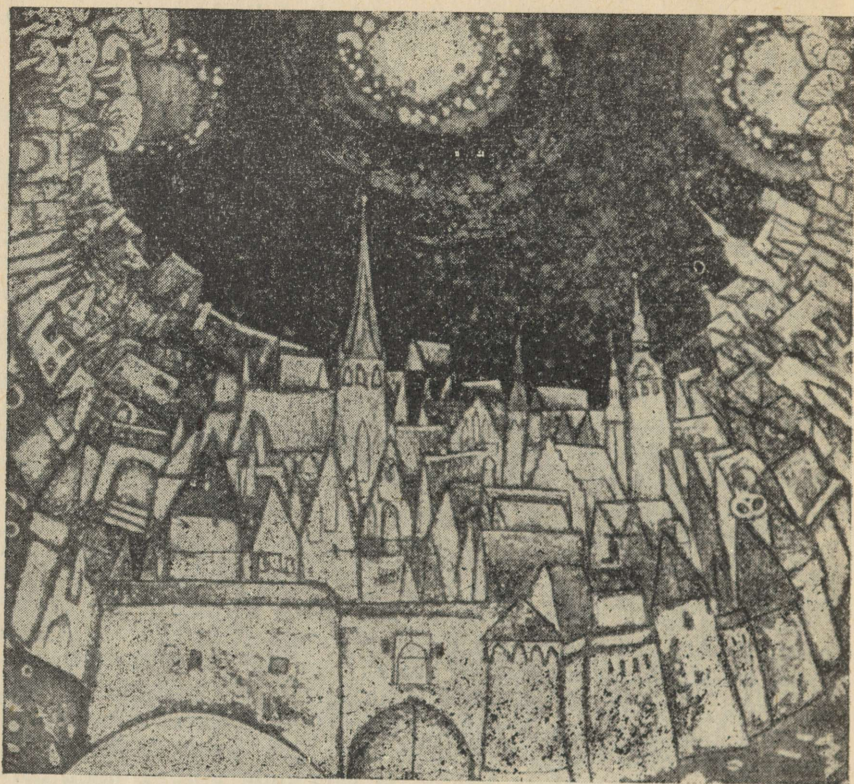
VÄRAVAVAHT. Vööl? Missugusel vööl? (Leiab pasuna.) Ah siin, siin. Olen hirmust päris segane. (Puhub ägedalt pasunat ja jookseb siis linna poole, hüüdes:) Me oleme kadunud! Me oleme kadunud! Ärgake! Põgenegel! Päästke endid! Järv! (Puhub uuesti pasunat. Läbilõikav pasunaheli kostab uinavas linnas hirmuäratavalt vastu. Mõneks silmapilguks tekib vaikus, siis kostavad eemalt tumedad hääled, kellegi kriiskav hirmuhüüd ja uued pasunahelid. Siis valgustatakse linnas üks maja aken. Siis teine... kolmas... kuulduv, nagu läheneksid hääled ja sammude müdin, nagu tormaks järv mihisedes kallastest välja ja murraksid veed endile teed linna poole. Läbi kaose kõlavad kirikukella löögid. Juku seisab värava juures ja vaatab kord linna, kord järve poole.)

JUKU (linna poole vaadates). Nad põgenevad. Oi, missugune segadus! (Järve poole vaadates:) Udu! Kui tihe udu! Midagi pole näha.

KEEGI (hüüab linna poolt). Põgeneme, Juku! Päästa end!

JUKU (teeb mõne rutulise sammu linna poole, seisatab, pöörab tagasi värava juurde ja istub kivile. Linnas kestab kaos edasi nagu kauge merekohin. Värava juures on sügav vaikus. Juku toetab käed põlvile, ta pea langeb käte vahele. Väravale ilmub vanake, vaatab esiti argset ringi ja istub siis ohates kivipingile, väravavahi asemele. Juku ei pane teda tähele. Nii istuvad mõlemad vaikides teine teisel väravapoolel. Siis ohkab vanake. Juku tõstab pea kohkunult üles).

JUKU. Vanaisa! Sina oled, vanaisa! (Läheb vanakese juurde.) Sa ei päästnud Ülemiste vesi? Ei? Ei päästnud? Sa hirmutasid ainult? Tegid nalja?

Järv linna kohal (graafika). V. Tolli

VANAKE (*kurvalt*). Mis nalja. Minu vanaduses ei tehta nalja.

JUKU. Kuidas? Sa siis päätsid? Järv tuleb?

VANAKE (*pahaselt*). Ei tule.

JUKU. Ei tule?

VANAKE. Ei. (*Järsku ja pahaselt, nagu see, kelle viimne lootus nurja läinud.*) Kuidas võib tulla järv; kui ta peaaegu ära on kuivanud. Järv, mis enne mäel näis olevat, on nüüd orus, järve ei olegi enam. Saad aru? Tegin kõik, mis võisin. Kogu vee löid mu tütreid kihama ja mässama, aga kaldad on kõrged — vesi ei tule linna peale.

JUKU. Ei tule. (*Tal hakkab vanakesest kahju. Nõutult sügab ta enne kukalt, siis säärt.*) Mis siis saab?

VANAKE. Mina ei tea, mis saab. Arvan, mul on aeg ära surra.

JUKU (*mõtleb pisut, hüüab siis linna poole*). Järv ei tule! Kuulete — järv ei tule!

(Eesriie.)

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Nimeta «Ülemiste vanakese» tegelased.
2. Miks Ülemiste vanake vihkas linna?
3. Mida tead Linda kivist?
4. Miks linn valmis ei saa? Ütle seda Juku sõnadega.
5. Mille poolest erineb see teos jutustavatest teostest (näiteks Faehlmanni «Emajõe sünnist»)?
6. Selgita, miks osa teksti on sulgudes. Mis ülesanne sellel on?
7. Kirjelda, missuguseks kujundaksid lavapildi, kui oleksid «Ülemiste vanakese» lavastaja.
8. Nimeta tuntud näidendeid.
9. Kunstnik V. Tolli graafilises teoses «Järv linna kohal» on väga omapäraselt kujutatud Ülemiste järve. Mis teeb selle teose omapäraseks?

DIALOOG EHK KAHEKÕNE

Kirjandusteostest võime kõrvuti kirjeldamise ja jutustamisega leida rohkesti ka dialoogi ehk kahekõnet. Dialoogi all mõeldakse tegelastevahelist kõnelust. Meenutame sellega ühenduses üht lapsepõlveaegset lugu:

Too vett!	Õlega.	Ihu teravaks!
— Millega?	— Õlg pikk.	— Millega?
Potiga.	Lõika maha!	Tahuga.
— Pott katki.	— Millega?	— Tahk kuiv.
Paika ära.	Kääridega	Too vett!
— Millega?	— Käärid nürid.	— Millega?

Kõige ulatuslikumalt esineb dialoogi näidendites, kus ta on põhiline väljendusviis.

«Ülemiste vanakeses» esineb kahekõne Juku ja väravavahi, Juku ja vanakese vahel. Kahekõne kaudu väljendab kirjanik Juku, väravavahi ja vanakese mõtteid, tundmusi ja tegusid. Kahekõne põhjal selgub ka tegelaste iseloom.

Dialoogist tuleb eraldada monoloogi ehk üksikõnet — ühe tegelase omaette mõtteväljendust.

ÜLESANDEID

1. Missuguse järelduse saab teha Juku kohta tema kõne järgi Ülemiste vanakesega: «...Tead, vanaisa, sa tule siia poole, läbi värava on halb kõnelda. Tule istu siin natuke ja puhka jalgu. Ma teen kohe lahti...»?

2. Selgita, kuidas iseloomustab vanakest tema kõne: «Lasen teid vaevelda ja vaeva näha... ja ehitada... et siis kõik teie tööd ja toimetused korraga purustada. Vaata, sellepärast ei taha ma linna enne hävitada, kui ta valmis on.»

LUIK, HAUG JA VÄHK

Ivan Krõlov

Kui puudub üksmeel seltsimeeste seas,
siis nendel kuidagi ei vea
ja rist ning viletsus on nende ettevõte.

*

Kord Luigel, Vähil, Havi! tekkis mõte,
mis koos nad ühistööle viis,
et koormat vedada, ja selleks siis
nad kohe kolmekesi rakendused ette.
Kuid kuis ka püüaksid, ei koormat paigast saa:

Luik tahab pilvi lennata,
Vähk ronib tagurpidi, Havi kisub vette.
Ei meie otsusta, kes nendest süüdi seal,
kuid koorem praegugi on koha peal.

KÜSIMUS

Milline mõte peitub selles valmis?

HUNT JA TALLEKE

Ivan Krõlov

Mustmiljon näidet ajalugu teab,
et tugev nõrka kõiges süüdi peab;
kuid me ei hakka ajalugu kirjutama,
vaid valmi keeles kinnitame sama.

*

Üks Tall läks kuumal päeval oja äärde jooma,
ja ega õnnetused tulles hüüa,
ta pidi kohtama seal Hunti, kurja looma,
kes kohe tahtis teda ära süüa.

Et aga seaduslikku nägu anda teole,
Hunt käratab: «Ma näitan sulle, reole!»

Sa ütle, et
mis õigusega
sa ajad sogaseks ja segad
siin minu selget joogivett?

Su kaela murren selle eest, va vastik voon!»
«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda,
siis tahan alandlikult ette kanda,
et mina sada sammu allpool voolu joon,
mispärast, julgen öelda, pole õige see,
et mina sogastan teil joogivee.»

«Mind ära valelikuks tee,
sa nurjatu! Et kuule aga hullu!
Ei ole veel mul meelest minna lastud,
kuis tunamullu
sa sama toorelt haukusid mu vastu.»
«Oi heldeke, ma pole aastanegi,»
nüüd lausub Talleke. «Su vend siis seda tegi!»

«Mul pole vendi.» — «Aga sinu tõugu
üks lurjus lõksutas siin mulle lõugu,
võib-olla äi, või vader, nimekaim,
kust mina seda teadma pean.
Teil, karjastel ja koertel, sama vihavaim
on minu vastu, küllap seda tean
ma ammust ajast: mõtlete vaid kurja
ja kavatsete karata mu turja!
Kuid sinuga kõik arved õiendan ma nüüd.»

«Mis on mu süü?»

«Pea suu! Sind kuulda ma ei taha!
On aeg, et hambad sulle sisse lüüa.
Ka see on sinu süü, et mina tahan süüa!»
Nii ütles Hunt — ja murdis Talle maha.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Iseloomusta Hunti ja Tallekest nende kõne ja käitumise põhjal.
2. Keda võib mõelda Hundi ja Tallekese all?
3. Leia valmi mõte ja ütle seda kirjaniku sõnadega.
4. Esita ilmekalt Hundi ja Tallekese dialoog.

PUNIK

Jakob Tamm

Kord Päitsik puskis Punikut.
Kes teab, mis tulu sellest saada ihkas.
Võib olla, et ta Punikut vast vihkas,
või vaigistas ehk muidu südant võimikut;
ta oli Punikust ju kõvem palju!

Ja kus näib nõdrem ees,
seal iga kergatski on mees!
Mis tegi aga Punik? Hoobi sai ta valju.
See oli tarvis kätte tasuda.
Kuid kuidas õiendada kangemaga?
Ei või ju vastu hakata!
Ta vaatas ümber: ees tal Kirjak vaga...
See oli nõdrem temast — seda teadis ta —
ja selle kallale siis tormas tuhinaga.

Ma ütlen lisaks veel:
nii pole üksi aasal karja hulgas lugu,
kus trooni peal on tõpra meel,
vaid sealgi juhtub nii, kus inimeste sugu,
et see, kes kangem, rusub kehvemat,
ja kehvem — jälle kehvemat.

KÜSIMUS

Loe ette värsiread, kus autor on väljendanud selle valmi mõtte.

LAMMAS JA ROOSID

Harri Jõgisalu

Akna all peenral õitses roos. Suured tumepunased õied olid ilusad ja lõhnasid nii, et igaüks, kes mööda läks, jäi seisma ja imetles lille ilu.

Kord jäi õuevärav lahti ja loomad tulid aeda.

«Oot, oot, vaatame, oot, oot, vaatame!» tegi kukk, kui tuli koos kanadega lillepeenra juurde.

«Suurepärane! Suurepärane!» prääksus part.

«Ohh, küll on lõhn! Ohh!» upitas siga kärssa.

Lammas pistis nina põõsasse, nuusutas korraks ja rapsas siis keelega lillal ladvast kinni. Veripunaseid õilmeid varises helvestena teele. Lammas korjas põõsalt veel mõned õied, maigutas natuke ja tähendas pead noogutades:

«Kui okkaid poleks, ei jääks ristikust maha midagi!»

KAKS SÕPRA

Lev Tolstoi

Kaks sõpra läksid läbi metsa. Äkki kargas tihnikust välja karu. Üks sõpradest pistis jooksu ja ronis puu otsa peitu, teine aga jäi teele. Ta ei saanud enam muud midagi ette võtta, kui langes maha ja teeskles surnut.

Karu astus mehe juurde, hakkas teda nuusutama: maaslamaja hoidis isegi hinge kinni.

Karu nuusutas mehe nägu, arvas, et mees on surnud, ning eemaldus.

Kui karu oli ära läinud, ronis teine puu otsast maha ja küsis naerdes: «Noh, mis karu sulle kõrva sosistas?»

«Karu ütles, et viletsad on need mehed, kes hädaohus sõbra maha jätavad.»

VALM

Valm on lühike jutustav luuletus või proosapala, milles naeru-vääristatakse elu pahesid. Nende õpetlik sisu avaldub mõistukõne ehk allegooria kaudu.

Peamiste tegelastena kohtame valmides loomi ja esemeid, kuid nende all mõeldakse alati inimesi ja inimestevahelisi suhteid. Näiteks J. Tamme valmis «Punik» naerdakse loomariigi esindajate kaudu välja inimestevahelist ebavõrdsust ja ülekohut.

Sageli öeldakse valmi mõte kirjaniku poolt otseselt välja. See on paigutatud õpetusena ehk moraalina kas valmi algusesse või lõppu. Mõnikord, iseäranis proosavalmides, võib see ka puududa (H. Jõgisalu «Lammas ja roosid»).

Valmides nagu muinasjuttudeski esinevad loomad tavaliselt sellistena, nagu neid enamasti kujutatakse: karu heasüdamlikuna, hunt ahnena, rebane kavalana, jännes arana, siga rumalana, lambatall nõrga ning kaitsetuna.

Maailmakirjanduse üheks väljapaistvamaks valmimestriks on Ivan Krõlov, kelle valmid peegeldavad inimeste elu väga erinevaid külgi. Tema valmidest leiame alati huvitavaid tegelasi, keda on tabavalt iseloomustatud nii tegevuste, kirjelduste kui ka

väljendusrikka kõne kaudu. Nad tegutsevad ja kõnelevad vastavalt oma iseloomule. Rebane petab kavalusega vareselt juustu välja. Kuidas ta varest meelitab! «Mu tuvike, kuis oled kena! Kui kenad suled, kena nokk!» («Vares ja Rebane».)

Kui jõhkralt ja jultunult kõneleb aga hunt:

... «Ma näitan sulle, reole!

Sa ütle, et

mis õigusega

sa ajad sogaseks ja segad

siin minu selget joogivett?

Su kaela murran selle eest, va vastik voon!»

(«Hunt ja Talleke»)

Ja kui vaikselt ning alandlikult, süda hirmust võbisemas, vastab lambatall:

«Kui Hiilgus arvab heaks ka mulle sõna anda,

siis tahan alandlikult ette kanda...»

Paljud väljendid Krõlovi valmidest on saanud vene rahva vanasõnadeks:

«Mustmiljon näidet ajalugu teab,

et tugev nõrka kõiges süüdi peab...»

(«Hunt ja Talleke»)

«Kui on laul su suve töö,

eks siis talvel tantsu löö.»

(«Rohutirts ja Sipelgas»)

«On võhikutel otsus ühine —

mis neile mõistmatu, see kõik on tühine.»

(«Kukk ja Pärlitera»)

Eesti kirjanduse tuntuim valmimeister on J. Tamm, kuid peale tema on valme viljelnud veel M. Raud, F. Kotta jt.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milliseid valme oled õppinud eelmistel aastatel?
2. Meenuta, kus asub õpetus Krõlovi valmis «Luik, Haug ja Vähk», Tamme valmis «Punik» ja Jõgisalu valmis «Lammas ja roosid»?
3. Püüa oma tähelepanekute alusel ise valm koostada.

VANASÕNU, KÕNEKÄÄNDE, MÕISTATUSI

Peatu järgnevatel kujukalt väljendatud sisutihedatel lausetel:

Kus valgust, seal varju.

Igaüks on oma õnne sepp.

Õnnetus ei hüüa tulles.

Aeg annab arutust.

Tagantjärele tarku palju.

Häda on kõige parem koolmeister.

Need on meile kõigile tuttavad

VANASÕNAD.

Vanasõnadeks nimetame rahva poolt loodud lühikesi piltlikke ning tabavaid väljendeid mitmesuguste elunähtuste kohta. Vanasõnades on kokku võetud paljude inimpõlvede kogemused inimeste, ühiskonna ja looduse kohta. Elunähtuste rikkalikust valdkonnast esitavad vanasõnad kõige olulisema ja iseloomulikuma. Nad näitavad, mida rahvas õigeks peab ja kiidab või mida hukka mõistab. Sellest tuleneb enamiku vanasõnade õpetlik laad.

Vanasõnu on alati kõrgelt hinnatud, mida kinnitab rahvasõnagi: «Vanasõnal on kuldsisu sees.»

Oma eluliste tõekspidamiste, tabavuse ja teravmeelsuse tõttu on vanasõnadel tänapäeva kõnepruugis tähtis koht.

ÜLESANDEID

1. Jälgige, milliste teemade järgi on allpool esitatud vana-sõnad jaotatud. Leidke igale rühmale pealkiri.

I

Töö kiidab tegijat.
Mis täna tehtud, see homme hooletu.
Kuidas töö, nõnda palk.
Magajale kassile ei jookse hiir suhu.
Kuidas külv, nõnda lõikus.
Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.
Tänasida toimetusi ära viska homse varna.
Inimene saab töö eest, lind laulu eest.
Ükski meister ei kuku taevast.
Narrid põldu ühe korra, põld narrib sind üheksa korda.
Lehm lüpsab suust, kana muneb nokast.
Kaua tehtud kaunikene, pea tehtud pilla-palla.

II

Noorelt õpitud, vanalt peetud.
Inimene õpib niikaua, kui elab.
Kel tarkus peas, sel ohjad peos.
Tahad elada — võta õppust.
Keda isa ei õpeta, seda õpetab ilm.
Targad sõdivad sõnadega, rumalad rusikatega.
Iga algus on raske.

III

Tõepõhi on kindel, valevall variseb maha.
Mis õigus ühele, see õigus teisele.
Karda hõrga eest ja hobust tagant, kurja inimest aga igalt poolt.
Õigus on vanem kui kohus.
Ära kiida silma ees, ära sõitle seljataga.
Kuidas metsa hõigatakse, nõnda mets vastu kostab.
Meest sõnast, hõrga sarvist.
Õige hõlma ei hakka keegi.

IV

Kuidas talv ees, nõnda suvi järel.
Haned lähevad, hallad käivad; kured lähevad, külmad tulevad; luiged lähevad, lumi taga.

Kehvast suvest kasvab lahja sügis.

Lõoke toob lõunasooja, pääsuke toob päevasooja, ööbik toob öösooja.

2. Selgita ülal esitatud vanasõnade mõtet.
3. Meenuta vanasõnu, mis väljendavad: ülekohut, üksmeelt, ägedust, unustamist, kõrkust, sõprust ja vaenu, rikkust ja vaesust, püsivust, ihnsust, kiitlemist.
4. Missugune järgmistest vanasõnadest väljendab valmi «Luik, Haug ja Vähk» mõtet:
Ega käbi kannust kaugele kuku.
Üks kõigi eest, kõik ühe eest.
Õige meel, õige keel.
5. Meenuta mõnd vahejuhtumit koolis, kodus, bussis või mujal ja koosta selle alusel niisugune lühikirjand, milles esineks vanasõnu.

*

Meenutagem muinasjutust «Ahjualune», kuidas väikese mehi-kese minema kihutamine härrat nii rõomustas, et ta kupjale rahulolevalt lausus: «Ega mehikene enam oma nina põle-t a m a t u l e!»

Selles lausumises on kasutatud ilmekat väljendit — «oma nina põletama», mida nimetatakse

KÕNEKÄÄNUKS.

Kõnekäände esineb keeles väga palju, vaevalt leidub inimest, kelle kõnest need puuduksid. Kõnekäände võime tihtipeale kohata vanasõnadeski, näiteks «Tänasida toimetusi ära viska homse varna!» Tänu niisugusele piltlikkusele — toimetusi homse varna viskama — muutub vanasõna hoopiski ilmekamaks ja tema mõte löövamaks.

Vanasõnu lahutab kõnekäändudest oluline erinevus. Esimesed pakuvad mitmesuguseid elutõdesid, teised taotlevad keelt ilmekamaks ja mõjuvamaks muuta. Vanasõnal on alati omaette terviklik mõte, sest ta on iseseisev. Kõnekäänd aga esineb piltlikus tähenduses ja ta muutub arusaadavaks üksnes teatavas lausesse põimituna.

Et kõnekäänu olemust paremini mõista, selleks loeme läbi kirjanik ENO RAUA loo, mille pealkiri on

VESI AHJUS.

Peebu vanaema ja vanaisa kodus oli suur vanaaegne ahi. Sellel ahjul mahtus koguni pikutama ja Peebu vanaisa pikutaski seal mõnikord, kasukas külje all, et pehmem oleks. Aga üles pääses mööda väikest redelit, mis harilikult ahju najal seisis.

Kord otsustas ka Peep ahjul pikutamist proovida. Ta ronis redelit pidi üles ja seadis ennast seal mõnusasti külili. Kui kaua sa päise päeva ajal ikka niiviisi siruli oled! Varsti tuli igavus kallale. Peep tahtis tagasi ronida, aga üle ahjuääre alla vaadates hakkas jube. Kõle kõrge tundus ahi sealt ülevalt. Ja nõnda siis juhtuski, et Peep hakkas hirmuga appi hüüdma.

Vanaisa astus tuppa, vaatas silmanurgast Peebu poole ja mühatas:

«Noh, juba vesi ahjus!»

Mis siis see pidi tähendama? Vesi ahjus! Peep teadis küll, et linnas keskküttega majades on radiaatorites tuline vesi. Aga see siin oli ometi vanaaegne ahi, kuhu seni ikka alati tuld oli tehtud!

Kärmesti nagu orav ronis Peep mööda redelit alla. Ronis alla ja tõmbas ahjuukse lahti.

Kuid ei olnud ahjus vett. Ei olnud tuldki, sest sooja ilmaga ei hakka ju keegi ometi ahju kütma.

«Võta näpust!» ütles Peep. «Ei ole siin vett midagi.»

Vanaisa astus Peebu juurde ja võttis tal näpust kinni.

Nüüd hakkas Peep suure häälega naerma. Lõpuks ometi sai ta aru, et sõnadel võib mõnikord olla mitut moodi mõte.

KÜSIMUSI

1. Millised kõnekäänud selles palas esinesid?
2. Kuidas nad aitasid kõnet ilmestada?

Teeme kokkuvõtte: kõnekäänuks nimetatakse rahvapärasest väljendit, mis aitab lauset piltlikumaks ja elavamaks muuta.

ÜLESANDEID

1. Eralda vanasõnad kõnekäändudest: a) Ära hõiska enne õhtut! b) Kui sul kitsas käes on. c) Ega hunt hunt murra. d) Puhkab loorberitel.
2. Selgita, missuguses tähenduses võiks järgnevaid kõnekäände kasutada:

Teritab kõrvu.

Ei näe sõrmegi suhu pista.

Ei tea maast ega ilmast.

Leiba luusse laskma.

Südant võtma.

Nagu rusikas silmaauku.

Nagu koera kaelas vorst.

On pigis.

Käib nagu kass ümber palava pudru.

Päevad on loetud.

Ei salli silma otsas.

(Sattus) vihma käest räästa alla.

Nagu viies ratas vankri all.

Läheb nagu lepse reega.

Kops läks üle maksa.

Käib peale nagu uni.

Asja ees, teist taga.	(See asi) läks vett vedama.
Jäi kahe silma vahele.	Nagu hane selga vesi.
Vesi ahjus.	Võttis jalad selga.
Pane hambad varna.	Võta näpust!
Sain sõna sabast kinni.	On ajast ja arust.
Ei lausu musta ega valget.	

*

Kõikjal ja alati on inimesi paelunud vastastikku taibukust proovida, mida võime näha juba vanades rahvalauludeski.

Mõista, mõista, mu sõsarad,	Mõista, mõista, mu sõsarad,
kes käib teella ripa-rapa?	mis on pealla punterikuks?
Miks ep mõista, mu sõsarad,	Miks ep mõista, mu sõsarad,
regi käib teella ripa-rapa.	heinad pealla punterikuks.
Mõista, mõista, mu sõsarad,	Mõista, mõista, mu sõsarad,
kes käib teella kimpa-kompa?	kes on haaviku emanda?
Miks ep mõista, mu sõsarad,	Miks ep mõista, mu sõsarad,
hobu käib teella kimpa-kompa.	jänes on haaviku emanda.

Näeme, et kõnealune rahvalaul on rajatud

MÕISTATUSTELE.

Üks esitas mõistatuse ja teistel tuli see lahendada. Proovime meiegi!

Mõista, mõista, mis see on!

1. Ema olid mulle,	9. Seitse poissi ühes kindas?
emaks mina sulle?	10. Hea lind — liha ei sööda,
2. Maa on — inimesed ei käi,	hea puu — palki ei saada?
vesi on — laevad ei sõida?	11. Suvel magab, talvel kõn-
3. Kollane kukk ja siidised	nib; vihma kardab, külma
sooled?	ei karda?
4. Pada keeb metsas,	12. Suure õuna suurune,
ei ole puid ega tuld all?	penikoorma pikkune?
5. Kuhja luuakse,	13. Tuba läheb aknast välja,
kuhja loojat ei näe?	pere jääb vangi?
6. Harakas aidas,	14. Kõik maailm ehib,
saba väljas?	aga kolm meest ei ehi?
7. Pikem puist,	15. Kanda jõuad,
pikem maist,	lugeda ei jõua?
madalam kui maarohi?	16. Sünnib sügisel, sureb
8. Keha kerge kepike,	kevadadel.
pea suur saunake?	17. Õues mäena, toas veena.

1. Veest sünnib jää ja jääst saab jälle vesi.
2. Soo.
3. Viiul.
4. Sipelgapesa.
5. Mutt ja mutimullahunnik.
6. Vöti.
7. Tee.
8. Kapsas.
9. Hernekaun.
10. Mesilane ja mesipuu.
11. Kasukas.
12. Lõngakera.
13. Mõrraga kalapüük.
14. Kevadel lähevad lehtpuud lehte, aga kuusk, mänd ja kadakas on ikka ühesugused.
15. Juuksed.
16. Jää.
17. Lumi.

Mõistatus on üks rahvaloomingu liike, mida viljeldi lõbusaks ajaviiteks ja kasutati inimese taibukuse proovimiseks.

Mõistatus annab asjast varjatud kujul rea tundemärke, mille põhjal see tuleb ära mõistatada.

Mõistatustes kajastub rahva tarkus, andekus ja teravmeelsus. Ühtlasi võimaldavad mõistatused pilku heita meie esivanemate ellu kauges minevikus.

RAHVASUU PAJATAB

Vares leidnud odraiva, tahtnud teha õlut ja visanud iva Veski-jõkke, lasknud läbi Veskilaisi, Vähesilma, Tammelaisi ja Kõõnaugu joosta, läinud siis tammi taha jooma, ise lausunud: «On ikka parem kui paljas vesi!»

*

Enne öelnud karu: «Kui meesterahvas metsast läbi läheb, siis peab ta vilet ajama ehk lehtpilli lööma; kui naisterahvas läbi metsa läheb, siis peab laulma. Kui meie äkitselt vastamisi juhtume, siis ma vihastan ja kisun kohe lõhki, sest et ma äkiline mees olen.» (Koeru.)

*

Kõnekäänd «abi aiast, vari varjust» tulnud sellest, et jänest talvel ütelnud, kange külma ja tuisuga selga vastu ohakavart toetades: «Hoidku küll jumal, kes selle ilma käes on, aga abi aiast, vari varjust — mina olen ikka ohakavarre varjus!» (Tartu-Maarja.)

*

Sääsk ütleb esiteks, kui ta inimese ligi tuleb: «Vend, vend!» Saab kõrva äärde, siis ütleb: «Sõber, sõber!» Saab ta aga oma naha verd täis imenud ja ära läheb, siis ütleb veel: «Sinder!» (Jüri.)

*

Kapsas kõnelnud: «Mind istutage nõnda, et lammas paari poegadega vahele magama mahub. Siis te näete, millised pead kasvavad!» (Viljandi.)

*

Isa toob pojale esimesed saapad. Poeg vaatab ja ohkab. «Mis sa ohkad?» küsib isa. «Ma ohkan seda, et millal ma need paksud tallad läbi jõuan kulutada,» öelnud poiss.

*

«Imä, säält tulli üts kärblane mino poolõ!» — «No peläku-i, latsökõnõ, ega tä sinno ei purõ.» — «Imä, ta kaes mullõ väega kuräste otsa!»

*

Poeg isale: «Kuule, isa, kas taga Tartu veel palju maad on, kus taeva äär maha puutub?» Isa: «Taga Tartu on veel Venemaa, sest Lapumaal olevat see koht, kus taeva äär maaga kokku puutub.» Poeg: «Oi, väga kaugel! Oleks ta meie nurme ääres see taeva äär maas, siis ei saaks meie elajad tõistre rukkipõllule minna!»

*

Lapsed virisevad, et tuline, tuline. Ema kohe kurjalt «Mis sa virised, endal tuul nina all, puhu peale!»

LAPSEPÕLV JA KODU

LAULIKU LAPSEPÕLV

Kui ma olin väiksekene,
kasvasin ma, kannikene,
ema viis hälli heinamaale,
kandis kiigu kesa peale,
pani käo kiigutama,
suvilinnu liigutama.

Seal siis kägu palju kukkus,
suvilindu liialt laulis.
Mina meelta mõttelema —
mõttelema, võttelema —
kõik ma panin paberisse,
raiusin kõik raamatusse.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Jutusta lauliku lapsepõlvest.
2. Milline mõte peitub selles rahvalaulus?
3. Leia sõnu, mis algavad ühe ja sama kaashäälikuga.
4. Leia lauluridu, mis kordavad eelmise rea mõtet.

MINU ESIMESED TRIIBULISED

Eduard Vilde

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud mind oma ainuma pojakese mänguseltsiliseks valida — mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema «üles» — nõnda nimetati meil härrastemaja —, ja kui ema jälle «alla» tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

«Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhärraga mängima minema — noorhärraga, kas kuuled!»

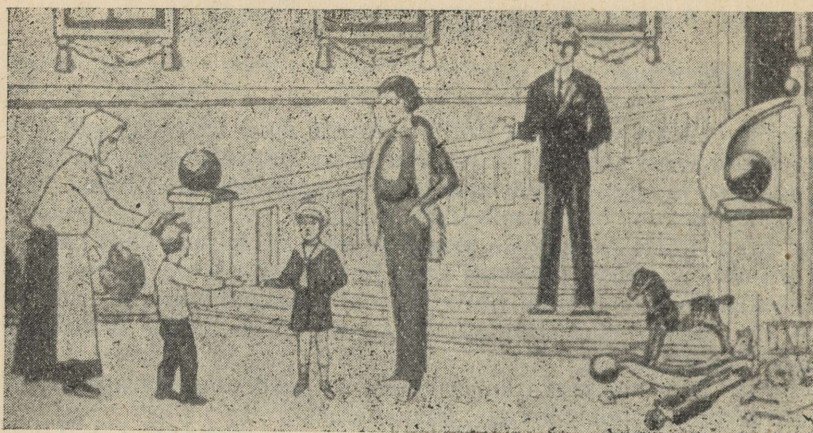
Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mul alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatus, aga nagu ja kaela, iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle iga kord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu sisemised tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meeleheitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud mikski — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas...

Nüüd järgnes suurepärane peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja mu ulgumine paisus möirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle ainult see, et ema mulle lõpuks kõige paremad pühapäevahilbud selga tõmbas.

Vahepeal ilmus isa ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse järel just minu, aidamehe Eedi, kõigi mõisalaste seast oma ainuma pojakese mänguseltsiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna kärneri ja kutsari ning sihvermeistri laste näod ja käed olevat alati kriimud — opmanil ei olnud lapsi —, olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad... Lõpuks ei olevat ma nii «narr» kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimdus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma «suurtsugu vaimuga» poja

Heino Lehepuu illustratsioon.

üle niisama liigutatud nagu emagi ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhär-
raga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnistada, et see mul ena-
masti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult nii palju on mul praegu veel meeles, et ma pisikese paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi «Villi» ei võivat kutsuda, vaid «noorhär-
ra», ja et ma kõik ta käsud pidavat täitma, aga teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ja tõugata. Ülepea oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

«Aga kui ta mind lööb või tõukab?» küsisin emalt.

«Siis kannata ära,» vastas ema, «tema on ju saks.»

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama:

«Saksalapsed ei löö ega tõukagi, saksalapsed on paid lapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!»

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhär-
raga «suu suud vastu» seati.

Oli ilus mustaverd poisike, umbes minuvanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tun-
nistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olin teda siia maani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul on veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silma-
pilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui tema riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepeannaldega jalas; mul ainult tõkati ja searasvaga võitnud vene saapakased, mille sääred nii kurvameelselt lossi vajunud. Temal peenike sinisetriibuline, kuldsete ankrutega ilustatud madruse-ülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisiinised poolvillased püksid rebadel ja roosa sitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särgi. Temal tuliuus kahe siidlindiga meremehe-müts peas, mille esiselt suured kuldähed sãrasid; mul Rakverest Kondivalu kaupmehe käest ostetud «kahekümnekopikane», mille laguneva noka seest papitükid maha pudenesid ja mille alguskarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenda kohta jõudsin, kui mu pilk langes noorhõrra loendamata paljude mänguasjade peale, mida trepiesine täis oli. Kui ilusad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kãrud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikuval alusel — muudkui istu selga ja sõida! Ma mõtlesin oma mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, kãrneripoi si sepi tsetud pisike vanker, millel olid üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jõri kingitud poollohkine pajuvile ning jälle mu enese valmistatud veevirt s heinputkest...

«Eedi, tereta ometi noorhõrrat ja tee ilus «kratsfuss!»» äratas mind korraga paruniproua terav hãäl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on «kratsfuss», siis jãtsin ta parem tege mata ning sirutasin ainult kãe truusõdamlikult vãlja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata ja et ma ema sosistatud meelde tuletusest aru ei saanud, siis pidin seda hãbi kannatama, et ema mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise lubamise tõttu jälle pãhe pani. Noorhõrrat ei sunnitud «kratsfussi» tegema ega mütsi tõstma õhtigi, oldi õsna rahul, kui ta pooltõrkuvalt oma pisikese valge kãekesega minu pihku puudutas.

Mul on loomuomaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepãrast põrdusin ema poole ning ütlesin sosinal: «Nãe, kui ilusad riided ja asjad on noorhõrral,» kusjuures ma sõna «noorhõrra» peale etteheitva rõhu panin, mida ema vãga hãsti mõistis.

«Nojah,» vastas ema, samuti sosistades, «noorhõrra on ju saks.»

«Miks meie siis saksad ei ole?»

«Rumal laps, sellepãrast, et me oleme teenijad!»

Mã olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin heameelega edasi pãrinud, aga ema pani mulle kãe suu peale, pühkis põllenurgaga veel mu nina ja kãskis mind noorhõrraga mãngima

hakata. Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele härrastemajast eemale tohtisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev läks läbistikku kaunis õnnelikult mööda. Et saksalapsed just paid lapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel poolel tunnil oma labidaga liiva silma loopima, ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja «ilusate asjade» peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Tasuks oma kannatamise eest sain öhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et ma tundsin end veidi petetud olevat, mis pärast noorhärra käsi järgmisel päeval mitte enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu; ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin teda kõrvust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks põetud, kõrvad aga just parajad. Tema mehike tõstis iga kord põrgukära, kuid õnneks polnud saksu sel päeval kodus, nii et ta mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgusele — olla noorhärra mänguseltsiline — niisama äkilise kui traagilise lõpu tõi. Noorhärrat piinas vastupidamatu himu minna tiigi äärde, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärra tahtis ja mina tema tahtmisi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädaohutu ettevõte, sest vesi oli tiigis vaevalt jala sügavune, kõik muu oli paks pori, mille sees mustad verekaanid looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin «laevadega» nii sagedasti terve tiigilombi risti-põigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate-lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühendatud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — meresõitusid ette võtta.

Noorhärra ja mina olime varsti laevul — tema uksel, mina tõrrekaanel. Sõit läks teivaste tõukel toredasti, ja kui Ameerika mitte juba leitud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti üles leidnud. Aga «ookean» oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud ja me püüdsime meremeheelust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli noorhärra. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii

osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjuks muutus.

«Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda,» mõtlesin ma iseeneses, seadsin oma laeva lahinguolekusse ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, siis hakkas appi karjuma ja viimaks palus sõjariistaderahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külge vastu — me peatusime kalda ääres — ja enne kui mina tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld löid.

See kelmus kisendas kättemaksmise järele! Haavatud lövi vihaga kiskusin truudusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast.

Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku löid — siis valitses tüki aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeleheitlikku kraapimist, enne kui niikaugele jõudsin, — nägin oma jalge ees sügavas poris midagi siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärä.

Mu südamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli — ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii «kurva kujuga rüütlit» nägin elus esimest korda. See mehike, kes seal kõssis ja lossis mu ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast välja-tõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorhärat. Ta kingad hõbedast pannaldegaga, ta peenike madruse-ülikond kuldsete ank-rutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kaste-tud, ning tiigi mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehe-müts minu kahekümnekopikase Kondivalu lätuga võidu Amee-rika poole... Et ka minu oma välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisinised säärekatted sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus äre-vuses tähele.

Nüüd algas mul samaaria mehe tegevuse teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, suud, silmi ja kõrvu

Helmut Valtmani illustratsioon.

mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta suu kinni oleksin jätnud! See suu sai mulle hukatuseks, sest niipea kui ta jälle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv... Terve mõis, mõisa terve ümbrus kolme vers-tani ringi rõkkas aga nii, et mõisas ning külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatades seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suurepärane elu tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringutades, nende kannul pikas reas peremamsel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põllega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korra-tus trobikonnas opman, meier, kärner, kutsar ja tallmeister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõpuks kõik tallipoisid, kärneri-poisid, hane- ja seapoisid, hulk teomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetule noorhärrale appi ja kõigi näod peegelda-sid arvamust, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõiga-takse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvama viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad pörkasid meid nähes karjatades tagasi ja paruniproua kiskus nuuksudes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane hää hüüdis:

«See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aidamees! Ma

loodan, et sa talle hea keretäie annad!» — käsk, mille isa karva-pealt täide saata lubas.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspaigast — mina vaese vangina isa ja ema vahel, noorhärta toapoisi süles ruttu kokkuotsitud rättide sees. Nagu ma hiljemini kuulsin, viidud noorhärta sedamaid palavasse vanni ja sealt süngi soojade vaipade ja patjade vahele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutanud. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süütusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siiamaani oli mind ainult ema karistanud, õrnalt ja harva, nagu esimest ning ainumat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte ja ta alustas ettevalmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, ja siis kisti mu märjad potisinised jalast ja ... isa käest sain oma esimesed triibulised. Soojad punasetriibulised!

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millest «Minu esimestes triibulistes» jutustatakse?
2. Missugustest osadest koosneb teos? Koosta sellekohane kava!
3. Selgita, mis otstarve on igal osal. Kuidas me nende kaudu jõuame teose mõtte mõistmisele?
4. Võrdle aidamehe Eedit ja mõisa noorhärta: nende riie-tust, mänguasju, käitumist. Leia vastavaid kirjeldusi.
5. Kuidas autor väljendab oma suhtumist parunipojasse? Esita näiteid.
6. Pööra tähelepanu tiigi kirjeldusele, mis on väga lühike: «vesi oli tiigis vaevalt jala sügavune, kõik muu oli paks pori, mille sees mustad verekaanid looklesid.» Miks on see nii napolisõnaline, kusjuures puuduvad täiendavad andmed näiteks ümbruse, kallaste jm. kohta?
7. Selgita eelneva alusel, et kirjandusteoses ei tohi olla midagi liigset, aga ei tohi ka midagi olulist puududa. Aga õpilaskirjandis?!
8. Meenuta jutustuse lõppu — kohtuotsust. Kuidas selles peegelduvad omaaegsed suhted mõisnike ja mõisateenijate vahel?
9. Milleks üldse on jutustuse lõpp vajalik? Kujutle kõnealust teost ilma lõputa.

VÕRDLUS

Mõnikord saavutab autor tabava ütlemise nähtuste või inimeste võrdlemise teel.

Heitkem veel korra pilk «Minu esimeste «tribuliste»» sellele kohale, kus Eedi rebib noorhärat veest välja. Autor ütleb, et «seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk», sest ta suu oli pori täis. Et Eedi selle tühjendas, sai talle hukatuseks, sest niipea, kui suu jälle «hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv».

Näeme, et viitamine *sukale* loob ilmeka kujutluse sügavast vaikusest, viitamine *auriku hädasarvele* aga läbilõikavast kisast.

Võrdluses kõrvutatakse, võrreldakse esemeid, tegevusi, olukordi, mis on omavahel kuidagi sarnased. Võrdlus teeb mõiste selgemaks ja väljenduse elavamaks, ilmekamaks. Võrdlused väljendavad ka kirjaniku suhtumist kujutatavasse.

Võrdlused algavad enamasti sõnadega *kui, nagu, otsekui, just-kui*. Võrdluseks võib olla niihästi sõna kui ka terve lause. Näiteid:

Nüüd hakkas aga ristirüütlike laager kihama otsekui vaablaste pesa. (E. Kippel)

Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nükkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn käte vahel. (E. Vilde)

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Lõpeta järgnevad laused võrdlustega.

Vahetunni ajal oli klassituba kihinat-kahinat täis...

Usin töönimene on...

Sajab tihedat lund...

Meie linnas kerkib uusi maju...

Avar rukkiväli lainetab...

Vihma kallab...

Eemalt vilgub tuletorn...

2. Püüa leida antud sõnadele võrdlusi ja moodusta neist laused:

mets, suur, vihane, lillepeenar, tugev, maantee

Näidis: Oma jalutuskäigul jõudsime metsani, mis kerkis meie ette nagu tume müür.

3. Mille poolest erineb võrdlus isikustamisest?

4. Leia järgnevatest näidetest isikustamisi ja võrdlusi.

«Näen, kuidas suured võõramaa laevad kui hiigelluiged kesk laineid käivad.»

«Oi seda valu mu südame sees — külma ja teravat nagu need rauad, musta ja sügavat nagu need hauad või nagu meri seal haudade taga!»

«Tuul ulub ja oigab akende taga...»

«Kaisuta, vaba ning vihane torm, kaisuta mind!»

«Ah, kui kaugele veerevad vahused lainete harjad kui kiskjad metsaliste karjad või kui võitlevad sõjaväed!»

«Seal tekivad orud ja mäed, lained langevad, nõrkevad, kangevad, tõusevad, tungivad, pilguks siis hanguvad, kui haiged pöörlevad, kui rullid veerlevad, kui vihased ussid siis keerlevad, oiates rannale vaovad, kaljut kui vasar'tega taovad ja raovad ning siis jälle oiates kaovad!»

5. Kas tead, mis teosest need näited on võetud?

6. Moodusta võrdlusi ja isikustamisi, kasutades järgnevaid mõisteid:

rändavad pilved, puudelt mahavarisevad lehed, nende kirev värv, üksik lilleõis, külmad vihmahood, hommikune härmatis, telefonitratides ja puukstes vihisev tuul, lahkuvad rändlinnud, rahutu meri, vastu tuult käiv inimene, koristatud viljapõllud, põldudel töötavad inimesed, viljaga täidetud salved jms.

7. Koosta sügiseteemaline lühikirjand. Tabava pealkirja leiad ise.

LÕIKAJA

Tarass Sevtšenko

Ta mõisanurmel vilja lõikas
ja vaikselt, ainult minutiks,
siis põllult rõugu varju põikas —
ta rinnalast seal toitma läks.

Laps karjudes ta kätel lamas,
noor ema hellalt maimukest
seal mähkis, söötis, aga samas
ta suikus päeva kuumusest.

Und näeb, et lõppes häda paine,
hea elu on ta pojalt ees,
et tal on noor ja nägus naine
ja ise on ta vaba mees.

Mis rõõm on sirpi vilja lüüa
neil oma nurme lõigates.

Näe, lapsed toovad lõunaks

süüa...

Ja naer ta näole libises...

Siis aga, kuuldes lapse nuttu,
ta ärkas... Sirbi haaras ta,
sest kupja tulekuks veel ruttu
peab hulga vilja lõikama.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Luuletusse on põimitud unenägu, milles unelmaid vastandatakse tegelikkusele. Selgita seda.
2. Viljalõikus oli vanasti väga raske ja aeganõudev töö. Kuulsa eesti kunstniku Kr. Raua sөjeoonistuses «Rukkilõikajad» võime seda näha (vt. lugemiku lõpus). Pööra tähelepanu inimeste kujutamisviisile selles kunstiteoses.

MÄLESTUSI ISAST

Juhan Smuul

Tol korral ringi jooksin alles särgis,
täis lapsemõtteid oli kahupea,
või vänderdasin hanekarja järel,
vits peos, sest mine isahane tea.

Ja juba sellest ajast palju, palju
on jäänud meelde pilte eredaid:
rand, võrgumajad, Suurna järsak kalju
ja Keinastu, murdlaineis kauge laid.

Tean kevadtuules kõrguvaid jäävalle,
ja suvesoojust tean, — mõnd sõpra head,
ning isa, tema silmi terashalle
ja nagu vahupärjas valget pead.

I

Tean sügispäeva. Pilvi rebis tuul,
ja sumbund oli kajakate kisa.
Siis vastu klaasi nina, käed ja suu,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Hirm oli. Ma ju teadsin juba seda,
et vahel kümnist nõudmas püügiveed.
Siis aga päris kaugelt nägin teda —
kess turjal, tuleb mööda porist teed.

Kraps! Üle läve olin nagu kera
ja juba jooksin külmas sügisvees.
Ma teadsin, olin isa silmateras.
Nii tuppa tulime, kaks märga meest.

II

Ma mäletan nii hästi kevadkülvi:
veel jääd on vilus, külmalt lõhnab muld,
ja kõrgel-kõrgel sõudvaid valgeid pilvi
ja päikse kevadiselt rõõmsat tuld.

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,
ja luiged laulsid kaugel, taga neeme,
erk västrik hüples vanas linaleos.

Koos põllupeenral sõime õhtuoodet,
ning koos sai käidud viimne külirind.
Ja veidi aega enne päikseloodet
ta kojutulekule kutsus mind.

III

Ma mäletan, kui partel kuivas vili,
küps nisu lõhnas, suitsust soojust täis.
Õöd läbi suures ahjus lõõmas tuli
ja isa tahmasena tares käis.

Ta vahel kerisele pani panni,
kus tuulest mahaaetud õunte read.
Me sõime seltsis maitsva sügisanni:
kuldpruunid, kuumad, mahlased ja head.

Ta tihti ahjupaistel rääkis juttu,
mis vigureid võib teha tuulesell.
Pikk sügisõhtu möödus ruttu, ruttu,
veel uneski pead paitas käsi hell.

IV

Ja mäletan — kord õhtul ta ei tulnud.
Torm. Laine laksus päris õue all.
Toit seisis pliidil, aga sööjaid polnud.
Ränk mure näris juba sügaval.

Need neli päeva... Meeleheites pilgud.
Ja ema rannas... kõik need neli ööd.
Just sülgud lapseunne, kohe virgud.
Tuul pimeduses ulub, laine lööb...

Mind rannast leidis juba varavalge, —
kõhn, sasipäine, väike mures põnn.
Nii vastu külma kivi panin palge
ja isa ootasin — kas surm või õnn...

Ta viimaks hilisõhtul tuli siiski,
surmväsinud ja unetusest morn.
Veel näol ja rõivail soolaseid veepiisku,
kui juba magas. Väljas nuttis torm...

Sel ööl ma tihti tõusin tasahilju
ja paljajalu läksin üle toa
ta juurde, — kuni ergu valguskillu
koit aknasse lõi nagu eluloa.

Äreval ootel (skulptuur)
A. Adamson

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mida tuleks silmas pidada «Mälestusi isast» ilmekal ettekandmisel?
2. Missugused mälestuspildid meenuvad luuletajal oma isast?
3. Leia igale mälestuspildile tabav pealkiri, kasutades selleks luuleridu.
4. Vaatle reproduktsiooni tuntud eesti skulptori Amandus Adamsoni teosest «Äreval ootel» ja leia, kuidas see aitab kõnealust luuletust illustreerida. Mis on Adamsoni teoses eriti rõhutatud ja kuidas see väljendub kehahoiakus ja näoilmes?
5. Kas luulepildid, milledega äsja tutvusid, äratavad sinuski mälestusi oma lähedastest inimestest? Milliseid? Mida võiksid sellest kirjutada?

LUULETUS

Pöördume korraks veel tagasi E. Vilde jutustuse «Minu esimesed «triibulised»» juurde ja püüame leida, millega erineb see J. Smuuli teosest «Mälestusi isast». Lugegem kummagi teose esimest lauset:

E. Vilde: «Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis.»

J. Smuul: «Tol korral jooksin alles särgis, täis lapsemõtteid oli kahupea, või vänderdasin hanekarja järel, vits peos, sest mine isahane tea.»

Võrdle neid lauseid omavahel.

Mida märkad?

Näeme, et esimene neist on kirjutatud jutustavas laadis ehk proosas, teine aga luulelaadis ehk poeesias. Proosas esinevad laused vabalt nagu tavalises kõnekeeles, poeesiale on aga omane sõnade rütmiline ühendamine, nagu seda tehakse lauludes.

Vaatleme järgnevaid luuleridu:

Tol korral ringi jooksin alles särgis,
täis lapsemõtteid oli kahupea...

Iga teine silp on siin rõhuline, mis tähendab, et rõhuline silp vaheldub rõhuta silbiga korrapäraselt. Nii tekib mõõdupärasus ehk rütm, mis märksa tõstab kõne elamuslikkust. Seepärast esitatakse juba iidsetest aegadest alates sügavaid tundeid just seotud kõnes — luules.

Paljusid luuletusi iseloomustab veel üks tunnus — realõppude kokkukõla ehk riim. Näiteks:

Tean sügispäeva. Pilvi rebis tuul,
ja sumbund oli kajakate kisa.
Siis vastu klaasi nina, käed ja suu,
nii kalalt koju ootasin ma isa.

Sageli kohtame luuletustes salme ehk stroofe, mis enamasti on 3- ja 4-realist. Salmid luuletuses «Mälestusi isast» koosnevad näiteks neljast luulereast e. värsist.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Määra «Mälestusi isast» 2. salmis rõhulised ja rõhuta silbid.
2. Märgi sama luuletuse 3. salmi riimuvad sõnad.
3. Nimeta teisi tuntud luuletusi.
4. Milliseid luuletuskogusid leidub sul kodus?
5. Kas oled proovinud värsse kirjutada? Millest võiks luuletada?

EPITEET

Loeme luuletusest «Mälestusi isast» alljärgneva salmi ja jätame ära omadussõnad kuldne, kare, erk, vana:

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo,
ja luiged laulsid kaugel, taga neeme,
erk västrik hüples vanas linaeos.

Milliseks muutub luuletaja poolt kujutatud pilt?

Märkad kindlasti, et hoopiski vaesemaks ja kahvatumaks.

Lugejal on kergem seemet, peod, västrikku ja linaligu ette kujutada, kui on öeldud kuldne seeme, kare peo, erk linavästrik, vana linaligu. Veel enamgi: sõnadega kuldne, kare, erk ja vana väljendab luuletaja oma suhtumist, käesoleval juhul armastavat suhtumist seemnesse, isa peosse, västrikusse jt. Lugeja tunneb, et luuletaja on heldinud, kui ta ütleb:

Ja kuidas mulda langes kuldne seeme,
kui teri viskas isa kare peo, ...

Seega näeme, et nende sõnade abil tekib lugejal nähtusest kujukas pilt ja vajalikud meeleolud. Seesugust sõna nimetatakse epiteediks.

Väga sageli kasutab epiteete rahvaluule.

Rahvaluule epiteetide hulgas on palju nn. püsivaid epiteete, mis on teatava nimisõnaga nagu lahutamatud: mees mehine, neiu noor(i), must(a) muld(a). Need epiteedid näitavad esemeid ja inimesi niisugustena, nagu nad rahva arvates peaksid olema.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Leia luuletusest «Mälestusi isast» epiteete ja selgita nende mõju.
2. Kuidas epiteedid aitavad avada alljärgneva luuletuse sisu?

SINU VANAEMA

Vanaema helde, lahke,
oli kallis sinule,
oli sinu lapsepõlve
soojendaja päikene.

Kuis ta, õnnis, pehmel käel
sinu peakest silitas,
armurikkal häälel, sõnal
õpetas ja juhatas!

Kuis ta heldeist silmist läige
langes sinu põuesse;
lustil hõiskasid ja laulsid
nurmel, väike karjane. —

(Anna Haava.)

3. Leia järgnevatele mõistetele kahesugust suhtumist väljendavaid epiteete — heatahtlikku ja halvustavat: maja, tulevik, teekaaslane, mälestus, lumi, mõte, metsatukk, kinnas.

Näiteid püüa esitada lausetena.

RANNALAPS

Heljo Mänd

On väga rikas rannalaps,
see tuulte laps, see vete laps,
tal nagu õunad õunapuus
on ikka laulud suus.
Ta kannab valgeid kapukaid,
põldmarju nopib hapukaid
ja lambakarjas käib
ja keksib jalalt jalale,
sest päev tal päikest täis.

Kui aga kauaks kalale
jääb vend või isa tal
ja mustad pilved äkitselt
on musta taeva all,
siis on see punapõsine
laps nõnda nukker, tõsine
ja vaatab aina merele,
kas juba paistab paat.
Ta vaatab avamerele,
kust toitu tooma perele
läks koidu ajal taat.

Tuul rannas kurjalt lõõtsutab
ja laineil valge vaht
ja rahutu kui lapse hing
on tume kodulaht.

Siis viimaks kaugelt tuleb paat
kord lainte varju vajudes,
kord vahuvihma hajudes,
kuid läheneb ja suureneb,
sest tüüri hoiab taat.
On jälle rõõmus rannalaps,
see tuulte laps, see vete laps,
ta nagu ööbik laksutab
ja käsi plaksutab.
Siis tuhinal kui tuulispea,
ta tuiskab alla kalda pealt
ja läheb uurib järele,
kas isa kala sai.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milliseid meeleolusid esineb selles luuletuses? Mis on ülekaalus?
2. Kuidas seda mõista — «on väga rikas rannalaps»?
3. Luuletaja maalib ilmeka pildi väikesest rannatüdrukust. Millisena näed teda oma kujutlustes? Kirjelda!
4. Milliste kõnekujunditega on rannalapse kirjeldust ilmes-
tatud?
5. Võrdle kõnealust luuletust J. Smuuli luuletusega «Mäles-
tusi isast». Mis on neis ühist? Erinevat?

KOOLIS

(Katkend August Kitzbergi jutustusest «Hennu veli»)

Meid oli kaks venda: Jaanist vend ja mina. Jaan oli vanem. Ega ta tea kui palju vanem olnud, aga niipalju ikka oli, et ta kui perekonnatugi väeteenistusest ära pääses — esimese poja sündimisõigus oli ikka temal.

Kuid ma pean juba varasemast ajast, poisikesepõlvest algama. Muidu õiget pilti ei saa. Meie vanast isast ja armsast emakesest ma küll enam rääkida ei taha: see viiks pikale. Ja ega lapsepõlves esimese sündimise õiguse poolest meie vahel Jaaniga veel mingit vahet olnud.

Alles külakoolis algas see asi. Jaan oli seal juba talve otsa ära olnud ega jõudnud küllalt kiita, kui hea mees koolmeister on ning kui tore seal hulgani hämariku ajal lumehangede otsas sõda on pidada.

Nõnda meelitas Jaan mind enesega ühes juba varakult ja enne-aegu kooli.

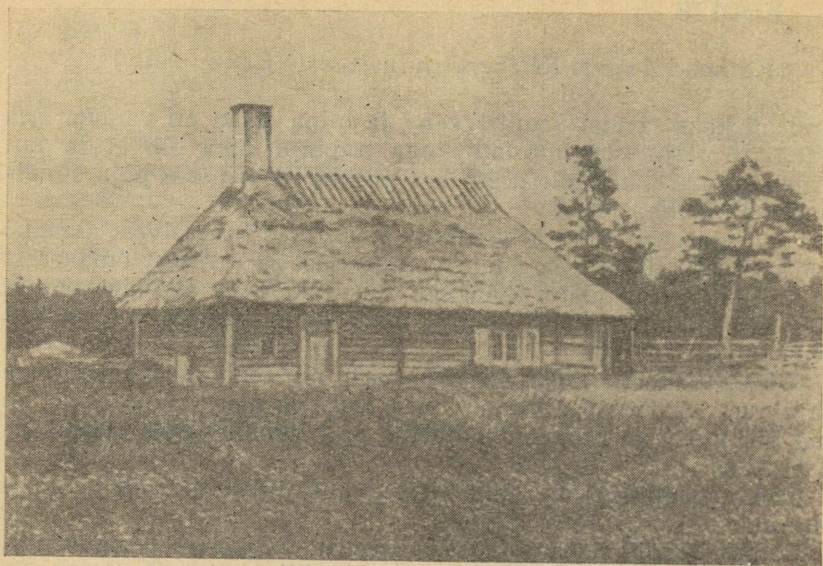
Koolimaja oli, nagu aabitsast lugeda: «Muna on ümmargune, maja neljakandiline» — ka just neljakandiline.

Kui eeskoja lävest sisse astusid, heldeke! — hulga inimeselaste pärast, kes siit läbi sisse ja välja käisid, oli selle põrand jalgadega kaasatoodud lumest alati lödine ja sula ilmaga päris poritiik, seda enam veel, et eeskoda ühtlasi ka näopesemisruum oli. Ja kes nüüd pisikese kapa või kibu seest — nagu meil pesemise otstarbeks igamehel niisugune riist kodunt kaasa oli võetud — nõnda pesta saab, et vett põrandale ei lirtsu. Sealsamas kõrval, eeskojast lauakestega lahutatud ruumis, oli koolmeistri sahver ja ühtlasi ka neljakümne kuni viiekümne koolilapse söögi-kottide hoiuruum. Seal seisid meie «veersekid».

Kas lugeja ka teab, mis asi «veersek» on? See on kitsas kott, mille mõlemad otsad on kinni õmmeldud ja mille suu külje peal. Ühes otsas leivapäts, teises pudrukarp; keskeist oli niisugune siis hea õlale visata.

Seal, jah, seisid meie «veersekid». Leib, liha ja kartulipuder — mis nüüd kellelegi vanemate jõudu mööda kodunt nädalamoonaks kaasa oli pandud — see külmus seal enamasti kivistõuks, et murra kas või nuga katki ja hambad suust välja. Et asi pisutki hõlpsam oleks, viidi söögikotid õõseks koolituppa sulama; seal nad seisid üksteise otsas riidas.

Eeskoja taga, see must ruum — see oli kole. See oli nõnda-nimetatud köök, roovialune, alt laia õõnega, ülalt kitsaks minev korsten. Seal rippus raudkonksu otsas koolmeistri keedukatel. Suits ja paja aur läksid püsti üles, soojus muidugi ka. Ruum oli alt oma tubli ruutsüdlai; seinad läikisid paksust nõekorrast. Kui

Külakool möödunud sajandi 60-ndatest aastatest (foto)

alt üles vaatasid, kuidas see toru ikka kitsamaks läks, kuni viimaks ülalt väike neljakandiline ruuduke taevasina sisse paistis, siis kippus nagu hinge rinnus kinni pigistama. Koolmeistri päralt olevad paar seareit, mis üles singiks suitsuma olid pandud, näisid meie meelest nagu sinna raudkonksude külge rippuma jäänud hirmuäratavad mustad tondid.

No-jaa — kahmus oli sinna roovi alla minna, aga ometi tuli seal igal hommikul enne valget juba käia toobrist pesuvett toomas, sest sealsamas pesema oleks meid kõigest neli kuni viis mah-tunud; kuhu pidid teised nelikümmend jääma?

Veetoobri-le oli muidugi jää peale külmanud, aga mis sest! Kes oma kapatäie vett, kus küll jäätükid sees kolisesid, kätte sai, oli õnnelik, pani eeskojas või koguni õues läve ees — tung oli muidugi suur — korra või kaks vett näo peale; kes sellest küsis, et jääkülm vesi pakasese ilmaga näol ja kätel koorikuks kippus hanguma, — see-eest said põsed punased.

Kui eeskojast koolituppa tahtsid minna, ega see kerge olnud: kartsas oli põigiti tee peal ees. See kartsas viis pööningule, kus koolmeistri hobuse talvine heinatagavara ja meie magamiskotid seisid. Suur see pööning ju ei olnud, aga heintele ja umbes nelja-kuni viiekümnele magamiskotile seal ikka ruumi jätkus, kui kotid hästi üksteise peale virna laoti. Nüüd mõtelge seda sõda ja seda tolmu, kui õhtul magama minnes kotte ülalt alla pilluti. Kas see

ei olnud väikeste jõngermannide ja vallatute tütarlaste jaoks otsekui loodud, midagi, mille juures hästi kilgata võis! Sada kätt sirutus vastu, et oma küljealust juba lennol ära tunda ja vastu võtta, et see alla porri ei patsataks. Ja neil seal ülal, kes kotte alla pildusid, nende kõige suurem lõbu oli muidugi kotte mitte sinna pilduda, kus käed püsti vastu võtmas olid, vaid vastuvõtjaile pähe, suhu, silmi ja kuklasse. Nõnda sündis all hea suur püherdamine, poisid ja põhukotid läbisegi, ja nali oli seda suurem.

Vaeste tütarlaste kotid tuli muidugi kõige viimaks, kui poistel omad käes olid, põhjast porist üles võtta. Ja kui toredat külma siis veel need päev otsa põõningul seisnud kotid enesest välja õhkusid, enne kui külje all soojaks läksid! Hommikul oli kottide põõningule koristamisega muidugi seesama sõda.

Nüüd viimaks saame koolituppa. See oli vist oma kaks ja pool sülda igapidi suur ja tublisti oma kaheksa jalga kõrge.

Neljandiku ruumi võttis temast ilmatu suur ahi nurgas ära. See oli ahi mis ahi. Soojaks seda kergesti ei saanud, aga kui ta kord soe oli, siis ta ka soojendas. Koolmeistri vana isa käis seal peal magamas. Ahju ümber andis päris joosta. Mul on praegu veel kulmukarvade all suur arm, mille sain Kuuda-Juku peaga kokku põrgates. Võite arvata, kui suur see ahi oli, et ümber tema nurga joostes nii suurt hoogu võis võtta, et peanahk lõhki läks.

Siin koolitoas oli peale väikese oreli, mis natuke suurem oli kui kummuli käänatud viljavakk, ja peale kaljaastja kaks pikka koolilauda. Nende ümber pidi neli-viiskümmend last ära mahtuma ja mahtuski. Kui lugesime, olime ikka kahes reas laua ümber. Esimesed istusid, teised seisid selja taga püsti ja vaatasid üle esimeste õlgade. Kirjutustunnis mahtusid need, kes paberile kirjutasid, kõik laudade ümber; kes tahvlile kirjutasid, neil oli ju igal pool mujal küllalt ruumi kükitada. Rehkendustunnis tuli muidugi püstijalu keset tuba seista.

Nendesamade laudade peal ka söödi. Õhtul valgustas tuba kummagi laua kohal kaks koolmeistri enese kastetud rasva-küünalt.

Kõige lõbusam asi oli muidugi magamisega. Siis tõsteti koolilauad ja -pingid üksteise otsa. Kahel jalal seistes jätkus meile maad ikka kõigile, aga pikaliheitmiseks oli rohkem ruumi vaja. Üle terve põranda ja ka laudade all magasime nii, et seal siis enam ruumi ei olnud jalaga astuda. Kellel vahel külmunud toidu juures tervis korras ei juhtunud olema, sellel oli üle kaaslaste peade õue pääsemisega ja siis veel paar vakamaad eemale lepinkusse jooksmisega ikka häda küllalt.

Halva õhu peletasime vähemalt kaks korda päevas kadakate suitsutamisega toast välja või — nagu ma nüüd tean — me peitsime halva õhu kadakasuitsu taha ära. Kadakaid metsast toomas käisime muidugi ise. See oli ka lõbu.

Äsja loetud A. Kitzbergi palas leidub rohkesti mitmesuguseid

KIRJELDUSI.

Me võime seal tähele panna mitmesuguste ruumide kirjeldusi (eeskoda, köök, koolituba), esemete kirjeldusi (veersekk, ahi, orel), tegevuste kirjeldusi (pesemine, magamiskottide allapildumine, magamine).

Ülesanne. Leia need kirjeldused.

Tähelepanelik lugeja on kindlasti märganud, et äsja vaadeldud üksikkirjeldused on tarvilikud kogumulje saamiseks. Just nende abil tekibki meil omaaegsest koolitarest selge kujutus kui väga tagasihoidlikust ja väikesest õppeasutusest. Tänu seesugustele kirjeldustele saame lähemalt teada, kuidas käidi koolis meie vanavanaisade ajal.

Kirjeldusi esineb kirjandusteostes väga sageli. Kirjeldatakse inimesi, loomi, hooneid, esemeid, loodust, aga palju muudki. Sel teel saadakse loetust kujukam pilt, sest peale nähtava on ühtlasi edasi antud ka tundeid ja meeleolusid.

Meenutame, kuidas just kirjeldused aitavad lugejal sisse elada «Minu esimeste «triibuliste»» olukordadesse, kuidas tekivad kujutlused eri seisusesse kuuluvate poiste riietusest ja mänguasjadest. Poiste välimust kirjeldades kirjanik otsekui maalib sõnadega, nii nagu kunstnik loob värvide või vormidega.

Me mõistame, et kirjeldused ei teki autori juhuslikust soovist, vaid kindlast eesmärgist selgitada tegelaste iseloomu ja käitumist. Saab ju ümbruse kirjeldamisega iseloomustada tegelast niisama mõjuvalt nagu kõne ja tegude abilgi.

Lõpuks märkigem, et kirjeldatavad on ainult esemed, olendid ja tegevused, mitte aga sündmustik. Viimast antakse edasi jutustamise teel.

ÜLESANNE: Koosta juuresoleva foto alusel kirjeldus. Pealkirjaks «Vanaaegne koolitare».

KADRI

(Katkendeid Silvia Rannamaa samanimelisest jutustusest)

Esmaspäeval, ...

Alati olen lugenud ja kuulnud räägitavat, et meie maal elavad õnnelikud lapsed, et lastel on muretu lapsepõlv. Olen sellega nõus, kui ma mõtlen Anne Puustile või ükskõik missugusele oma klassikaaslasele. Ainult ühest ma ei saa aru — miks siis mina, kes ma ju ometi ka elan samal õnnelikul maal, nii ütlemata õnnetu olen? Usun, et ma olen kõige õnnetum tüdruk. Mitte üksnes meie maal, vaid terves maailmas.

Mis õnne või head ma võiksingi elust loota, kui mul pole ei ema ega isa!

Isa on mul lihtsalt — teadmata kadunud! Kadus ära nagu mõni ese, millega on hooletult ümber käidud. Kas pole see hirmus? Ma ei tea isegi täpselt, kuidas see juhtus, sest vanaema ei taha sellest millegipärast üldse rääkida.

Ema aga — ema vaeseke suri siis, kui mina olin nii väike, et ei mäleta sellest midagi, mitte kui midagi... Vaatlen oma ema pilte, kõige sagedamini seda, kus ema hoiab sirelioksast kinni ja naerab. Vaatlen ta kätt ja püüan kujutleda, kuidas see käsi oleks soe ja pehme ja õrn ja silitaks mu pead, mu põski, ja võib-olla võtaks ta mind süllegi, kuigi ma olen nüüd juba sülle võtmiseks liiga suur, ja siis ma ei saa teisiti, kui nutan ja nutan, kuni mu pea jälle valutama hakkab...

Oh, miks mul pole vanemaid?! Kui mul oleks kas või üksainuke negi! Ma tean päris kindlasti, et ma oleksin siis palju parem õpilane. Siis läheks mu käes kõik hästi ja õnnelikult nagu teistel, olen selles üsna kindel.

Mul on ju vanaema, mu ema ema. Ta hoolitseb mu eest, ta teeb tööpoolest kõik, mida suudab, ja ma olen alatu, kui ma pole rahul. Kuid vanaema on vana ja mina olen vilets laps ja siis ta riidleb minuga ilmast ilma.

Varem, kui ma veel väiksem olin ja muinasjuttudesse uskusin, mõtlesin vahel nii, et vanaema on nõid, kes on mind mu pärisvanematelt röövunud. Siis tegin ühtelugu salajas tuhat plaani, kuidas ära põgeneda. Üldse, ma mõtlen vist liiga palju igasugu lollusi ja ei midagi mõistlikku, nagu vanaemagi ütleb. Nüüd ta ei ütle küll juba ammu enam nii. Mitte sellepärast, et ma targemini või kasulikumalt mõtlema oleksin hakanud, vaid sellepärast, et ma oma niisugustest mõtetest mitte kellelegi enam ei räägi, isegi vanaemale mitte. Nüüd ma mõtlen ainult päris salaja igasuguseid asju välja ja keegi ei saa nende üle naerda.

Agas lõbus ja lohutav on niimoodi omaette mõelda. Võib kujutleda ennast ja oma kodu missugusena tahes. Ja ma kujutlengi!

Vahel, kui koolist koju lähen, kujutlen teel, et mul on hoopis, hoopis teistsugune kodu. Aknad on suured ja taevas paistab sisse ja toas on kõik imeilusad asjad. Küll ma neid asju siis paigutan ja panen iga kord jälle paremini ning ühtelugu muretsen uusi ning ilusamaid juurde. Tingimata on seal raadio ja hiiglasuur, terve seina suurune raamaturiiul! Aga vanaema on naeruse näoga, tal on valge põll ees ja tutiga toatuhvlid jalas, tal pole kunagi seda koledat jooksvat, ta on alati kodus ja hoiab meie korteri puhta ja sooja. Kujutlen seda kõike nii selgesti, et ma juba ise seda peaaegu usungi, ning ma koguni kiirendan sammu, ja ruttan koju, kus on nii mõnus ja hubane. Päriselt on muidugi kõik hoopis teisiti, ja kui vanaema ongi juba enne mind koju tulnud, siis on tal nagunii alati mingi põhjus minuga riidlemiseks.

Miks ei ela ma küll muinasjutuelus? Miks pole olemas ühtegi võlueset, mis täidaks kõik soovid ja muudaks minugi elu ilusaks ning huvitavaks? Mis viga oleks muinasjutumaal, kus inetust konnastki võib saada kaunis kuningapoeg ning Tuhkatriinu saab kuninga kaasaks. Siis oleksin minagi ainult ajutiselt nõiutud printsess tigea nõia vangis ja minulegi saabuks aeg, millal vabane noidusest ning muutun kauniks tütarlapseks, kes äratav imetlust ja armastust enda vastu...

See kõik on ainult omaette unistamiseks. Pole mina mingi printsess ega vanaema mingi nõid. Vanaema on üsna harilik vana inimene, kes ainukesena maailmas mind armastab ja hoiab, ja temagi tahab, et oleksin parem, kui ma olen. Me igatseme ju üht ning sama asja, kuid mis parata, kui see nii ei ole. Ta ohkab sageli: «Miks sina küll selliseks viletsaks oled loodud?» Sedasama mõtlen minagi, kuid miski ei muutu seeläbi paremaks. Ma ei saa ilmaski millegagi hakkama, mida ta mul teha käsib. Siis ta vihastub, tutistab või müksib mind ning teeb kõik ise. Mõnikord kuulen, kuidas ta poriseb: «Kellesse see laps küll on läinud?» Mitte kellessegi pole ma läinud. Olen täitsa ainulaadne iseendataoline käpard.

Sellepärast pole mul ka ühtegi sõpra. Kellelegi pole mul kurta oma muresid.

Nüüd siin haiglas lamades tuli mulle mõte, et kirjutan õige kõik oma kurva elu meeldejäävamad sündmused üles. See oleks mulle ühtlasi ka ajaviiteks, sest siin on ju kole igav. Meie palatis on teised kõik vanemad inimesed, ja kuigi nad on mu vastu päris lahked, ometi on nad liig uudishimulikud. Nad pärivad, pärivad ja pärivad. Kuid ma ei taha neile midagi rääkida, sest midagi ilusat ega head mul jutustada pole ja siis ma olen mõnda asja lihtsalt valetanud.

Ema kohta ütlesin õigust, aga kui nad ikka aina edasi pärisid, siis ma isa kohta millegipärast valetasin. Ütlesin, et isa on praegu hiigla kaugel komanderingul, et ta on insener. Nüüd mul on iga

kord hirm, kui vanaema mind vaatamas käib, et äkki mõni tädi-dest teeb temaga juttu ja siis tuleb kõik välja, ning seepärast ma püüan kogu aeg ise vanaemaga rääkida. Üldse kardan ma, et vanaema võiks rohkem paljastada kui vaja. Ma pole ka keldrikorterist sõnagi lausunud. See öieti polegi vale, sest keegi pole mu käest küsinud, mitmendal korrusel me elame, kuid vanaema võiks kergesti selle pärast ohkima hakata. Imelik, kuidas ta aru ei saa, et niisugustest asjadest pole vaja rääkida. Ega see ju midagi paremaks tee, kui teised haletsevad. Olen tähele pannud, et haletsemine on peaaegu seesama mis põlastamine.

Seepärast ei tea ka meie koolis peale klassijuhataja mitte keegi, et elan keldrikorteris. Üle kuue aasta olen osanud seda saladust varjata. Mõnikord on küll juhtunud, et üks või teine kooliõde on tahtnud meile tulla, kuid ma olen osanud sellest ikka kuidagi kõrvale põigelda, ja ega minu juurde nii väga ei kiputagi.

Kõigepealt juba seetõttu mitte, et elan meie koolist kaugemal kui ükski teine õpilane. Lapsed käivad ju tavaliselt ikka oma kodule kõige lähemas koolis. Ainult mina käin koolis peaaegu teises linna ääres. See on muidugi jälle üks vanaema väljamõeldisi. Nimelt kui ma väike olin ja kui vanaema mind kooli sisse kirjutama läks, siis valis ta mitte meie elukohale, vaid oma töökohale kõige lähema kooli. Ta oli juba algusest peale kindel, et ma üksinda isegi üle tänava minemisega hakkama ei saa ja et ma jään tingimata kuhugi vahele või alla. Sellepärast ajas ta mu igal hommikul endaga koos üles ning võttis mu tööle minnes kaasa. Mäletan veel praegu neid pikki, tüütavaid hommikutunde. Tavaliselt tukkusin kogu tee, vanaema kõrval käies, trammis istudes ja koolis teiste tulekut oodates. Mõnikord ma vist ei saanud päris virgeks viimaseks tunnikski. Kuid mitte see polnud asjas kõige halvem. Kõige halvem oli see, et see teistele lastele kohe silma hakkas, et ma alati vanaema käest kinni käin ja et ta talutab mind nagu lasteaiapõnni. Kuigi me tulime vanaemaga nii vara, et koolimaja oli alles tühi, leidus ikkagi mõni, kes teadis.

Kuidas ma siis vanaema peale pahane olin ja kuidas ma näo vanaemast seda kaugemale pöörasin, mida lähemale ma koolimajale jõudsin, ja kui vähe see aitas! Terve esimese klassi jooksul ja peaaegu pool teisestki viis vanaema mind kooli, ja kui vähegi sai, tuli ka pärast vastu. Praegu siin lamades mõtlen ma, et vanaemal oli ju siiski õigus. Näed, nüüd veel suure, juba kolmeteistkümneaastase tüdrukuna juhtus minuga ometi see õnnetus tänaval, mida vanaema oli kartnud. Sellest aga edaspidi...

Kui ma seda vihikut kirjutama hakkasin, siis mõtlesin, et kirjutan kõik järjekorras üles, aga nüüd kipub jälle läbisegi minema.

Püüan seepärast alustada otsast peale, nii nagu ma oma elu mäletan. Tänaeks on aga küllalt. Öde käis juba süstimas ning varsti ta tuleb ja kustutab tule.

Kõrvalvoodist tädi küsis, kellele ma nii pikka kirja kirjutan, kas isale? See on hea mõtel! Ütlesingi, et isale jah, siis nad ei hakka rohkem pärima, ja miks ma ei võiks kujutleda, et mul on isa kusagil kaugel väga tähtsatel ehitustel ja meie oleme kirja-vahetuses ning igatseme teineteise järele...

Esmaspäeval,...

Tuleb nii välja, et mu elus on siiski ka häid asju olnud. Tõepoolest, kui ma hakkam järele mõtlema, siis mul just nagu oleks pärast seda viimast kirjandit hakanud terake paremini minema. Kui ainult poleks juhtunud seda hirmsat lugu, mis mu lõpuks siia haiglasse tõi.

Ma ei taha sellest kirjutadagi, nii valus on see mälestus, ja ometi on see mul kogu aeg meeles, näen seda öösiti unes ja veel palju hullemini, kui see tegelikult oligi, ja kui ma ärkan, siis olen üleni hirmuhigiga kaetud. Siis tahaksin nii väga olla kodus vana-ema selja taga voodis.

See päev ise algas üsna harilikult. Nagu alati, sellest peale, kui vanaema mind enam ise kooli ei vii, kippusin selgi hommikul hiljaks jääma. Minuga on ju niisugune nõidus, et mul on alati midagi kadunud. Sel hommikul oli teine sukk läinud — nagu tina tuhka. Viimaks leidsin vanaema kirstust ühe suka. See oli küll teisest raasuke heledam ja lühikeseks kippus ka jääma, aga mis ma siis hädaga pidin tegema? Teel muudkui kinganööp pörkas kogu aeg lahti ja ma pidin aga seda ühtelugu õiendama. Seepärast ma jõudsingi alles pärast kella helisemist kooli, kuigi mind just üles ei märgitud, sest jõudsin siiski enne õpetajat.

Vene keeles oli mul harjutus jälle tegemata, sest see oli nii peletislikult raske, ja ma kartsin kangesti, et vene keeles kindlasti just mind küsitakse, kuid vene keele õpetaja oli sel päeval haige ja meil jäi tema tund koguni ära. Hakkasin üsna rahuliku südamega ja paha aimamata teistega koos koju minema.

Riidehoius hakkas Milka korraka kisama, et tema uus siidsall on kadunud. Algul ei tehtud ta kisast väljagi, aga siis kutsus Milka koolitadi kohale ja see ei lubanud meil kellelgi enne koju minna, kui sall on leitud. Nüüd hakkasid kõik Milka salli otsima. Seda aga polnud kusagil. Otsisime kõik kohad läbi, kuid sall jäi kadunuks.

Panin tähele, et Juta käis aina ühe juurest teise juurde ja sosistas midagi. Siis ütles koolitadi, et riidehoiu uks on kogu aeg lukus olnud ja et keegi pole vahepeal seal käinud.

«Kes oli kõige viimasena riidehoius?» küsis keegi. Mul jäi süda seisma.

«Mina,» tuli mul ehmunult suust. Kõikide pilgud pöördusid minule ja Juta kuulutas kohe:

«Noh, mis ma ütlesin!»

Mul oli tunne, nagu oleksin ma kuhugi kukkunud, kukkunud. Sellegi poolest seisin ma paigal ja kõik olid wait. Juta ja mõned teised nõudsid kohe, et minu asjad läbi otsitaks. Koolitädi püüdis keelata ja saatis Milka õpetaja järele, kuid mina tundsin, et nüüd on nangunii juba kõige hirmsam juhtunud, nüüd ei aidanud enam midagi — mitte kui midagi!

Mul ei tulnud pisaraidki nagu harilikult, hakkasin palitut seljast ära võtma ja mu meelest oli, nagu oleks keegi teine seda teinud. Juba hakati mu kotis sorima. Sel minutil jõudis õpetaja kohale. Ta vaatas mulle otsa, pani minu kalossikastile istuma ning hakkas kõiki küsitlenu. Aga kes siis midagi teadis — muudkui seda, et Milka ilus uus siidsall oli kadunud ja et mina olin kõige viimasena riidehoius olnud.

Õpetaja kaasabil otsiti veel kord kõik kohad läbi, kuid samuti asjatult. Õpetaja arvas küll, et Milka oli ehk salli juba teel kaotanud, kuid Milka mäletas kindlasti, et tema oli salliga kooli tulnud, ja Juta kinnitas erilise õhinaga, et tema oli veel Milka salli kiitnud, sest sellel olevat olnud igasugused hiina pildid peal. Ise aga vaatas kogu aeg minule otsa.

Ma oleksin tahtnud enda kaitseks midagi ütelda, kuid ma ei osanud. Oleks keegi otsekohe midagi välja ütelnud, võib-olla ma siis oleksin osanud, kuid õpetaja kuuldes nad vist ei julgenud, isegi Juta mitte. Ometi oli see nii selgesti kõigest arusaadav, et just mind kahtlustatakse.

See on kõige hirmsam, mida ma elus iialgi kogenud olen, isegi sellest vabast hirmsam, mis ma hiljem tunda sain.

Õpetaja saatis kõik koju ja käskis Milkat veel igaks juhuks kodus oma salli otsida. Mind pidi ta mitu korda käskima, enne kui suutsin end niipalju kokku võtta, et jälle palitu selga panna ja minema hakata. Ootasin, kuni viimane sammumüdin oli kadunud, ja hakkasin alles siis liikuma.

Õpetaja vaatas mind teraselt. Kahtlustas vist temagi, kuigi ütles mulle:

«Miks sa nii mures oled? Keegi pole sulle ju midagi halba ütelnud ega teinud. Kes teab, kuhu Milka oma salli kaotas. Mine sina ka nüüd ilusasti koju ja unusta see.»

Unustada niisugune asi! Kas seda võib iialgi elus unustada? Läksin. Jalad olid mul rasked ja mu kõrvus kohises nagu palaviku ajal.

Kui ma tänavale jõudsin, tundsin korraga alles õieti selle ülekohtu kogu suurust. Ma olen küll kõige vaesem õpilane klassis, mul on kõige viletsamad ja inetumad riided, kuid iialgi, mitte iialgi elus ei tuleks mul mõttessegi midagi teiste oma võtta, mitte kõige väiksematki asja!

Kui ma ka igas asjas olen kõige mahajäänud kogu meie klassis, siis ometi mitte kunagi aususes! Kuidas võisid, kuidas tohti-

sid nad minust nii mõtelda! Kes kaitseb mind selle ülekohtu eest? Milka salli ei leitud üles. Õpetaja ütles küll, et Milka kaotas oma salli ise. Võib ju olla, et õpetaja ise usubki seda, kuid teised ei uskunud. Ja Juta õel, vaenulik nägu ilmus jälle mu kujutlusse, nii nagu ta seal ühele ja teisele midagi kõrva sosistas, ja see oli minu nimi, mida ta sosistas, ja ükski, mitte ükski kogu klassis ei hakanud talle vastu, mitte ükski ei ütelnud, et ei usu Jutat.

Nad hakkasid ainult mind vahtima, vahtima nagu süüdlast! Kui hirmus ülekohtune! Kellele lähen ma kaebama? Vanaemale? Oh ei! Vanaema leiaks kindlasti midagi, mille pärast minuga riielda, või haletseks niisama. Kuid keegi peaks mind kaitsma, minu eest välja astuma!

Siis mõtlesin, et kui ometi tuleks mu isa — see, kes on olemas ainult mu enda mõtetes —, tuleks suur ja tark isa ja astuks kogu klassi ette ja ütleks midagi niisugust, mis neile kõigile häbi teeks. Isegi poisid kardaksid teda ja paluksid minu käest andeks.

Aga ei ole ju kedagi. Olen nii üksik keset ülekohtust maailma! Pisarad hakkasid mul silmi valguma, hoolimata sellest, et olin tänaval.

Ja siis see juhtuski. Hakkasin üle tee minema. Ei pannud tähelegi, et auto tuli, ja kui ma viimasel silmapilgul seda märkasin, hüppasin ehmatusega just teisele autole ette. Oli kole krigin, kisa ja valu ja siis ma ei teagi enam muud midagi, kui et mind sõidutati samas autos siia haiglasse.

*Neljapäeval, ...
Rongis sõites*

Istun vaguninurgas akna all. Olen väljavaatamisest juba väsinud, ja nii mõtlesingi, et hakkan parem kirjutama. Ma ei saa seda aga rahulikult teha. Mind häirib vastaspingil istuv tädi, kes vahetpidamatult tukub ja iga natukese aja tagant vajub longu nagu saepurust tühjaks jooksnud nukk. Tunnen, et peaksin talle pakkuma oma nurgakoha, siin oleks tal mugavam toetuda. Ma ei julge teda äratada ega kõnetada ja natuke on mul kahju ka seda kohta pakkuda, sest siin on laud, millel saab kirjutada, kuigi eba-kindlalt. Ka ei näe tema kohalt nii hästi välja vaadata kui siit.

Nagu kiuste vajub ta jälle oma naabri õlale. Imelik, miks ta öösel ei maganud? Aga võib-olla oli tal laps haige. Ei aita, olgu siis ...

Ta ei tahtnudki mu kohta. Täna mind ja ütles, et ta ei või seljaga sõidu suunas istuda.

Mina istuksin rongis ükskõik mis suunas või mis pidi, kui aga sõita saaks. Nii väga meeldib mulle see.

Olen oma elus väga vähe sõitnud. Sellepärast meeldibki mulle see kihutamine läbi tundmatute maakohtade. Mul on kogu aeg

tunne, nagu oodataks mind seal salapärases kõrges kuusemetsas või nagu kutsuks keegi istuma hallile raudkivile tolmunud võsastikus, nagu meelitaksid sinised laigukesed õitsuva viljamere kallastel, nagu viipaks üksik kõveratuveline mänd keset kühmulist mättamaad või nagu tunneksin ma tingimata seda poisikest, kes otsib midagi jõepõhjast, püksid üles kääritud...

Kahju, et suvi hakkab lõppema, et tuleb jälle kool. Kuidas mul küll sel aastal läheb? Kõik on mulle nii uus ja võõras. Kuigi mul polnud oma klassis sõpru ja keegi ei olnud hea mu vastu, tunnen praegu, et mul on kahju neist maha jääda. Võib-olla sobiksin nüüd nende kõigiga paremini. Nüüd, kus mul on Anne poolehoid. Anne kirjutas mulle peaaegu iga nädal, isegi siis, kui mina temale ei kirjutanud, sest mul oli silmade pärast keelatud üle ühe kirja nädalas kirjutada ja vanaemale ja tädi Elsailegi tuli kirjutada.

Tädi Elsa kirjutas mulle tervelt kaks kirja ja saatis paki. Kirjade üle olin väga uhke, mis seda salata. Lugesin neid oma toa tüdrukutele kohati ettegi ja alles hoian neid surmani. Ta kirjutab nii, et see paneb mõtlema. Mul on üks ta kiri peaaegu peas. See, kus ta vastab minu haletsemisele — tal tuleb nüüd ju kepile toetudes käia. Tema aga nagu lohutaks veel mind, kui kirjutab:

«On hea, et Su väike süda oskab juba teiste muredele kaasa tunda.

Ainult muretsemise endaga peab ettevaatlik olema. Minu hädale võib ja isegi peab nii vaatama: on hea, et ma pole elukutselt baleriin ega iluuisutaja, ning jääb isegi põhjust rõõmustamiseks. Mõistad?

Inimeste seas on juba niigi liiga palju virisejaid, hädaldajaid ja saamatuid. Igaühel, kellel arusaamist jätkub, tuleb sellest hoiduda. Ka Sinul, Kadri. Oled selleks kindlasti suuteline.

Meil on hea vanasõna: igaüks on oma õnne sepp! Meie endi asi on see sepatöö hästi ära õppida, ka siis, kui puudub käsi või jalg. Iga füüsilist viga või mõne võime puudust saame osaliselt või täielikult korvata millegi muuga. Milleks on siis inimesel mõistus!

Ma ei hakkagi Sulle meenutama Ostrovskit või teisi kangelasi, keda Sa isegi hästi tead. Niisuguseid on palju päris harilike inimeste seas ja õnnetus ei seisa kaugeltki ainult käe või jala puudumises või mõnes muus nähtavas veas.

On küllalt selliseid inimesi, kes, kaotades sõrmekese, hakkavad halisema — nüüd on elu läbi ja ots peal. Selle ühe puuduva pärast nutab nii kaua, kuni ülejäänud üheksagi ei oska enam tööd teha. Sellised inimesed on hingeelut vigased.

Oma võimeid ei tohi kunagi alla hinnata. Mäletad, Kadri, kui me Sinuga haiglas hakkasime eesti keele grammatikat õppima. Sa isegi nutsid kord ja olid kindel, et Su pea seda hirmsat gramma-

tikat iialgi ei võta. Noh, aga nüüd? Sinu viimane kiri minule oli juba peaaegu vigadeta.

Näed siis — kunagi ei tohi alla vanduda. Kõigepealt — hädal-damine ei aita mingil juhul!

Lugesin hiljuti ühest vanast naisest Helen Kellerist, kes oli sündinud pimedana ja kurtummana, kuid kes õppis kompamis-meale abil kõike, tegi isegi ülikoolikursuse läbi. Ta ei tundnud ennast sugugi õnnetuna ja koguni kirjutas raamatuid tervetele inimestele.

Kui palju on terveid inimesi, kes on pimedad ja kurtummad oma olemuselt!

Leiab üks selline viriseja kümme rubla, siis on ta tingimata õnnetu, miks ta kakskümmend ei leidnud. Kaotaja peale ei mõtle ta aga iialgi. Sellise inimesega läheb asi isegi niikaugele, et kui sina temaga raskel ajal leivatüki poolitad, siis ei saa ta oma tükki isuga süüa, sest ta mõtleb kogu aeg sellele tükile, mida sina sööd.

Näed sa, Kadri, ise ei maksa küll ennast õnnetuks teha.

Sa kirjutad mulle, et Sul on head toanaabrid ja et Sa saad kõigiga hästi läbi. Ega Sa ei usu, et kõik teised Su ümber on korraga paremaks ja rõõmsamaks muutunud? Ei, Kadri, rõõmsamaks ja tublimaks oled kindlasti muutunud Sina ise.

Kui Sulle öeldakse, et Sa käid küürus, siis tuleb hakata käima sirgelt, aga mitte solvuda ja ütleja peale pahandada. Räägin ma õigust? Enda nägemisvõimest ja suhtumisest oleneb kõik...

Püüa Sinagi alati ja igal pool näha loomulikku head, ka siis, kui see hea on ajutiselt millegi varjus või kuhugi alla peidetud. Võitle alati selle eest, et hea jääks peale...

Ma olen selle kirja üle palju järele mõtelnud ja sain aru, et see ongi tädi Elsa «saladus», mida ma seekord haiglas olles temalt välja uurida tahtsin. Küll mina tahaksin ka temataoline olla — kõigest hoolimata!

Miks siis minagi ei võiks hakkama saada? Minul on pealegi tegelikult «kõik kümme sõrme alles». Isegi mu silmad on nüüd terved. Operatsioon oli küll raske, kuid kannatasin karjumata ära. Selleks pole üldse vaja kangelane olla. Usun, iga tüdruk saaks sellega hakkama. Eriti kui tulemused on nii head kui minul. Mul pole enam iialgi olnud neid vastikuid peavalusid, ka näen ma nüüd ilma prillideta täiesti hästi. Algul tuli mul silmi väga hoida. Kõige selle viie kuu jooksul, mis ma sanatooriumis olin, ei tohtinud ma ühtegi raamatut lugeda.

Mul oli seal aga muudki teha. Võtsin näiteks üle sanatooriumi kõige rohkem juurde. Arst seadis mind sellepärast alati teistele eeskujuks. Üldse sain ma kõigiga hästi läbi ja seal oli kogu aeg nii lõbus ja hea olla, nagu mul varem kunagi pole olnud.

Kahju ainult, et ma midagi, mis seal juhtus ja oli, üles kirju-

tada ei saanud. Nüüd see vist jääbki, sest kolme päeva pärast algab kool. Täna õhtuks olen aga kutsutud Anne sünnipäevale. Tulin sellepärast isegi üks päev enne tähtaega sanatooriumist ära.

Kesknädal, ...

Teel koju mõtlesin kõige üle veel põhjalikult järele ja mul hakkas päris häbi, kui mulle selgeks sai, kui mõistmatu olen sageli oma vanaemaga olnud, kui palju temalt nõudnud ja kui vähe teda aidanud. Pealegi on tal oma haige seljaga mõnikord nii raske. Koju jõudnud, kirjutasin kohe oma reeglitepaberile kaks punkti juurde:

13. Iga päev aidata vanaema.

14. Oppida lauakombeid!

Agasellele kohale, kus oli kirjutatud «Puhtus on inimväärikuse esimene nõue», tõmbasin veel kolm paksu joont alla.

Samal õhtul pesin ise sööginõud ära ja koristasin toa. Vanaema oli algul jälle vastu, et mingi ma parem õppima, kuid kui ma talle selgeks tegin, et mul on juba kõik õpitud, siis oli ta mu tööga isegi päris rahul ning ütles viimaks: «Jah, eks sa oled juba suur tüdruk küll ja eks see ole su kohus.»

Mul oli endal väga meeldiv tunne. Mind on kuhugi vaja, minu tööst on abi ja ma täidan oma kohust!

Muide, ka Urmaga oli mul täna koolis pisut selletaoline tunne. Ta palus enne vene keele tundi, et ma tõlgiksin talle ühe lause. Tõlkisin selle ära ja siis selgus, et ta polnud tervest tükist õigesti aru saanud. Tõlkisin ja seletasin talle nii palju, kui jõudsin. Ta on muidu tark poiss, kuid keeltega, eriti vene keelega on tal raskusi. Nii naljakas on kuulda, kuidas ta hääldab. Eriti susisevad häälikud on tema käes kõik üksainus sisin, ainult selle vahega, et ta mõne juures keerab suu paremale poole torusse ja teiste juures ei keera.

Pärast tundi ütles Urmas äkki:

«Kuule, sa võiksid hakatagi mulle vene keelt õpetama.»

«Miks mitte,» olin väärilt nõus. Rohkem me seekord sellest asjast ei rääkinudki ja ega ma kujutanud ka hästi ette, et Urmal sellega nii tõsi taga ning koguni kiire on.

Õhtul, kui ma parajasti vanaemal triikida aitasin, koputas keegi uksele. Vanaema läks avama ja hõikas siis mulle ukse vahelt:

«Kadri, üks võõras poiss küsib siin sinu järele!»

«Minu järele?» imestasin ja samas laskiski vanaema Urma tuppä.

«Urmas!» hüüatasin ehmunult ja ärevusega pistsin triikmasina, selle asemel et seda alusele panna, otse veekaussi. Käis üks hirmus susin ja plaks ja samal momendil vajus kõik tontmusta pime-

duše. Esialgu polnud kuulda muud häält kui triikmasina susinat vees. Siis hakkas vanaema muidugi peale! Mul oli kole häbi ja mõtlesin, et pimedus on päris hea, siis vähemalt Urmas ei näe, kui häbi mul on. Samas aga kõlas ka Urma hää:

«Korgid vist läksid läbi. Kui saaks kuidagi veidi valgust, ma parandan kohe ära.»

«Sina parandad!» osatas vanaema. «Kes sa niisugune üldse oled?» Vanaema hää oli nii solvavalt terav, et ma keelavalt hüüatasin:

«Aga vanaema, see on ju Urmas! See poiss, kellega ma istun, kas sa ei tea?»

«Mina su istumisi tean,» torises ärritunud vanaema edasi. «Kas sul oli sellepärast siis vaja triikmasinat uputada.»

Võitlesin pimeduses nutuga ja tuletasin kramplikult meelde tädi Elsa sõnu vanadest inimestest, nende tegudest, südamest ja sõnadest. Sel momendil oleksin siiski väga tahtnud, et oleks parem ümberpöördukt. Kuid hoolimata sellest, et vanaema muudkui edasi torises, kuulsin ometi, et ta otsis tikke ja küünalt, ning juba õiendaski Urmas üleval lae all, lauale pandud taburetil, mida vanaema kinni hoidis, ja mina näitasin küünlaga valgust.

«Vaata sa ette, et sa voolu ei saa.»

Urmas naeris: «Ei saa, ärge kartke. Ma olen selle tööga juba nii harjunud. Meil kodus lapsed lasevad ühtelugu kõrke läbi ja parandamine on ikka minu töö.»

«Kas sul siis õdesid-vendi ka?» küsis vanaema.

«Küllalt,» ütles Urmas lõbusa häälega. «Peale minu on meil veel kaheksa last.»

«Teid on siis kokku üheksa last!» hüüatasin üsna ehmunult.

«Jah, nii palju teeb välja küll,» muigas Urmas ning hüppas laualt alla, sest juba oligi me armetu toakene valgust täis, kuid millegipärast ei tundnud ma Urma ees oma kodu pärast sugugi niisugust häbi, nagu ma iga teise kaasõpilase ees oleksin tingimata tundnud, ja selle karja õdede-vendade tõttu oleks Urmas mulle justkui tuttavamaks saanud.

Märkasin, et vanaema leppis Urmaga nüüd ka juba üsna hästi, ja kui Urmas seletas oma tuleku põhjust, ütles vanaema päris lahkelt:

«Ah siis meie tüdruk oskab seda vene keelt kohe nii hästi, et võib teistelegi õpetada. Ega siis kedagi. Õppige. Peaasi, et te tühja vallatust ei tee.»

Mõnus on teist õpetada ja ise õpib sealjuures ka. Kui Urmas ära läks ja veel ukse vahelt kinnitas, et homme tingimata uued korgid ostaksime, sest muidu võib õnnetus juhtuda, ütles vanaema, kui uks Urma taga kinni oli langenud:

«Vaat niisugune poiss mulle meeldib. See on juba täismehe moodi.»

Mul oli hea meel, nagu oleks vanaema mind ennast kiitnud, ja ma pisut kadestasingi neid kaheksat tüdrukut-poissi, kelledele kõigile Urmas vennaks on.

Pühapäeval, ...

Küll juhtub mõnikord hirmsaid asju! Nüüd on koolis niisugune segadus, et mina küll ei oska arvata, mis sest kõigest saab. Kõige hullem on muidugi selle väikese poisiga. Oleksin ma osanud aimata, mis seal Kaldamäel juhtub, ma poleks parem sinna läinudki. Või ma ei tea. . .

Esimene pool päevast oli ometi nii tore! Oli just kadripäev, minu vanaema sünnipäev ja nime poolest nagu minu päev ka. Kinkisin vanaemale need omatehtud tuhvliid. Tulid üsna kenad välja, ainult natuke suurevõitu, sest tegin need sama liistu peal, kus Anne oma isale. Kuid vanaema ütles, et suurem ongi parem — et siis saab ka paksu sukaga kanda.

Pärast tuli ülevalt Helle mind Kaldamäele kelgutama kutsuma. Ma ei tahtnud vanaema niisugusel päeval üksi jätta, aga vanaema ise hakkas ajama ja Hellel on nii ilusad helepruunid sädemekestega silmad ning ta ajab suu nii naljakalt prunti, kui ta midagi tahab, et talle on kohe üsna võimatu «ei» ütelda. Pealegi ei luba ta ema teda ilma minuta kuhugi kaugemale minna. Nii ma siis läksingi viimati.

Ilm oli sel päeval hirmus tore! Oli parasjagu külm ja juba paar päeva järjest lund sadanud. Nüüd aga paistis päike ja kõik oli nii hele, et silmadel oli esialgu päris valus. Minu meelest talve alguses lõhnab kõige värskemalt ja puhtamalt kui üldse kunagi. Ja siis on nii lõbus, et ühtelugu tahaks muudkui naerda. Vanaemagi imestas seda ilma. Tema imestas sellepärast, et kadripäeval on juba niisugune tugev talv. Harilikult olevat kadri ikka must ja nutvat vihmavett. Ma seda ei tea, aga seekord oli küll ilus.

Hullasin Hellega teel nagu päris väike. Kaldamägi kihas suusatajatest ja kelgutajatest. Meie klassist olid Imbi, Aime ja Rein, aga b-klassist oli see igavene istuja Entu, see, keda kõik tüdrukud kardavad, sest et ta hirmus ilgesti räägib ja alati kiusab. Ta on nii suur ja nii riiakas, et poisidki kardavad teda ja ei taha temaga vastamisi minna.

Minul nendega küll suurt kokkupuutumist ei olnud, sest nemad olid suuskadel ja laskusid hüppemäelt, sellelt järsemalt küljelt. Meie sõitsime kelguga Kaldamäe kaugemast servast, sealt saab hiigla pika ja toreda sõidu, nii et südame alt vuhiseb ja on natuke hirmutav ja väga mõnus.

Jõudsime just esimese sõiduga alla, kui Urmas tuli oma noorema venna ja väikeste kaksikute õdedega. Küll need õed on tal toredad ja naljakad nagu kaks ühesugust käpiknukku, üleni villa-

sed. Kui me üles jõudsim, kuulsin, kuidas Entu teistele hõikas: «Poisid, vaadake, Papa tuleb jälle oma titekoormaga!» Seepeale pistsid teised mürinal naerma. Mul oli piinlik. Vaatasin salaja Urma poole, aga Urmal oli niisugune nägu, nagu poleks ta kuulnudki. Võib-olla ta ei kuulnudki, sest ta õiendas parajasti ühe kaksiku kalossi kallal.

Urmal oli niisugune imelik päratu lai järelveetav kelk. Sellele mahtusid vabalt kõik kolm ja Urmas ise ning jäi veel ruumi ülegi. Küll nende kelgul oli kisa ja kilkamist ning käte ja jalgade sebimist, nagu oleks seal terve lasteaed korraga peal. Helle tahtis muidugi ka kohe Urma kelgule. Urmas lubas. Ta kutsus mind ka. Ma oleksin hea meelega läinudki, aga esiteks polnud mul Helle kelku kuhugi panna ja teiseks kartsin Entu naeru. Kindlasti oleks see kohe jälle midagi vastikut leiutanud. Ma ei saa aru, kuidas Urmas saab selles asjas nii ükskõikne olla. Seda ma ei usu, et ta oleks arg, nagu Imbi mõnikord arvab. Arad on minu meelest hoopis teistmoodi. Arvan, et ta lihtsalt ei taha kaklemist. Ja see pole ometi häbiasi, kui ei taha kakelda, olgugi et oled poiss. Mulle ei meeldi, et keegi Urmast halvasti mõtleks, kuigi ma ise ei saa tust ka õieti aru. Pärast tänast veel koguni mitte.

Kui Urmas väikestega alla sõitis, vihisesin tühja kelguga neile järele, nii et kelk üsna hüples käes. All viis Urmas meid ringiga teistest kohast üles, sest sealt said väikesed mööda astmeid minna. Teiste laste kära jäi meist juba kaugemale maha. Sumasime puhkides ja ähkides läbi lume üles. Korraga hüüatas Urmas:

«Lapsed, tasa!»

Kõik jäid nagu väikesed sambanutsukesed seisma ja Urmale otsa vahtima. Urmas laskus kükki, tõmbas kaksikud enda ligi ja käega-taevasse näidates ütles isemoodi piduliku häälega:

«Vaadake, luigid lendavad!»

Sirutasime pead kuklasse ja käsi päikesevarjukuks seades nägime, kuidas suurte lindude kolmnurk lendas meie peade kohal. Vahetevahel välgatas midagi valgelt-hõbedaselt. Ka väikesed nägid neid ja jäid hetkeks vaikseks. Selles vaikuses kuulsime imelikku, kirjeldamatut hääletsust. See ei olnud laul, ka mitte kisa. Oli otse nii, nagu oleks sinine põhjatu avarus ise meie peade kohal häälitsema hakanud mingi seletamatu, omapärase ja rahu- tuks tegeva heliga. Aeglaselt sõudsid kuninglikud linnud meie vaatepiirist välja, kadudes Kaldamäe kõrgete kuuskede taha. Kuid veel tükk aega püsis kõrvus see kummaline hääletsus ning südames isesugune avar tunne. Ma ei tea miks, kuid nüüd tundsin, mida tähendab vabadus ja piiritu rõõm.

Kust te küll tulite, kaunid linnud? Kas mitte mõne vana muinasjutuvestja imepärasest loost? Või ehk lähete te alles sinna? Kas on teie seas ka too kõigist ilusam inetu pardipoeg? Võib-olla sõuab seal oma uhket lendu minu nõiutud tsaaritar, võlutäht lau-

bal. Kas mitte just see ei helkinudki seal hõbedaselt? Võib-olla tõesti polegi te pärislinnud, sest miks muidu olete oma äralennuga nii hiljaks jäänud? Vanaema ütleb ju ikka: «Luiged lähevad, lumi tuleb.» Aga meil on juba paar päeva lumi maas ja külmgigi tükk aega. Ootasite ehk mõnda oma haiget sõpra, te truud linnud?...

Väikesed pärivad ja vadistavad juba ammu Urma ümber ning ühe kõrvaga kuulen, kuidas Urmas jutustab neile, et luiged laulavad surres, kuid ise ma seisan ikka veel nagu nõiaunes. Kõik mu ümber oleks nagu veel ilusamaks muutunud. Lumi koosneb üleni tillukestest sädelevatest tähtedest ja kaldapuud seisavad hiirvaikselt, et mitte poetada midagi oma kaunist valgest kasukast. Aga all, silmapiiril, heidab meri puhkama suurest sügiserahutusest...

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Loe «Kadri» tervikuna läbi.
2. Kas esimese osa pealkiri «Inetu pardipoeg» on kooskõlas sisuga? Meenuta samanimelist muinasjuttu.
3. Kadri leiab, et ta on kõige õnnetum tütarlaps maailmas. Kas Sina jagad seda arvamust? Vastuses arvesta mitte ainult Kadri elutingimusi, vaid ka Kadrist endast sõltuvaid põhjusi.
4. Kadri oli hea tütarlaps, ometi polnud tal algul ühtki sõpra. Millega seda seletada?
5. Miks ükski õpilane ei astunud kohe Kadri kaitseks välja, kui teda varguses süüdistati?
6. Kuidas iseloomustab Kadrit tema suhtumine vanaemasse, koolikaaslastesse, Kaldamäe juhtumisse, loodusesse?
7. Jutusta lühidalt tädi Elsa kirja sisu. Millist mõju avaldas kiri Kadrile?
8. Võrdle Kadrit jutustuse esimeses ja teises osas. Mida võib teise osa Kadri kohta öelda? Kumb Kadri Sulle rohkem meeldib?
9. Millele kirjanik osutab pealkirjaga «Võlupehklid»?
10. Valmistu jutustama teemal «Vanaema ja Kadri». (Loe uuesti üle kohad, kus on juttu vanaema eluraskustest, nende vaesest kodust, Kadri lugupidavast ja armastavast suhtumisest oma vanaemasse, Kadri uuest kodust, vanaema surmast jne.)
11. Nimeta jutustuse teisi tegelasi.
12. Mis on Urma juures hinnatavat. Kuidas Sulle meeldiks Urma-taoline klassivend?
13. Kuidas Sina saad aru aust ja valeaust? Selgita seda Kaldamäe juhtumi põhjal.

14. «Kadri» on kirjutatud päevikuvormis. Nimeta need erijooned, mis on päevikuvormile iseloomulikud. Milliseid erinevusi ilmneb näiteks selle võrdlemisel tavalise jutustusega?

ON JÄLLE TALV

Juhan Sütiste

On jälle talv. Nii erk ja puhas on maa ja taevas nagu malm. Üks käeviibe — mööda vuhab su kõrva äärest lumepall. Puud kannavad kui udusulgi

ja poiste kelgud kisatulvil nüüd alla kihutavad mäest. Ning sügav põhjamaine kargus lööb sinu ümber valged käed, suurt tunned jälle eluarmu...

KÜSIMUS

Kuidas kirjanik on ilmestanud talvist looduspilti tabavate kujundiliste väljenditega?

MITTE HALVEM KUI TEISTEL

(Katkend Lidia Voronkova jutustusest «Vanem õde»)

Strešnjoide kodu tabas ränk õnnetus — ema ootamatu surm. Mure oli seda suurem, et lapsed olid alles väikesed: Siina käis 6. klassis, vend Anton 1. ja väike õde Rosiinake oli ainult lasteaia-ealine.

Ema kaotust elas kõige valusamini üle Siina. Vanema lapsena tunnetas ta, et ema oli see, kes oli neile loonud sooja ja päikesepaistelise kodu, kus kõigil oli hea olla ja kuhu alati tõtati. Ja nüüd teda enam polnud... Kuidas edasi elada?

Siinale näis, et ta ei suuda enam iialgi naerda. Ta liikus ringi sünges meeleheites ja arusaamatuses. Ema ei ole. Kuidas on see võimalik? On juhtunud midagi arusaamatut. See, mis näis olevat tema elust lahutamatu, kadus korraga, oli läinud. Aga miks seisavad siis majad piki tänavat ja ei kao? Miks kasvavad puud? Miks ei avane maa jalge all? Kõik see oli olemas juba enne Siinat ja näis olevat igavene. Ka ema oli olemas enne teda. Ema — see on müür, millele toetud, kui hakkad kukkuma, see on kaitse pea kohal, kui sind ähvardab torm... Ja nüüd pole teda enam. Teda, kallist, nii vajalikku neile kõigile, ei ole kuskil, terves maailmas! Ja teda ei ole enam kunagi. Ja kui Siina teadmisele jõudis, et ema

ei saa enam kunagi nendega olla, puhkes tüdruk jälle lohutamatult nutma, ja näis, et ta ei suuda end tühjaks nutta, et pole lõppu ta pisaratel...

Siina Strešnjovali klassi parimaid õpilasi. Nüüd läks tal aga õppimine raskeks. Ema surma järel langesid temale vanema õe kohustused — noorema venna ja õe eest hoolitsemine ning majapidamismured.

Esiolgu aitaski Siinat heasüdamlikud naabrid. Eriti suureks toeks oli talle ta parim sõbratar Fatma.

Ka teised klassikaaslased ei jätnud teda õnnetuses üksi. Nad otsustasid Siinat kodustes töödes ja õppimises kordamööda aidata. Õpetaja Jelena Petrovna ja klassiorganisator Maša Repnina hoolitsesid selle eest, et tüdrukud oma sõna peaksid.

Neil pühade-eelsetel päevadel armastasid Siina ja ta väike vend ning õde mänguasjade kaupluste vaateaknaid vaadata. Iga päev läks Siina videviku hakul Antoni ja Rosiinakesega jalutama. Jalgvärvavat avades küsis ta:

«Kuhu me läheme? Kas puistesse?»

Kuid Anton ja Rosiinake vastasid nagu ühest suust:

«Suurele tänavale, nääripuud vaatama!»

Ja nad läksid kõik kolmekesi käest kinni hoides suurele tänavale, mis oli tulvil jalakäijaid ja mis säras tuledest ning kaupluste avaretest valgustatud vaateakendest.

Neid meelitas alati enda juurde üks ja seesama tulederaamis vaateaken. Akna all seisma jäädes silmitsesid nad kütkestatult seda võluriiki, mis seal paksude peegliklaaside taga sätendas.

Seal seisis kogu akent täitev ja laeni ulatuv haljas kuusk, mis säras üleni hõbedastes ehetes ja mitmevärviliste elektriküünalde tuledes. Ja mis veel tema harali paksude okste all toimus! Seal lasksid siniste ja valgete mütsikestega punapõksed nukud kulguga liugu. Kihutasid naeruhimulised suusatajad. Hõbedases kasukas Lumivalgeke söötis plüüsjänestele porgandit. Punamütsike vestles hundiga, hunt aga välgutas rohelisi läbipaistvaid nõõpsilmi. Siin, kuuse tüve juures seisis lõbus Näärivana punases, kullaga kaunistatud kasukas, hõbedane habe eest ja suur kott seljas. Ülevalt laskusid eredad langevarjud, nende kohal aga liuglesid hõbehallid lennukid, tiibadel punased viisnurgad... Ja kogu selle võluriigi kohal rippusid helkides liikumatud vatist lumehelbed — nagu sajaks tõepoolest lund, ainult et lumehelbed liuglevad nii aeglaselt, et ei märkagi, kuidas nad alla tulevad.

«Aga kas meil nääripuud tehakse?» küsis kord Anton nääradeks ehitud vaateakna juures seistes.

«Tehakse küll,» vastas Rosiinake veendunult.

Kuid Anton vaatas Siinale ja ootas vastust.

Kas neil tehakse nääripuud või mitte? Siina ei teadnud seda

isegi. Isa polnud sellest midagi rääkinud... Võib-olla minna ja osta ise? Aga kuidas ta kuuse koju toob? Või ehk ajada läbi ilma nääripuuta?...

Siina vaatas lastele ja kohtas kaht paari temale suunatud silmi.

«Muidugi tehakse nääripuu, kindlasti!» ruttas ta vastama.

«Lohistan kas või enese järel, aga nääripuu ma neile toon!»

Uusaastani oli jäänud üks päev. Siinal aga oli veel ees terve hulk tööd ja tegemist. Ning ta ei teadnud, kuidas kõige sellega toime tulla. Alles äsja olid koolis kontrolltööd. Isa oli andnud talle valju käsu:

«Kodus tee ainult kõige vajalikumat, ära sa õppimist hooletsusse jäta. Küllap siin jõuab hiljemgi pesta ja küürida. Nüüd on aga kõige tähtsam õppida.»

Ja Siina lükkas suuremad majapidamistööd ikka edasi ja edasi.

Kontrolltööd läksid hästi, kuid Siina ei olnud rahul: oli tekkinud kaks nelja — vene keeles ja maateaduses... Tal polnud enam kõik viied. Muidugi, niisuguste hinnetega polnud häbi poolaastat lõpetada. Liida Limonova näiteks, kes vaid kolmedega end vee peal hoiab, oleks võinud Siinat kadestada. Kuid mis see loeb? Siina oli ju alati eeskujulikult õppinud.

See valmistas ka isale meelehärmi, kuid ta ei näidanud seda välja, vaid tegi isegi rõõmsa näo.

«Tubli tüdruk! Täidad normi! Pole halvem kui teistel, mis?» Ka Siina püüdis naeratada. Kuid ta ei teadnud, mida vastata.

«No aga mis siis nüüd, tütreste, meie majapidamisega saab?» küsis isa. «Millest alustada?»

Siina laskis pilgul üle toa libiseda. Igast nurgast vaatas vastu juba ammust ajast pesemata ja koristamata eluaseme nukrus: tolmuste lehtedega lilled, halvasti pestud ja triigitud laudlina, kortsunud katted diivanipatjadel... Kus need padjad küll pole olnud! Nii põrandal laua all, kui Anton ja Rosiinake endile seal korterit ehtasid, kui ka diivani taga nurgas, kuhu nad koopa tegid... Põrandast ei maksnud rääkidagi. Siinal oli raske põrandaid pesta: ei jätkunud aega ega piisanud jõudugi.

«Ja terve paagitais pesu ootab veel pesemist,» sosistas Siina, tehes kokkuvõtte laokile jäänud majapidamisest.

«Jaa...» Isa surus ohke alla ja ainult kõhatas korraks.

Siina pigistas huuled kokku ning vaatas vaikides isale. Ja kuigi nad mõlemad vaikisid, oli kumbki neist teadlik teise südamele lasuvast raskusest.

«Hoia isa... Hoia isa...» Need sõnad helisesid mälus nii selgesti, nagu oleks Siina neid praegu uuesti kuulnud. «Aga kuidas ma teda hoian? Näe, kui kõhn ja näost hall ta on, ja laubal on kortsud... Varem oli tal alati habe aetud, ta oli puhas ja juuk-

sed alati korras. Kuid nüüd? Näe, milline habe... Ja meelekoh-tadel hallid juuksed. Aga särk... kui mäardunud kaelus!»

Siina neelatas, ja et isa tema silmi tõusvaid pisaraid ei näeks, läks akna juurde ning lükkas eesriided kõrvale. Jäätanud klaas säras tänavalaterna valguses, läbi ümmarguste sulanud kohtade paistis õhtune sina.

«Ei tohi!» käsutas Siina end. «Ei tohi nutta! Ei tohi!»

See aitas. Nagu oleks keegi kõrvalseisja teda käsutanud, võttis ta end kokku ja tuli akna juurest ära.

«Noh, ja mis siis?» alustas ta reipalt. «Kui õige võtame homme käsile ja teemegi kõik korraga ära! Peseme ka põrandad puh-taks. Pesu viin pärast pühi pesumajja, üht-teist aga pesen täna öösel.»

Isa vaatas talle otsa.

«Pesed! Oh sind, linnupojakest, küll! Kuidas sina küll selle pesuga hakkama saad?»

«Küll näed, et saan!» vastas Siina innukalt, liigutatuna lah-kest sõnast «linnupojake». Nende perekonnas ei loobitud niisugu-seid sõnu asjata. «Sina aga, isake, mine aja habe ära ja pane puhas särk selga. Ning kammi juuksed ilusasti!»

«Ma olen niigi ilus küll!» muigas isa.

Kuid Siina ei andnud järele.

«Ilus! Näe, kus kah ilus! Isake, kui sind ema niisugusena oleks näinud, mida ta küll oleks öelnud?»

Isa tõusis äkki ja läks peegli juurde. Ta silmitses end pisut hämmastunud pilguga, nagu poleks hästi uskunud, et see on tema ise.

Anton, kes Rosiinakesele kaartidest maja ehitas, vaatas isale ja hakkas naerma:

«Taat ei tundnud ennast ära!»

«Jaah...» vangutas isa pead, pööramata pilku oma peegelpil-dilt. «Tõepoolest...» Ja heitnud Siinale süüdlasliku pilgu, libis-tas käega üle oma habemetüügastes põskede ja salkus pea. «Tema poleks mind vist tuppagi lasknud,» ütles ta. «Näen välja just nagu mingi hulgas! Ülehomme aga on ju pühad!»

Ja järsku lõi ta käega endale vastu laupa ning jäi keset tuba seisma.

«Aga kuusk? Kuidas meil siis kuusega lood on?»

«Las mina lähen!» oli Siina kohe hakkamas.

Isa vaatas teda muiates.

«Paistab, et sa isegi seda mulle ei usalda? No seda juba ei ole! Kuuse ostan mina ise. Lähen homme töölt tulles ja toon ära. Ära karda, ma valin ilusa.»

«Kui kuuski niikauaks veel jätkub...» mõtles Siina, kuid ei öelnud midagi, ainult naeratas isale.

Uksele koputati. Tuli tädi Gruša. Ta oli lühikest kasvu, laiade

õlgade ja suurte põsenukkidega naine, rääkis rämeda, pisut kähi-seva häälega. Tädi Grušat armastasid kõik: nii töölised tehases, korterinaabrid kui ka kõik lapsed õuel. Tema väikestest helesini-stest silmadest võis näha, et tal on soe ja hea süda.

Niipea kui tädi Gruša tuppä tuli, ajasid Rosiinake ja Anton oma kaardimajakese ümber, jooksid tema juurde ning riputasid endid ta hästi triigitud halli põlle külge.

«Näe nüüd! Näe nüüd!» põristas tädi Gruša oma külmetanud bassihäälega. «Jooksete jalust maha! Kes mind siis üles tõstab?»

Ta kobas taskutes ja leidis kaks piparmündipraänikut — roosa ja valge.

«Minule roosa!» hüüdis Anton.

«Minule kah roosa!» hõikas Rosiinake veel valjemini.

«Juba algab!» lausus Siina etteheitvalt. «See on selle asemel, et aitäh öelda...»

«Aitäh!» hüüdsid lapsed nagu ühest suust.

Kuid Rosiinake lisas kohe:

«Aga mina saan roosa!»

«Anton, anna järele,» palus Siina. «Sina oled ju meil juba suur!»

Anton vaatas Siinale ja ulatas roosa praäniku Rosiinakesele.

«Kuulab õe sõna, tubli poiss!» patsutas tädi Gruša Antonit õlale. «No mis te siin istute nagu varblased räästa all?» pöördus ta isa ja Siina poole. «Pühad on ukse ees!»

«On jah,» nõustus isa ja libistas jälle käega üle habetunud põskede.

«Aga millegipärast pole teil pühi näha,» jätkas tädi Gruša. «Kas pirukaid küpsetate?»

«Ma ei oska...» ütles Siina tasa ja raputas pead.

«Kui ei oska, eks siis õpi ära,» ütles tädi Gruša vastu. «Tule, paneme taigna kerkima.»

«Ah, mis nüüd pirukad või...» sõnas isa. «Näe, põrandad... ja pesugi seal...»

Koputamata astus tuppä Anna Kuzminitsna.

«Rahu teie majja ja ka mina tulen siia!»

«Tere tulemast!» vastas Siina. Nii oli vastanud ema.

«No mis te õige mõtlete, pererahvas,» algas vanake, «kas te oma koridorikorrast kinni ka peate või ei? Ühe nädala jätsite vahele, siis teise ja kolmanda... Ja lõppu ei tulegi. Kas siis nõnda jääbki? Muudkui tallate ja tallate... näe kui palju rahvast teil on, lapsed juba üksinda saalivad edasi-tagasi... mina aga pesku koridori!»

«Küll ma pesen...» Siina läks näost punaseks ja vaatas vargsi isa poole.

«Näed sa nüüd?» pöördus isa tädi Gruša poole. «Sina aga räägid veel pirukatest!»

«Mida veel!» põristas tädi Gruša Anna Kuzminitsnale. «Sunni aga sunni, vanaeit, plikat veel kogu korterit pesema, ta on ju orvuke! Nõndaks... Nõdrukeste peale hakkab hammas küll!»

«Kas siis mina pean kõigi tagant koristama?» kriiskas Anna Kuzminitsna. «Mul on varsti juba seitsmes aastakümme turjal, ega ma enam noor inimene ole!»

«Las mina pesen põranda,» ütles isa. «Kas mina siis ei oska või?»

«Oota, ära rutta,» sõnas tädi Gruša. «Ega see kõik nii keeruline olegi. Mis kunsti siin on? Maksa meie koristajale, ta tuleb ja peseb puhtaks, ütleb aitäh veel pealekauba.»

«Õigus!» rõõmustas isa. «Kuidas ma ise selle peale ei tulnud? Muidugi, nii me teemegi. Ainult kust seda koristajat kätte saada?»

«Polegi vaja ei tea kuidas otsida, ta elab siinsamas, tolles hoovimajakeses,» pistis vahele Anna Kuzminitsna. «Ma lähen hommikul seal läbi ja kutsun. Jäta ainult raha, ära unusta.»

«Nii, ongi korras,» tegi tädi Gruša kokkuvõtte. «Nüüd aga, tütreke, paneme siiski taigna kerkima. Mis pühad need on ilma pirukateta!»

Siina läks tädi Grušaga kööki ja lapsed järgnesid neile.

«Soojenda piima... pane võid ja suhkrut... Sega pärmisse...» õpetas tädi Gruša.

Siina tegi, mis kästi, lapsed aga vaatasid pealt. Nii panid nad üheskoos pühadepirukate taigna kerkima.

Hommikul, kui Siina kooli tõttas, nägi ta juba eemalt, et Fatma teda väravas ootab. Tema kõrval aga seisab, luud käes, ta ümaranäoline ja mustasilmne ema Darima.

«Tervist!» hüüdis neile Siina ja lisas sammu.

«Tere, tere, valge preenik!» Darima naeratas tütarlapsele nii, et ta suured hambad välगतasid. «Tule lähemale, peame üks jutt maha!»

«Mida?»

«Kuidas sa pühi pead?»

«Eile panin taigna kerkima!» teatas Siina elavalt. «Tädi Gruša küpsetab pirukaid.»

«Aga korter on vist veel koristamata?»

«Praegu küll... Koristaja pidi tulema...»

«Ema, me tuleme tüdrukutega,» ütles Fatma. «peseme kõik puhtaks.»

«Kus mul pesijad väljas!» heitis Darima oma presendist kindaga. «Sa parem ütle mulle, valge preenik, kas teil on seal kedagi, kes mind tuppa laseb?»

«Seal on Anna Kuzminitsna... Võti aga ripub varnas.»

«Hästi, väga hea!» Darima patsutas Siinat õlale. «Jookske nüüd kooli. Koristamise pärast ära muretse — kõik saab pühadeks puhtaks tehtud!»

«Aitäh!» rõõmustas Siina. «Aitäh, tädi Darima! Mina aga aitan teil pärast lund vedada!»

Tüdrukud võtsid teineteise käest kinni nagu väikesed lapsed ja läksid joostes kooli.

Juba esimesel vahetunnil tuli Siina juurde Jelena Petrovna.

«Kuidas sul kodus lood on?» küsis ta Siinale tähelepanelikult silmi vaadates. «Kas tüdrukud käivad sinu juures? Kas nad aita-vad sind?»

«Käivad,» vastas Siina, «ja aitavad kogu aeg.»

«Kas teil kuusk on juba?»

«Ei ole veel. Isa toob täna.»

«Lähme!»

Jelena Petrovna viis Siina õppealajuhataja kabinetti, kus oli telefon.

«Tead sa, kuidas tehasesse helistada?»

Siina ütles numbri. Jelena Petrovna helistas tema isale.

«Andreï Nikanorovitš? Siin räägib õpetaja... Jah, Jelena Petrovna. Ärge te kuuske ostma minge. Me toome ise ära... Tehke meile seda heameelt... Jah, ma ütlen teile, et see valmistab meile rõõmu! Nonoh, milleks nii palju tänu?»

Ja pannud telefonitoru hargile, pöördus ta Siina poole:

«Kuuske läheme koos tooma.»

«Teiega?»

«Minuga.»

Siinal oli tahtmine Jelena Petrovnat kaelustada, suruda oma nägu ta vastu, aga oli tal siis selleks julgust? Ta vaid punastas kergelt ja naeratas, vaadates uhkusega tüdrukutele, kes seda kõnelust olid pealt kuulnud: näete, Jelena Petrovna ise läheb nendele kuuske ostma!

Kui tunnid olid lõppenud ja kell viimast korda helisenud, lastes õpetajad ja õpilased uusaastat pühitsema, läksid Jelena Petrovna ja Siina kuuske tooma. Koos nendega tuli ka Fatma. Kooliaia väravas jõudis neile järele Šuura Zõbina. Sest kui kuusk juhtub suur olema, siis ilma Šuura abita juba ära ei too! Ja ilmtingimata tahtis kaasa tulla ka Siima Agatova. Mida rohkem rahvast, seda lõbusam.

Oli päikesepaisteline ja külm ilm, õhk sädeles jääkristallidest. Tänavatel valitses juba pühademeeleolu. Rahvas tõttas sisseostusid tegema. Viidi kuuski. Möödusid kuuskedega täidetud autod. Kauplustes särasid ehitud kuused. Salkadena jooksis ja tungles rõõmsaid lapsi akende ees, kus olid välja pandud mänguasjad...

Lumisele väljakule jaama lähedal oli tekkinud väike kuusik. Hangedesse pistetult või tara najal seisid väikesed kuused oma rohelisi ja lumega kaunistatud oksti laiali sirutades, nagu oleksid nad öelda tahtnud: «Vaadake mind! Kui ilus ma olen!»

Ostjad käisid väljakul ringi ja valisid kuuski. Ka meie sõbrad

käisid ringi ja valisid. Valisid ja vaatasid ning ikka näis neile, et see kuusk pole ikkagi see kõige parem, et see kõige parem on vahest ehk too seal.

Viimaks Jelena Petrovna ütles:

«Sellest paremat me vist ei leia.»

Kuusk oli väheldane ja kahar, ilusa ladvaga. Nad maksid raha, tõmbasid puu hangest välja, sidusid kohevad oksad nööriaga kokku ja asusid koduteele. Siina sammus, naeratus näol: «Küll nüüd lapsed rõõmustavad!»

Vaevalt oli Siina tuppa astunud, kui ta juba tundis, et pühad on jõudnud ka nende kodusse. Lõhnas soojade pirukate ja puhtaks pestud põrandate järele. Ja niipea kui kuusk oli sisse toodud, levis üle kogu korteri metsa, vaigu ja kuuseokste meeldivat lõhna.

Vastu tuli Darima, õhetav, juuksed pisut sassis. Ta oli koristamise just äsja lõpetanud ja seisis nüüd veest punetavaid käsi kuivatades.

«Tulge aga tulge! Kõik on valmis! Sain hakkama.»

«Aitäh, tädi Darima!» ütles Siina.

Kuuske silmates aga lõi Darima rõõmsalt käed kokku.

«Ai-ai, ka kuuseke on juba olemas!»

Tuba näis Siinale avaram ja valgem, nagu oleks Darima teda võlujõu vael suuremaks ja rõõmsamaks muutnud. Põrand oli lumivalge. Lumega puhastatud vaip kirendas eredalt sinistes ja punastes värvitoonides. Puhtaks pestud ja triigitud linased katted diivanipatjadel õhkusid värskusest. Suur linane laudlina, millel olid näha voldikohad, valendas laual nagu värskelt sadanud lumi. Aknalauaol olevad lilled olid muutunud rohelisteks ja värskeiks... Nõnda oli see olnud ema ajal. Nagu oleks tema siin käinud, korda loonud ja teinud nii, nagu varem oli... Hetkeks näis Siinale, et ema on kodus, et ta on siinsamas, et ta on vaid silmapilguks kööki läinud, tuleb aga kohe tagasi, naeratab ja ütleb midagi lõbusat... Kuid see hetk möödus ja Siina surus huuled südamevalus kokku. Ema asemel astus tuppa tädi Darima.

Tüdrukud askeldasid, harutasid kuuse lahti ja pidasid aru, kuhu ta asetada. Keegi peale Fatma ei märganud Siina meeleliigutust.

«Siina, mis on?» küsis ta tasakesi.

«Ei, ei midagi,» vastas Siina kiiresti. «Mulle näis, et ema on kodus. Tema aga... Ära küsi midagi, ära räägi. Meil on uusaasta, tema aga on... hauas...»

Siina hääli katkes. Kuid tundes, et veel natuke... ning pisarad purskavad tal silmist, ütles ta endale karmilt: «Ei tohi!» Ja kordas veel: «Ei tohi!»

See-aitas jälle.

Jelena Petrovna heitis Siinale rahutu pilgu ning mõistis kohe, et ta tuleb rasketest mälestustest kõrvale juhtida.

«Siina, kus teil nääripuu tavaliselt on seisnud?» küsis ta, nagu ei märkakski ta Siina silmis läikivaid pisaraid. «Kas akna juures?»

«Ei.» Siina lükkas kiiresti väikese laua kõrvale. «Siin, et teda peeglist näha oleks. Siis on meil nagu kaks nääripuud: üks siin ja teine peeglis.»

Otsiti välja vana puust kuusejalg ja löödi kuusele alla. Kapist toodi karbike nääriehtega.

«Laske ma kinnitan tähe latva,» ütles Jelena Petrovna. Ta võttis tähe, asetas kohale tooli ja astus selle peale. «Ega ta viltu ei ole? ... On nüüd hästi?»

Kuusk seisis haljana nagu metsas ja ainult ladvas sätendas mitmetahuline hõbetäht.

«Nüüd aga, tüdrukud, lähen koju, seal oodatakse mind samuti.» Jelena Petrovna astus toolilt maha ja silmitses tähte rahulolevalt. «Kas te aitate Siinal kuuske ehtida?»

«Muidugi aitame!» hüüdsid Siima, Suura ja Fatma nagu ühest suust.

Jelena Petrovna naeratas neile, libistas õrnalt käega üle Siina siledate heledate juuste, jättis hüvasti ja lahkus. Tema järel läks ära ka Darima.

«Tüdrukud, ma lugesin «Nikita lapsepõlve»,» meenutas Siina, «teate, kuidas seal oli? Niikaua kui kuusk veel ehitud pole, lapsi sisse ei lasta. Siis äkki — pauhti! — tehakse ukSED valla! Lapsed tulevad sisse, kuusk on aga juba piduehteis ja särab tulede meres! Teeme meie kah nii, kuni neid kodus pole!»

«Teeme!» nõustusid tüdrukud rõõmsalt.

«Aga äkki võtab Anton kätte ja tuleb tuppa?» ütles Siima.

«Ei ta tule!» vastas Siina. «Nad läksid kogu klassiga nukuteatrisse. Meie ehime sellal kuuse ja süütame elektriküünlad! Meil ju pole neid ehteid kuigi palju... Helmed läksid katki... Ka kerakesi on vähe järele jäänud. Ja missugune kard! Ei sätendagi enam... Noh, pole viga. Mis on, see on.»

Kõik läks nii, nagu tüdrukud plaanitsesid. Küll oli aga rõõmu, kui Antoni ja Rosiinakese ees uks äkki lahti tehti ja ehitud kuusk kogu oma tuledes ja hiilguses nende silme ees säras! Rosiinake pistis kilkama ja naerma, tormas kuuse juurde ja hakkas käsi plaksutades ringi kepslema. Antonil levis lai naeratus üle kogu näo ning õnnest hinge kinni pidades astus ta kuuse juurde, nagu kartes, et see kohe kuskile kaduda võiks. Hommikul polnud ju veel mingit kuuske. Kust ta siis nüüd siia sai? Poisike seisis, vaatas ja vaatas ning hakkas siis ka ise Rosiinakesega kepslema. Tüdrukud olid rahul: kui palju rõõmu nad lastele tegid!

Muide, siin leidis aset väike vahejuhtum, mis peaaegu oleks purustanud selle orvuks jäänud perekonna hapra rõõmu... Anton keksis ja tantsis, jäi aga siis uuesti millegi üle mõtlema ja

kadus äkki vaikselt toast. Siina sõbratarid, kes ka ise olid heas tujus, lõbustasid Rosiinakest nagu oskasid — laulsid, mängisid ringmänge, lugesid lühikesi naljakaid salmikesi. Siina aga märkas kohe Antoni kadumist ja väljus toast. Ta leidis Antoni köögist. Anton oli sahvri ukse lahti teinud, seisis seal ja vahtis külma pimedusse. Samme kuuldes pöördus ta ja Siina nägi, et ta silmad olid pärani lahti.

«Mis sa siin teed?» küsis Siina vaikselt. «Mida sa otsid?»

Anton sulges tasa ukse.

«Ma mõtlesin, et ta on ehk seal...»

Siinal tõmbus süda kokku.

«Kes? Kes on seal? Mis sa räägid, Anton?»

«Niisama...» Anton pööras pilgu kõrvale. «Ma mõtlesin... et võib-olla ema? Kes siis tõi kuuse? Võib-olla võttis ette ja tuli haiglast tagasi?»

Siina võttis vennal käest kinni ja viis ta tuppa.

«Ei,» ütles ta õrnalt, «ema ei tulnud. Meie Jelena Petrovnaga ostime kuuse. Mine hulla Rosiinakesega, ei maksa praegu emast rääkida, eks ole? Muidu läheb isal, kui ta koju tuleb, meel nukraks... Ei maksa isa meeleolu rikkuda. Tead, ema käskis teda hoida!... Eks ju?»

«Hea küll,» nõustus Anton ja noogutas pead.

Varsti saabus ka isa. Ta oli puhas, habe aetud, juuksed lõigatud ja seljas puhas särk — nähtavasti jõudis ta töölt tulles otse- teed saunas ära käia. Ta astus tuppa ja laotas käsi:

«Mis see siis on? Kuhu ma olen sattunud? Olen ma kodus või ei ole?»

«Kodus!» hüüdis Anton kõlavalt. «See on meie kodu!»

«See on meie nääripuu!» ühines temaga Rosiinake. Ja samas märkas ta väle pilk, et isa oli tuppa tulles asetanud toolile suure valge karbi. «Isake! Mis see on? Näita ruttu!»

Valge karp piirati silmapilk sisse.

«Mis seal on, ah?»

«Tort!» sõnas Suura ja limpsas keelt. «Küllap vist kreemiga!»

«Pole sinnapoolegi. Tort seotakse paelaga, sellel aga on nõör ümber,» vaidles Siina.

«Aga ehk on koogid?» arvas Fatma unistavalt.

Siina ohkas naeratades:

«Nii suures karbis? Mis sa õige mõtled! Ei või olla. Isa ostis vist endale saapad...»

Isa naeratas vaikides, piidles lapsi ja hakkas nende kärsitusest lõbu tundes pikkamööda nõöri lahti harutama.

«Isakene, tee ometi kiiremini!» kilkas Rosiinake ja sikutas teda varrukast. «Kas sa siis lahti harutada ei oska?»

Lõpuks oli nõör lahti ja karp avatud — ning toas kostis üldine

vaimustusohe. Karbist purskus hõbedasi kiiri, sädemeid ja välke...

Ehted! Niisugust kinki ei teadnud keegi oodata. Uued nääri-ehthed!

Tüdrukud hakkasid neid kohe sorteerima ja kuuse otsa riputama. Kuusele ilmusid ümmarguste läikivate helmeste keed, oks-
tel löid kõikuma punaste ja siniste lohkudega suured kerad, sil-
lerdama hõbeniidikesed, sätendama kalakesed, linnukesed, väike-
sed langevarjurid, korvikesed, jänkud ja õhukesest hõbekarrast
lumehelbekesed...

Sel hetkel astus sisse Jekaterina Jegorovna.

«Oi, kui tore nääripuu!» ütles ta. «No see on juba nääripuu
mis nääripuu! Ilus!»

Isa hüppas rõõmsalt püsti.

«Aitäh, Jekaterina Jegorovna! Suur tänu, et te meid ära ei
unusta.»

«Näe, mis tal veel pähe ei tule! Miks ma siis peaksin teid
unustama? Siin on üht-teist lastele. Perenaist ju majas ei ole ja
teie, mehed, ei taipa niisugustest asjadest mitte midagi... Siin-
nake, tule siia! Vaata, mis siin on — kas kõlbab?»

Siina tänas Jekaterina Jegorovnat ja viis paki magamistuppa.
Sõbratarid ja lapsed tormasid talle robinal järele. Pakis oli õhu-
kesest villasest riidest sinine kleit Siinale, roosa üleni volditud
kleidike Rosiinakesele ja sinine madrusekraega ülikond Anto-
nile. Tüdrukud nurusid, et see kõik kohe selga pandaks. Sõnagi
lausumata tiris Anton juba vana pluusi seljast, Rosiinake aga
kepsles rõõmust. Šuura ja Fatma hakkasid lapsi riietama, Siina
aga aitas Siinal kleiti selga panna. Ja siis väljusid kõik kolm pidu-
likult ja pisut kohmetult magamistoast. Siina tormas Jekaterina
Jegorovna juurde, võttis tal kõvasti kaela ümbert kinni ja suud-
les.

Isa vangutas pead.

«Kuidas teid tänada, Jekaterina Jegorovna, seda ma küll ei
tea...»

«Pole siin midagi teada!» hakkas Jekaterina Jegorovna
naerma. «Ega tea veel ühti, kes keda tänama peab. Ja kes ütleb,
mis rohkem rõõmu teeb, kas kinki saada või ise kinkida? Minule
näiteks teeb kinkimine alati rohkem rõõmu... Aga muide,» Jeka-
terina Jegorovna vaatas tühjale lauale, «ega ööbik lauludest söö-
nuks saa. Hakkame uut aastat vastu võtma!»

«Aga kus siis peremees on?» küsis isa.

«Ka peremees tuleb kohe. Astub hetkeks sisse. Võtame esiteks
sinu juures uue aasta vastu ja siis sõidame peole. Mis seal parata!
Direktor. Pead peol olema. Minu poolest oleks võinud koduski
istuda.»

«Tuleb siia?» rõõmustas isa. «Ah, millise toreda peoõhtu te mulle korraldasite!»

Isa hakkas askeldama. Ta sosistas, et Siina ja Fatma kutsuksid Darima: Darima oli nende vastu hea, ega siis teda saa kutsumata jätta. Kutsuti ka tädi Gruša ja Anna Kuzminitšna.

Peatselt kogunes lumivalge laua ümber lõbus külaliste ring. Saabus ka «peremees», tehase direktor, Jekaterina Jegorovna mees Vladimir Nikititš. See punapõskne, rässakas ja siniste silmadega mees sisenes kärarikalt, valju jutuga.

Koos täiskasvanutega pandi lauda istuma ka Šuura, Fatma, Anton, Rosiinake ja Siina. Ainult Siima lahkus — oli juba hilja ja ta elas kaugel.

«Head uut aastat!» Vladimir Nikititš tõstis klaasi ja lõi isaga kokku. «Head uut aastat! Soovin sulle, Andrei Nikanorovitš, et sa jääksid tugevaks. Kui kõikuma lööd — ulata käsi, toetame. Ära unusta, et sinu kõrval on seltsimehed ja sõbrad. Head uut aastat!»

«Aitäh!» vastas isa. «Soovin teile kõigile õnne... Soovin, et kõik teie soovid täide läheksid. Räägitakse ju, et kui teistele midagi puhtast südamest soovid, siis läheb see kindlasti täide! Head uut aastat!»

Klaasid kõlisesid ja kõik ütlesid üksteisele häid, südamlikke sõnu, millest hea ja soe hakkas... Rikkalikult ehitud näärikuusk sãras pidulikult tuledes.

Siina leidis sobiva silmapilgu ja läks magamistuppa. Astunud ema foto juurde, mille ta Rosiinakese voodi kohale oli riputanud, sosistas ta:

«Head uut aastat, emake! Kas sa näed, ema? Meilgi pole halvem kui teistel. Näed sa, emake? Ära meie pärast karda...»

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Siina ütles ema kohta: «Ema — see on müür, millele toetud, kui hakkad kukkuma, see on kaitse pea kohal, kui sind ähvardab torm...»

Meenuta, kas sina oled oma elus midagi taolist tundnud.

2. L. Voronkova jutustuse II osa lõpeb mõttega: «...kas saabki õnnelik olla siis, kui näed, et keegi on hädas ja sina lähed temast mööda? Ei, nähtavasti saab inimene tõeliselt rõõmus olla ainult siis, kui ka kõik teised tema ümber on rõõmsad.»

Selgita, kuidas see arvamus käesolevas peatükis kajastub.

OMA EMAST EI OLE MUL LAULU

Linda Ruud

Tegin värsse küll sinavast kaugusest,
küll ka kevade rännukihust.

Oma emast ei ole mul laulu, sest
liiga vaesed on selleks mu pihud.

Vahel raskedki kanda on õlgadel
kõik need sõnad, mis sündinud pole,
aga nii on vist ikka, et võlglasel
tänu lausuda lihtne ei ole.

Oskan tänada leiva ja riide eest,
kuid mis selle eest tänuks küll lausun,
et ma lille ja looma ja inimest
harjund nägema südame kaudu?

Ema portree P. Raud

Et ma vahel ehk vaikinud liigagi,
sõnu peljates puiseid ja suuri,
kuid ei sõna ma ütelnud iialgi,
millel poleks mu südames juuri?...

Nii teen värssse küll sinavast kaugusest,
küll ka kevade rännukihust;
oma emast ei ole mul laulu, sest
liiga vaesed on selleks mu pihud.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Luuletaja on öelnud: «...ma lille ja looma ja inimest harjund nägema südame kaudu». Kuidas seda mõista?
2. Luuletuse kõige tähtsam mõte peitub nendes värssides: «Oma emast ei ole mul laulu, sest liiga vaesed on selleks mu pihud.» Selgita lähemalt.
3. Meenuta teoseid, mis oma sisult on kõnealusele luuletusele kuidagimoodi sarnased.
4. Vaatle P. Raua maali «Ema portree» ja leia, kuidas kõnealune luuletus aitab seda paremini mõista.

EESKUJU

Helju Rammo

Tegelased: **Vanaema, Riina**

RIINA (*tuleb suusaülikonnas ja suusad käes. Paneb suusad seinale. Võtab kindad käest, suusajaki seljast, salli kaelast ja mütsi peast. Hüüab*): Vanaema! Vanaema!

VANAEMA (*tuleb teisest toast*): Jah, Riina?

RIINA (*vanaemale suusajakki ulatades*): Näe, võta mu suusajak, vii kappi, pane ilusti puu peale ja ära siis mind enam segama tule!

VANAEMA: Sa ju hüüdsid, ega ma muidu tulnud. Mul pole aegagi. Kõõgis on veel palju toimetamist, enne kui ma õhtule saan... (*Vanaema ära.*)

RIINA (*läheb laua juurde, tahab istuda, aga samas märkab, et laud pole puhas. Hüüab*): Vanaema! Vanaema!

VANAEMA (*tuleb*): Mis veel?

RIINA (*lauale õutades*): Vaata, laud on kõik puru täis!

VANAEMA (*astub laua juurde, vaatab*): Jaa... eks sellest, kui sa siin ennist küpsiseid krõbistasid.

RIINA: Pühi ruttu puhtaks! Mul on vaja kohe kirjutama hakata.

VANAEMA (*pühkima asudes, ohates*): Pühin, juba pühin.

RIINA (*näitab lauale*): Vaata, siit ka ja siit...

VANAEMA (*pühib Riina korralduste kohaselt ja vaatab siis lauda*): Nüüd on küll vist puhas?

RIINA: Jah, vist on.

VANAEMA (*läheb ohates ja pead vangutades ära*).

RIINA (*istub laua taha, laualt otsides*): Kuhu küll mu päevaplaan on saanud? (*Leiab ja loeb plaanist.*) Homseks koonduseks ettekanne teha! (*Jääb mõttesse, märkab samas teisel toolil olevat pluusi.*) Aga pluus? (*Tõuseb, võtab pluusi ja hüüab*): Vanaema! Vanaema! Sa ei ole pesnudki mu pluusi puhtaks?

VANAEMA (*tuleb*): Ei ole veel aega saanud.

RIINA (*tõusva tooniga*): Ei ole?

VANAEMA: Nii palju on tegemist olnud, et kohe ei ole aega saanud. Käi turul, kraami toad, tee süüa... mitte ei jõua...

RIINA: Aga mis mina siis pean tegema? Homme on koondus, kuid mul pole pluusi selga panna. (*Virinalt.*) Sa tahad meelega minu autoriteeti alla kiskuda!

VANAEMA (*arusaamatult*): Mis asja?

RIINA: Autoriteeti! Saa aru, ma olen salgajuht ja pean kõigile eeskujuks olema. (*Peaaegu nuttes.*) Ilma vormipluusita ei saa ma koondusele minna.

VANAEMA: No, ega sa täna koondusele ei lähe? Kui pluus kohe puhtaks pesta ja pliidi ette riputada, on see hommikuks kuiv. Jääb ainult veel triikida ja selga panna...

RIINA (*vanaemale pluusi andes*): Mine siis kohe ja pese puhtaks! (*Vanaema minema kiirustades.*) Mine! Mine! (*Vanaema ära.*)

RIINA (*istub laua taha tagasi ja võtab portfelli. Teeb selle lahti ja vaatab*): Mis? (*Võtab portfellist raamatu välja.*) Selle ma unustasin hoopiski! (*Hüüab.*) Vanaema! Vanaema!

VANAEMA (*tuleb, pluus käes, pahaselt*): Mis see nüüd peab tähendama? Muud ei ole enam kui vanaema ja vanaema. Ei tea, kuidas sa küll koolis ilma minuta läbi saad.

RIINA: Ma ei tahtnud muud, kui et... mine raamatukogusse ja vii see raamat ära! (*Ulatab raamatu.*)

VANAEMA (*raamatut vastu võttes*): Nüüd õhtul veel?

RIINA: Jah, raamatukogu on veel avatud!

VANAEMA: Raamatukogu küll, aga mul on palju toimetamist. (*Näitab pluusi.*) Sinu pluus ka veel pesta.

RIINA: Enne mine raamatukogusse ja siis pese pluus! Raamatukogu ei ole ju teab kui kaugel.

VANAEMA: Seda nüüd küll, aga väljas on juba pimedavõitu ja tänavad on ka nii kole libedad... Paremini juba homme minna...

RIINA: Homme on hilja! Täna sai raamatu tähtaeg täis ja see tuleb juba sellepärast täna ära viia, et ma salgajuht olen. Ma pean alati täpne olema. Saad aru?

VANAEMA: Saan aru, saan... aga kui sa siiski ise lähed. Sa oled noor, käid karmesti ega karda libedaid tänavaid.

RIINA: Ma ei saa minna. Mul on vaja homseks koonduseks väga tähtis ettekanne valmis teha. See peab tulema väga hea ja mõjuv, et oleks kõigile õpetuseks.

VANAEMA: Mis see säärane nii tähtis on, et kohe kõigile õpetuseks?

RIINA (*tähtsalt*): Mul tuleb teha ettekanne ja rääkida sellest, kuidas pioneer peab ennast alati teenindama ja oma vanemaid kodustes töödes abistama.

VANAEMA: Ah? Kuidas see oli?

RIINA: Saad aru, et iga pioneer peab ennast alati ise teenindama ja oma vanemaid kodustes töödes abistama.

VANAEMA: Ja sina pead kõigile eeskujuks olema?

RIINA (*väga tähtsalt*): Jah! Ma olen salgajuht!

VANAEMA (*Riinale raamatut tagasi andes*): Siis mine nüüd raamatukogusse ja... (*Riinale pluusi tagasi andes*)... kui tagasi tuled, pese ise oma pluus puhtaks!

RIINA (*raamat ja pluus käes, virinalt*): Vanaema!

VANAEMA (*Riinat matkides*): Mine kohe! Kohe! Kohe!

RIINA (*ähvardavalt*): Vanaema, ära ärrita mind! Ära ärrita mind!

VANAEMA (*minekule pöördudes*): Ole eeskujuks! Ole eeskujuks!

RIINA (*toolile langedes*): Oh, mul tulevad krambid peale!

VANAEMA (*astub sammu edasi, käega lüües*): Tulevad peale ja lähevad mööda jälle!

RIINA (*püsti krapsates*): Ma hakkan karjuma!

VANAEMA (*ära minnes*): Karju, kas või hommikuni! (*Vanaema ära.*)

RIINA (*raamat ja pluus käes, karjub jalgu trampides täiest kõrist*): Vanaema! Vanaema!

Eesriie.

ÜLESANNE

Võrdle seda pala «Ülemiste vanakesega» ja leia, milliseid väliseid ühisjooni neis leidub.

TALV

Kalju Kangur

On ruudul härmatiseokkad:
kui hõbedane rohi
tihedalt seal lokkab.

Toanurgas ahi köeb.
Leek hubisedes tõuseb, vaibub
ja punetavad söed.

Kaks kortsus kätt,
kaks kätt, mis vanad nagu
muld,

kaks väsind kätt
on sirutatud vastu tuld.

Näo poolenisti peidab rätt
ja silmad
liikumatud näivad.

Kuid mõtted, mõtted
kus küll käivad?

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kellest on selles luuletuses juttu?
2. Püüa kirjeldada ahjupaistel istuja mõtteid. Kuidas pealkiri («Talv») aitab neid mõtteid paremini mõista?
3. Milline kujutluspilt tekib sul luuletusest? Kirjelda pilti, mille võiks selle luuletuse alusel joonistada. Mida tuleks sealjuures eriti rõhutada (pane tähele, mida luuletuses korduvalt nimetatakse)? Kas märkad midagi ühist selle luuletuse ja P. Raua «Ema portree» vahel?
4. Kõnealune luuletus võiks olla aluseks huvitavale kirjan-dile. Sissejuhatuse moodustaks luuletuses kujutatud pilt, sisu aga kõik see, kuhu ahju paistel istuja oma mõtetega läheb. Pea meeles, et huvitaval kirjandil peab olema ka tabav pealkiri!

TÖÖ KIIDAB TEGIJAT

KUKU, KUKU, KÄOKENE!

Kuku, kuku, käokene,
helgi hella linnukene!
Ega kägu melle kuku,
kägu kukub karjasele,

helgib heinaniitejale,
lõksub loovõttijale,
paugub pajuraiujale,
laulab lapsehoidijale.

KÜSIMUS

Milline mõte peitub selles rahvalaulus?

VANASÕNU TÖÖST

1. *Austa tööd, töö austab sind.*
2. *Töö õpetab tegijat, amet harjutab meistrit.*
3. *Kätetöö teeb inimese kuulsaks.*
4. *Töö ei teota kedagi, laiskust laidab igamees.*
5. *Iga algus on raske.*

6. Julge pealehakkamine on pool võitu.
7. Algas raske, lõpp kerge.
8. Tee tööd töö ajal, aja juttu jutu ajal.
9. Laisa tööpäev on ikka homme.
10. Kes ei taha tööd teha, ei pea ka sööma.

TÖÖL

Jüri Parijõgi

Teised poisid käisid mõisa turbasoos raha teenimas. Kes ikka juba suuremad olid, need käisid vabrikus ja sadamas tööl ja teenisid palju raha, aga pisemad käisid mõisa turbasoos. Ka mina tahtsin minna, aga ema ütles, et sinna kaheksa-aastasi ei võeta, et sinna võetakse ainult kümneaastasi, aga kui mina ütlen, et olen kümneaastane, siis võtavad ka minu.

Siis mina tõin aidalakast maha selle väikese märsi, kus sees ema vorstirohte hoidis. Ema pani vorstirohud teise kohta, mina panin märssi uued õled ja nõöri parajale pikkusele. Ema pani juba õhtul leiva valmis, ikka silku, pudeliga hapupiima ja ka vähe võid. Mina kodus silku ei söö, aga kui tööl käin, siis süön küll, et siis ei ole süda vesine.

Teisel hommikul hakkasin õige vara minema, päikesetera ei olnud veel metsa tagant väljaski. Läksin Reedu Arturiga ühes, sest tema oli juba kaks päeva käinud ja teab kõik asjad. Tema ütles, et ega see soovanamees taha heameelega väikesi tööle võtta. Eile hommikul oli sõimanud, et: «Mis nad saadavad neid väikesi tööle, kellel kõrvatagused märjad.» Mina teadsin nüüd kohe, et kõrvatagused ei tohi märjad olla, peab hommikul hästi kuivatama. Mina katsusin järele, minul olid kuivad. Siis Reedu poiss ütles veel, et kui õhtul kirjutaja tuleb, siis peab ütlema, et kümneaastane oled, muidu ei võeta; ja peab jämeda häälega rääkima, siis ei saa aru, et kaheksa-aastane oled. Tema on üheksa-aastane, temal enam nii jämeda häälega rääkida ei ole vaja.

Soomajade juures sai veel vähe aega oodata, siis tuli sootaat välja. Temal oli üksainuke käsi. Pintsakul oli küll kaks varrukast, aga see pahem varrukast oli tühi ja ots taskus. Kas ta selle tühja varruka ise taskusse paneb, või paneb sooeit, seda Artur ei teadnud. Aga seda teadis küll, et sootaadil oli enne kaks kätt, et see teine jäi mõisas rehepeksumasina vahele; lapsed ja naised peavad teda hüüdma sootaadiks, mehed võivad öelda Mihkel; aga tagaselja ütlevad kõik — soovanamees.

Mina sellele sootaadile liiga ligi ei läinud, kartsin, et ehk ajab koju tagasi ja ehk vaatab, kas on kõrvatagused märjad.

Siis hakkas tema ees minema ja meie läksime kõik reas järele.

Küll mina tahtsin näha, misuke see turbasoo on ja misukesed need turbamättad on. Kui mets lõppes, siis hakkas paistma üks lage, ja Reedu Artur ütles, et see ongi turbasoo. Ega see ole kedagi teistmoodi kui muugi lage, ikka mõned puud ja põõsad ja... Aga soolaod on küll teistmoodi: katus algab kohe maa juurest ja seinu ei olegi. Ja maa on kõik selge turbamuld, võta kust tahad. Nüüd ma tean küll. Kraavis on vesi nii must kui tõkat. Kui see turbamuld märg on, siis on nii kui lõrts, pigista vett välja niipalju kui tahad.

Ühe lao juures pidas sootaat kinni, kõik panid leivakotid ja märsid sinna maha. Seal oli terve väli turbamättaid, justkui telliskivid. Ja mättahunnikud olid suured ja väikesed. Nüüd tean küll, aga enne mõtlesin, et niisugused mättad nagu karjamaalgi.

Reedu Artur ütles:

«Nüüd siis hakkame laduma, siis pärast keskhommikut läheme kanavi taha ja hakkame lattu panema.»

Mina küsisin:

«Mis see kanav on?»

Tema ütles, et see on lai kraav, kust mehed mättaid välja viskavad.

Kohe tööle ei hakatud. Naised seadsid enne rätikuid ja mehed tegid plotskid ette, nii et kogu soo sai täis mahorkahaisu. Üks mees andis ka Reedu poisile tubakat, tema keeras endale plotski ette ja pakkus ka mulle. Mina ei võtnud, ütlesin, et: «Aga sa ema käest saad, kui ema seda teada saab.»

Tema ütles:

«Mis ma ikka saan. Mis töömees ma muidu olen. Siin peab suitsu tegema, siis ei tule lõuna ajal uss suhu, kui magan. Kas sa seda ei tea, et uss pelgab suitsuhaisu?»

Nüüd mina kahetsesin küll, et plotskit ei võtnud, aga uuesti küsida ei julgenud. Kui ta nüüd ise veel peaks pakkuma, siis võtan küll vastu.

Ma hakkasin ühes Reedu Arturiga tööle. Ikka võtsime väiksemast hunnikust mättad ja ladusime uued, suuremad hunnikud, justkui tornid. Sel Reedu poisil on kõik töö selge. Tema justkui täismees kohe, suitsetab ja räägib rumalasti ja kõik. Mehed aga veidi ässitavad tagant, tema ütleb kohe kõik rumalad sõnad välja. Kui naised häbistama hakkavad, et: «Küll on sel poisil aga suu!», siis temal on veel hea meel. Aga ta kodus ei ole niisuke. Minu vastu on nüüd kole uhke, muudkui räägib kõiksugust uut asja soost ja ise ütleb: «Ega sa seda veel tea.» Aga ma mõnd asja tean küll. Siis sülitab ise veel lirtsti läbi hammaste ja ütleb: «Mes?» Temal on ka kõik palgad peas. Meie saame kakskümmend viis kopikat päevas, kes pisut suuremad, saavad kolmkümmend, ja kes veel suuremad, saavad kolmkümmend viis, naised saavad nelikümmend ja mehed — kuuskümmend. Temal on täna õhtuks

juba seitsekümmend viis kopikat teenitud. Lubas, et kui palga kätte saab, siis ostab kuli suitsu ja soru viina.

Kui keskhommik tuli, siis oli minul juba selg haige. Ma kartsin, et väsin ära ega jaksa öhtuni tööd teha. Aga pärast keskhommikut hakati kuivi mättaid lattu kandma. Muist kandsid korvidega, muist võtsid laos vastu. Poisid olid kõik laos, sest seal sai vahel koerust teha ja mätastega loopida.

Kui lõuna hakkas tulema, oli laos kole palav, tolm tegi käed ja näo mustaks. Ma salaja hõõrusin turbamättaga veel rohkem mustaks, et siis kodus näitan emale ja Joosepile, kui must töö meil on.

Kui lõuna tuli, siis sõin ka silku, et süda kindlam oleks. Peale sööki hakkasid tüdrukud magama jääma, aga enne võtsid süsskingad jalast ja panid pea alla, et poisid ei saaks kingi jalast ära võtta ja ära peita. Poisid läksid metsa usse otsima, mina läksin nendega kaasa, sest ma ei kartnud sugugi.

Reedu poiss ütles tüdrukutele:

«Nüüd lähme metsa, toome usse ja paneme teile kaela.»

Siis poisid ikka leidsidki metsas ussi. Võtsid kepi, tegid otsa lõhki ja panid ussi sabapidi sinna vahele. Siis oli uss näpitsas. Uss oli ikka kole küll, muudkui susiseb ja limpsab keelt ja liigutab sedasi pead. Lao juures panid mehed talle piibupigi suhu, siis näitab tagumisi jalgu, muidu ei näita. Pärast ma vaatasin ussi päris ligidalt. Poisid ikka piinasid ussi kaua veel, siis lõikas sootaa ta pea noaga otsast ära. Kere elas veel tüki aega, siis suri ära.

Poisid matsid ussi maha ja ütlesid, et nüüd on nad üheksa pattu andeks saanud, et kes ussi ära tapab, saab üheksa pattu andeks.

Öhtupoolne päev oli kole pikk. Kui ma hakkasin mõtlema, siis oli nii, nagu oleks hommik juba teab millal ammu olnud, justkui oleks üks päev nii pikk kui nädal.

Kui päike oli taeva küljes veel nii... puu kõrgusel, siis tuli kirjutaja sinna. Aga läks ikka veel palju aega, enne kui kirjutaja sootaadile ütles:

«Noh, Mihkel, lase nüüd olla! Kutsu siia!»

Siis tulid kõik rüsinjal kirjutaja ümber kokku ja kirjutaja hakkas päevi üles panema. Tema hüüdis ikka nime ja inimesed ütlesid: «Jaa!» Aga kes uued olid, nende nimed pandi pärast kirja. Mina seisin teiste selja taga mätta peal kikivarbail, et siis olen pikem.

Kui minu ees veel kaks poissi oli, siis mõtlesin, et kui need ära lähevad, siis kirjutaja näeb, et olen mätta otsas ja kikivarbail, ega usu, et olen kümneaastane. Aga kui ma parajasti seda mõtlesin, siis teised poisid panidki nimed kirja ja läksid ära ja mina jäin üksi.

Kirjutaja küsis, et: «Noh, poiss?»

Mina ütlesin jämeda häälega:

«Jaan Pari — esimest päeva.»

Ja siis tõusin kikivarbaile ja ütlesin:

«Kümneaastane.»

Agaseda enam ei saanud nii jämeda häälega. Ja siis pistsin kohe tulema, et saaksin teised kätte.

Kirjutaja hüüdis mulle järele:

«Leivamärss, kuhu sa poisi viid?»

Mina jäin esiti seisma, mõtlesin, et teab mis tahab, et sai ehk aru, et ma ei ole kümneaastane, ega lubagi homme enam tulla. Agasiis sain aru, et kirjutaja pilkab, miks mul nii suur märss. Agas mul ei ole kedagi suur märss: kui nii muidu käin, siis ei ole midagi; kui valuga jooksen, no siis peksab veidi vastu reisi. Ma homme enam märssi kaasa ei võta, lasen leivakimbu teha.

Kui koju jõudsin, siis oli kari juba tulnud, lehm lüpstud ja söök laual. Ema oli väravas vaatamas, et kas mina ikka tulen. Mina olin väsinud ja astusin pikkamööda. Kui ema ligemale sain, siis olin veel rohkem väsinud ja kõndisin veel tasemini.

Ka Joosep tuli vaatama, kuidas mina töölt tulen, ja küsis:

«Kas oled ka väsinud?»

Mina ütlesin, et: «Olen küll!», näitasin temale oma nägu ja ütlesin:

«Vaata, kui must larhv!»

Agas Joosep oli nii rumal, et ei teadnud, mis see larhv on.

Siis kutsus ema mind sööma, agas mina ütlesin:

«Või ma saan kohe tulla! Tarvis enne nägu ja kaela pesta; meil on kole must töö.»

Ma siis näitasin emale, kui mustad on mu käed ja kõrvad ja kael.

Ema ütles, et: «Oi!» Tõiseepi ja pesuvanniga vett õue, ikka justkui isalegi.

Mina käärisin särgivarrukad kõrgele üles, pesin ja solistasin kaua aega ja rääkisin Joosepile, et leidsime metsast ussi, ja uss näitas jalgu. Joosep ikka vaatas vahel minu kõrvu ja kaela, et kas on juba puhtad. Kui tema ütles, et: «Nüüd on puhas,» siis puristasin ja jätsin järele.

Pärast käis Joosep ühtelugu minu kannul, ükspuha kuhu läksin, päris ja küsis ikka, misuke see turbasoo on ja kuidas see uss jalgu näitas. Ma ikka seletasin ka, agas palju ei olnud aega vastata, sest mul oli talitada, et homme vara hommikul kohe minema saaks.

Söögi ajal võisin liha süüa niipalju, kui tahtsin ja võid leivale peale määrada ja nii paksult, kui ise agas tahtsin. Ema veel ütles Joosepile, et: «Ära sa enam liha võta!», et: «Las Jaan võtab, tema tuli töölt.»

Aga mina ütlesin:

«Ei, lase olla! Las poiss võtab pealegi!»

Kui magama heitsime, siis Joosep veel ütles:

«Küll sa võid nüüd oma teenitud rahaga palju saia osta.»

Mina ütlesin:

«No küll sa oled rumal! Kes siis sellepärast raha teenib, et saia saaks. Mina ostan pluusiriide. Kust see isagi seda raha ühtepuhku jõuab teenida, mis meil kulub, peab ikka ise ka teenima. No kui sa hea laps oled, siis sulle toon saia, kui raha järele jääb.»

Joosep lubas hea laps olla ja pealekauba veel minu selga sügada.

Aga kui voodisse heitsin, siis ei tulnud kohe uni. Ja imelik oli — kõik turbamättad olid silma ees ja vahel tuli neid justkui terve tuba ja voodi täis. Sedasi oli tükk aega. Aga kui mättad ära kadusid ja silmad kinni läksid, oligi ema voodi ees, äratas üles ja ütles:

«Juba teised tulevad.»

Veel kaks päeva käisin ma soos. Siis jäin haigeks ja ema ei lasknud enam minna.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Pane tähele, kuidas töö muudab lapsed täiskasvanumaks. Kuidas lugu pluusiriidega aitab seda mõista? Pööra tähelepanu ka sellele, kuidas lapsed püüavad täiskasvanuid järele aimata. Miks tundub see naljakana?
2. Miks pidid lapsed vanasti nii varakult teenistust otsima?
3. Otsusta, kas poisid toimisinid ussiga õigesti.
4. Mis on Jaani juures meeldivat?
5. Jutusta teemal «Jaan turbarabas töö!» (kasuta kolmandat isikut).

KODUSEID TALITUSI TEGEMAS

Jüri Parijõgi

Suvel olid isa ja ema mõnikord päevad otsa kodunt ära, kas kaugel heinamaal või põllul tööl, meie olime üksi kodus. Mõnikord läksid nad juba vara hommikul ära, meie jäime magama. Kui keskhommiku paiku ärkasime, leidsime, et oleme üksi. Sööb meie tarvis oli lauale või kappi valmis pandud. Ja kuus tükki suhkrut, igähele kaks tükki, selle vaatasime kohe järele. Suhkrupea oli aga isa kapis luku taga, seda meie hooleks ei jätud.

Pidime siis kodus head lapsed olema ja ilusasti mängima, seda kinnitas ema öhtul juba ette. Tuli kanade järele vaadata, lõuna-

ajal seale süüa anda, lehm lauta küttesse panna ja naabertalust vanaeit lehma lüpsma kutsuda. Mõnikord pidime peenraid kitkuma ja lõpuks veel majatalitusi tegema. See oli kõik, mis pidime tegema või mida tohtisime teha. Mida aga teha ei tohtinud, seda oli nii palju, et ei jõudnud kuidagi meeles pidada. Ei tohtinud alla jõe äärde minna ega Suurnõmmele, ei tohtinud sibulavarsi, too-reid marju ja õunu süüa, mööda katuseid ronida, isa saage ja hõõvleid tarvitada ega külapoistega kakelda ja veel palju, palju muud. Mõnikord luges ema nii palju keelde ette, et pea hakkas kuulates huugama ja vend Juhan pidi küsima: «Ütle nüüd seda, ema, mida me tohime teha?»

Aga lõpuks tohtisime ometi kõike. Ronisime aida katusele, käisime jõe ääres, söime sibulavarsi ja kaklesimegi teiste pois-tega. Päevad olid ju pikad, aega ja vabadust oli palju.

Ehitasime maju, mängisime indiaanlaste-mänge, jooksime ning hullasime niisama, asja ees, teist taga.

Siis juhtus sageli, et kanad jäid omapead peenarde vahele ja lehm kuni kella kolmeni lüpsmata, kuna siga sai oma lõunase toiduportsjoni alles kesköhtul. Kodused talitused aga, mida ema kõige rohkem nõudis, jäid kõik tegemata. Kui ta õhtul koju tuli, leidis, et tuba on pühkimata, hommikused sööginõud ikka veel laual, kuna pliidi ees pole haoraagugi ja ämbris tilkagi vett. Panime siis küll kõik kolmekesi käed külge — mina läksin vett tooma, Anna hakkas tuba koristama ja Juhan arvas, et tema peab hagu tooma —, kuid oli juba hilja, pahandus ei jäänud tulemata.

Mõnikord aga valdas meid selline tööhoog, et tegime kümme korda rohkem, kui ema nõudis. Siis saime kiita ja olime oma töökusele väga uhked. Kuid mõnikord tegime nii palju üle, et meiega ei olnud jälle rahul.

Ühel õhtupoolikul, kui kõik mängud olid juba mängitud ja hullamised hullatud, kükitasime kolmekesi kaevu ääres ja pida-sime nõu, mis nüüd ette võtta. Viimaks ütles Anna, kes oli meist kõige vanem:

«Hakkame õige koduseid talitusi tegema!»

«Mis talitusi me ikka teeme?» päris Juhan, kes oli alles viie-kuueaastane ja igasuguste talituste vastane.

«Armas aeg, kas siin tööd-talitust vähe,» arvas Anna ja püüdis jäljendada ema. «Siin upu varsti mustuse sisse ära. Poisid, kohe luuad kätte ja õue pühkima! Mina lähen tuba koristama.»

Nüüd sattusime meiegi hoogu ja töö läks rabinal lahti. Haar-sime luuad ja hakkasime nii südilt pühkima, et hall tolmutüve tõusis õue kohalt üles.

«Ei siin ole aega vaadata,» õhutasime Juhaniga teineteist, «siin on tööd — murra kas või kael.»

Ja siis me ka mürdsime. Kui üks luud kätte lagunes, võtsime teise; kui ühel rehal, millega suuremat prahti eest ära tõmbasime,

läksid pulgad katki, võtsime teise ja kolmanda. Sealjuures kor-
dasime isa sõnu:

«Pole viga, töö juures juhtub mõndagi.»

Selle aja sees kolistas Anna kambris ja rehetas, sealgi tolmas
nii, nagu tehtaks kütist. Põrandariided viskas uksest välja õue ja
käsutas meid nagu ema:

«Poisid, kloppige need õige puhtaks!»

Meie siis ka kloppisime, nii et suu ja silmad läksid tolmu täis.

Kui meie õuega ja Anna kambritega oli valmis saanud, algas
riistade pesemine. Esiteks tassid ja sööginõud, siis tulid kausid ja
kõik muu, mis kuidagi pesta andis. Anna köitis endale ema põlle
ette ja rätiku nii pähe, et sõlmed tulid kukla taha — kes see ütleb,
et ei ole ema?

Kõik pestud riistad ladus ta karjavärava ette pingile, ja neid
sai selline rodu, millist ei nähta isegi pühade eel. Kogu aja sele-
tas Anna:

«Ma ütlen ju, et kui sa mõne päeva majapidamise juurest
eemal oled, siis annab jälle teha, enne kui kõik korda saad.»

Nüüd märkasime ka meie, et haopinu juures pole ühtki katki-
löödud hagu ega lõhutud puud. Seda asja tuli vaadata. Kuid
minul kui mehel ei kõlvanud hädaldada ega rühkida. Ütlesin
Juhanile:

«Mine sa, poiss, too rehetasist varnast kirves, löön naistele
mõned haod katki ja puud lõhki.»

Juhan tõi kirve, tõi kaks kirvest, sest ega temagi olnud vähem
mees. Ja nüüd algas meie pinumaal selline raiumine ning lõhku-
mine, nagu võetaks Raevere metsas palke maha.

Kui Anna jõudis järjekorraga piimapüttide juurde, pidime
meie tule alla tegema, piimapüttide hautamiseks kive kuumu-
tama, pesuküna ja pesuliiva valmis panema. Varsti olid kuidagi-
moodi küüritud pütid ja kirnud kaevu ääres pingil reas ja uusi
tuli juurde vahetpidamata. Ikka kuum kivi pliidi alt välja —
soss! — piimapütti. Möllasime ja mässasime pesta, niikaua kui
enam midagi ei leidnud, mida võiks veega üle lasta. Isegi
seasöögi-ämbri ja katkise kanaküna pesi Anna puhtaks. Padade
küürimine jäi meie hooleks. Nühkisime ja küürisime siis ka nii,
et varsti olid meie sääred, püksid ja pluusidki tahmaga koos.

«Ega sellest ole midagi,» õpetasime teineteist. «Töö juures juh-
tub mõndagi, tööinimene ei saa iga kord vaadata, kas tal riie
puhas on.»

Kui endi arvates padasid, potte ja panne küllalt olime küüri-
nud, vaatasime ümber, kas oleks veel midagi käsile võtta. Olime
nii suures pesemishoos, et oleksime puhtaks küürinud kas või
kogu küla piimapütid ja nõgised pajad, vana vankri ja räästa alla
suvekorterrisse pandud ree ühes palgikelguga.

Kui enam midagi pestavat näppu ei hakanud, otsustasin mina:

«Peseme õige kambri pōrandad kah āra!»

«Jah,» oli Juhan kohe nōus, «viime toobriga vett ja kallame maha.»

Kuid seda Anna ei lubanud. Kus sellega — temal toad kõik puhtaks pūhitud ja pōrandariidedki paigale asetatud. Mingu me aga õue meeste talituste juurde ja ārgu segagu end naiste asjadesse.

«Siiski,» hūidis ta meid ukse vahelt tagasi, «tooge mulle rehetuppa vett, tooge kõik veenōud tās!»

Seda tegime heameelega. Mina ütlesin:

«Viime vett, nii et õige aitab. Viime kõik nōud tās, siis saab emalgi võtta. Alati pahandab, kui koju tuleb, et — kari lapsi kodus jooksmas nagu noori sālgusid, aga et nad sulle ka tilga vett valmis tooksid, seda ei ole.»

«Teeme veevedamis-talgud,» andis Juhan omalt poolt nōu ja jooksis ise veeāmbri järele.

Siis algasidki veevedamis-talgud. Esiteks tōime Annale ühe āmbritāie, siis hakkasime vett mujale kandma. Rehe-toas pliidi sees asetsev mūūripada, kuhu sisse läheb vähemalt kümme-viisteist āmbritāit vett, sai āäreni tās. Kui kaant peale seadsime, ajas ülegi.

«Nūūd on sellega siis korras,» laususin Juhanile, «nūūd tuleb see tōrs käsile võtta.»

Vinnasime kaevust vett ja kandsime nii, et poritee jäi kaevu ja rehetoaukse vahele. Kuid sellest polnud midagi, seda mõnusem oli möōda jahedat poriteed kāia rehetoa ja kaevu vahet.

«Need on alles talgud,» seletas Juhan kibeda tōō sekka. «Vaata, kui mārē ma juba olen.»

Jah, nūūd mārēkasin minagi, et poiss oli mārē ja porine. Need veetalgud, need on niisugused asjad, et seal kuivalt lābi ei saa. Laseme aga kāia!

Kui tōrs sai tās, võtsime käsile vannid, pajad ja potid. Olgu ometi üks kord ema meiega rahul ja ārgu nurisegu, et veetilka pole toa juurde toodud.

Seni kui meie Juhaniga vett kandsime, kooris Anna pudrukartuleid. Ka siin oli meile sageli ette heidetud, et pudrukartulid on koorimata jāetud. Anna oli neid vist juba kaks korvitāit valmis koorinud ja kolmandat alustanud, kui meil veenōud otsa said.

Pidasime aru ja otsustasime ka āsja kūūritud piimapūtid ning kirnud vett tās kanda.

Parajasti olime oma veetalgutega suurt koorekirnu taitmas, kui isa ja ema astusid õue. Keset õue jāid nad seisma ja lōid kaht kätt kokku. Siis hūidis ema:

«Armas aeg, mis siin lahti on? Ōu vett ja pori tās, poisid mõlemad mārējad ja porised nagu poriauku kastetud. Mis te siin teete? Ja kõik kohad vett tās kantud. Kes need piimapūtid sahv-

rist välja tõi? Missugusele pulmarahvale sina, Anna, kartuleid koorid? Suur pesuvann kartuleid täis ja muudkui koorid aga juurde. Ütelge ometi, mis üleannetust te olete teinud siin kogu päeva?»

Nüüd ei saanud me enam asjast aru, vaatasime nõutult üksteisele otsa, isale ja emale silma. Mispärast selline pahandamine? Viimaks kohmas Anna ütelda, enesel nutt peaaegu kurgus:

«Aga ema... isa, me tegime ju koduseid talitusi.»

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mis on selles loos naljakat? Leia sellekohaseid ütlusi.
2. Palas esineb rohkesti tegevuse kirjeldusi (õue pühkimine, nõude küürimine, vee kandmine jm.). Leia need!
3. Kirjelda talituste järge, kui ema ja isa õue astusid.
4. Milline järgmistest vanasõnadest sobiks kõige paremini selle loo juurde?

Töö kiidab tegijat.

Kuidas külv, nõnda lõikus.

Kel tarkus peas, sel ohjad peos.

KUIDAS MA IKKAGI VÕIDUMEHEKS JÄIN

Hando Runnel

Pärast jaanipäeva läks heinatööks. Ilmad olid kuumad nagu saunalaval. Päevade viisi polnud taevas ainsatki pilvelappi. Hein, mis niideti, hakkas varsti krõbisema. Ega nii äkiline kuivamine kõige parem olegi, lehed pudenevad küljest ja talvel tõsta loomadele sõimedesse paljalt jämedaid ristikuvarsi. Aga olgu mis tahes, vihmasedu oleks olnud ikkagi see kõige viimane õnnetus.

Juba olid paljud suured põllud ära niidetud. Muist seisis rõugus, muist alles kaares laiali. Siis aga hoiatati raadiost, et varsti minevat vihmale. Või mis sest raadiost. Meie pliit rääkis sama juttu. Meie pliit on muidu nagu pliit ikka, aga üks imelik tarkus on tal juures, mida juba igal harilikul pliidil ei ole. Kui meie pliit hakkab suitsu mitte korstnalõõri poole ajama, vaid risti vastupidi — pliidiuksest ja pajaaukudest välja, siis on surmkindel, et tuleb ilmapuuutust. Ja täna seisiski hommikul meie köök jälle maani suitsu täis.

«Nüüd on vähemalt selge,» ütles isa, «et vihm varsti tulekul, ja teada puha, et heinaga tuleb veel kõvemini tõtata.»

Ise läks ta põllule, torkas kae ikka ühe ja teise rõugu sisse, tõmbas nendest tuusti heinu ja uuris, kas võib juba küüni vedama

hakata või tahavad veel taheneda. Olidki asjad nii, et mituküm-
mend hektarit mahaniidetud heina ootas kibekiiret kokkupane-
kut, see osa aga, mis esmalt rõuku sai, tahtis juba küünivedu.
Tööd oli palju, rahvast vähevõitu, ilm juba kahtlaseks tõmbumas.
Mis sa teed või oled.

Isa on agronoom, tema vastutab kõige eest, kõigi kolme bri-
gaadi töö eest. Brigadir peab vastutama ainult oma brigaadi eest,
tema mure on sellepärast paberiseaduste järgi justkui kolm korda
väiksem meie isa omast. Aga tegelikult ei ole. Üks majapida-
mine kõik, üks ühine hool kõigil. Nõnda siis mõtlesidki isa ja bri-
gadir üheskoos, et õhtupoolikul peaks juba heinaveogi käima
panema, ainult kust võtta inimesi.

Meie, õpilasbrigaad, nagu me end nimetasime, pidasime ise-
keskis nõu kokku ja läksime ütlesime, et meie võime ju ka
vedada, kui see töö nii tähtis on. Kui kaua me ikka titatöid
teeme — kaalikaid köplame ja väetist riputame. Et las päris
mudilased jäävad sinna, antagu meile aga hangud kätte.

Hobusega vedu — sellega saab igaüks hakkama, põllul koor-
masse hangumine — see on hoopis raskem number. Mina küsisin
selle töö endale.

«Kas jõuad?» kahtles brigadir. Isa ei öelnud midagi. Mul oli
kohe hea meel — vist usub, et ikka jõuan. Näitasin siis oma musk-
leid, nagu vanasti, päris pisikesena sai tehtud. Brigadir hakkas
naerma ning jäi viimaks nõusse.

Oi sa sitikas küll, ega mina teadnud, et hangumine nii kole
raske on! Kogu aeg aina välguta hangu, puhkust pole sugugi.
Saad ühele vankrile koorma peale, juba järgmine põllul. Mis
koorma otsas viga. Pealepanek ja edasi-tagasi sõit pole mingi
kunst, ainuke asi on küünis maha loopida. Siin põllul aga muud-
kui vinna ülespidi, kõik puha üle rinna. Oi sa tuline jutt! Viienda
koorma järel tundsin, et õlalihased hakkavad ära väsima, päikene
polnud aga taevalael veel sammugi madalamale nihkunud. Kui
Jüri põllule tuli, küsisin kella. Kell ei olnud veel midagi. Õhtu
oli nii kaugel, et hirm tikkus peale tulema. Kartsin, et käed väsi-
vad nii ära, et ei jõua enam tühja hangugi pihus hoida. Kõhus
polnud ka enam kõige parem tunne. Hakkasin väiksemaid hangu-
täisi võtma, et vähemalt õhtuni vastu pidada, mis sest, et see küll
veidi meheau pihta käis. Tõstsin vähem ja kiiremini. Avastasin, et
koorem sai niimoodi veel rutemgi peale, käed ja kõht aga ei muu-
tunud hullemaks. «Pean vastu!» mõtlesin rõõmuga, kuigi pool
tööaega oli veel ees. Tundsin, et niimoodi töötades pean vastu.

Kuid hädad käivad ikka mööda inimesi, mitte kive ja kände
pidi. Korraga märkasid, et peopesad on imelikult hellaks läinud.
Vaatasin. Nojah! Käed olid rakku minemas! Seda oli nüüd küll
tõesti vaja! Mässisin taskurätiku ümber peopesa, et rakud vähe-
masti katkigi ei läheks. Veriste kätega hangumas — oleks alles

lugu! Kuhu sa hing häbiga lähed, ise ju mangusid endale mehetööd?!

Tegin mis ma tegin või hoidsin kuidas hoidsin, saatust see suurt ei muutnud. Koju minnes olid käed katki. Peopesas ja sõrmedel olid puruks hõõrdunud villid. Sõime õhtust. Isa küsis: «Kas homme jälle?»

«Jah,» ütlesin ma, hoides ise käsi nii, et keegi midagi ei märkaks. Sõin ja pugessin ruttu lakka, kus värsketel lõhnavatel kopliheintel olid mu magamisriided. Ma ei mäletanud, et mu ase kunagi varem nii mõnus oleks olnud kui täna, ent uinuda ma ei saanud. Ei julgenud. Sest teadsin: pärast ärkamist tuleb mul näidata oma käsi, tuleb tunnistada end viletsaks ja hooplejaks.

Palliplatsilt kostsid mütsatused. Seal mängisid suured poisid ja tüdrukud. Mindki võetaks kampa, kui ma sinna läheksin. Aga ma ei saanud minna, ma ei saanud näidata oma katkisi käsi kellelegi. Kostsid mütsatused, hõiked ja naer. Isa ja ema kastsid maa-sikapeenraid või kurke ja rääkisid omavahel: «Meie mees läks juba puhkama. Kus see töö!»

Tüki aja pärast lisas ema: «Teil ka aru, panete lapsed nii raske töstmise peale. Tapavad end ära, mis siis saab?»

«Ise nad väga kippusid. Me käskisime neil hästi tasa teha ja öelda, kui ei jõua,» kaitses isa meid ja ennast. «Pealegi nüüd ikka ükski põllunurk kuiva heina varjul.»

Tõmbasin teki üle pea ja oleksin nutnud kurbusest või tige-dusest või ei tea isegi millest. Aga nutt ei tulnud. Kurgus olid ainult kuivad pisarad. Nii ma jäingi magama, üleni teki all. Pärast hakkas hirmus palav ja ärkasin. Oli öö. Vist juba hommikupoolne. Kostis mingi sahin või krabin. Kuulatasin teraselt. Katusele langesid esimesed peenikesed vihmapiisad. Siis muutus sadu tugevamaks, järjest tugevamaks. Lõpuks oli vana vihm ise platsis.

See oli minu vihm. Ma uinusin naeratades.

Hommikul polnud heinatööd. Sadas koguni terve nädal. Mu käed paranesid täiesti. Ma ei rääkinud kellelegi midagi ja nii jäin ma ikkagi võidumeheks.

Ainult, kui sel suvel osa heina sadude käes riknes, tundus mulle alati, et see on minu süü. Ma ju tänasin vihma, kui ta sadama hakkas.

Aga meie veetud oli kõige esimene, kõige ilusam hein.

KÜSIMUSI

1. Selgita jutustuse pealkirja «Kuidas ma ikkagi võidumeheks jäin»?
2. Milliste tundmustega peategelane õhtul uinus? Selgita!
3. Kuidas autor on kirjeldanud hangumistööd? Missuguseid huvitavaid väljendeid ta sealjuures kasutab?

SAMMUV EKSKAVAATOR

Paul Rummo

Kes tuleb, kes tuleb, kes tuleb seal vastu,
mis imelik hiiglane stepis küll astub?

Nagu veidike puhates kohapeal tammub,
siis jällegi edasi sammub ja sammub.

Maha vajutab kümnesüllased kingad, —
samm astutud, hiiglane mürinal hingab.

End aeglaselt ringutab kanali kaldal,
istub maha ja kergitab mõlemat jalga.

Nüüd hiiglane küll vist on tõsiselt näljas:
kael, sadakond meetrit, tal sirutub välja;

siis uriseb, savisse vajutab kihvad,
maapõue ta koonuga tungida ihkab.

Pea kõrgele sirutab — hoia ja keela! —
ligi kolmkümmend tonni ta korraga neelab.

Kuid vabandust! Lauelik siin veidike luiskas:
ei neela, vaid suutäie maha nüüd puistas.

Nii hammustab aina ta hiiglaslik vägi —
kurakäele jääb kanal ja hüvale — mägi.

Siis jällegi veidi ta kohapeal tammub, —
uusi söödamaid hiiglane otsima sammub.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Eespool tutvusime isikustamise ehk personifikatsiooniga. Leia selles luuletuses isikustamist ja selgita, kuidas see ekskavaatori kujutamist ilmestab.
2. Koosta ekskavaatorist mõni mõistatus.

KES ON SEE MEES?

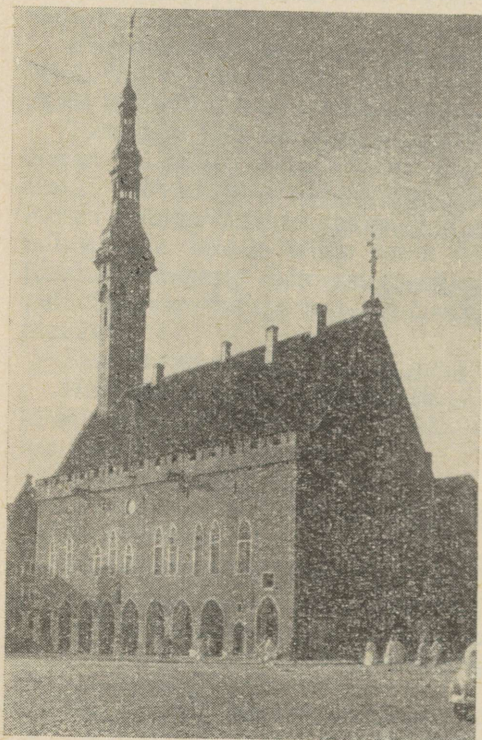
Olivia Saar

Kes on see mees,
see tähtis mees,
kes paigast ei saa minna,
kel pilk on siin,
kel pilk on seal —
kes valvab meie linna?

Ta meie linna
pikim mees —
ta korstnaist üle vaatab.
Ja kui sul koolitee on ees,
sind tahab kooli saata.
Kui aga tunnis viie saad,

siis rõõmsalt klassi kiikab,
tal kombeks iga viie eest
on koolilapsi kiita.

Me vana Vana Toomas see,
kel kodu torni tipus,
me linna kõige vanem mees
käes hoiab tuulelippu.
Kui teda vaatad,
kohe tead,
kust kaarest tulnud tuuled.
Häid soove, kordaminekuid
sa Vanalt Toomalt kuuled.

KÜSIMUSI

1. Selles luuletuses leidub isikustamist. Selgita!
2. Kujutleme, et Vana Toomas ärkaks imekombel ellu ja hakkaks rääkima. Mida huvitavat temalt teada saaksime? Mida võiks sellest kirjutada?

NUGA

Pojale

Kersti Merilaas

Tõin sulle noa. Sind usaldada võin,
ei kasuta sa seda halvaks teoks,
ei iial rüüstamiseks hoiu peos,
vaid loomiseks. Tööriista sulle tõin.

Sa õpi voolima ja vestma
ja armastama üllast puud:
kõik ausad oskused on truud
ja käte osavus jääb kestma.

Kui meheks saad ja ellu astud
ja vahel raskeid päevi näed,
siis musta masenduse vastu
sind kaitsevad su targad käed.

Siis võtad noa — ja vähe hoolid
sel hetkel muredest ja muust,
kui püüdlikult ja puhtalt voolid
mõnd eset kargest kasepuust.

Ja tihke tamm, ja vaher veatu —
su noa all kuulekad kõik need.
Kui sõdur pärast puhkepeatust
taas reipalt rakmeis jätkata võid teed.

Ja minnes üles sinivoorest,
kust alla sulisevad veed,
sa uue noaga pajust noorest
nüüd vilka vilespilli teed.

KÜSIMUS

Milline põhiline mõte selles luuletuses kõlama jääb?

KODUMAA JA RAHVAS

OLEKS MINU OLEMININE

Oleks minu olemine,
teiseks minu tegemine,
küll mina teaksin, mis mina teeksin:
paneksin härrad härgadeksi,
prouad peale pulkadeksi,
paneks junkrud juttadeksi,
kiltrid taha kiiludeksi,
kupjad peale kurgedeksi, —
ise taha kündijaksi.
Pikka piitsa mul peossa.
Annaksin armuta härrale
seitsekümmend selga mööda,

kümme kumb'gi külge mööda.
Härra ütleks eessa: ai ai aa!
Mina taga: tai rai raa!
Nüüd on härrad härgadeksi,
nüüd on prouad pulkadeksi,
nüüd on saksad sahkadeksi,
nüüd on junkrud juttadeksi,
nüüd on kiltrid kiiludeksi,
nüüd on kupjad kurgedeksi,
nüüd on minulla meelevalda,
nüüd on härral: ai ai aa!
Minul taga: tai rai raa!

KÜSIMUSI

1. Milline oli rahva suhtumine mõisasse?
2. Mõtesta lahti värsiread: «Oleks minu olemine, teiseks minu tegemine...»

KUI MA PÄASEN MÕISA'ASTA

Kui ma pääsen mõisa'asta,	verstal vaatasin tagasi:
siis ma pääsen põrgu'usta,	nägin mõisa'a põlevat,
pääsen kui soe suusta,	kupja toa kõrbevada.
lõvi lõugade vahelta,	Kuri mingu kustutama,
havi hammaste taganta.	paha vetta viskamaie.
Ei mina vaadanud tagasi,	

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millega võrreldakse mõisat?
2. Milline sarnasus on mõisatööl lõvi lõugade ja havi hammastega?
3. Leia mõtte kordamist.
4. Vaatle rahvalaulu keelevorme ja võrdle neid kaasaegse keelega.

MEELIS

(Katkend Enn Kippeli jutustusest «Meelis»)

Sellest on möödunud juba kakskümmend kaks inimpõlve või õigemini pisut enam kui seitsesada aastat, kui elas kuulus Sakala maavanem Lembitu. Siis oli meie maa hoopis teistsugune kui nüüd: metsad olid aina suured ja mühavad tammikud, järved ja jõed aga hoopis sinisemad kui praegu. Külad asusid tumedate metsapadrikute ja järvede vahel, aga teed, mis nende juurde viisid, olid alati vahimeeste valve all. Metsad olid siis täis karusid, huntide kisa, aga samuti hulkusid tammikuis metssigade karjad, toites end mahavarisenud tammetõrudega. Ka pikasarveline tarvas ehk metssõnn jooksis seal mõirates ringi.

Ei läinud siis ükski mees metsa, ilma et tal poleks kaasas olnud oda ja vöö vahel kirvest või nuga. Paljusid neid loomi püüdsid aga inimesed paeltega kinni, tõid oma kodudesse ja õpetasid talt-saks. Ja seepärast polnud sugugi ime, et ühes või teises peres hoiti õuekoera-kuudis karu- või hundikutsikat. Paljud inimesed oskasid aga koguni metsloomade keelt, nii et neil oli tühine asi mõni lind või orav enese juurde kutsuda.

Üks säärane mees, kes tundis lindude ja metsloomade keelt, oli Leholas Lembitu küla vana karjus Ivo. Et ta oli rääl ehk sõjast toodud vang, siis oli tal pea vikatiteraga paljaks aetud ning ta ei tohtinud iialgi enam oma juukseid pikaks kasvatada. Lonkas ta aga seepärast, et sõjas oli löödud talle suur haav reide. Pikkamisi

oli ta õppinud ka eestlaste keelt kõnelema ja ta ei kippunudki enam tagasi oma kodumaale...

Lehola küla, kus elas kihelkonnavanem Lembitu, asus suure metsapadriku ja laugassoo piirimaal, kus kasvasid ning haljendasid rukis, oder ja kaer. Igas peres oli seal palju veiseid, lambaid ja muid pudulajuseid ning hobused jooksid karjadena koplites hirnudes ringi. Ainuüksi vanem Lembitul oli seal lambaid nõnda palju, et kui ta neid kauba vastu vahetades müüs, siis ei hakanud ta neid kunagi üksikult lugema, vaid ajas tervest karjast sihi läbi ning andis ära ühe poole, nagu kaubas oli kokku lepitud.

Ja vaat sääraseid karju pidigi hoidma vana lombakas Ivo. Kuid alati, oli ta siis karjamaal või koplis, otsis tema seltsi Lembitu üheksa-aastane poeg Meelis. Et ta oli kihelkonnavanema poeg, kandis ta ka suvisel ajal kollasest parknahast teravaotsalisi säärsaapaid, sinisest vatmanist kuube ja vanaema kootud kirjalist vööd, mille küljes rippusid vasest kõrinad. Ivo õpetas teda tegema vilespille, puhuma sikusarve, voolima puust mänguhobuseid, veiseid ja igasuguseid muid sarvilisi elajaid. Kõige enam meeldis aga talle see, kui Ivo hüüdes, vilistades ja suksutades kutsus kasevindi, lepalinnu või koguni pääsukese laskuma oma peopesale.

Otse Lehola küla kõrval, keset ääretut sood ja rabamaad, asus kihelkonna linnamägi. See oli vaar, mille inimesed olid omaenda ihurammuga mullast üles ehitanud. Selle mäe ülemisele servale oli jämedatest palkidest ehitatud tara ehk sein, mille taha võis vaenlase maaletulekul pakku minna. Viimasel ajal räägiti vaenlasest üsna tihti, ja ikka oli siis Meelis kikkis kõrvu pealt kuulamas. Et ta aga polnud kunagi veel oma ihusilmaga ühtki vaenlast näinud, siis mõtles ta endamisi alati, missugused nad peaksid küll olema. Et vaenlane oli tõesti kuri, seda aimas ta juba sellest, et kui ühel päeval isa koos malevlastega pikalt teekonnalt tagasi tuli, olid neist paljud verised. Isegi isa käis siis kaevul oma põsehaava loputamas. Ja siis pudenes ka majakondsete suust sõna, et isa on käinud raudmeestega taplemas.

Raudmehed, nagu ta kuulis räägitavat, pidid olema suured raudkoorikuga kaetud mehemürakad. Seejuures olevat nad nõnda rasked, et teised peavad neid tõstma sadulasse, kuhu nad ise ei suutvat ronida.

Siis aga ühel päeval, kui Meelis viibis koos Ivoga karjamaal, juhtus ta ronima kaselatva, et näha, missugune on maailm kaugemal. Kuid vaevalt sai ta hakata lõuna poole vahtima, kui ta silmas eemal mäeküüru tagant paistvat tihedat odade kimpu. Ja kohe pärast seda nägi ta hobuste koonusid ning sadulas istuvate meeste rautatud lagipäid, mis päikesepaistel heledalt läikisid. Nende meeste juures polnud üldse paljast ihu märgatagi, vaid nad olid raudse soomusega üleni kaetud.

Kärmesti laskus nüüd Meelis kaseladvast alla, sest ta süda

aimas halba. Saanud kõigest nähtust Ivole jutustada, hüüdis vana karjus tal randmest kinni haarates:

«Need on ju rüütlid! Ei nüüd ole muud kui kari metsa pakku ja ise hobustele, et aga rutem koju jõuda!»

Et aga Lembitu kõiki teid valve all hoidis, oli rüütlitel raske ootamatult Leholasse pääseda. Juba siis, kui nad alles eemal kaugel olid, hakkasid vahimehed taguma lokulauda, puhuma sarvi ja mõnes paigas süütasid ka tuled, andes sel kombel lähenevast vaenlasest õigeaegselt märku. Ja seepärast oligi Leholas, kui Meelis koos Ivoga sinna jõudis, suurem osa külarahvast koos oma varaga linnusesse asunud. Nähes oma poega elusana ja tervelt koju saabuvat, oli Lembitu ütleмата rõõmus, olgugi et ta ei lasknud seda avalikult paista, sest temale kui kihelkonnavanemale poleks see olnud auks, kui ta oma poja pärast oleks tundnud rohkem muret kui kogu rahva pärast.

Kui rahvas ülal linnuses koos oli, suleti selle väravad ning kuhjati nende taha mulda. Linnuseõue oli ka palju loomi kokku aetud, et nad näljasele vaenlasele saagiks ei langeks.

Ülalt linnuse palkseinalt ja vahitornidest oli aga üsna hästi näha, kuidas raudmeeste tihedad read lähenesid. Nad tulid aeglaselt ratsutades, piigid õieli ees, kuna nende raskuse all maa ümberringi aina müdises ja põrus.

Kõigil neil olid määratu pikad odad pea kohal harjastena püsti, mille seas hõljus ka mitmeid veripunase risti- ja mõõgamärgiga tähistatud lippe. Raudmeeste lähemale jõudes valjenes kabjaplagin ning maa müdisemine. Suud olid raudmeestel täis palvelaule ja appihüüdeid taevase isa poole, nii et linnusesse põgenenud rahvas võis üsna selgesti kuulda nende sõnu...

«Ivo, mida see võõras vägi nõnda kisendab?» päris nüüd väike Meelis vanalt karjuselt, kellega ta kõrvuti ülalt linnuseservalt alla vahtis.

«Küllap paluvad halastust oma jumalalt,» arvas Ivo.

«Ise tulevad kurjusega kallale ja paluvad oma jumalalt halastust!» lausus Meelis, jäädes üllatusest keeletuks. «Kas nad sedasi teda ära ei vihasta?»

Kuid säärasele pärimisele ei osanud vana karjus enam midagi kosta ning ta vaatas hirmuga pealt, kuidas raudsoomusega kaetud ratsanikud linnuse ümber piirasid ning siis oma hobused seisma jätsid. Kohe seejärel jooksid nende selja tagant jalamehed välja ning hakkasid neid sadulaist maha avitama, sest ratsanikud ise olid oma raudrõivaga nõnda rängalt koormatud, et nad ei suutnud seda omal jõul teha.

Oma noorusest hoolimata oli Meelis vägagi julge, kuid nüüd, nähes neid raudkoorikuga kaetud nägudega mehi, pidi temagi süda kartusest värisema. Aga samuti polnud ka nende hobused päris tõeliste hobuste taolised, vaid nende pead ja kaelad olid

rauaga nii hullusti ära moonutatud, et neid võis pidada enam tontideks kui hobusteks.

Samal ajal kui see raudrüütliste vägi ennast mitmesse leeri üles seadis, hakkas ka Lehola vanem Lembitu oma mehi linnuses tapluse vastu valmis seadma. Nobedasti liikus ta ülal vallil, laskis suured tõrva- ja veekatlad tulele seada ning keema ajada, et kui siis vaenlane linnusele läheneb, valada talle kuuma vett ja tulist tõrva kaela. Samuti laskis ta üles linnusevallile vinnata suuri kive ja palke, kanda sinna viskeodasid ja terved sületäied teravaid raudkidadega nooli. Mitmes paigas pingutasid mehed vibu-paelu ning olid lahingu ootamisel täis ärevust.

Linnuseõuele kokkuaetud veised ja lambad kisendasid ning häälitseisid haledasti, otsekui oleksid nemadki aimanud lähenevat häda. Kõik naised ja lapsed, kes olid jooksnud küladest siia pakku, aeti nüüd Lembitu tahtmisel kuutidesse ning peidikuisse varjule, et nad ei jääks vaenlase kivide ja noolte saju alla.

«Meelis, Meelis,» kuulis siis äkki Lembitu poeg alt linnuseõuel oma ema häält, «rutta nobedasti vallilt alla varju!»

Raske on Meelisel oma ema tahtmisele vastu panna, kuid ometi tahaks ta koos meestega siia vallile jääda. Vahepeal on ta taskust oma lingugi välja võtnud ning korjanud sinna parajaid kive, et neid raudmeeste leeri lennutada.

«Meelis, Meelis...!» hüüab ema.

Nõutult vaatab ta ümber ja märkab siis isa, kes parajasti on võtnud paksu rautatud härjanahkse mütsi peast ning pühib käeseljaga otsaesiselt higi. Ta ruttab isa juurde, haarab tal krobelist kuuehõlmast kinni ning palub, et ta jäetaks siia üles meeste seltsi.

«Sina ei ole ju veel mees, vaid alles laps,» kostab isa kibedalt naeratades, «ja pead seepärast koos ema ja õdedega varju minema!»

Kui Meelis teda aga veelgi palub, astub isa vana Ivo juurde ja käsib teda siin linnuseserval oma poega valvata ning omaenda ihuga varjata. Ja siis lubab ta Meelisel üles vallile jääda.

«Lembitu, sa saadad meie poja meeletult hukka,» halab nüüd ema linnuseõuel.

«Naine, nüüd, kus rahvas on ümberringi otsa saamas, ära kurda üksnes oma poja pärast, vaid nuta siis juba nende kõikide eest!» lausub Lembitu järsult ning ruttab kantsi teisele servale.

Kui siis raudrüütlid olid lagendikule mitmed oma telgid üles seadnud, tuli nende leerist kümmekond meest veelgi lähemale ja vasakut kätt puusale pannes tõstsid nad parema käega punasest vasest taotud pasunad suu juurde ning hakkasid neid puhuma. See oli võigas ning kole jorin, mis nende pasunate kõridest kostis.

Kui pasunapuhujad oma vasksed torud suu juurest ära võtsid, tuli linnusele veelgi lähemale üksik preester, kel oli seljas tume-

pruun laiade käistega ülerüü ja peas laiaäärne viltmüts. Teinud enese kohal ristimärgi, hüüdis ta paremat kätt taeva poole tõstes:

«Eks ole see sina, autu ja võlts Lembitu, kes oma sõgedas meeles meile veel vastu paneb.»

«Kuidas julgeb säärane mees minu isa nimetada autuks!» hüüdis Meelis seda kuuldes ja vihapisaraid tungis talle silma. «Minu isa on üle kihelkonna kõige ausam, tema juurest käiakse õigust otsimas!»

«Tasa, Meelis, tasa,» manitses teda nüüd Ivo, «las see sõge mees räägib, mis ta tahab!» Märgates aga siis, et Meelis oli pistnud kivi lingutuppe ning hakkab seda hõõritama, haaras ta tal käest kinni ning küsis ärevalt:

«Poiss, mis sa tahad teha?»

Kuid talle oli küsimatagi selge, mida Meelis oli nõuks võtnud, ning seepärast lisas ta noomides:

«Meelis, pea meeles, et ta on tulnud saadikuna linnuse alla..., saadikuile aga ei tehta iialgi häda!»

«Lembitu ja teie kõik, kes te praegu selles linnuses varjul olete,» jätkas preester, «vaadake ise meie otsatut hulka ja vägevust, juba seegi peaks teile hirmu peale ajama!»

«Laula, laula, papp!» naersid mehed linnuseserval.

«Meie ei lahku siit paigast enne, kui te oma linnuse väravad meie ees avate!» kinnitas preester. «Kui aga sina, Lembitu, lased seda alandliku südamega teha, siis kingime teile kõigile ja ka sinule elu; kui aga julged vastu panna, siis meie ei halasta...!»

Mehed kuulasid vaikides, Lembitu aga, kelle kulmud olid meelepahast kokku tõmbunud, hüüdis preestri poole:

«Ei mina ega mu rahvas ole teile paha teinud. Miks tulete siis oma rautatud hobustega tallama meie põlde ning kahjutulega hävitama meie külasid?»

«Teeme seda sellepärast, et sa oled pime pagan ega lase ennast ristida!» kisendas preester. «Nüüd aga ütlen ma sulle selle ristiväe eesotsas seistes: lase ennast ja oma rahvast ristiveega kasta. Ning et sa ka edaspidi meie vastu truud oleksid ja ristimist eneselt maha ei loputaks, siis anna oma poeg meile pandiks!»

«Vaiki, sa alatu mees!» hüüdis seepeale Lembitu kibedalt. «Mis õigusega tuled sina tahtma minult poega, kellele mina olen elu andnud! Mina hoian teda enam kui iseennast ja kui tulevikus ei ole enam mind, siis asub tema minu asemel maleva etteotsa ja võitleb teiega.»

«Lembitu,» hüüdis preester ja tõstis otsekui manitsuseks sõrme, «ära unusta, et sõdagi on ainult õnnekatsumine ja et selle verine liisk võib ühele ja teisele poole langeda, lõplik võit jääb aga ikkagi sellele, kes usub elavat Kristust.»

«Preester, sa sööd omaenda sõnu, kes sa kuulutad elavat Kristust, räägid ühtaegu ka verisest õnnekatsumisest!»

«Lembitu, ära keeruta kavalaid sõnu, vaid lasse väravad avada, anna ristivanne ja oma poeg...»

«Ei, oma poega ma ei anna! Pigem juba surman ta omaenda käega, kui luban teil oma kavalate väärõpetustega ta mõistust segi ajada ning panna vihkama oma isa, ema ja kogu suguhõimu.»

«Ma olen rääkinud,» ütles nüüd preester oma kinnastatud käega ristimärki tehes, ja tõmbas siis oma laiad mantlihõlmad koomale. «Meie sõjavägi ongi juba ootamisest kärsitu ja tapluse järele näljane, ta alustab kohe kallaletungi!»

Jällegi tõsteti lipukestega ehitud kuuekandilised pasunad huultele ning nende koerapea-kujulistest otstest puhuti välja võigast jorinat, märgiks, et läbirääkimised on lõppenud.

Nüüd hakkas aga ristirüütlite laager kihama otsekui vaablase pesa: mehed jooksid seal oma raudrüü koliseses ringi, kostsid valjud käsuhüüded, mitmes kohas seati harkjalgadele kiviheitelapult ja voorivankritelt toodi piiramistornide üksikuid osi, mida hakati kokku naelutama. Ratsahobused köideti aga mitmekaupade kokku ning viidi kaugemale, sest linnuse ründamisel polnud neist mingit kasu. Laagri keskpunkti püstitati suur ning nägus telk, mille harjale pandi lipp lehvima. Ordumeister ise, üleni rauaga kaetud, istus aga kogu aeg oma mustal hobusel ning jälgis sulaste ja sõjameeste ettevalmistusi lahinguks. Isegi ta nägu oli kaetud raudkiivriga, mille vaatepilude vahelt võis näha ainult ta vilkuvaid silmi. Ordumeistri kõrval seisis aga rüütlivendade preester Otu, kes talle Lembituga peetud läbirääkimistest aru andis.

Lõpuks, kui rüütlite laagris olid ettevalmistused tormijooksuks tehtud, anti kallaletungiks pasunahelidega märku. Kohe selle järel tõstsid jalameesteks muutunud rüütliid oma rasked pronksist ja rauast pikergused kilbid pea kohale ning hakkasid mööda linnusevalli nõlvakuid üles ronima.

Ühtlasi püüdsid nad end kogu aeg varjata kilpidega, mille pihta kivid aina kolisesid, kui neid ülalt pilluti. Mitmes paigas ajasid nad ka tormiredelid püsti ning püüdsid nende varal üles pihttara servale ronida. Aga samuti pildusid nad pikkade köite otsa kinnitatud raudkonkse linnuse ülemisele servale, et nende kinni jäädes hakata end kõisi mööda üles vinnama. Kuid redelid murdusid allaveerevate kivimürakate all ragisedes kokku, või siis jälle tõugati need lihtsalt ümber, kuna köied raiuti pooleks. Nõnda suurest kõrgusest alla langedes said paljud rüütliid oma raudkooriku sees tõsiselt häda või koguni otsa. Osa Sakala mehi oli aga ülal tarapealsel heitnud kõrvale oma mõõgad ning haaranud pihku pikad puuhargid. Nendega olid nad nüüd hakkamas, ja niipea, kui mõni rautatud rüütlipea valliserva tagant nähtavale ilmus, võeti see kohe harkide vahele ning tõugati kolinal alla.

Kuid kõigest hoolimata muutus rüütlite kallalekippumine üha ägedamaks, sest neid oli otsata palju, nii et mahalöödute asemel

tormasid ikka uued hulgad peale. Lembitu vend, nimega Õnnepäeva, kes samuti oli sõdimisel väga vapper, oli oma mõõga ühe rüütli raudrüü servade vahel pooleks murdnud. Kuid seepärast ei tõmbunud ta teiste seast veel tagasi, vaid, haaranud pihku rautatud puunuia ehk kärbi, jagas hoope sellega. Seejuures märkas ta oma rõõmuks, et kärp on veel palju tublim relv, sest seal, kus mõõgatera rauda puudutades kõverdus, lõi kärp raudrüü koguni mõlki.

Ägedast kähmlemisest olid kõigil Lehola meestel silmnäod üleni higised, selle ärapühkimiseks aga ei olnud neist kellelgi mahti. Ja siis, kui jultunud vaenlane ikka ägedamalt peale rõhus ning oma lipu Lehola vallile tahtis lehvima panna, hüüdis Lembitu alla linnuseõuele:

«Kuum vesi ja tõrvakatlad üles vallile tuua!»

Seda kuuldes tõstsid sulased katlad tulelt ning vinnasid need kähku üles. Selleks oligi viimane aeg, sest ühes kohas oli ordurüütleid juba üsna tihedalt ja paksult üles ronimas. Nüüd aga valati mitmed katlatäied tulist vett ja kuuma tõrva neile kaela, nii et nad valjusti röökides ja silmnägu kaapides omade sekka tagasi tõmbusid.

Muidugi tegid kuum vesi ning tuline tõrv nende raudrüü liigendite ja peakatte vaatepilude vahelt sisse tungides neile tõsist põrgupiina. Kuid Lembitul oli see ka viimaseks hädaabinõuks, et kaitsa oma rahvast, perekonda ja vara võraste kallalekippujate eest.

*

Jällegi oli saabunud rukkilõikuse aeg. Päike paistis lausa küpsetades helesinisest taevast, kus valged pilvesõõnad aeglaselt edasi liikusid. Juba mitmendat päeva polnud tunda tuulehõngu, mis oleks liigutanud valminud viljapäid. Kõrsvili oli rammusana maa seest üles kerkinud, kuid nüüd polnud enam käsi, mis oleksid suutnud kõike seda koristada — sõjatuhin oli uinutanud palju Sakala mehi.

Hirmunult lennates tiirutas taeva laotuse all meigas, kuna kull oli otsekui nool tal kannul. Küll püüdis see metstuvi tagaajaja käest pääseda, tõustes kord kõrgemale või siis laskudes allapoole tagasi, kuid kull aimas kõiki ta liigutusi järele ega lasknud teda silmist. Vahemaa nende vahel kahanes aga silmanähtavalt. Ja kui siis põgenev meigas oli viimast kõrvalepõiget tegemas, lõi kull oma kõverad küüned talle selga ning kadus koos saagiga metsa, mis suure rohumaa taga algas.

Tollest samast metsast väljus kaks ratsanikku — üks üsna nooruke, teine aga aastates mees. Mõlemal olid ruuged juuksed kahele poole lauku soetud, kuna silmnäod olid päevapaistest tub-

listi pruunistunud. Nad olid tulnud mööda Paala lahingumeeste teed ning jäid metsaserval peatuma. Nende silme ees avanes suur lagendik, kus kolm aastat tagasi oli löödud Paala ehk Madise-päeva lahing.

«Vaata, Meelis,» ütles vanem ratsameestest ning pühkis käeseljaga otsaesiselt higi, «nüüd on sellest kolm suve täis saamas, kui meie sessamas paigas siin ristirüütlitega taplust pidasime. Siin langes ka sinu isa Lembitu!»

Kõneleja oli Lembitu vend Õnnepäeva, kes nüüd kaotatud lahingut meenutades üsna vaikseks jäi. Meelis aga hüppas sadulast, laskus silmili maha ning andis suud sellele maamullale, kus ta isa ja suguvendade veri oli pidanud nõnda ohtrasti voolama. Pärast pikki aastaid kestnud eksirännakuid oli ta lõpuks tagasi koju saabunud. Kuid kui palju oli seal vahepeal teiseks muutunud: ta koduküla oli hoopis ümber ehitatud — uued majad ja rehetoad, sest vaenlane olevat vanad kõik maha põletanud. Ka rahvast oli kihelkonnas hoopis vähemaks jäänud, sest lahingutes oli palju mehi otsa saanud. Ta emagi oli surnud, ja paljud teised, keda ta veel mäletas, enneaegselt otsa saanud. Elas veel ta lell Õnnepäeva, kes häda sunnil oli pidanud piiskopi sulastelt rahu paluma ning end täielikult nende meelevalla alla heitma. Ja nüüd siis oli lell ta siia toonud, et näidata talle seda lahingupaika, kus temagi isa oli suigutanud mõök.

«Vaata, Meelis,» ütles Õnnepäeva käega paremale osutades, «sealtsamast metsaservalt jälgisime koos sinu kadunud isaga nende tulekut — oi-oi, kui palju neid oli! Ainuüksi raudvammustega rüütleid oli enam kui kolm tuhat äravalitud meest, peale selle aga veel lätlaste ja liivlaste abiväed. Maa põrus ümberringi, kui nad kõik korraga tulid. Ja ma ei salga — hing kippus mul seda suurt väge nähes värisema. Kuid sinu isa ei kartnud, ta oli kärsitu ning kippus lahingusse, ja see ta hukatus oligi! Tõsi, meiegi vägi oli enneolematult suur, sest kokku oli tulnud peale meie oma Sakala meeste veel ridalasi, harjulasi, rävällasi, virulasi ja järvalasi, koguhulgas kuus tuhat mõõgameest. Ka vene liiduvägi lubas meile appi tulla, kuid jäi hiljaks. Ja seega oli vaenlane meist hulga poolest üle.»

Õnnepäeva tegi lühikese peatuse, kuna Meelis endiselt vaikis. Oma vaimusilmadega nägi ta nüüd neid kole suuri vaenlase väehulki, mille liikumisest ta lell parajasti pajatas. Ta nägi, kuidas rüütlid oma raudvammuste kolisedes ikka lähemale ratsutavad, kuulis lätlaste pöörast ning võiduahnet kisa ja hobuste hirnumist. Siis aga jätkas lell uuesti:

«Meil oli vägi metsas ootamas, sakslased kõik paremal käel. Vaenlasel polnud aga sellest aimugi, sest ta liikus poolpöiki meie varjupaigast mööda. Oli ülim aeg neile küljelt peale lüüa. Seni olime lasknud neid meie otsimisega küllaltki juba väsida. Lem-

bitu tõstis esimesena mõõga, ta käsuhüüd kajas kaugele ühest rindeservast teise, ja siis kargasimegi kõik hundi kombel oma varjupaigast välja. Seda nähes pöörasid rüütlid oma hobused meile vastu ja langetasid oma pikad odad õieli ette, kuna liivlased ja lätlased asusid nende külgedele. Ja siis...»

Ta vaikis.

«Ja mis edasi, lell, kõnele!»

«Paljut seal enam ei olegi,» kostis Önnepäeva nukralt. «Liivlased lõime küll laiali, rävällased tungisid neile odadega peale, raiusid läbi ning hakkasid siis ristirüütlike voorisulaseid kimbutama. Rüütlike raudvägi lõhkus aga keskelt meie rinderead kaheks, tungis oma seaninaga läbi ning rühkis edasi. Sinu isa Lembitu, kes parajasti lätlastega kähmles, nägi kõike seda kõrvalt. Ta pöördus ümber, et keskrinde väele appi rutata, ja siis see õnnetus meil juhtuski...»

«Kõnele edasi, lell, ma tahan kõigest kuulda!»

«Kurb on sellest rääkida,» lausus Önnepäeva silmalaugu pühkides. «Sinu isa langes seljatagusest hoobist, teda häbistati... ta pea raiuti otsast ning viidi võidumärgina Riiga... Meie vägi läks segamini ja hakkas põgenema tagasi metsa... paljud said otsa... Vaenlane tuli aga Leholasse järele, põletas külad, võttis veised, lambad, hobused ja vilja... Ja siis ei jäänud meil enam muud kui halastust paluda ja lasta end ristiveega kasta...»

Sõnagi lausumata neelatas Meelis kuuldavalt, kuid ühtki pisarat ei lasknud ta enesele silma tungida. Ainult ta otsaesine tõmbus seejuures tihedasti kurdu ning kulmud vajusid koomale. Lõpuks küsis ta:

«Ja minu isa põrm, sai see auga tuhaks põletatud?»

«Ei, vaenlane ei lasknud. Ta ise mattis kõik langenud malevlased maamulda, ajades kõik külakonnad kokku haudu kaevama. Vaata, tolle kõrgema kääpa all puhkabki sinu isa põrm — ta on seal kuhjas koos teistega!...»

Meelis sammus kääbaste juurde, jäädes seal norgus päi seisma. Tekkis sõnatu vaikus. See oli tumm ning tuikav valu, aga ühtlasi ka kibe kättetasuiha, mis nüüd Meelise südant täitis. Kuidas oleks nüüd kõik võinud teisiti olla, kui ta isa oleks veel elanud. Tema poleks iialgi leppinud alistumise ja ristiveega, sest ta oli uhke ning paindumatu. Aga lell oli nõus, sest rahulik elu oli talle ülem vara kui au ja puutumatus.

«Meelis, lahkume nüüd ja hakkame tagasi kodu poole liikuma,» lausus siis Önnepäeva kätt ta õlale asetades. «Õhtu läheneb, siin vanade mälestuste juures ei tarvitse meil enam kauem kurta.»

«Vanad mälestused ongi need, mis meile uut elujulgust annavad,» kostis Meelis. «Mina ei jää enne rahule, kui ma oma isa ja vendade vere eest olen ristiväele tasunud!»

«Poiss, kas pole Sakalas küllaltki palju juba verd valatud,» lausus nüüd lell karedalt, «et sa söandad kättetasumisest rääkida. Vaata praegu sedasama nurmegi siin, kus rohi nii rammusalt kasvab. Kõik see on sakslaste ja meie hõimude veri, mis neid taimi nüüd turgutab. Kas tohime seda unustada?»

«Meie ei unusta seda kunagi ning tasume!» kostis Meelis tuleselt.

«Ei, mu poiss, sinu meeled liiguvad vääriti. Meie peame just unustama ning laskma vanadel mälestustel murukamara alla kaduda, et rahvas võiks sellest pikast sõjaviletsusest ükskord ometi toibuda.»

«Ei, lell, nõnda kaua kui Sakalas veel mehi leidub, ei lepi nad ülekohtuga kunagi! Neid tuleb õhutada ning kokku ajada!»

«Tõsi, Meelis, mehi võib tuliste sõnadega vaenule õhutada, nad tulevad jälle, kuid veel valusamad on siis need vitsad, mis neid uuesti löövad. Seepärast unustame tehtud ülekohtu ning lepime selle vähesegagi, mis meile meie õigustes on veel alles jäetud.»

«Ei, lell, orjuses mitte kunagi, sest orjaleib on kõige kibedam,» ütles Meelis ägedalt.

«Noor veri ja tuline aru, mõistus aga ei ole sul veel küpseks saanud,» pomises Önnepäeva. «See on lausa sõge pusklemine, nagu sinu kadunud isalegi mitu puhku ette heideti. Ei see too kunagi head, vaid kisub ikka vaenu poole. Kui vaenlane on vägevam, siis rammukatsumine temaga on ja jääb alati asjatuks.»

Kaua vaidles Meelis oma lallega, üks kättemaksumõtet igapidi laites, teine selle järele lausa kisendades. Oma noorusest hoolimata ei tahtnud nüüd Meelis oma lalle arukat nõuannet sugugi kuulda. Ta lubas koguni hakata talust tallu ja külast külla rändama ning rahva seas uut vaenutuld õhutama.

«Hoidu säärasest sõgedast ettevõtmisest, poiss, või ma lasen sind siduda, et sinu läbi rahvale uut hukatust ei juhtuks,» hoiatas Önnepäeva.

«Kuidas, lell, mind, omaenda venna poega, tahad sina siduda lasta?»

«Jah, lasen siduda ja annan Viljandi foogtile hukkamiseks välja...»

«Mind, lell...?!»

«Jah, ennem saagu otsa üksainuke meie soost, kui et tuhanded peaksid tema pärast kannatama ning mõõga läbi otsa saama. Säärast hukatuslikku verevalamist ei suudaks rahvas enam välja kannatada ning ta sureks siis hoobilt välja.»

«Lell, parem on ikkagi auga otsa saada kui häbiga edasi elada,» sõnas Meelis. «Lell, ärka üles oma pimedast tuimusest, ava ning pese puhtaks oma silmad ristiveest! Kas sa siis tõesti pead orjapõlve paremaks kui ausat surma, lell?!»

Sõnagi lausumata hüppas Önnepäeva sadulasse.

«Mine, lahku Leholast, mine kogu Sakalamaalt hoopis välja ning ära sa enam tagasi tule! Sa oled säärane kääriv mõru humal nagu su isagi, kes kunagi ei tahtnud orduvendadega ühtki kokkulepet sobitada, vaid aina haudus tüli ja sõda...» ütles Önnepäeva.

«Ära minu isa mälestust teota!»

«Ma ei teota, aga räägin, missugune ta oli. Ja säärane sõge, leppimatu meel, mis temast on sinusse edasi läinud, hävitab kogu meie rahva. Mine heaga siit minema, või muidu saad veel õige kibedat surma tunda!» hüüdis Önnepäeva minema ratsutades.

Kauaks jäi aga Meelis oma isa kalmule istuma. Ta süda kurtis, hing ahastas sees, kuid ühtki pisarat ta ei valanud. Aeg-ajalt puudutas ta käsi mõõgapidet või siis jällegi näppisid sõrmed selle vaseliste kallal. Ta hobune sõi aga rahulikult krõmpsutades rammusat rohtu.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Loe «Meelis» tervikuna läbi.
2. Kirjelda Lehola küla ja elanike elu enne raudrüütlite sissetungimist.
3. Jutusta orduväe ettevalmistusest Lehola linnuse piiramiseks.
4. Kuidas linnuses valmistuti tapluse vastu?
5. Mille nimel tappis ristivägi koos preestritega rahulikke talupoegi, tallas nende põlde ja põletas tuhaks külad?
6. Mis oli orduväe tõeline eesmärk? Põhjenda oma vastust näidetega teosest.
7. Kuidas preestri ettepanek Lembitule iseloomustab usku, mida raudmehed rahvale peale sundisid?
8. Lembitu pidas preestrite usukuulutust kavalaks väärõpetuseks. Miks laskis ta ennast ja rahvast ristida?
9. Meenuta võitlust Tarbatu linnuse all ja mõtle järgmiste küsimuste üle:
 - a) Kirjanik ütles: «...kirik oligi selleks pettusekantsiks, mille abil ordurüütleil oli kõige kergem maa talurahvast oma lõa küljes kinni hoida.» Selgita, kuidas seda mõista.
 - b) Missugused sündmused näitasid, et rahvas oli kiriku väärõpetuse läbi näinud?
10. Rahvas võitles kangelaslikult oma vabaduse eest. Kes seisid selle võitluse eesotsas?
11. Kirjelda Lembitu võitlust ja surma Paala lahingus. Süvene vastavasse looduspildisse peatüki alguses ja seosta seda sündmustikuga.
12. Jutusta lühidalt Meelise elust ja võitlusest.

13. Missugused omadused paistavad tema juures silma (alates lapsepõlvest)?
14. Kuidas kirjanik neid omadusi teoses esile toob? Pane tähele: autor iseloomustab kangelist niihästi tema kõne, mõtete, tegude ja olukordade kaudu kui ka otseselt.
15. Meelis ütleb Önnepäevale: «...parem on auga otsa saada, kui häbiga edasi elada.» Kuidas see mõtteviis Meelist iseloomustab? Leia teisigi näiteid.
16. Loe veel kord läbi Meelise ja Önnepäeva kõnelus ja otsusta, kumma seisukohta pead õigemaks.
17. Milline on sinu arvates jutustuse kõige põnevam peatükk?
18. Mõttele, milliseid teemasid saab tuletada kõnealusest jutustusest, näiteks: «Meelis põgeneb Dünamünde kloostrist», «Meelis mereröövlite laeval», «Meelis ja Vjatško hukkuvad ebavõrdses võitluses raudrüütliga». Jätka.
19. Põhjenda, et pealkiri «Meelis» vastab täielikumalt jutustuse sisule kui näiteks «Eestlaste võitlus saksa orduväega».
20. Leia jutustuse peatükkidele tabavad pealkirjad.

USTAV ÜLO

Jaan Bergmann

Kui Viljandil vaenlane valvas ees,
ju lootuse lõpetas igamees.

«Oh, Lembitu, Lehola vanem, sa
ju rutta, meid rüütlistest lunasta!»

Küll Valdeku vahtis, küll ootas ta,
ei ilmunud isake aitama;

ning rüütliste rõngas ja Läti piir
ju surus nii linna kui surmav viir.

Seal saadiku sammul käis Ülo teed,
ei kohutand teda ei vaen, ei veed,
vaid julgesti astus ta edasi, —
kuid tabajaist kinni ta püüeti.

«Raud, rändajat jäta sa rahule!
Miks vagurat vangisse veate?» —

«Või olgu sa õiglasem rändaja,
pead ülema ette nüüd astuma!»

Küll kalk oli kuulda see Ülole,
kuid rüütlile ruttas ta julgesti.
See küsis: «Kes on sinu läkitand?
Ei ütle, siis elu sa lõpetand!»

«Ei karda su käsku, mis võib su piin?
Kuid tunnistan sinule vabalt siin:
Mind läkitas Lehola Lembitu,
et ütleksin pojale, teel ta ju!

Ta hulgad on tulemas Paala poolt,
ka Varbola vanem on kandnud hoolt,
ning Nurmekund Võrtsjärve veereni
on kogunud kokku ju täiesti.

Kõu kombel nad ilmuvad hulgani,
ei suuda sa keelda neid sugugi;
sest katsu, et minema enne läed,
kui Lembitult piiratud löksu jääd!»

Kuid rüütel, ta kostis tall' ülbesti:
«Sa lähed nüüd ütlema linnale:
«Miks ootate Lembitult abi veel?
Ta täiest' on otsa ju saanud teel!»

Kui aga sa hakkad siin tõrkuma,
siis suuremas surmas ju oled sa!
Nüüd täida, mis sinule ütleb meel:
Nii saad sina palga, kuis kõlab keel!»

Ja Ülo ei oodanud minemas,
ta tõttas ja linnale ligines.
Seal Valdeku hüüdis ju Viljandist:
«Oh häda, suur õnnetus ootab vist!»

Kuid kindlasti kuulutas Ülo hää:
«Et võidelge ustavalt, vennad, seal!
Ju Lembitu ligi on tulemas,
ju vastane hirmuga ehmatas.

Veel enne, kui kerkinud päikene
kolm korda on ida poolt ülesse,
on Viljandi vaenlastest puhas ju,
mu vennad sest vahvasti võidelgu!»

Veel viimane sõna tal oli suus,
siis timuka mõök oli Ülo luus;
ta langes, ta pea pandi ridvale
ja visati pilgates linnasse.

Seal Valdeku hüüdis valjusti:
«Sa surid kui ustavam eestlane!
Sa vendade päästmiseks surid nüüd:
sind kiidavad tuleva põlve hüüd!»

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Jutusta lühidalt «Ustava Ülo» sisu.
2. Miks nõudis rüütel, et Ülo teataks linnale Lembitu vägede hukkumisest?
3. Milline koht on kõige pingelisem?
4. Kuidas mõista Valdeku sõnu «Sa vendade päästmiseks surid nüüd...»?
5. Loe luuletust osade kaupa: autori kõne, Valdeku, rüütel, Ülo.
6. Võrdle «Ustavat Ülo» jutustusega «Meelis». Milliseid ühis- ja erijooni märkad?

KOIDULAULIK

Kui koiduvalgus idataevas helendama lööb, siis taganeb öö ja läheneb pikkamisi päev. Pimeduse üleminek valguseks algab koiduaajal.

Niisugune koiduaeg oli eesti rahva ajaloos 100 aastat tagasi. Eesti talupoeg, kes oli sajandeid äganud orjuse raske koorma all, hakkas julgelt pead tõstma, hakkas enesele nõudma vabadust ja haridust. Rahvas alustas võitlust oma põlise rõhujaga — saksa mõisnikuga.

See oli eesti rahva ärkamise aeg orjaõöst, koiduaeg, mil rahvas hakkas rahvuseks kujunema.

Sellel rahvuslikul koiduaajal kirjutas esimene eesti naisluuletaja Lydia Koidula südamesse tungivaid värse, mis õhutasid rahvast oma isamaad ja emakeelt armastama.

*Mu Eesti vainud, jõed
ja minu emakeel,
teid kõrgelt kiita tahan
ka surmatunnil veel.*

Koidula tundis sügavalt kaasa oma rõhutatud rahva saatusele. Juba väikese lapsena, kui ta nägi oma isa kirjutamas, tahtis temagi kord eesti rahvale raamatu kirjutada.

Koidula soov täitus. Temast sai eesti rahva koidulaulik, kelle värsid andsid rahvale jõudu võitluseks. Suure sisemise jõu ja veendumusega sisendab ta rahvale lootust paremale elule:

*Mu Eestimaa, oh looda:
veel ajad muutuvad!
Meil tulevased tunnid
veel toovad kinnitust!
Käi kindlalt! Pea kõrgel!
Aeg annab arutust.*

*

Lydia Koidula esimesed lapsepõlve-aastad möödusid Vändras, kus ta sündis 1843. aastal.

Vana köstrimaja oli ta lapse-ea kodu, kus luuletaja veetis oma nooruse ilusamad aastad. Maja taga asus suur rohuaed õuna- ja pirnipuudega. Köstrimaja aias õitsesid lilled.

Rohuaed ja aia-äärne tänav põlvini ulatuva kasteheinaga oli väikese Lydia lapsepõlve kaunis mängumuru, kus oli nii hea koos teiste lastega joosta ja hullata.

Muretuid lapsepõlve-aegu meenutades ütleb luuletaja:

*Meil aia-äärne tänavas,
kui armas oli see,
kus kasteheinas põlvini
me lapsed jooksimel!*

Kui vanaema Mall külla tuli, võttis ta väikese pojatütre sülle ja jutustas talle muinasjutte või leelutas enda loodud rahvalaule.

Nii möödusid tulevase luuletaja esimesed lapsepõlve-aastad. Kui Koidula oli 7-aastane, kolisid vanemad Pärnu Ülejõeale, kus isa sai koolijuhatajaks ja õpetajaks.

Esialgu õppis tulevane luuletaja isa juhatusel kodus, hiljem pandi ta Pärnu Kõrgemasse Tütarlaste Kooli, kus õppetöö toimus saksa keeles. Koidula oli andekas ja usin õpilane. Tema lemmikained olid keeled, kirjandus, ajalugu, loodusteadus, joonistamine, ilukiri ja käsitöö. Ta kirjutas häid kirjandeid, mida loeti sageli klassile ette. Tal oli ka ilus käekiri, mille oli omandanud hoolsa harjutamise teel ilukirja tundides.

Õppeülesannete täitmise kõrval tuli tal toimetada ka koduseid talitusi. Kui ema haige oli, lasusid kõik perenaisemured Lydial kui vanemal tütrele. Ta hoolitses hästi oma õe ja vendade eest, oli enamasti rõõmus ja lõbus. Vabal ajal armastas ta üle kõige lugeda.

Luuletama hakkas Koidula juba kooliajal. Ta oli kolmeteistkümneaastane, kui kirjutas oma esimese luuletuse, mille vaimus- tusega oma sõbratarile ette luges.

Lõpetanud kooli väga hea lõputunnistusega, otsustas ta kogu oma noorusjõu pühendada eesti rahvale, kes ägas orjuse kam- mitsais.

Koidula oli siis kaheksateistkümne-aastane nägus neiu, kes paistis silma oma suurte tõsiste silmadega ja tumepruunide kähä- rate juustega.

Varsti hakkas tema sulest ilmuma luuletusi ja jutustusi. Need avaldas ta esialgu ajalehes «Pärnu Postimees», mida toimetas tema isa Johann Voldemar Jannsen.

Koidula võttis osa ka ajalehe toimetamise tööst. Varsti sai temast isa parim abiline ajalehe väljaandmisel.

Mõne aasta pärast kolis Jannsenite perekond Tartu elama. Siin puhkes Koidula kirjanikuanne täielikult õitsele. Temast kujunes isamaalaulik, jutu- ja näitekirjanik. Koidula rajas Tartus ka rah- vusliku teatri «Vanemuine», millele ta repertuaari kirjutas ja lavastamisest osa võttis.

Kõige suuremat mõju kaasaegsele avaldas aga tema luule, mis kõlas kui koiduaegse ööbiku hää.

Koidula tundeküllased värsid isamaast ja kodumaa loodusest harisid rahva vaimu ja südant, äratasid patriootilisi tundmusi ja õhutasid rahvast nõutama endale vabadust.

Koidula suri 1886. aastal Kroonlinnas.

Oma luuletustes on ta korduvalt avaldanud soovi puhata kodu- mullas.

<i>Sinu põue tahan heita</i>	<i>lapse tuksvat rinda sa:</i>
<i>ma kord viimse' unele.</i>	<i>eesti muld ja eesti süda —</i>
<i>Emä kombel kinni kata</i>	<i>kes neid jõuaks lahuta'!</i>

Kuuskümmend aastat hiljem toodi ta põrm sünnimaale ja sängitati Tallinna Metsakalmistule.

Kuigi Koidula surmast on möödunud palju aastaid, ei ole rahvas teda unustanud. Igal aastal külastavad sajad inimesed Koidula muuseumi Pärnus. Kümned ja kümned õpilasekursioonid peatuvad luuletaja kalmu juures Metsakalmistul. Heldinult asetab noor külastaja luuletaja nimetahvli ette lillekimbukese või üksiku õie...

*

Koidulauliku luule elab edasi rahva südames. Tema laulud ei ole kaotanud oma tundejõudu ja värskust ka tänapäeval, mil eesti rahvas on kätte võidelnud vabaduse ja ehitab ise oma elu.

MU ISAMAA ON MINU ARM

Lydia Koidula

Mu isamaa on minu arm,
kell' südant andnud ma,
süll' laulan ma, mu ülem õnn,
mu õitsev Eestimaa!
Su valu südames mul keeb,
su õnn ja rõõm mind rõõmsaks teeb,
mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
ei teda jäta ma,
ja peaksin sada surma ma
seepärast surema!
Kas laimab võõra kadedus,
sa siiski elad südames,
mu isamaa!

Mu isamaa on minu arm,
ja tahan puhata,
su rüppe heidan unele,
mu püha Eestimaa!
Su linnud und mull' laulavad,
mu põrmust lilli õitsetad,
mu isamaa!

KÜSIMUS

Kas oled kuulnud seda luuletust lauluna? Kes on viisi autor?

PÖGENIK

Leida Tigane

See oli talvel 1905. aastal, mil üle hulga aja esimene vabaduslaine käis üle meie maa, mille tagajärjeks olid karistussalgad, palju mõrvatuid ja leina.

Tähemaa talu õuel mängisid kolm last. Nad kavatsesid ehitada maantee poole külge õueaia äärde vägeva kindluse, laske- ja luureaukudega, mille tagant oleks hea varitseda möödasõitvaid inimesi ehk nende keeles vaenlasi, ja võib-olla mõne endasarnaste salgaga suur lahingki maha lüüa.

Tähemaa talu asetses suurest külast eemal metsakäärus, mistõttu siinsed inimesed olid viimastest suurtest sündmustest nagu kõrvale jäänud. Lapsed olid küll vanematelt inimestelt kuulnud karistussalkadest, kes saabunud siia ja peatuvad mõisas, aga mida see kõik tähendab, sellest polnud neil suuremat kujutlust.

Kaks vanemat last, Mart ja Tiiu, vedasid kelguga kibedasti lund, neist tükk maad noorem Mikk lükkas kelku tagant, kuigi sellest vedajatel nimetamisväärt abi polnud. Kindlus pidi täna valmima, nii oli otsustatud, sest oli just parajalt sulalumi; mine tea, mis ilm võib olla homme. Vall oligi juba õige kõrge, aga üks kord lund tuli sinna kindlasti veel peale vedada, kui taheti, et kindlus enda taga luurajad täielikult varjaks.

«Ei tea, kas saame ikka enne pimedat valmis?» kahtles Tiiu.

«Peaks saama,» arvas Mart. «Kui me poisipõngerjast kuidagi pääseksime. Ema ehk märkab, et ta on kaua väljas, kutsub viimati meid kõiki tuppa. Kui teda siin ei oleks, siis me ei tule talle vahest meeldegi.»

Samas kostis eemalt, sealtpoolt metsa, mõisa poolt, imelik, võõras ragin. Siis veel kord ja veel üks kord. Lapsed jäid kuulama. Emagi oli ilmunud laudauksele ja seisis seal, pang käe otsas, vaatas kohkunud näoga mõisa suunas.

«Ema, mis see oli?» küsis Tiiu.

«Püssipaugud.»

«Püssipauk see küll polnud, see kõlab hoopis teistmoodi,» ütles Mart teadvalt. «See oli ju niisugune ragin, nagu viskaks keegi õige kõvasti suuri haavleid vastu seina.»

«Kui paljudest püssidest korraga lastakse, siis kõlab niimoodi. See on kogupauk, nagu sõdurid ütlevad,» seletas ema, tahtis nagu veel midagi juurde lisada, aga jättis pooleli ja läks tagasi lauta.

«Naljakas küll,» ütles Mart. «Hulga püsside paugud peaksid ju kõlama veel kõvemini kui üksik.»

«Vahest seepärast, et kaugel,» oletas Tiiu.

«Kaugel see mõis siis sinu arvates on?» küsis Mart. Vaatas siis ümber ja sosistas salakesi:

«Kui õige läheksime vaatama, mis seal tehakse?»

Tiiu näitas silmadega Miku poole.

Mart heitis väikesele vennale pahase pilgu — küll niisugusega on häda, igale poole ta ronib järele! Siis aga hakkas ta nägu särama. Talle oli pähe tulnud tore mõte, kuidas poisist lahti saada.

«Kuule,» hõikas ta Tiiule meelega nii kõvasti, et eemal paterdav Mikk teda selgesti võis kuulda, «vaata, mis seal saunas peaks olema.» Ise pilgutas kavalalt silma.

Tiiu taipas kohe, et see oli jälle mõni uus trikk.

«Mis seal siis on?» küsis ta niisama kõvasti.

«Ei tea, kas mõni tont või? Just praegu nägin, kuidas süsimust mehe pea vaatas saunaaknast välja.»

«Uuuh!» ütles Tiiu ja mängis õlgadega värinat. Mikk jälgis teisi ja siis sauna suurte silmadega.

«Lähme õige hulganisti vaatama, mis see oli,» pani Mart ette.

«Tule sina ka, Mikk!» kutsus Tiiu lahkesti.

«Ei tule! Mitte ei tule!» pistis Mikk kisendama, vehkis teiste poole käega ja jooksis nii mis jõudis toa poole.

«Nüüd võime minna,» rõõmustas Mart, aga see oli veidi enne-aegne. Ema tuli Miku kisa peale välja, ja kuuldes, et suuremad lapsed väikest hirmutanud, noomis nad läbi ja kamandas kõik tuppa.

Õhtul kella üheksa ajal, kui isa ja ema läksid lauda juurde vaatama, kas seal kõik ikka korras on, ja lapsed valmistusid süngimisele, ütles korraga Mart:

«Oi, mis mulle praegu meelde tuli! Unustasin kelgu tee äärde. Ja kelgule jäi minu uus taskunuga.»

«Too ta siis ära.»

«Tule sa kah kaasa,» ütles Mart. «Ma üksinda ei taha minna.»

Tiiu taipas väga hästi, et Mart ei julgenud. Aga ta ei hakanud seda vennale ette viskama, sest ta ise oleks talitanud Mardi seiskorras samuti. Ta heitis korra pilgu magavale Mikule, see ei kuulnud enam midagi, siis ajas palitu selga ja lippas ühes Mardiga välja. Õues oli selge, kuuvalge ilm. Päevasest sulast polnud enam midagi järel. Uksel kuulatasid nad. Lauda poolt kostis vanemate jutukõmin, see andis kohe julgema tunde. Siis võtsid nad teineteisel käest kinni ja jooksid üle õue.

Kelg oli alles ja nuga ka. Mart pistis viimase ruttu taskusse, kelgu aga vedasid lapsed oma kindlusse.

«Tss!» sosistas Tiiu korraga, kui nad olid kõigega valmis ja tahtsid just minna tuppa tagasi. «Keegi käib.»

«Ema ja isa vast lähevad tuppa,» arvas Mart.

«Ei,» vaidles Tiiu, «see kostab metsa poolt.»

«Jah,» ütles Mart, kui temagi oli silmapilgu sinnapoole kuu-

latanud, «metsa poolt jah. Peidame ennast õige ära ja vaatame, kes sealt tuleb.»

Nad kükitasid kindlusevalli taha, hoidudes teineteisele hästi lähedale. Nii oli natuke julgem. Ühest luureaugust said nad vabalt piiluda.

Pea ilmuski metsast mees lagedale. Ta tuli vaarudes, nagu oleks õige kõvasti purjus. Ta seisatas, vahtis mõni aeg õue poole, siis aga pööras kõrvale ja kadus muist hooneist eemal oleva sauna uksest sisse.

«Kes see peaks olema?» sosistas Tiiu. «Ei tea, kas varas või mõni purjus mees?»

«Lähme tuppä, ütleme isale,» arvas Mart. «Las vaatab järele.»

Isa ja ema polnud veelgi lauda juurest tagasi tulnud. Lapsed pugesis sängi, ja kui isa ning ema lõpuks tuppä tagasi tulid, olid nad pika ootamise peale sügavasti magama uinunud.

Hommikul äratas lapsed kõva võõras mehehäääl, mis kostis teisest toast.

«Eile lasti kuus meest mõisas maha,» rääkis see. «Otsa peremees ja kooliõpetaja kah.»

«Issakene!» ohkas ema. «Mida nemad siis kurja tegid?»

«Otsa peremees ju üsna vagune mehike,» täiendas isa omalt poolt.

«Mis nad keegi siis suurt ära on teinud,» seletas võõras. «Eks mõni käinud koosolekul, mõni pidanud kõnet, mõne peale olevat mõisahärä niisama vihane. Nagu Kasemetsa Kaarel. Oli teine terve koosolekute aeg sängis maas, ei saanud jalgagi välja, aga lasti ikkagi maha. Süüks antud, et teda nähtud Järveotsa mõisa põletajate seas. Õige põhjus oli aga hoopis see, et Kaarel on hakkaja vaimuga mees, luges ajalehti, ei kartnud kuskil oma mehesõna välja öelda ja selg polnud tal ka küürus. Ega mõisnikud sääraseid mehi sallinud.»

«Jaah!» ohkas ema. «Päris hirmu ajavad peale. Ma viimasel ajal ei saa enam öösi magadagi, mõtle ja mõtle, et mis sest asjast niiviisi küll peaks välja tulema.»

«Teil siin metsa sees veel kaunis rahulik, aga mis meie külas peame ütlema! Nagu mineval nädalal oli. Iga päev käisid kasakad oma voori ära ja viisid jälle kellegi minema. Põgeneda pole meisugusel ka kuhugi, kuhu sa perekonna jäta, muudkui istu ja oota, kuni sind tukast kinni võetakse ja ära viiakse.»

«See Kõvasoo vanem poeg, Juhan või mis ta nimi oli, see kuuldi olevat ka vallamaja juures kõva kõnemees olnud. Kuidas sellega on, kas lasti ka maha?» küsis isa.

«Juhan oli seniajani redus, Pärnus vist, nagu inimesed räägivad. Aga sellega oligi niisugune lugu, et eile tulnud teine salaja koju ema vaatama. See ju hulka aega juba haige, mine tea, kui kaua veel elab. Öhtul aga mõisa toatüdruk, see on neile vist kau-

gelt sugulane, jooksnud Kõvasoole, et lasku aga Juhan jalga, kinnivõtjad tulevad. Ja nagu siis Juhan uksest välja saanud, nii tulnudki juba rabajad küla poolt. Juhan saanud paksu metsa varjule, kasakad lasknud küll järele, vist haavanud teist ka — ühes kohas olnud õige palju verd maas — aga pimedas pole teda enam leitud. Ei tea, kuhu ta siis lippas.»

«Selle vist lasevad nad küll maha, kui kätte saavad?» arvas ema.

«Kindlasti,» ütles võõras. «Ei sel poisil siis pääsemist ole.»

«Kätte saavad nad ta niikuinii,» rääkis isa. «Kasakaid olevat praegu terve maa täis, annavad üksteisele teada, et nii- ja niisugune mees on põgenenud, oled nagu rebane lõksus.»

«Ja ega niisugust põgenejat varjata ka keegi ei tohi,» rääkis ema. «Vaata, leitakse kellegi juurest, mine tea, mis veel tehakse, et või siin põgenikke varjama.»

Mart müksas Tiiule külge.

«Tead sa, mis?»

«Noh?»

«See mees, keda me eile õhtul nägime oma sauna minemas, oligi Kõvasoo Juhan. Seepärast ta tuikus nii kõvasti, et oli haavatud. Ja kuidas ta enne ümber vahtis! Kartis, et viimati keegi näeb teda ja annab üles.»

«Võib-olla oli ka,» arvas Tiiu.

Vaikus.

«Mis me nüüd teeme?» küsis Mart. «Kas ütleme isale või ei?»

«Kui isa ta hirmuga üles annab, lastakse ta maha,» ütles Tiiu.

«Ärme siis parem ütleme,» otsustas Mart.

«Keegi ei teagi tulla siia otsima,» julgustas Tiiu.

Kui lapsed hiljem õue läksid, ei saanud nad teisiti, kui pidid ikka ja jälle piiluma sauna poole. Kas põgenik on veel seal või on ta juba minema läinud?

«Kas must mees on ikka veel saunas?» küsis Mikk.

«Mine vaata järele,» ütles Mart.

«Aga mis te siis vahite kogu aeg sinnapoole?»

«Vahime sinna, kuhu tahame,» pahanes Tiiu. «Sina aga mine vahel ja mängi mujal ka. Mis sa vahid alati, mis suuremad teevad.»

Mikk läks haavunult ema otsima, et sellele kaevata, kuidas teised teda enda juurest ära ajavad. Ema oli ju alles eile selge sõnaga käskinud, et Mart ja Tiiu peavad lapsega ilusti mängima.

«Lähme sauna juurde vaatama,» soovitas Mart. «Ja kui Juhan on seal, ütleme, et ärgu kartku, ega me teda välja ei anna ja emale ka ei ütle.»

«Ega ema ja isa vast ka ei taha, et Juhan lastakse maha,» arvas Tiiu.

«Muidugi ei taha,» vastas Mart, «aga kus nad pääsevad. Meile

aga ei tee keegi midagi. Ja kes neile ütlebki, et me teadsime, et ta on siin saunas. Kui keegi küsib, salgame maha.»

Lapsed jooksid sauna juurde. Lumel olid selgesti näha suured jäljed, mis läksid teest kuni saunaukseni, sealt tagasi aga enam ei tulnud.

«Näed, ta on veel seal,» ütles Tiiu.

«Jah. Aga kui nüüd tagajajad tulevad, siis nad saavad otsekohe aru, et keegi on läinud sauna ja jäänudki sinna,» ütles Mart kurvalt.

«Hoiatame teda,» pani Tiiu ette. «Jooksku minema.»

«Mis sest kasu on. Sa ju kuulsid, kui isa ütles, et kasakaid on terve maa täis. Valgega näevad kohe ära ja võtavad kinni.»

Tiiu heitis sauna poole haleda pilgu. Tal oli vaesest põgenikust, kes nagu metsloom ennast varjama ja kõiki inimesi kartma peab, tõsiselt kahju.

«Nüüd ma tean!» hüüdis Mart ja tõstis sõrme üles, nagu alati, kui ta midagi eriti head välja mõtles.

«Noh?» uudishimutses Tiiu. Ta teadis, et ega vend pole just eriti rumal poiss.

«Väga lihtne,» ütles Mart. «Peame ise tegema ühed jäljed sauna ukse juurest teele tagasi. Niiviisi näeb igaüks, et see, kes läks sauna, on sealt ammu juba tagasi tulnud.»

«Tore!» hõiskas Tiiu. «Tee nad kohe ära, siis saab süda rahu.»

«Oota, nii ruttu see ka ei lähe. Ega ma oma saabastega või minna. Igaüks näeb ju, et suured jäljed viivad sauna juurde, aga palju väiksemad tulevad sealt tagasi. Lähen tuppa, ajan isa säärikud jalga.»

Tiiu ei jõudnud täna hommikul venna arukust küllalt imestella. Mart aga jooksis tuppa ja tuli peagi tagasi, isa säärikud jalas.

«Noh, nüüd läheb lahti,» ütles ta rõõmsalt ja mõlemad vandenõulased liikusid jälle sauna poole. Aga enne kui nad jõudsid asuda tegevusse, tuli uus takistus, muidugi Miku näol.

«Kas lähete jälle sauna musta meest vaatama?» karjus ta kindlusemüürilt, kuhu oli roninud teiste märkamata.

«See meil veel puudus,» sosistas Tiiu. «Ega tema nähes tohi midagi teha, ta ju lobiseb teistele kõik ära.»

«Oh, ega ta midagi aru saa,» viskas Mart käega. Ja Miku poole hüüdis ta kõvasti: «Lähen jah. Vaatan, mis ta seal teeb.»

«Aga miks sa isa saapad jalga ajasid?»

«Seepärast, et must mees kardab kangesti mehi. Ja kui mina või sina või ükskõik kes ajame endale mehe saapad jalga, siis ta peab meid ka meesteks ja jookseb koleda kisaga minema.»

Mikk kadus ruttu kindlusevalli taha, aga nina ja silmad jäid üle selle piiluma, kuidas must mees jookseb.

«Kas ta mind ka kardab, kui ajan isa saapad jalga?» küsis ta veel.

«Muidugi.»

Tiiu krabas Mardi käsivarrest kinni ja näitas metsa poole.

«Kasakad,» sosistas ta.

Sealt tuli tõepoolest kari inimesi, mõned ratsa, mõned jala. Lapsed pistsid jooksma maja poole, unustades hirmuga kõik muu. Mart, kellel oli isa suurte saabastega paha joosta, viskas need otsast ära ja lippas niisama, sokkide väel, toa poole.

Meestesalk suundus otsejoones talu poole. Ema ja isa, kes tulid laudast loomadele põhku ette panemast, jäid hirmust kahvatute nägudega keset õue seisma. Nad mõtlesid, et nüüd tullakse isa kinni võtma. Mõisavalitseja ja kubjas kõndisid teiste ees.

«Jõudu,» ütles valitseja. «Kas te olete näinud siin üht põgenikku?»

Isa ja iseäranis ema ohkasid silmanähtavalt kergendunult.

«Pole näinud kedagi,» ütles isa.

«Ära valeta,» käratas valitseja. «Meile öeldi, et ta tuli siia-poole.»

«Päris tõesti ei ole näinud,» rääkis isa. «Ei tea, kes see peaks põgenenud olema?»

«On üks krants. Kõvasoo Juhan.»

«Ära vaata sauna poole,» sosistas Tiiu Mardile. «Muidu nad saavad aru.»

«Tüdruk!» käratas korraga valitseja Tiiule. «Ütle, kus on põgenik.»

«Ei tea,» vastas Tiiu nutuse häälega ja püüdis pugeda Mardi selja taha peitu.

Valitseja rääkis endaga kaasatulnud meestega midagi võõras keeles, mispeale mõned mehed läksid majja, mõned lauta, mõned talli.

«Otsime teil maja läbi,» seletas valitseja. «Ja kui siit midagi leitakse, siis hoidke oma nahk.»

«Ei ole siin kedagi,» tõendas isa jälle.

Mart tõmbas Tiiu kõrvale.

«Kui nad nüüd ta leiavad, ei tea, mis siis küll saab.»

Tiiule kippus hirmu pärast kõvasti nutt peale. Valitseja oli nii vihase näoga, kes teab, mis ta veel teeb, ja kasakatel olid püsid kaasas. Talle tuli meelde eileõhtune ragin, mida ema nimetas kogupauguks. Võib-olla hakkavad nad ka siin niiviisi laskma.

Mehed tulid õue tagasi, laiutasid käsi, raputasid päid ja rääkisid midagi võõras keeles.

«Ei ole,» ütles valitseja. «Hea küll, vaatame siis edasi. Ta sai eile haavata, ei tea, kui kaugele ta ikka niiviisi läks.»

Mart lõi Tiiule külge, sel muutus nägu jälle natuke selgemaks.

Mehed pidasid veel natuke aega aru, siis hakkasid liikuma õuest välja. Lapsed jooksisid ruttu kindlusse vaatama, kuhu nad

lähevad. Nad ei läinud kaugemale kui saunani, kus hakkasid laste suurimaks ehmatuseks uurima teelt sauna viivaid jälgi.

«Hei peremees!» hõikas valitseja. «Kes teil seal saunas on?»

«Seal pole kedagi,» ütles isa, rutates ehmunult lähemale.

«Ära valeta. Näed, mehe jäljed viivad sauna, aga välja pole sealt keegi tulnud. Tähendab, seal peab keegi peidus olema.»

Isa kehtas abitult õlgu. Temagi nägi nüüd jälgi lumel.

Vahepeal piirasid kasakad sauna ümber ja seadsid püssid laskevalmis.

«Tule välja!» hüüdis valitseja. «Nüüd sa enam ei pääse meie käest.»

Saunaukse link lõgises tükk aega, siis lükati uks lahti ja kõik nägid Mikku, kes seisis seal, suured isa saapad jalas. Märgates enda poole pööratud püssiotsi, pistis ta suure häälega kisendama ja isa-ema appi karjuma. Kasakatele näis see pilt palju nalja pakuvat, nad naersid mürinal ja lasksid püssid langeda.

«Poiss!» hüüdis valitseja pettunult. «Mida sina seal teed?»

Mikk nuttis veel kõvemini, ja alles kui ema juurde jooksis ning ta sülle haaras, jutustas ta, et läinud sauna ja tahtnud vaadata, kas must mees tõesti teda kardab, kui tal on isa saapad jalas. Aga saunas pole musta meest olnud, vist oli ära läinud.

«Missugune must mees?» küsis valitseja.

«Teised ütlesid, et siin elab must mees, ja kui Mart või mina või ükskõik kes paneb isa saapad jalga, siis ta jookseb minema ja kisendab hirmsasti.»

Valitseja vaatas laitva pilguga emale otsa.

«Ei ole hea lapsi niimoodi kollidega hirmutada,» noomis ta. «Laps hakkabki hiljemini igasugu asju kartma. Mina ei hirmuta oma lapsi kunagi ja on ka teised poole julgemad kui külalapsed.»

«Ega mina ole teda hirmutanud, vaid vanemad lapsed,» vabandas ema.

«Vitsu neile vaja,» ütles valitseja, vaadates ähvardavalt kindluse poole, mille valli taha kadusid lipsti kaks pead. Siis läks ta kasakate juurde, heitis käega, et ei maksa siin enam aega viita, ja terve salk hakkas ruttu kaugenema mööda teed.

Kui neist enam ühtki heli polnud kuulda, läks ema õue tagasi. Ta kuulis, kuidas Tiiu Mardile kindlusevalli taga ütles:

«Ma pidin hirmu pärast ära surema, et nüüd saavad ikka vaese Juhani kätte.»

«Ei tea, kas Mikk tõesti teda saunas ei näinud?» küsis Mart.

«Vast ta oli laval pikali,» oletas Tiiu. «Mikk ju nii kõrgele ei näe. Pärast, kui teised tuppä lähevad, hiilime vaatama, mis ta seal teeb.»

«Kellest te räägite?» küsis ema.

Lapsed sattusid segadusse, kogelesid, aga lõpuks pidid siiski kogu loo üles tunnistama. «Me ei julgenud sulle öelda, et sa

annad ehk üles,» lõpetasid nad. «Sa ju ütlesid hommikul, et ei tohi põgenikke varjata.»

«Küll te olete rumalad. Paljugi mis kunagi räägitakse, ega ma seepärast hakka minu juurde varju põgenenud inimesi surma saatma. Niiviisi üksinda, haavatud nagu ta on, võib ta sinna lavale veel äragi surra, kui keegi ei lähe aitama.»

«Selle peale me ei mõelnud,» tunnistasid lapsed.

Nii pääses Kõvasoo Juhan seekord eluga. Tähemaa rahvas põetas teda seni, kui ta terveks sai, siis lahkus ta ühel ööl suure tänuga oma heategijaist.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Milline jutustuse osa moodustab sissejuhatuse? Selgita, kuidas see aitab mõista järgnevaid sündmusi.
2. Mida tead 1905. aasta ülestõusudest ja karistussalkade tegevusest?
3. Miks lasti Kasemetsa Kaarel maha? Mis süü oli Kõvasoo Juhanil, et mõisnik laskis teda kui metslooma taga ajada?
4. Millest võis Kõvasoo Juhan koosolekul rahvale kõnelda?
5. Kus on jutustuse kõige põnevam koht?
6. Kuidas sündmustik laheneb? Kas seda võis jutustuse käigus ette aimata?
7. Koosta jutustuse kava.

ÕÖBIK

Petras Cvirka

Väike salk sõdureid marssis kohe pärast lõunat külasse. Õigupoolest oli see ainult küla ase, sest mõlemal pool tänavat olid üksnes põlenud ahervaremed. Viljapuud aedades vaevalt looma hakanud viljaga seisid lehtedeta, need olid kõrbenud leekides ja kuumuses.

Leitnant, kes istus väliköögi veokil, vaatas taoti oma põlvedele laotatud kaardile, taoti sõja kurbadele jälgedele, just nagu silmaga midagi otsides. Kuskil polnud näha ainsatki elavat olevust. Üksnes küla lohakile jäänud aedades, kollendavate päevalilled ja õitsvate moonipeenarde kohal lendles kari liblikaid.

Sõdurite tolmunud ja tülpunud nägudelt paistis sügav väsimus ja nad vedasid vaevaga jalgu järel.

Küla lõpus, kus tee käändus lähedase metsa poole, hargnedes kolmeks vähesõidetud kõrvalteeks, peatas ohvitser salga. Sõdurite nukrad pilgud suundusid oma ülema poole, kes veokilt maha astudes hakkas kiikriga ümbrust silmitsema.

Sel lühikesel puhkehetkel, mis andis sõdureile mahti pühkida oma higist laupa ja kohendada seljakotti, kostis korraga linnu hää. Värisedes ja õhku hõljutades helises ta omapärane, võluv meloodia suvise päeva vaikus. Linnu laul lakkas hetkeks, kuid kajas siis uuesti hoogsamalt! Mitte üksi sõdurid, vaid ka leitnant jäi viivuks kuulatama, hakkas siis piiluma põõsastesse ja teeäärsete kaskede lehestikku ning silmas poisikest, kes istus siinsamas lähedal kraavi kaldal. Rohekas riietuses, paljapäi, jalad sirutatud kraavi, peaaegu nägematu, surunud jupikese puud vastu rinda, vestis ta midagi.

«Hei, sina!» pöördus leitnant poisikese poole ja andis viibates talle märku, et ta tuleks lähemale.

Lõpetanud voolimise ja pistnud noa kähku kuuetaskusse, astus umbes kolmeteistkümne-aastane poiss leitnandi juurde, riideid laastupurust puhastades.

«Näita siia!» ütles leitnant poisile.

See võttis suust ühe pisikese asja ja ulatas leitnandile, vaadates siniste rõõmsate silmadega tema otsa. See oli ribake kase-tohtu.

«Väga huvitav, poiss, suurepärane!» lausus leitnant pead vangutades. «Kes seda sulle õpetas?»

«Ma ise... Oskan veel käo moodi...»

Poisike jäljendas käo kukkumist. Siis pistis ta süljese tohikuriiba jälle suhu, pigistas selle keelega huulte vahele ja hakkas uuesti vilistama.

«Kas oled siin üksipäini, äh?» usutles leitnant edasi, tõstes kiikri silmade ette ja vaadates kaugusesse.

«Ei, meid on siin palju, kõige rohkem varblasi, vareseid ja põldpüüsid, aga ööbik olen mina üksi.»

«Nadikael!» katkestas teda ohvitser. «Ma küsin sinult, kas siin on veel teisi inimesi?»

«Ei ole,» vastas poisike. «Kui hakati tulistama ja küla süttis põlema, karjusid kõik: «Metsalised, metsalised tulevad!» ja põgenesid minema.»

«Miks sina ei põgenenud?»

«Tahtsin näha metsalisi, kord linnas käies nägin poole rubla eest kassi, kes oli nii suur kui härg...»

«Lollike!» seletas leitnant omadele võõras keeles. «Ütle, väikemees, kas tunned läbi metsa teed Surmontasse? Nii vist on selle küla nimi...»

«Miks ei tea, härra,» vastas poiss kindlalt. «Oleme onu Matau-siga käinud veski juures õngitsemas... Seal on sääraseid hauge, kes neelavad kahe kuu vanuseid hanepoegi. Kui mullu vesi purustas tammi...»

«Noh, vii meid sinna. Kui viid õigesti kohale, saad selle siin.»

Leitnant näitas poisikesele välgumihklit. «Viid valesti, võtan pea otsast ühes su vilega. Said aru?»

Salk hakkas liikuma. Kõige ees, kohe väliköögi veoki taga leitnandi kõrval, loobumata viivukski vilistamast ööbikut ja kukkumast kägu, sammus poiss. Ta näis olevat hõivatud iseenda toiminguist: vehkis kätega, haaras teeäärsete puude oksi, korjas käbisid ja viskas neid jälle eemale.

Mets muutus järjest tihedamaks, tee keerles kaharate noorte kaskedega võsastunud raiesmikkude vahel ja tõusis siis varjurikka, kõrge männikuga kasvanud mäekülgedele.

«Aga mis räägivad inimesed partisanidest? Kas neid on teie metsades?» päris leitnant.

«Ei ole. Leidub küll vahelikke, pilvikuid ja kännuseeni,» vastas poiss silmi pilgutamata.

Saanud aru, et säärasega pole mõtet pikemalt kõnelda, jäi sakslane vait.

*

Metsa sügavuses, noores tihedas kuusevõsas, kust oli nähtav teekäänak, lamas mitu meest. Nad asetsesid üksteisest veidi lahus ja nende relvad seisis nende kõrval puude najal. Vahetevahel lausisid nad üksteisele mõne sõna, lükkasid puuksad ettevaatlikult kõrvale ja vaatasid teraselt ringi.

«Kas kuulete?» sosistas üks nendest, vaadates seltsimeestele ja osutades peaga sinnapoole, kust läbi tasase metsakohina kostis kauge linnulaul.

«Vahest petab sind kuulmine?» küsis teine, kui ta oli kuulatanud, kuulmata ometi midagi, kuid tõmbas siiski kännu alt neli granaati välja ja asetas enese ette.

«Noh, aga nüüd ometi kuuled?»

Linnulaul kostis selgemalt. Mees, kes oli seda kuulnud esimesena, teritas kogu oma tähelepanu ja hakkas tasakesi loetlema:

«Üks, kaks, kolm, neli...» tähistades käeliigutusega iga arvu.

«Salgas on kolmkümmend kaks meest...» lausus ta. Linnulaulule järgnes käo kukkumine.

«Kaks kuulipildujat...» loendas mees valjemalt.

«Hakkame pihta,» sõnas püssi haarates habemik kaaslane, kelle padrunilindid olid üle öla, ja kahmas püssi.

«Rutem,» kiirustas linnulaulu kuulaja nooremalt seltsimeest, kes nüüd sidus granaate vöö külge. «Teised seal juba ootavad. Meie onu Stepasega laseme nad enestest mööda, aga niipea kui teie alustate, kõrvetame neile tagant. Ära unusta Ööbikut, kui minuga peaks midagi juhtuma. Vaeseke pole eilsest saadik iva suhu-saanud...»

Hetk hiljem ilmus noorte kuuskede vahelt sakslaste salk nähtavale. Ööbik lõõritas endist viisi, aga ta helikeele mõistjale kor-

das laul neidsamu andmeid, mis olid tihnikus peituvaille meestele juba tuttavad.

Kui sõdurid jõudsid väikesele metsaväljakule, vastas poisikese vilele kauge kajana teine vile. Tee ääres kõndiv poiss lipsas nagu ehmunud jänes tihnikusse. Lasu plaksatus, mis läbistas vaikuse, lõi jalult leitnandi, kes ei saanud relva tõstagi. Ta vajus teetolmu. Üksteise järel langesid sõdurid. Oiged, komando- ja hirmuhüüded lõhestasid õhku.

Peagi mets vaikis ja kerge liivane muld jäi surmatud sakslaste verd.

*

Teisel päeval istus põlenud küla lõpus, teeristi lähedal oma tavalisel paigal kraavi kaldal umbes kolmeteistkümne-aastane poisike ja voolis noaga midagi, heites vahetevahel pilku külasse suubuvaille teedele, nagu ootaks ta kedagi.

Ta huultelt voolas imekaunilt helisev ja paeluv meloodia, mida ka kõige paremini koolitatud kõrv poleks eraldanud ööbiku laulust.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kirjanik ütleb: «Metsa sügavuses, noores tihedas kuusevõsas, kust oli nähtav teekäänak, lamas mitu meest.» Kes olid need mehed? Millest järeldada, et neil oli kaaslasi?
 2. Millised olid Ööbiku teened oma kodumaa ees?
 3. Leia jutustuse algusest sõjajälgede kujutamist.
 4. Leia selles palas jutustust, kirjeldust, dialoogi.
 5. Asenda sõrendatult trükitud sõnad samatähenduslike sõnadega: helises võluv meloodia; poiss oli hõivatud iseenda toiminguid; leitnant vaatas taoti oma põlvedele laotatud kaardile; linnu laul lakkas hetkeks; tolmunud ja tülpinud nägudelt paistis sügav väsimus.
- Kasuta lugemiku lõpus olevat sõnastikku.

1.

Kevadine päev oli olnud väsitav ja tuba leivateost soe, aga Hennul ei tulnud ühtki niisugust mõtet, millega oleks saanud magama jääda. Ta arvas üsna kindlasti, et kui ta oleks kogu päeva veetnud siin, vanaonu õues ja toas, mis oli talle ja emale koduks esimesest sõjasuvest saadik, et siis oleks olnud tal hõlpsam und saada. Aga ema oli teda täna jälle lubanud korraaks nende päris-kodu vaatamas käia ja ta oli sealt alles öhtul tagasi tulnud — rahutuna ja ärevana nagu alati. Oli jälle, mida veel voodiski uneajast mõelda ja mäletada.

Selles tuulevarjulises metsakäärus, kus veel eelmisel kevadel oli seisnud nende kodumaja, oli nüüd ainult tühi nelinurkne tuha-ase mõne üksiku üleni mustaks söestunud seinapalgi tukiga, kokkuvarisenud korstna ja lagunenenud ahju kividega. Sirelid värava kõrval olid varem nii soojadel kevadpäevadel juba suuri, pakatavaid pungi täis olnud. Aga nüüd — peenemad võrsed olid lausa söl ja jämedamaidki oksi võis murda nagu kuiva raagu.

Hennul oli raske hingata ja sellepärast ta ei saanud magama jääda. Ja raske hingata oli tal sellepärast, et tal tuli meelde, kui väga ta oli nutnud sel tuulisel sügispäeval, kui need, kes otsisid isa ja teda ei leidnud, võtsid ära kõik asjad, mis kätte said, ning pistsid siis nende üksiku metsa-äärse kodumaja põlema.

Henn ja ema olid sealsamas juures. Ema ei nutnud, aga ta silmis ja näos oli midagi niisugust, mida Henn ei olnud kunagi näinud ja mis näis olevat raskem kui kõige valusamad pisarad.

Siis ema ütles Hennule, et ärgu ta nutku. Aga nuttu oli võimatu tagasi hoida. Hirm ja valu, mille pärast Henn siis nuttis, kasvas ja tõusis ühes tulega, mis seina ääres seisvast kuivast hoo-riidast raginal mööda kodukatust üles jooksis.

Henn teadis, et nüüd põlevad ära kõik tema kui ka ema ja isa asjad. Ei saanud nutmata olla. Need, kes otsisid isa, seisid püssidega ümber põleva maja ja Henn nägi, kuidas ema nägu oli pingul, kuidas ta suu värises ja tuksatas...

Kui kodumaja oli juba üleni leekides, tuli Hennule äkki valus mõte pähe. Mõte tuli pähe kui säde silma: ehk isa oligi kodus peidus nende eest, kes teda otsisid ja tappa tahtsid...

Praegugi kippusid Hennu õlad teki all vappuma ja hingata oli veelgi raskem. Aga nüüd ta jõudis vähemalt nuttu tagasi hoida. Sedä pidigi jõudma, pidi, sest ema oli alles üleval ja ta oleks võinud hõlpsasti kuulda, et Henn ei maga, vaid nutab. Ja siis ei lubaks ta Hennu enam kunagi sinna — kodu tuhaasemele.

Henn püüdis enda rahustamiseks mõtted ainult tänase päeva piiridesse karjatada. See õnnestuski. Ta oli ju täna jälle isegi mänginud seal ahju varemete varjus, kuhu päike paistis nii soojalt, nagu oleks tuli lagedale jäänud ahju koldes. Ta oli uuesti korda teinud oma mänguõue, mille keegi pärast seda, kui ta seal käis, oli suure saapaga segi astunud. Ta oli nüüd jälle suitsunud telliskivid hooneteks pannud ja sirelipöösast nopitud raagudest püsttarad ümber tuhanurmede teinud. Suuremad harulised söed jäid loomadeks nagu ennegi.

Ja nõnda mängides oli Henn vahel metsa poole vaadanud ja mõtelnud, et kui ta oleks suurem, tooks vanaonu sae ja kirve ning hakkaks kuuski maha võtma. Kui palgid valmis, võiks hakata uut maja ehitama. Ahju- ja korstnakivid on alles. Tuhk võiks jääda põranda alla. Ja uusi sireleid tuleks istutada, kuigi ka need põlenud, nagu ema arvas, võivad sügavamatest juurtest uusi võsusi ajada...

Nende mõtetega Henn uinus. Ta ei kuulnudki, et enne ööd veel koputati aknale, et ema käis väljas ja et siis põrand nagises raskete, kuid vaikselt astunud sammude all ning kellegi jahedad, õuest tulnud huuled tasa puudutasid tema sooja nägu.

.....

2.

Oli uus päev selge päikesega ja vaikse, sooja kevadtuulega. Henn oli mitu hommikupoolikust tundi õues endale tegevust otsinud, aga et ta mõtted olid mujal ja vanaonu ei olnud kodus, oli aeg visa kuluma. Ta oli näinud aida taga korralikult riita laotud vanu telliskive ja tahtis nüüd väga koduvaremeile tööle minna. Ta tahtis seal kõik ahju- ja korstnakivid muredaks põlenud savist puhtaks toksida ja riita laduda nagu siin. Oleks parem võtta, kui isa tagasi tuleb ja tahab hakata maja ehitama.

Henn tahtis väga koduvaremeile tööle minna, aga ta ei leidnud emalt loa küsimiseks parajat silmapilku. Ema oli täna jälle kuidagi iseäralik. Käis Hennust mööda, ei lausunud sõnagi. See tegi rahutuks, sest ka ema näis rahutu olevat. Ei saanud aru, kas ta ootas või kartis midagi.

Siis tuli vanaonu koju. Ta oli adraga sepal käinud.

Henn tahtis temaga juttu teha, aga vanaonu küsis kohe vankrist maha astudes, kus on ema, ja kuuldes Hennult, et laudas, läks asjalikult ruttaval sammul sinna. Henn sai aru, et vanaonul on emale mingi uudis kõnelda, ja ta läks lauda lävele, et sellest osa saada.

Ema jootis vasikat. Vanaonu seisis tema juures, üsna lähedal, nagu oleks neil saladusi, ja kõneles tasa, ruttava õhinaga.

«... Käisin ise vaatamas — päris ligi ei lastud, aga nägin selgesti, et sild on jõelt nagu pühitud minema...»

Rohkem Henn ei kuulnud, sest siis ema märkas teda ja küsis, mis ta tahab. Henn oleks tahtnud pärida sillast, mis on jõelt nagu pühitud minema, aga oli selge, et temaga ei taheta kõnelda, ja ta küsis:

«Kas ma ei tohiks minna sinna... koduasemele? Laon seal kivid riita, et oleks parem võtta, kui tarvis tuleb.»

«Mine,» ütles ema.

Henn sai aru, et temast taheti lahti saada. Ja ta ei läinud seekord nii rõõmsa meelega kui tavaliselt. Vanaonu põnev sillajutt ei ununenud. — «Käisin ise vaatamas... nägin selgesti...» Oli kindel, et vanaonu ei kõelnud mingist kaugest, teistelt kuulnud sündmusest, vaid et see pidi olema nende oma linnatee sild, mis on jõelt nagu pühitud minema.

Kaunis päev, veelgi päikesepaistelisem ja soojem kui eile, tegi varsti ta meele siiski rõõmsamaks. Tee vanaonu õuest koduasemele läks mööda põllupeenraid, üksikute talude vahelt. Põllud seisis enamasti nagu sügisel vikati alt jäänud. Henn vaatas neid lagedaid, otsekui mahajäetud nurmi ja ta mäletas vanaonu eilset juttu. Mis maast huupi segada, kui ei ole seemet maha küllida!

Aga lõokesed ei hoolinud millestki. Nende valju ja rõõmsat laulusillerdust oli kogu taevaalune täis. Ei silmapilgukski vahet — kogu õhk aina helises.

Kui Henn koduasemel hakkas kividele parajat riidakohta vaatama, siis ta arutles edasi, et nüüd ta isegi — väike nagu ta veel on, astub võitlusse vaenlase vastu. Vaenlase tuli põletas maja ja pööras ahju segi. Maja ei jõua Henn ehitada — selle teeb isa, kui ta ei ole surma saanud ja jälle koju tuleb... Aga kivid laob Henn ise riita — teeb vaenlase vastu, teeb teisiti, kui tegi nende pistetud tuli...

Aga äkki jäid Hennu käed ja kõik mõttedki seisma. Esimene sülle võetud telliskivi kukkus maha, riivas valusalt sääreluud. Silmad läksid suureks ja ta liigutas pead, et jõuda selgusele, kas ta näeb und või on see imelik asi ilmsi.

Kivide kõrval maas, tema eilse mängukoha tuhanurmedel oli kari välja lastud. Seal oli seitse kirjut ja küütseljaga lehma söömas — uued lehmad... sarvede vahel löikejälgedel veel üsna värske leparamahlapunetus. Ja talliks pandud kivi juures seisis uhke hobune... lepane hobune, pajupulgad jalgadeks all, peent sammalt lakaks koore vahele pistetud.

Henn tundis kindlasti, kelle tehtud need on.

Ta värises erutusest. Ta tundis, et nüüd alles peab mõtlemagi sosinal. Aga süda kippus rõõmu pärast karjuma.

Henn ei suutnud üksi jääda. Ruttu korjas ta karja kätte, peitis hoolega taskutesse ja jooksis kodu poole.

Metsakäärü varjust välja jõudes nägi ta, et ema on tulnud kartulimaale sõnnikut laotama. Ta töötas kõrgel põlluseljandikul, mille taga ei olnud metsa ega hooneid. Ema valge pearätt kõikus Henu jooksusammude taktis kollaka maa ja sinise taeva vahel. Mitu korda löid kivid jalga, aga Henn ei lasknud ema silmist ega võtnud käsi taskust, et mõnd looma mitte ära kaotada.

«Vaata, ema, need olid seal.»

Ema jäi sõnatult vaatama lepaseid mänguloomi Henu käes. Ja ta vaikis imestunult, vist veidi kohkunultki.

«Ma tunnen küll: need on isa tehtud,» ütles Henn niisuguse tooniga, nagu vahel vanaonu kinnitas mõnda asja — tasa, aga kindlalt.

«Kui tunned, ole vait,» kummardus ema Henu juurde.

«Tunnen kindlasti.»

«Ära lausu sellest sõnagi, sest keegi ei tohi isast midagi teada...»

«Isa siis ikka... elab?»

«Elab. Ja võitleb meie kodupõletajate vastu.»

Henn vaikis, ei küsinud enam midagi.

Ema viimased sõnad olid talle nagu võidusõnum.

Sest ta teadis kindlasti, et tema isa ei ole veel kunagi ühtki ettevõtetud tööd pooleli jättnud.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millal toimub jutustuse tegevus?
2. Miks põletati Henu kodu?
3. Miks Henn ei saanud uinuda?
4. Millest lugeja aimab, et Henu isa on siiski elus. Leia esimesest osast vastavad kohad.
5. Leia seos ema rahutuse ja silla õhkulaskmise vahel.
6. Loe tuhaaseme kirjeldus veel kord läbi ja leia, milliste piltlike väljenditega kirjeldust on ilmetatud. Pane tähele, kuidas selleks on kasutatud epiteete.

KARJASEPAUN

(Holger Puki jutustustekogust «Seitseteist vaprat».)

Hommikul vara, koos esimeste koidukiirtega ilmus akna taha ka isa!

Ema tõmbas ööriietelevarnast kättejuhtunud palitu ja ruttas ust avama. Ise aga pomises ärritatult: «Jumal hoidku, mis ta siis nüüd just...»

Ka Arno tõusis sängis istukile. Isa tulek oli ootamatu sündmus.

Juba läks uks lahti ja pikk, laia kondiga habetunud mees astus aeglaselt ja natuke kõikudes üle läve. Oli näha, et tulijat vaevas väsimus. Kui tal viimati midagi tõsist viga ei ole! Sõja aeg, rinne siinsamas küla taga.

Isa vajus ahjuäärde taburetile, toetas kukla vastu eilset sooja müüri ja näis, nagu oleks ta otsekohe magama jäänud.

Arno nühkis rusikaga silmi, arvates, et need on alles unest udused ega näe selgesti. Pole niisugust asja enne olnud, et isa tuleb tuppa ja jääb korrapealt tukkuma!

Ka ema vaatas kohkudes mehe kurnatud nägu, kurguni läbi-veittinud riideid ja suletud silmi.

«Kust sa siis nüüd tuled? Viimati on tagaajajad kannul!»

Ja ema ruttas võrusesse ning tõukas välisuksele riivi ette ja pani puu taha.

Kui ema tuppa tagasi tuli, kuulis ta isa aeglast ja rahulikku häält:

«Ära karda, memm. Ei mind aja keegi taga!»

Ema hingas kergemalt ja tahtis juba midagi küsida, kui mees uuesti pikkamööda rääkima hakkas:

«Võta, memm, mul õige see säärik maha. Ja vaata, ehk saad natuke miskit puhastavat rohtu...»

Kohkudes kummardus naine mehe jalgade kohale ja hakkas ligunenud säärikunööre lahti kiskuma.

Arno hüppas voodist ja kükitas isa jalgade ette põrandale. Pikk linane öösärk vajus ta ümber kortsudesse nagu isa veesaa-baste sääred.

Sel ajal kui ema saapaid tiris, vaatas Arno vilksamisi kord isa näole, kord aegamööda jalast libisevale säärikule. Ja ta tundis selgesti, et isal on valu: ta silmalaud värisevad, huuled suruvad end niivõrd tihedasti kokku, et neid polegi habetunud näos enam näha.

Säärik käes, jääb ema ahhetades silmitsema määrdunud jala-kaltsu. Sellel on selgesti näha suured punased laigud.

See on veri.

Ema tõmbab tasakesi jalaräti serva. Jalg tuksatab. Valus oli. Nüüd saab ema esimesest ehmatusest võitu ja hakkab nobe-

dasti talitama. Valab suurde silmapesukaussi leiget vett, otsib käärid, rohupudeli, vatti.

Varsti on isa jalg valges, vanast linast käristatud sidemes. Ema lükkab akna lahti, sest toas on õhk muutunud raskeks rohtude vängest lõhnast.

Haav ei paista olevat kardetav, kuid nagu isa mõne sõnaga poetas, on ta sellega oma viis kilomeetrit maha astunud ja palju verd kaotanud. Ja eks valugi väsita. Fašistide kuul juhtus santi kohta riivama. Just seda, mis iga sammu juures liigub.

«Kus sa siis olid, et nii palju kilomeetreid pidid maha astuma?» pärib ema.

«Vanguta pool. Hiilisin sakslaste tulepunkte.»

Isa komberdab laua äärde, laseb otsaesise kätele vajuda ning jääb uuesti tukkuma.

Arno kükitab oma pikas särgis ikka veel keset põrandat ja vahib suurte silmadega kord isa, kord ahju ääres vedelevate säärikute poole. Parema jala saapal on sääre mõlemal küljel tilluke auk. Küllap on kuul ühelt poolt sisse ja teiselt poolt välja kihutanud.

Augud on väikesed, haavgi pole suur —, aga, näe, väsitas isa ometi nii ära. Ja hea, et ainult väsitas.

Värin raputab Arno õlgu. Ema ütleb niisugusel korral tavaliselt: «Surm lendas üle!» Sel korral oleks see ütlemine peaaegu õige, sest Arnole meenusid surnud.

Alles eile õhtul lasksid sakslased nende akna all maha seitse punaarmeelest. Need olid pahaaimamatult oma maastikumasinaga külla sisse sõitnud. Ja otsekohe külatäie sakslaste käte vahele. Praegu on ju niisugune aeg, et mine sa iga kord tea, kus kellega võib kohtuda! Naaberküla on meie omade käes, siin Orulas käratsevad veel fašistid. Nad üldiselt küll taganevad, aga mõnes paigas hakkavad õige vihaselt vastu. Nagu siingi. Kogu Vangutapoolse metsaserva on kahureid täis peitnud. Ja kõik ikka torudega maantee või lageda poole. Kardavad Punaarmee tanke!

Punaarmeeelased eile paar korda proovisid, aga sakslasi Orulast välja ei saanud. Suuremalt jaolt on ümberkaudsetes külades meie omad, aga siin istuvad sakslased ikka veel nagu kiuste sees. Küllap sellepärast pingutavad, et küla taga oru põhjas asub teede rist. Sealtkaudu taganevad nende väeosad ka linna, mis ikka veel sakslaste küünte vahel ripub.

Arno tunneb, et jalad on kükitamisest ära surnud, ja hakkab end sirgeks upitama.

Põrandalaud naksab ja ema heidab Arno poole keelavalt käega: olgu ometi vähe tasem, las isa tukub suurema väsimuse kulmudest välja.

Aga isa ongi juba ärganud. Kaks aastat hädaohtlikku elu met-

sades on ta teinud igas olukorras erksaks nagu tõelise, alati oma elu eest valvel oleva metsaelaniku.

Ta heidab pilgu aknasse. Kuna sealt alles napilt valgust tuppa tungib, rahuneb ta ja sõnab temale omase huumoriga:

«Kui õige saaks midagi ka hamba alla. Siis võiks mõne sõna juttugi ajada! Praegu on niisugune lugu, et tühi kõht karjub hääle üle!»

Pärast kehakinnitust näib isa tõesti jutukamaks muutuvat. Ta käsib pojalt kähku riided selga panna, enda vastu laua äärde istuda ja hoolega kuulata.

Arno ahtakesed, hallide klaasikildudena vilkuvad silmad nagu laieneksid veidi. See tähendab tema juures ootust ja erutust. Nõnda, poolpidulikult ja meestevahelise asjalikkusega, on isa temaga rääkinud vaid mõnel korral. Kord käskis isa tal partisansalga nimel viia sõna kellelegi Vanguta küla mehele, kord ristteelt läbisõitvaid autosid ja tanke lugeda, kord...

Mis on isaga? Ta vaatab ühtsoodu aknast välja ning ta näol on hoopis kummaline ilme: rahutu, kõhklev ja sügavasti murelik.

Hetkeks pöördub ta Arno poole. Avab suu, et midagi ütelda, ohkab siis tasakesi ja keerab silmad jälle aknale.

Ka ema on taadi rahutust märganud. Ta astub isa selja taha ja paneb käed ta õlgadele. Isa silmitseb hetke poja ümarat, kõvasti päevitunud nägu, kandilist kõrget otsmikku ja selle kohal püsti seisvaid lühikesi juukseid. Siis viib ta silmad üles ema poole ja ütleb ebakindlalt, nagu kõheldes, kas tal on õigus niisugusest asjast rääkida:

«Meie Arno peaks ühe raske käigu ära tegema...»

Ema sõrmed suruvad tugevasti isa õlgu. Ta aimab, et see on midagi hädaohtlikku. Ega isa siis ilmaasjata kõhkle.

«Jah...» pomiseb memm laokil mõtetega.

Isa võtab ema käe oma pihku. Ta ütleb kiiresti, et ennast ja memme rahustada:

«Mul on kõik hästi läbi kaalutud... Teist võimalust ei ole...»

Ema vaatab Arnot pika pilguga. Selles on õrnust ja kurbust, hirmu ja lootust.

«No-jah...» sõnab ta teist korda. «Kui just muidu ei saa! Eks loodame, et...»

«Jah, loodame. Õieti: ma olen kindel, et kõik läheb hästi... Aga see päästab sadade sõdurite elu!»

Isa paneb käed lauale, vaatab üle selle Arnole silma ja küsib:

«Oled sa nõus Punaarmee abistama?»

«Olen!» noogutab Arno. Ta ei ole harjunud kõhkleva, kui isa talle midagi teha usaldab. Küllap ta sellega juba hakkama saab. Isa niisugust ülesannet ei annagi, mis talle üle jõu käib!

«Olen!» noogutab Arno veel kord. «Mis mul tuleb teha?» Ta ronib põlvili pingile, kummardub kaugele üle laua.

Ja isa hakkab tasakesi ülesannet selgitama.

Kui päike on juba vaksa võrra silmapiirist kõrgemale kerkinud, lükkab Orumäe Arno õuevärava lahti ja laseb punasekirju lehma rohtunud tanumale.

Värav lükatakse kärmesti kinni ja Murka jääb arusaamatult ning kurvalt selle pulkade vahelt Arnole järele vahtima. Ei ole niisugust asja enne juhtunud, et teda — Arno paremat kätt ja mõlemaid jalgu — poleks karja kaasa võetud!

Kohe värava taga hakkab Arno lõbusat viisi trallitama. Ühest küljest selleks, et Murka niuksumine kõrvu ei kostaks, ja teisest küljest seepärast, et nõnda, lauluviis suus, läheb Arno Reedikuga karja igal hommikul. See teeb meele rõõmsaks nagu linnulaulgi metsas. Ja rõõmsat meelt on viimasel ajal otse hädasti vaja.

Arno seab pika rihma otsas kõlkuvat karjasepauna, kuhu ema pani võid, silku ja värske leiva küljest lõigatud priske nuklotsa. Riidleb ülemealiku Reedikuga... Ja eemalt helendav Ojajärve kaasik aina läheneb.

Täna töötab palav päev tulla. Ja seda nii mitmeski mõttes... Kas või seepärast, et Murka sai koju jäetud. Ega nüüd pole muud, kui tuleb endal jalad selga võtta ja kergemeelse Reedikuga võidu lasta!

Kaasik tervitab Arnot lindude laulu, rõõmsa heleduse ja kas-kede sahinaga. Siin on ilus. Arno arvates ilusam kui ühegi teise metsa all. Pole siin kuusiku süngust, männiku üksluist igavust, tammiku tõsidust ja segametsa umbseid tihnikuid. Aina valgus, heledus ja kergus.

Äkki Arno seisatab.

Kuskilt eemalt lõikab hommikuselt vaiksesse õhku kuulipilduja terav valang, nagu meelde tuletades, et praegu on sõda.

Kohe ruttab Arno ettejäudnud Reedikule järele. Ta peast põgenevad algava päeva rõõmsad mõtted.

Ikka rohkem hakkab kõrv ja silm eraldama sõja tunnuseid: kahurite kauget müra, kaasiku tagant kostvaid automaatide valanguid, mürskude poolt rohukamarasse rebitud mustendavaid lehtreid.

Jõudnud kaasiku servast umbes kilomeeter kaugemale, ajab Arno kogu aeg sööma kippuvat Reedikut nii kiiresti, kui Reediku õõtsuv kõnd seda lubab, ilma lühemagi peatuseta edasi.

Siin on ohutu. Siin võib kiirustada.

Järgnevad maitsvad mahlakad rohtu täiskasvanud lagendikud. Reedik ahmib kiiresti suutaie ja kõõritab rahulolematult sundija poole.

Tuleb minna üle metsavahetee. Siin võib kohata sakslasi, kes veavad külast kaasiku servas asuvatele tulepunktidele laske-moona.

Arno laseb näljasel Reedikul lõpuks ometi sööma hakata.

Tasahiljukesi Reediku kannul kõndides ajab Arno teda kogu aeg samm-sammult metsatee poole.

Sõdureid kohates võib teha isa õpetust mööda kohtlase näo, et kas siis metsas enam loomi karjatada ei võigi! Ja kui aetakse minema, eks siis või silmakirjaks küla poole tagasigi pöörata!

Metsatee läheneb.

Hakkab kostma paljude vankrite kolinat. Peitu pugeda pole kuskile. Ja nagu isa arvas: pole ka tarvis, sest Reedik on küllalt heaks maskeerimisvahendiks. Mis võib olla ilmsüütum kui juhmi-võitu karjapoiss, kes oma lehmakondiga metsa mööda pahaaimamata ringi tõllerdab.

Puude vahelt lähenevad suured tugevate jämedate jalgadega ja tuttsabaga hobused. Vankrid on koormatud mitmesuguste kastidega.

Esimese vankri järel peatuvad ka teised.

«Hei, sina seal! Katsu et sa kaod! Aru said!» hüüab pikk all-ohvitser saksa keeles.

Arno saab öeldu mõttest küll enam-vähem aru, kuid teeb mitte sõnagi taipama.

Sakslane tuleb vankrilt maha, tõukab Reediku pea Orula poole ja toob välja oma mõnesõnalise eesti keele tagavara:

«Khoju, khoju! Ruttul!»

Arno teeb algul totra näo, laseb suu pärani vajuda, pungitab silmi. Naeratab siis äkki ja noogutab ägedasti pead.

Allohvitser peab veel vajalikuks selgitada:

«Hier:¹ pauhh, pauhh!»

Arno noogutab jälle, tõmbab kartlikult küüru selga ja hakkab Reedikut risti läbi metsa Orula poole ajama.

Voor sõidab edasi.

Arno viskab pilgu selja taha. Viimane vanker kadus puude vahele. Ta tõmbab Reediku pea jälle vasakule ja ajab ta kähku üle tee.

Looma samme vitsaga ergutades tõttab Arno Reedikuga ikka sügavamale metsa.

«Juhtus heatahtlik tegelane olema...» naerab Arno mõttes. «Pauhh, pauhh... Khoju, khoju...»

Isa seletuse järgi peab ta varsti vasakule pöörduma. Kohe, kui see kolmeharuline kask eemalt paistma hakkab. Selles suunas olevat metsaservase kaitse võrdlemisi hõre...

Esimest korda tänase hommikupoole jooksul tunneb Arno, et ta süda hakkab kõvasti ja rahutult lööma. Kinnivõtmist ta ei karda. Aga nad võivad ta metsast välja kihutada. Annavad mõnele küla poole minevale sõdurile kaasa — ja siis on kõik otsas.

Arno vajub rusutud mõttesse. Just siis kõlab:

¹ Hier — siin.

«Seis!»

Hea, et tal on Reedik! Ärevuse varjamiseks hakkab ta looma vihaste hüüatustega paigale sundima.

Läheneb kolmemeheline patrull, piilkond või kuidas neid mehi nimetatakse.

Patrull räägib juba kurjemat keelt ja käsib silmapilk kogu oma «karjaga» siit kaduda.

Arno mängib jälle juhmi, laiutab käsi, pungitab silmi ja aina kordab nagu papagoi:

«Ich Orula, aber wo?»¹

Lõpuks saavadki sõdurid aru, et poiss on vist natuke oh-oh ja eksinud pealegi... Nad annavad talle suuna kätte ja Arno hakkab Reediku sabas sinnapoole vantsima.

Niipea kui sõdurid on silmist kadunud, pöörab Arno Reediku pea jälle endisesse suunda ja kiirustab edasi.

Mets läheb tihedamaks. Varsti võib Reediku omapead jätta. Siin saab ennast juba varjata, metsaalune ei paista läbi nagu kaasikus. Pealegi ei usuks ka kõige lihtsameelsem sakslane, et üksik karjapoiss oma looma niisugusesse padrikusse ajab. Ka eksimise jutt kõlaks kahtlasena, sest nad on Orulast liiga kaugel.

«Reedik, sina oled oma ülesandega kenasti hakkama saanud... Nüüd jääd siia. Võib-olla me enam ei näegi... Aga, noh, loodame kõige paremat,» vestab Arno mõttes oma kaaslasega ja paneb ta võsa vahele väikesele rohulapile kõide. «Kui tulen tagasi, siis võtan ka sinu kaasa. Ja läheme koju!» patsutab Arno Reedikule kaelale. «No hüvasti siis!»

Reedik nagu saaks Arno jutust aru. Ta katkestab kauaoodatud söömaaja ning vaatab poisile hulk aega oma haledate pungis silmadega järele.

Osavasti libiseb Arno tihnikus edasi. Ainult mitte kära teha! Võimalikult vähem ragistada ja kuivanud oksi murda!

Siit metsaservani on veel umbes kolmsada meetrit. Peaks ta ainult sinna kohta välja tulema, millest isa rääkis. Sinna oja äärde, kus tulepunkte on hõredasti. Ainult julgestuseks, kuna peajõud seisavad rohkem paremal, naaberkülaga tõttvaataval metsaserval, kus fäšistid rünnakut ootavad.

Mida lähemale tuleb otsustav silmapilk, seda tugevamini hakkab Arno peas taguma üks möte. See kordub ta meeltes nagu mingisugune päheõpitud laulusalm:

«Peaksin ma läbi pääsema! Peaksin ma läbi pääsema!»

Kostab lõikav vile. Siis prahvatab kuskil tagapool.

Arno haarab kätega kõrvust.

Mis see siis oli?

Kohe järgneb teine. Siis kolmas, neljas... prahvatus. Kostab

¹ Mina..., aga kus?

murduvate okste raginat. Metsa äärest kajab erutatud saksakeel-seid käsklusi.

Küllap Punaarmee suurtükivägi alustas metsaserva pommitamist!

Arno poeb tihnikusse ja viskub samblale.

Mida nüüd teha?

Ta võib omade rünnakust pihta saada! Kas oodata? Jah. Ega muud üle jää!

Peatselt kanduvad prahvatused piki metsaserva kaugemale. Vististi ei ole meie omadel täpselt teada, kus fašistide suurtükid ja kuulipildujad asuvad. Nad tulistavad metsa ääre reas läbi. Sedasama oli isagi rääkinud. Ja taadi tehtud kaart on neile hädasti vajalik!

Arno roomab kõrgete sõnajalgade varjus pikkamööda edasi. Siin on päris hämar. Päikeseniidid pääsevad ainult harva läbi tiheda lehe- ja okkakatuse. Ettevaatlikult pead tõstes näeb Arno eespool ikka selgemini heledat päikesepaistet. Tähendab metsaserv ei ole enam kaugel. Vaevalt paar-kolmkümmend meetrit.

Mõne sammu edasi roomanud, kuuleb Arno hääli. Ta näeb, et otse ees askeldavad saksa sõdurid! On näha varjendite mustavaid avausi. Veidi kaugemal, just puude piiril seisab maskeeritud suurtükk.

Ta on sattunud otse vaenlaste keskele!

Arno ei kaota pead. Midagi niisugust võiski oodata. Pole ju mõeldav, et kogu kardetav teekond läheb nagu tare põrandat mööda.

Tagasi ja siis poolkaares ümber patarei!

Arno võttis suuna eemal kasvavate sõnajalgade peale. Tee sinna oli mahalangenud tüve tõttu patareimeeste silmade eest hästi varjatud.

Sõnajalad kasvasid laialt ja lopsakalt. Nad aitasid Arnot jälle tüki maad edasi.

Varsti kostis sakslaste askeldamine veel ainult hooti. Ja Arno otsustas uuesti metsaserva poole hoida. Aga enne tuli puhata! Peopesad, küünarnukid ja põlved olid marraskile kraabitud ning tihkusid tuimalt valutada. Varahommikune kastes metsaalune oli püksid ja pluusi eestpoolt päris läbi leotanud.

Kõige rohkem muret tegi karjasepaun. Roomamisel tikkus ta alatasa tüliks olema. Küll püüdis Arno pauna seljale köita, küll ümber kere sõlmida, aga ikka tuli ta lahti ja takerdus tihnikusse. Viimaks võttis Arno pauna kaelast, mässis rihma talle ümber ja pistis põue.

Tuli hakata jälle liikuma. Mida kauem teel oled, seda kauem oled ka hädaohus!

Arno roomas ja roomas, aga metsaserva ei tulnud ikka veel nähtavale.

Mida see siis peaks tähendama? Ega ta ometi eksinud ole? Võib-olla roomab piki metsa?

Ja Arno tundis, kuidas teda haarab hirmuga segatud ärevus. Mitte enda pärast. Oh ei! Enda ta räägib juba välja. Nii nagu isa õpetas: eksisin loomaga ära, panin ta sinna tahapoole kõide (kui ei usu, lähme vaatama) ja tulin ise metsaserva otsima. Siis nägin sõdureid ja lasksin hirmu pärast kõhuli... Ei, enda pärast ta ei karda, sest kaarti nad juba ta käest üles ei leia! Aga kui tema sisse kukub, jääb kaart viimata. Meie omad tulevad rünnakule ja palju punaarmee lasi saab asjata surma. Enne tuleks peidetud ja kogu aeg vaikselt luuravad fašistide tulepunktid kõik puruks tam-pida... Niisugune oli isa plaan.

«Kuidas siis on? Kas olen eksinud?»

Arno silmitseb ümbrust, vaatab päikest. Näib, et rahutuseks pole põhjust. Kõik peaks korras olema. Kogu aeg seisis päike veidike vasakul ja näe, seal on praegugi! Küllap siin see metsatukk ongi, millest isa rääkis. See, mis kaugele heinamaale ulatub. Vaata, kuidas ärevus võib vahel kartma panna...

Käte ja põlvede abil lohistab Arno end ettevaatlikult edasi. Sirutab käe, kõverdab põlve, varbad otsivad tuge... Tõuge. Jälle mõnikümmend sentimeetrit võidetud!

Nüüd tuleb kuulatada.

«Ei kosta midagi peale puude tasase kohina...»

Uuesti sirgub käsi ja puurib sõrmed samblasse. Siis kõverdub jalg...

Nii jõuab Arno viimaks metsaservale. Ta pea vajub kätele. Enam ei jõua!

Aga minut puhkust toob jälle jõudu juurde.

Ta kergitab ettevaatlikult pead. Jah. Õige koht. Ta lamab just selle, kiiluna heinamaad lõhestava metsatuka tipus, millest rääkis isa. Otse ees on ka leppade vahel vulisev Konnaoja.

Kõik on senini läinud paremast paremini...

Oma peidukohast näeb Arno, et veerjalt langeva heinamaa kõrgem serv on täis tipitud sakslasi. Hallikassiniste määrdunud laikudena lamavad nad oma varitsuspaikades automaatide taga. Umbes sada—sada viiskümmend meetrit kummalgi pool metsatukka seisavad palkide ja mullaga kaetud punkrid. Eks seal need kuulipildujad varitsegi.

Üle lageda paistab samasugune metsaserv nagu seegi, kus ta lamab. Isegi samasugune etteküündiv metsatukk tundub sinsele vastu sirutuvat.

Kuidas ka Arno silmi pingutab, ometi ei märka ta sealpool vähematki elumärki. Mets nagu mets ikka. Vaikne, rahulik ja pisut salapärane, kes ei lase eemalt nii kergesti oma südamesse vaadata.

Aga et seal on Punaarmee, seda oli isa kindlasti teadnud.

Kuidas siis sinna pääseda?

Tõsi, mehi on siin hõredalt. Aga tarvitseb ühel sind märgata ja — kuul on nobe sulle järele tõttama! Tema eest juba niisama lihtsalt varju ei poe!

Ainsa pilguga oli Arnol selge, kuidas minna. Otsustamine oli seepärast kerge, et polnudki mitut võimalust, mida oleks vaja olnud vaagida. Oja. Tema leppadesse kasvanud kallastega säng! See viis siitsamast üle heinamaa — ja ulatus sealpool sinava metsani. Jah, isa arvas õigesti, et küllap Konnaoja on kõige parem tee.

Aega viitmata libises Arno pöösaste tagant välja, roomas üle paarimeetrise timutiriba ja kadus oja kaldal leppadesse. Veel veidi valusat tööd küünarnukkide ja põlvedega — siis tundis ta enda ümber Konnaoja jahedat kiirevoolulist vett. Ta surus peod vastu kruusasegust põhja ning toetus sirgetele kätele. Nüüd ulatusid nina ja suu parajasti veepiirile.

Nii tulebki tal edasi minna: neljakäpukil, pea veest väljas.

Ja Arno hakkas liikuma.

Varahommikune jahe vesi oli esimesel hetkel mõnus, jahutas kuumavaid põlvi ja peopesi, peletas väsimust. Aga mida kauemini tuli temas liguneda, seda enam tõi ta liikmetesse külma tardumust. Nähtavasti oli eespool rohkesti allikaid, sest vesi muutus ikka kalgimaks, tundudes peatselt päris raudkülmana.

Kangekaelselt kobas Arno pead kuklas hoides piki oja edasi. Vastasolev metsaveer ei tahtnud ega tahtnud lähemale tulla. Näis, nagu astuks ta koos Arnoga — ainult iga kord sammukese tagasi!

Arno lühikeseks lõigatud, harjastena püstiseisvaise juustesse oli vool kandnud kõrsi ja rohelisi kasve. Need kleepusid näole nagu vastikud limused. Avatud, õhku ahmivad huuled oli külm vesi värvunud siniseks. Laugude vahele jäänud piludest helkisid justkui sätendama ihutud terasekillukesed.

Viimaks ometi hakkas eesolev mets lähenema! Kadus sinakas-hägune sakiline sein. Võis juba eraldada üksikuid tüvesid ja kroone. Läbi ojakalda leppade uskus Arno korra isegi sõdureid märkavat.

Aga just siis haaras Arnot ainus suur soov: välja veest! Enam ei suuda. Järgmisel silmapilgul tarretab külm ta käed, kaela. Ta kukub siiasamasse silmili ja jääb, upub...

Pikemalt kaalumata, alateadliku hirmuga oja ees, tõusis Arno püsti ja tuikus liivasele kaldaribale. Ta nõjatus vastu kõvera lepa tüve. Riietest jooksis sorinal vett. Liiga kaua vees ligunenud jalad värisesis, tõrkudes keha kandmast.

Tuikudes hakkas Arno edasi komberdama. Ta oli unustanud selja taga varitseva hädaohu. Ta ei püüdnudki end varjata. Nii-võrd oli raudkülm vesi hävitanud kõik mõtted, kangestanud kõik soovid.

Aga iga sammuga näis eluvaim Arnosse tagasi tulevat. Liiku-

mine soojendas, vabastas mõtted kohutavast külmatundest. Mõistus muutus jälle võimeliseks tegelema ka millegi muuga peale külma tunnetamise.

Arno laskus kummargile ja püüdis joosta. Jalad kuulasid sõna alles õige vaevaliselt.

Korraga plaksatas midagi leppades ja silmapilk hiljem kostis automaadi tärinat.

«Mind lasevad...» tormas mõte läbi Arno pea.

Ta kummardus veelgi rohkem alla ja jooksis libedail kalda-kividel vankudes edasi.

Nüüd järgnes uus valang. Leppadelt pudenes lehti. Kaldaservalt lendas näkku kruusa ja mulda.

Aga ükski kuul ei tabanud. Ta jooksis tervena edasi. Vist takistas võsa vaenlasi täpselt sihtimast.

Jälle uus valang.

Arno komistas ja kukkus. Ta ei jõudnud käsi ette sirutada, lendas peaga vastu kive ning jäi lamama.

Tulistamine lakkas. Küllap arvati, et sai pihta.

Vastasolevast metsatukast roomasid välja kaks rohelistes pluusides ja pükstes sõdurit.

Juba libisesid nad üle kaldaveere ojasse. Seal, kümnekond meetrit neist eemal lamaski tulistatu...

Meelemärkusele tulles leidis Arno enda jämedate laepalkidega muldonnist. Halli riidesse mähituna lamab ta kuuseokstega kaetud naril. Pea valutab, aga muidu on kehas mõnus soojus.

Ta tõuseb istukile ja märkab, et tal on seljas pikk sõduripluus. Tema ümber mässitud hallid riided on sinelid. Käsi kerkib tuikavale otsmikule. Sellel on side.

Järsku tunneb Arno, et miski puudub. Miski väga tähtis!

«Kus mu paun on?» hüüab Arno püsti karates. Sinelid kukuvad ta ümbert onni liivasele põrandale.

Otsekohe lähenevad kaks sõduririietes neidu.

«Mis on, mis on?» küsib üks neist sulaselges eesti keeles.

Arno unustab oma karjasepauna ja jääb neidu üllatunult silmitsema. Siis tuleb talle meelde, et kunagi oli isa rääkinud Punaarmee eesti väeosadest. Aga kuidas tema nende keskele sattus? Teda ju tulistati... Ümberringi vilistasid kuulid!

«Kus mu paun on?» nõuab Arno uuesti.

«Siin!» ulatab sanitar talle vettinud ja rohekate limaste veetaimedega kaetud karjasekoti.

«Ma tahan kohe minna kõige kõrgema ülemuse juurde!»

Arno hääl on tõsine ja nõudlik.

Sanitar naeratab.

«Ta juba ootabki sind. Käskis su kohe enda juurde tuua, niipea kui ärkad!»

Arnole antakse jalga kalifeed ning vööle suure pandlaga rihm.

Sõduririietes, kuid paljajalu — nii ta seisabki mõne minuti pärast keskealise sõjaväelase ees, kes kannab kahe triibu ja kolme tärniga paguneid. Ka komandöri elupaigaks on palkkatusega muldonn.

Ohvitser soovitab Arnol istet võtta.

Arno noogutab, paneb karjasekoti lauale ja hakkab seda kiirustades lahti päästma.

Komandör seisab, käed seljal, laua otsas ja jälgib huviga Arno kärsitud toimetamist. Peale «tere» ja «istu» ja «aitäh» pole nende vahel pikemat rääkimist olnud. Paistab, et nad on ühte sorti: juttu aetakse ainult tarbeks. Praegu aga on kummalgi veel vara midagi ütelda, sest karjasekoti kallal askeldamine pole lõppenud.

Arno tõmbab paunast välja võitoosi, pikerguse silgukarbi ja lõpuks veel ühe ümmarguse lamedavõitu kastikese. Sellel kaane pealt lahti kruvinud, võtab Arno kastist välja paraja leivakannika.

Sõjaväelase imestunud silmade all murrab ta kannika pooleks. Koos leivapuruga pudeneb lauale väike paberirullike.

Juba varem oli komandör käed seljalt laua äärele toonud. Nüüd kummardub ta uudishimulikult veelgi lähemale.

Hoolikalt pühib Arno rullikese leivapurust puhtaks, harutab lahti ja paneb ohvitseri ette lauale.

«Isa saatis!» sõnab Arno selgituseks. «See on sakslaste tähtsamate punktide plaan siin Orula küla juures. Isa tegi. Et teie suurtükid teaksid tulistada.»

Lõpuks lisab Arno uhkelt:

«Minu isa oli ka vanasti suurtükimees. Tema oskab neid plaane teha!»

Komandöri halliseguste vurrudega näos vilksatab heameel ja uudishimu. Ta tõmbab kaardikese enda ette ja uurib seda hulk aega hoolega. Siis nihutab ta lähemale laual lebava suure kaardi, kuhu on veetud siniseid ja punaseid looklevaid jooni ning rõngaid.

Arno näeb, et ohvitser võrdleb isa tehtud plaani suure kaardiga. Lõpuks tõstab komandör pea. Ta imestunud vaade peatub laua ääres püstiseisval sidemes peaga poisil.

«Kuidas su isa seda tegi?»

«Hiilis oma meestega metsa mööda ringi. Või jälle küsis inimeste käest.»

«Mis mehed tal siis on?»

«Isa on partisan. Neid on kokku viis meest.»

«Kuhu isa nüüd jäi?»

«Kuju peitu. Sai öösel haavata. Käis seda äärmist patareid otsimas. Ja pidi sakslaste kätte kukkuma.»

Komandöril oli kõik selge. Ta ei raiska küsimiseks enam ainsatki silmapilku. Võtab telefonitoru ja annab lühidaid ja järske korraldusi. Ta näpp rändab Arno isa tehtud kaardil ühelt fašistide tulepunktilt teisele. Lõpuks on komandöril kogu kaart sedaviisi

läbi rännatud. Ta paneb telefonitoru ära ja topib piibu täis helepruuni narmalist tubakat.

Komandör läidab tikku ja pöördub siis Arno poole.

«See oli meile tõesti väga vajalik kaart!»

Piibu põlema popsinud, astub ta laua tagant Arno kõrvale, patutab talle selga ja lisab:

«Varsti kuuled, kuidas fašistide tulepesi tambitakse!»

Otsekohe tekib Arno silmade ette kujutus sellest, kuidas ema putru tambib. Ikka mats! ja hulk kartuleid puruks. Mats! ja puruks!

«Kuidas sa siia jõuadsid? Ja mis su nimi on? Minu nimi on Arnold Kuusik.»

Varsti on suur ja väike Arno elavas jutuajamises. Seda katkestab vahetevahel ainult telefoni tungiv helin. Helistamistele vastates peab komandör jälle Arno isa tehtud kaarti uurima.

Ja siis see algab. Just samal ajal, kui Arno lõpetab kehakinnitamise.

Tulelöök fašistide asetusele. Nii ütleb komandör.

Lakkamatu mürinaga kõnelevad kahurid sakslastele hirmuäratavat juttu. Kõnelevad sellest, et Orula küla on peatselt vaba, et fašistide näod kaotavad oma ülbed maskid ja tõmbavad ette hoopis teised: ehmunud ja ärevalt selja taha piiluvad.

Kõige suuremat paanikat tekitas sakslaste laagris see, et nõukogude kahurite tulelöögi alla sattusid just hoolsasti maskeeritud ja igati salajas hoitud tulepesad. Nagu oleksid nõukogude luurajatel silmad, mis näevd läbi ka kõige tihedamast metsast ja kõige paksemast mullavallist!

Tulelöök lõppes. Metsast asusid koos tankidega rünnakule laskurid.

Lahing oli lühike. Sakslaste kaitse oli tillukese, leivakannikas peidus olnud kaardi abil puruks tambitud. Fašistid põgenesid varustust maha jättes või andsid end, käed üleval, punkritest välja tulles meie vägedele vangi.

Varsti pärast Orula vabastamist sõitis piki oja kallast üle lageda tumeroheline maastikuauto.

Autojuhi kõrval istus Arno, karjasepaun ja märjad riided süles. Seljas aga olid tal laia rihmaga võõtatud sõduripluus, rohelised püksid ja — üks sanitaridest-neidudest oli Arnole parajad säärikudki leidnud!

Masin jõudis metsaservani ja hakkas piki seda paremale liikuma. Varsti lõppes risusse kasvanud segamets ja algas kaasik.

Auto pööras kaskede alla ja ronis Arno juhatust mööda edasi. Mõnesaja-meetrilise rappumise järel arvas Arno, et nüüd võiks kinni pidada.

Autojuht panigi pidurid peale. Otsekohe hüppasid tagumiselt istmelt maha kaks automaatidega relvastatud sõdurit. Nemad pidid

komandöri korralduse kohaselt Arnot saatma ja kaitsma. Metsas võis ju üksikuid põgenenud fašiste ümber hulkuda.

Arno ees, sõdurid järel, roniti üle murdunud tüvede, kahlati läbi sõnajalgade ja lükati kõrvale põõsad.

Aeg-ajalt Arno seisatas ja pidas aru. Jah, nad olid õigel teel!

Siis kostis otse eest imelikku ümisevat häält, mis näis nagu kaebavat halva kohtlemise üle.

Arno pistis jooksma.

Juba paistiski põõsaste vahelt Reediku luine selg. Ta oli end kinni mässinud, kuid polnud õnnekombel vist kellelegi silma puutunud!

Arno patsutas oma teekonnakaaslast kaelale, rääkis temaga hellitavalt ja päästis end okstesse kinnikeerutanud looma liikuma.

Veidi hiljem võis näha järgmist pilti: piki teed kihutab küla poole maastikumasin Arno ja ühe sõduriga. Kaugel tagapool järgneb neile aeglase ja rahuliku kõnnakuga teine sõdur, Reedik ohe-liku otsas.

See oli komandöri käsk: viia Arno kohe koju ema-isa ootava silma alla. Teine sõdur aga tulgu Reedikuga neile tasapisi järele!

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mis oli Arno isa ja ta kaaslaste tegevuse eesmärgiks?
2. Miks isa andis hädaohtliku ülesande Arnole ega täitnud seda ise?
3. Kas Arno nõustus Punaarmee abistama ainult sellepärast, et isa seda soovis või oli tal veel mõni põhjus?
4. Joonista teksti järgi maastikukaart, mis märgib fašistide ja punaarmee laste asukohta ning Arno teekonda omade juurde.
5. Mõttele järele, kuidas suutis väike Arno sooritada raske ja ohtliku ülesande.
6. Jõua teksti najal selgusele, kas vaenlase kuul haavas Arnot või sai ta viga kukkumise tagajärjel? Mis põhjusel autor jätab lugeja kahevahele?
7. Miks on jutustuse pealkirjaks «Karjasepaun»?

VLADIMIR ILJITŠ LENIN

LENIN ÕPETAS ...

Debora Vaarandi

Sel öösel olid valjud tuisud,
tõid jääle kõrged hanged.
Nüüd seisid lapsed, kaenlas uisud,
ja tuju hoopis langend.

Küll olid uisud kehavõitu —
puupakust, vanast vikatist.
Nad siiski tegid uhket sõitu,
neil tuulekiirul lipati.

Jõelt aina kostis rõõmsat kära,
ja külmast õhetasid palged.
Jää helendas, jääl päike säras
seal Siberis, sel kaugel talvel...

Nüüd seisid nad seal üsna mornilt.
Kuid, näe! ju tuleb muheldes
neil' appi nagu palju kordi
Iljitš, see lahke võõras mees.

Ju hõiskav parv ta hõlmas ripub,
neid sakutab kui oma isal.
Ta naerab valjult, lapselikult,
nii südamest, et silmis pisar.

Kas tuisk siis meie vastu suudab!
Ei, tuisk on meile tühine!
Nüüd kätte labidad ja luuad,
jäält hanged ära pühime!

Ja juba kerkivadki vallid.
Jääl esimesi tiire tehes,
on lapsed nagu lumepallid,
kui härmas päkapikumehed.

Veel kuuseoksi ehteks seavad.
Kui tore rada sellest saab!
Kuid nad ei tea, ei või veel teada,
et Lenin neid seal õpetab...

Nüüd jääle mudilasi viib ta.
Küll iga kunst on raske alul!
Käed laiali kui värvu tiivad
nii vaevu püsivad nad jalul.

Üks juba, patsti, maha kukkus.
Oh, mis see väike valu teeb!
See tühi kriim'kaob ninalt ruttu.
Nüüd aga jälle jalule!

Näe, onu, mul ju hästi läheb!
Iljiti ees siis suure hooga
poiss, silmad säramas kui tähed,
jää! tõmbab pika, kauni poogna.

Mis sest, et vildist vaatab varvas,
et seljas räbaldunud vatt,
kus iga paik on ise karva —
ei häiri uljast liuglejat!

Neil lastel oli harva rõõmu,
nälg tihti näpistas neil kõhtu.
Paar leivapala, kaljasõõmu
neil oli toiduks selgi õhtul.

Kuid rassimisest rõõmsal meelel
nad peagi raskelt magasid.

V. I. Lenin kongressil

E. Okas

Ja unenäoski uisuteele
veel pöördusid nad tagasi.

Ning tasa krabisesid õled,
tuisk jälle kiunus seina taga.
Kuid kaua üksik lamp veel põles —
Iljits ka sellel ööl ei magand.

Ei kare Siber ümberringi,
ei tsaari jõhker vägivald,
ei jälitused, ohud mingid
ta hiigljõudu vähendand.

Ei lapsed teadnud siis, et tema,
kes õpetas neid uisuteel,
kes ikka valmis vallatlema —
käib juba miljonite eel.

Need olid kauged, karmid ajad.
Ja lapsed siis ei teadnud veel,
et sellel öölgi Lenin rajas
teed kõigi laste õnnele.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millist Lenini eluperioodi selles luuletuses on kujutatud? Mida tead Lenini asumisele saatmistest.
2. Jutusta teemal «Lenin ja lapsed».
3. Millele viitab luuletuse pealkiri «Lenin õpetas»?
4. Koosta selle luuletuse sisukokkuvõte (võimalikult lühike).

PARIM HINNE

(Katkend Zoja Voskressenskaja jutustusest «Ema süda»)

Tore on ilusal septembripäeval gümnaasiumist koju tulla: lopsakad aiad toretsevad punastes värvides, õhk on täis valmivate õunte ja mõrukat astrite lõhna. Kodus ootavad vennad ja õed, lõbusad mängud, kõige huvitavamas kohas poolelijäänud raamat, pöördkiik õuel. Aga õhtul tuleb isa kubermangust koju ja talle võib uhkusega näidata päevikut, milles ilutsevad ümmargused viied.

Teel keeras Volodja tütarlastegümnaasiumi juurest läbi, ootas, kuni tuli Olja.

«Noh, kuidas läks?» esitas ta tavalise küsimuse.

Olja noogutas rõõmsalt peaga, nii et ta priske kalaga sarnanev pats tegi õhus poolringi.

«Ajaloos kaksteist ja füüsikas kaksteist,» laulis ta peene häälega.

«Aga mul on ladina keeles viis,» ütles Volodja.

Viis on kõrgeimaks hindeks poeglastegümnaasiumis, aga kaksteist tütarlastegümnaasiumis.

Käsi käes tormasid vend ja õde puusillutisel kontsadega kopsutades mööda Pokrovskaja tänavat allapoole.

«Kas tead, kuidas ma füüsika pärast kartsin?» jäi Olja äkki seisma. «Istun pingis ja ei mäleta mitte midagi, aga kui õpetaja mind tahvli juurde kutsus, siis läks peas kõik oma kohale. Oh, kui rõõmus ma olen, et hakkama sain!»

«Sa kordasid ju eile oma füüsikat veel kuuvalgel,» naeris Volodja. «Ma läksin rõdule ja nägin, kuidas sa sõrmega aknale valemeid kirjutasid.»

Volodja oli õe peale siiralt kade tema kannatlikkuse ja püsivuse pärast. Küll oskas ta visalt töötada!

«Keegi ootab meid värava juures,» ütles Olja.

Volodja kissitas vasakut silma.

«Jah, üks poiss. Ma ei tunne teda.»

Nad tulid lähemale. Aiataru juures seisis umbes kaheteist-

kümneaastane, Volodja-vanune poiss. Paistis, et ta oli kaugelt tulnud: viisid jalas olid täiesti katki, pikk kuub tolmune, üle öla kõlkus kott.

«Sa tuled meile?» küsis Volodja.

«Ma tulen kõige tähtsama õpetaja Uljanovi juurde. Inimesed ütlesid, et ta elab siin.»

«Siin, siin,» kinnitas Volodja elavalt. «See on meie isa. Miks sa sisse ei astunud?»

«Kartsin. Mu isa hirmutas, et Simbirskis on igal õuel kuri koer.»

«Meil ei ole mingit koera. Tule, tule.» — Volodja avas värava; Olja vilksas esimesena sisse ja jooksis ette. «Ainult sul tuleb isa oodata, ta tuleb õhtul tagasi. Milleks sul teda vaja on?» uudis-himutses Volodja.

«Mul on vaja kooli minna. Õppima.»

«Kuidas su nimi on?»

«Ivan.»

«Mina olen Volodja, õde on Olja. Saame tuttavaks.»

«Kas su isa on kuri?» küsis Vanja ja aeglustas sammu.

«Küll sa ise näed.»

Ena ja Olja katsid lehtlas laua, aga Volodja ja Vanja läksid kuuri pesema. Nad tõid toobrist päikese käes soojenenud vett. Vanja vaatas uudishimulikult, kuidas Volodja endal pead seebitas, ja kuidas ta sõrmede alla kerkis kohev lumemüts.

Ja Vanja tahtis ka endale samasugust mütsi. Ta ei olnud kunagi seepi näinud ega teadnud tema võluomadusi. Volodja puristas — ja Vanja puristas. Volodja kallast end ämbrist veega üle — ja Vanja kallast ka. Aga seejärel, pestud, puhas, rahulolev, silmitses ta end Volodja lõuendpükstes ja hallis särgis.

Lõunalauas tõstis ena Vanjale ette kõige suuremad tükid. Vanja pugis mõlema põsega ja jutustas, kuidas ta juba ammu, kevadel, otsustas, et hakkab õppima. Aga isa ei lasknud teda kooli, ütles, et burlakil pole õppimist vaja. Burlakk on vaene, tal ei ole vaja midagi teada; kui palju tead, hakkad oma elu vihkama. Vanja isa on burlakk, burlakk oli ka vanaisa, aga Vanja tahab saada õpetajaks. Inimesed ütlesid, et koolid algavad sügisel, kui lehed kollaseks lähevad. Vanja ootaski, mil akna all kase lehed kuldseks läksid. Öösi lahkus ta salaja kodust. Läks kooli otsima. Palju külasid käis ta läbi — kooli ei olnud mitte kusagil. Inimesed ütlesid, et tuleb minna Simbirski, kõige tähtsama õpetaja Uljanovi juurde, tema aitab...

Volodja kuulas tähelepanelikult, ettepoole kummargil, kergitatud õlgadega, kulmud kokku tõmmatud, ja lausus ainult tasakesi: «Hmm... hmm... ja... jaa...»

Pärast lõunat viisid Volodja ja Olja Vanja üles oma tuppa, näitasid talle piltidega raamatuid.

Kooliuksel (maal)

N. Bogdanov-Belski

«Vaata see on piibel!» hüüatas Vanja raamatut silmitsedes.

«Mis piibel?» imestas Volodja. «See on «Onu Tomi onnike». Maailma parim raamat.»

«Ei, piibel,» jäi Vanja kindlaks. «Ma ise nägin kirikus sellist, ainult veel ilusamat.»

Vend ja õde vahetasid pilke. Nad taipasid, et poiss ei olnud mitte kunagi raamatut käes hoidnud.

Volodja oli rabatud. Ta oli Vanjaga ühevanune ja jõudnud palju-palju raamatuid läbi lugeda, aga burlaki pojale oli see imepärane maailm suletud.

Vanja keerutas raamatut käes, lehitses teda nagu pime, puudutas sõrmedega ridu ja ta silmad elavnesid, kui nägi pilti.

«Tahad, ma loen?» ütles Olja.

«Loe. Näita, kuidas sa seda teed.»

Vanja kuulas ja jälgis Olja sõrme. Sõrm liikus reavagusi pidi ja kõik vaod olid ühesugused ja iga lehekülg meenutas korralikult küntud põldu. Kuidas see tüdruk leiab küll nendest vagudest nii huvitavaid lugusid ja miks tema, Vanja, mitte midagi ei näe, kuigi silmi punnitab?

Volodja istus kõrval ja püüdis süveneda ladina keele õppimisse. Kuid ta ei suutnud. Teda rõhus ähmane rahulolematus iseendaga, mingi süütunne Vanja ees. Ilja Nikolajevitš oli lastele sageli jutustanud kohutavast viletsusest ja ebaõiglusest külas. Aga nüüd kuulis Volodja seda poisi suust ise. Millega Vanjat rõõmustada? Kinkida talle oma lemmikraamat? Kuid Vanja ei oska lugeda. Anda ära oma aarded — sulgede kollektsioon? Kuid ta ei oska kirjutada. Paluda Sašalt Vanjale kalender? ... Ei, see pole see ...

Ohtul saabus Ilja Nikolajevitš. Ta oli olnud kahe uue külakooli avamisel, tuli tagasi suurepärasest meeleolust ja kiirustas Maria Aleksandrovna ja lastega oma rõõmu jagama.

«Isake! ...» alustas Volodja.

Kuid isa oli emalt juba kõik kuulnud.

«Me vestleme noormehega, aga sina mine oma tuppa.»

Volodja ja Olja istusid eestois kirstule ja ootasid kannatamatult isa otsust.

Vanja väljus kabinetist õnnelikuna. Ta ei lausunud mitte midagi, ainult naeris. Naersid ta silmad, huuled ja isegi ninaots.

Volodja jooksis isa juurde:

«Isa, kui hea, et sa Vanja kooli lubasid! Ta on nii õnnelik.»

«Ei,» vastas Ilja Nikolajevitš, «ta on hilinenud ja teised on temast palju ette jõudnud.»

«Kuid ta ei hilinenud oma süü tõttu. Talle öeldi, et koolid algavad siis, kui lehed puudel kolletuma löövad. Ta ootaski nii kaua, aga pärast otsis kooli. Kaks päeva ja kaks ööd kõndis ta Simbirskini. Kas tohib teda niisama tühjalts tagasi lasta?» —

Volodja silmade ees seisis Vanja naeratav nägu. — «Isake, kas sa siis ei taha, et ta saaks õppida?»

«Sa mõistad ju ise, et ühe õpilase pärast ei saa tervet klassi kinni pidada.» Ilja Nikolajevitš silmitses tähelepanelikult poega.

Volodja süttis äkki, põsed löid õhetama, silmad sädelema. Ta astus isale lähemale.

«Ta jõuab järele, isake. Me aitame teda — mina ja Olja. Luban sulle seda.»

Kurd kadus Ilja Nikolajevitši laubalt, tihedad kulmud tõusid kõrgemale, huultel väreles naeratus.

«Just seda ma sinult ootasin. Ma palun, et Vanja võetaks kooli.»

Tormakalt kallistas Volodja isa ja jooksis üles.

*

Aia kohal rippus kuusirp, taevas ujusid pilved, jättes endast maha laialipuistatud tähti. Tundus, et suured jalakad aias hoidsid oma suurte kõverate okstega taevast üleval.

Volodja seisis rõdul, käed käsipuude külge klammerdunud, ja vaatas Linnuteed.

Rõdule tuli Olja:

«Näitasin isale oma päevikut. Ta vaatas kahtteist füüsikas ja ütles: «See ei ole veel su kõige parem hinne.» Aga milline hinne võib olla parem, Volodja?» — Olja vaatas vennale näkku.

Volodja vaikus.

«Millest sa mõtled?»

«Vanjast... Kas kuuled?» Volodja näitas käega alla.

Üle õue, mööda kuuvalgusega ülekallatud teed sammusid isa ja ema ning vanemad lapsed, Anja ja Saša. Ilja Nikolajevitš naeris eriti südamlikult ja ema hää helises nagu väike kelluke.

«Kas kuuled?» kordas Volodja. «Isa jutustab Vanjast ja rõõmustab, nagu oleks uue kooli avanud. Kuidas saaks õppida ka niimoodi rõõmustama...»

Volodja haaras Oljal käest.

«Ma tean, milline on parim hinne!» Olja vaatas venda, ta sära-
vat nägu. «Sinu ja minu parimaks hindeks saab Vanja esimene viis. Tõsi?»

Volodja hüppas käsipuudelt maha ja vaatas aknast sisse. Vanja magas, hoides kahe käega kõvasti kaenlas «Onu Tomi onnikest», mille Volodja oli saanud kingituseks hea õppeedukuse eest.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Vanja isa oli arvamusel, et burlakil pole haridust vaja, sest siis hakkab ta oma elu vihkama. Mida arvad sellest sina?
2. Kuidas suhtus hariduse vajalikkusesse Volodja isa? Too näiteid.
3. Uljanovite perekonnas oli enesestmõistetav, et lapsed hästi õppisid ja sellekohaseid hindeidki said. Mida mõtles Ilja Nikolajevitš «parima hinde» all?
4. Milline mulje jääb Volodja lapsepõlvkodust? Leia sõnu, mis Volodja kodu tabavalt iseloomustavad.
5. Et vanasti ei olnud paljudel lastel võimalik koolis käia, seda näeme ka N. Bogdanov-Belski maalilt «Kooli uksel». Igatsusega vaatab poiss koolituppa, kuid tema sinna ei pääse.

Püüa kujutleda selle poisi elukäiku. Mida võis ta tunda ja mõelda a) koolimajasse tulekul, b) kooli uksel seistes ja klassituba vaadates ja c) koolimajast lahkumisel?

KUUPAISTE SONAAT

(Katkend Zoja Voskressenskaja jutustusest «Ema süda»)

Vologda kohale on laskunud tume augustiöö. Üksteise järel kustuvad akendes tuled. Ärevat vaikust katkestab aeg-ajalt õuekoerte kähisev haukumine.

Katkendlikult kostis lokulaua kolksumine. Öövaht oli tulnud tänavale. Ta käib ja vaatab üksikutesse valgustatud akendesse. Siin istub pitsikuduja Gruša töö juures. Ta sõrmed askeldavad nobedalt kergele kasepuust pulgakestega, tõstavad rullil ümber mitmevärviliste peadega nõõpnõelu, aga tumedale kalevile tekib jäällilli meenutav pits. Kiiresti töötavad väsimatud käed, jalg kiigutab lapsehälli.

«Ehh!» õhkab öövaht. «Gruša on nüüd sõduri naine, perekonna toitja. Aga kellele on ta pitse vaja?»

Öövaht läheb edasi. Nööri otsa seotud mutter kolksub vastu lauda. Üks-kaks! Üks-kaks!

Aga siin pole vaja tagudagi. Selles majas saadetakse noorsõdureid ära. Öövaht astub aknale lähemale. Noormehed istuvad tähtsalt pinkidel. Igauhe kõrval on kaks naist: ühel pool tütarlaps, teisel pool ema. Löötspill kääksub, tütarlapsed laulavad kaeblikku lahkumislaulu, poegade õlgadele langedes nutavad emad suure häälega.

Õovaht läheb. Järelejätmatult ja ähvardavalt kolistab ta oma lokulauaga, just nagu tahaks kõiki vargaid maa pealt minema kihutada.

Ta jõudis väikese majakese juurde pärnade ja leedripuude varjus, võttis mutri pihku, et lakk häält ei teeks. Maja akende ette on tõmmatud tihedad valged kardinad, aga igal õhtul heliseb kogu maja muusikast. See muusika on imepärane, tungib südamesse, tahaks visata oma loku põõsastesse ja seista terve öö akna juures, kuulata, kuulata...

Maria Aleksandrovna istub vana pianiino taga. Nad üürisid selle pianiino kohalikult kaupmehelt. Kaupmehe võorastetoas oli see seina äärde tõrjutud, seisis tummalt ja helitult, talle oli pandud igasuguseid nipsasju ja kaanel ilutses Tuula samovar.

...Rahulik, hellitlev muusika, nagu laulaks keegi vaikselt õhtul vuliseva oja kaldal ja tundub, nagu liigutaks tuul kareidaid männitüvesid, mis on sirged kui pillikeeled.

Anna Iljinitšna jäi kuulatama.

««Kuupaiste sonaat»... Ema mängib meile, et me rahulikumalt töötaksime, näitab, et ta on tegevuses ja ei vaja meie tähelepanu.»

Maria Iljinitšna tõstis pea šifreerimistabelilt ja ohkas:

«Alati meie jaoks, kogu elu meie jaoks. Ei midagi endale. Mul on nii valus mõelda, et me ei ole suutnud talle isegi rahulikkude vanaduspõlve kindlustada. Mida tähendas talle Volodja viimast aresti üle elada? Kaheksakümneaastaselt söita minuga siia, Vologdasse, vabatahtlikule asumisele. Millega ja millal tasume talle ta kangelasikkuse eest?»

«Olen alati mõelnud, et emal on olnud elus raskem kui meil,» ütleb Anna Iljinitšna. «Kui palju on ta pidanud vanglate lävesid kulutama. Lugesin kunagi kokku — tal on tulnud läbi elada üheksateist meie areteerimist. Ega Volodja asjata räägi, et keragem on vanglas istuda, kui vangla kõrval seista. Kuid loodame, et see oli talle viimaseks katsumuseks. Varsti lõpeb sinu väljasaatmise aeg. Aga Venemaa juba kihab...»

Kogu maailma rahvaid on tabanud suur õnnetus. Käib sõda. Iga päev, iga tund, iga minut hukkub keegi selles sõjas, naised jäävad leskedeks, lapsed orbudeks.

Sõja esimestel päevadel sattus Vladimir Iljitš surmaohtu. Sõda tabas teda Austria-Ungari territooriumil, Poronini külas. Austria politsei areteeris ta salakaebuse põhjal kui tsaari-Venemaa agendi. Sõjatingimustes ähvardas teda surmanuhtlus.

Oed otsustasid sellest emale mitte rääkida, võtsid kogu jõu kokku, et mitte midagi paista lasta.

Maria Aleksandrovna sai ise ajalehtedest teada...

Peagi alustas tsaari-Venemaa Austria-Ungari vastu peale-

tungi ja Vladimir Iljitši ähvardas oht tsaariarmee kätte vangi satutada. See oleks tähendanud kindlat hukku.

Kuid ema kannatas välja nende kaheteistkümne kohutava päeva katsumuse.

Nüüd on Vladimir Iljitš Šveitsis, väljaspool hädaohtu. Kuid ema süda tõmbub valust kokku iga poja pärast, kes saadetakse neile tapatalgutele. Sõja vastu võitlesid kõik ta lapsed: Volodja, Anja, Mitja ja Manjaša. Kui ta ei oleks mitte kaheksakümneaastane, siis ütleks ka tema oma raevuka sõna sõja vastu. Kuid jõud hääbub. Aastad annavad end tunda.

Oma mõtted valab ema muusikasse. Mille muuga võikski ta veel oma tütreid aidata.

Aga kõrvaltoas on Anna Iljinitšnal ja Maria Iljinitšnal käsil tähtis tegevus. Nad istuvad ja keeravad halle lehekesi väikesteks tombukesteks, pistavad neid tikutoosidesse. Need bolševistlikud lendlehed jutustavad töölistele, talupoegadele, soldatitele ja nende naistele, kelle huvides seda röövellikku sõda peetakse. Ajaleht «Pravda» on tsaaripolitsei poolt suletud. Ent mitte ühekski päevaks, mitte ainsakski tunniks ei kaota partei sidet rahvaga. Tikutooside virn laual kasvab. Neis on leegitsevad tõesõnad.

«See on raudteetöökodade jaoks,» ütleb Maria Iljinitšna ja lükkab ühe tikutooside kuhja kõrvale. «Nüüd tee sina malmivalutehase jaoks, aga mina vaatan posti läbi ja dešifreerin, siis kirjutab Volodjale kirja.»

Kui hästi läheb töö muusika saatel, millist jõudu ja reipust see annab!

...Kõlab Beethoveni «Pateetilise sonaadi» sissejuhatus. See on oma õiguses ja jõus veendunud inimese raevukas hää, see leegitseb, muutub üha tugevamaks. Oraatori tark kõne haarab kuulajaid, sütitab nende südameid.

Meloodia sekka tungib koputus, nõudlik ja jäme... Kui hästi tunneb ema neid koputusi keset ööd. Iialgi ei ole nad midagi head kuulutanud. Omad, seltsimehed, koputavad vaikselt, koputavad kokkulepitud löökidega aknale.

Toast vaatab välja Maria Iljinitšna rahutuks muutunud nägu. Ema sosistab:

«Hävitage, mis võimalik, ma pean neid kinni.»

Oraatori hää, sonaadis katkeb poolelt sõnalt, upub raevukate hääle kõmasse, paiskub alla kui laviin, möllab nagu tulekahju leek.

Maria Aleksandrovna tõstab pianiino kaane üles... Raevumürin kasvab ja laieneb. Kästel paisuvad sinised sooned. Peened higipärlid on tõusnud laubale. Ema käed annavad igale keelele tohutu energia. Mitte kunagi varem ei ole vana samovarisütest kõrvetatud kaanega pianiino nii valjusti laulnud.

Maja väriseb, uksele taotakse saabastega.

Ema nagu kattub higiga.

Selliseid võidutsevaid helisid ei ole väike pianiino veel mitte kunagi tundnud, iga keel vastab heliga ema sõrmeliigutustele, heliseb kaasa tema vihaga, tema südame protestiga.

Välisuks on hingedelt maha löödud. Nüüd koputatakse juba tooaksele.

Aga pianiino laulab pidulikult ja võimsalt; tundub, et kõik asjad majas laulavad ja isegi seinad helisevad kaasa. Kuid käed langevad jõuetult alla. Ema pühib rätikuga nagu ja läheb ust avama.

«Kes seal on?» küsib ta rahulikult, nagu oleks alles äsja voo-
dist tõusnud.

«Tehke lahti! Kus jäi mängima! Kiiremini! Muidu lööme ka selle ukse maha.»

Maria Aleksandrovna tõstab haagi eest.

Pristav ja viis politseinikku tungivad tuppä nagu sissepiira-
tud kindlusse.

«Miks te lahti ei teinud?» karjub tulivihane pristav.

«Olin mängimisse süvenenud, ei kuulnud teie koputust.»

«Meile on vaja Maria Uljanovat,» vehib pristav paberiga.

Ainult sekundiks jäi ema mõtlema.

«Mina olen Maria Uljanova,» vastab ta ja häälest kõlab vaevu
varjatud rõõm.

Arusaamatuses vaatab pristav väikest valge peaga vanaini-
mest.

«Pass!»

«Otsekohe! Otsekohe!» Maria Aleksandrovna tõmbab üksteise
järel kummutisahtleid lahti, võtab välja käekoti, otsib sellest.

«Noh, mis sa seal tuhid? Anna pass,» kiirustab pristav.

«Palun tõelise riiginõuniku lese poole pöörduda «teiega,»
hoiatab Maria Aleksandrovna rangelt.

Pristav tõstab passi lambi juurde, silmitseb seda tähelepaneli-
kult.

«Hmm... jaa... Maria Uljanova... Kaheksakümnes elu-
aasta... Tõelise riiginõuniku lesk. See on teie tuba?»

«Jah, ma elan selles toas.»

«Aga kuhu viib teine uks?»

«Seal elavad kõrvalised inimesed,» vastab Maria Aleksand-
rovna rahulikult.

«Te olete asumisel, Maria Uljanova?» täpsustab segadusse sat-
tunud pristav.

«Jah, mina, Maria Uljanova, olen siin vabatahtlikul asumisel.»

«Kuidas siis «vabatahtlikul,» sähvab pristav mürgiselt.
«Kohtuotsuse põhjal olete revolutsioonilise tegevuse eest saade-
tud kolmeks aastaks Vologdasse... «Vabatahtlikul»... Teate mis,
proua Uljanova. Meil ei ole aega teiega pikalt õiendada. Ütelge

otsekohe, kus te varjate illegaalset kirjandust? Meil on kõik teada. Milliseid ajalehti te saate, ja et te Lenini endaga kirjavahetuses olete ja et te siin, Vologdas, mässuideid külvate ja sotsiaaldemokraatliku organisatsiooni juhiks olete. Nagu näete, on vastuajaminen tarbetu. Andke ajalehed siia...»

Maria Aleksandrovna läheb riikli juurde, tõstab ajalehed ühte pakki, ulatab pristavile.

Pristav lehitseb «Retši», «Russkoje Slovo» ja viskab lehed ärritatult põrandale.

«Ma pole tulnud siia nalja tegema. Need ajalehed on kõrgemalt poolt lubatud. Andke siia «Pravda».»

«Siin on kõik ajalehed, mis ma saan.»

Pristav lööb ajalehed saapaga laiali.

«See kõik on jama. Mitte kuraditki pole mulle neid tarvis. Andke siia bolševistlik «Pravda».»

«Sellist ajalehte ma ei telli.»

«Siis pange riidesse, tulete meiega kaasa.»

Maria Aleksandrovna astub riidevarna juurde. Paneb kübara pähe ja seab seda kaua, mõtleb, kas tütarde õnnestus kõige tähtsamaid pabereid hävitada.

«Kiiremini, kiiremini. Kirikus oleks tulnud patte kahetseda, aga tema fortepiaanol... külvab mässu...»

«Austatud härra,» räägib Maria Aleksandrovna vihaselt. «Te unustate end! Ma kaeban teie käitumise pärast kindralkubernerele, sandarmivalitsuse ülemale. Teie tegevus on ebaseaduslik.» Maria Aleksandrovna istus otsustavalt. «Jala ma ei lähe. Oma kaheksakümne aastaga ei suuda ma jalgsi käia.»

«Tooge kähku voorimees!» käsutab tulivihane pristav politseinikku.

Ema tabab pristavi kahtlustava pilgu teise toa ukselt ja istub pianino taha. Ta mängib sonaadi finaali. Veidi tagasihoitud muusika laieneb, kasvab. Helgesse meloodiasse põimuvad kõuemürinad, üks teisest tugevam... Käed väsivad... Jõud ütleb üles... Ja jälle kõlab pidulik meloodia.

«Hobused on ees,» teatab politseinik.

«Lõpetage oma muusika,» toriseb pristav. «Sõidame vanglasse. Olete areteeritud.»

Maria Aleksandrovna tõuseb.

Teisest toast väljub Anna Iljinitšna.

«Kas te hulluks olete läinud? Kas te tõesti ei näe, et teie ees on kõrges eas vanainimene? Mis õigusega?» küsib ta vihaselt.

«Mina teen kroonu käsu järgi,» vastab pristav. «Mul on kindralkubernerite korraldus väljasaadetu Maria Uljanova areteerimiseks ja vanglasse toimetamiseks.»

«Kuidas on Maria Uljanova isanimi?» küsib Anna Iljinitšna.

Pristav keerab korralduse lahti.

«Maria Iljinitšna...»
 «Aga teie ees on Maria Aleksandrovna. Kui vaataksite passi.»
 «Vaatasin, vaatasin,» pomiseb pristav süüdlaselt. «Aga kus on Maria Iljinitšna Uljanova?»
 «Ma olen siin.» Maria Iljinitšna väljub toast.
 «Miks te, proua, mind tund aega ninapidi vedasite?» karjub pristav.

*

Voorimehega sõidab politseinike saatel Maria Iljinitšna.
 Talle kostab järele muusika. Helgesse meloodiasse põimuvad kõuemürinad, üks teisest tugevam.

Õistel Vologda tänavatel käib öövaht. Kõuena kolksub ta loka. Kolksub ähvardavalt. Kolksub hirmuäratavalt öises pimeduses, nagu tahaks laiuli kihutada kõiki röövleid maa peal — nii neid, kes võtsid Grušalt mehe, kui ka neid, kes saadavad noor-mehi sõtta, ja neid, kes võtavad inimestelt kõige kallima — vabaduse.

Kaasakutsuvalt, raevukalt heliseb väike pianiino.
 Talle kõlab vastu loka. Kolksub ähvardavalt!

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kes olid Anna ja Maria?
2. Kuidas Lenini õed võtsid osa revolutsioonilisest tegevusest? Mis selle kohta palast selgub?
3. Pristav pidas Maria Aleksandrovnat Maria Iljinitšnaks. Missuguse eesmärgiga ema seda eksitust kasutas? Mida võib selle põhjal tema kohta öelda?
4. Kuidas on ühendatud klaverimäng sündmustiku arenguga? Kuidas aitab see teose mõtet mõista?
5. Muusika kirjeldusi on ilvestatud piltlike väljenditega (näiteks epiteetide ja võrdlustega). Selgita näidetega.
6. Kas oled kuulanud Ludvig van Beethoveni «Kuupaiste sonaati»? Milllega seletada, et see oli üks V. I. Lenini lemmikpalu?
7. Loe pala lõpuosa («Voorimehega sõidab politseinike saatel...») veel kord läbi. Millise meeolu see tekitab? Mis võiks olla selle sügavam tähendus?

LENIN JAHIL

Ükskord sõitis Lenin Gorki lähedale jahile. Hommikul vara viis jääger ta metsa ja pani suure tamme alla varitsema.

«Siit jooksevad jänessed läbi,» ütles ta. «Noh, ja vahel võib ka va reinuvaderit trehvata.»

Ise läks jääger kaugemale, et ettejuhtuvaid loomi külalise suunas hirmutada. Ent millegipärast ei sattunud jääger ühelegi jänesele. Viimaks märkas ta rebast, kes liikus otse suure tamme poole.

«Ilus rebane!» mõtles jääger. «Varsti käib pauk!»

Kuid pauku ei tulnud. Kui jääger tamme alla jõudis, istus Lenin kännul ja muheles.

«Miks te teda maha ei lasknud?» küsis jääger.

«Ei raatsinud,» ütles Lenin. «Tore oli oodata, millal ta mind märkab ja punuma paneb. Üksnes see vaatepilt juba väärís metsatulekut.»

KÜSIMUS

Kuidas see episood Leninit iseloomustab?

PÕNEVAID JA LÕBUSAID LUGUSID

HAI

Lev Tolstoi

Meie laev seisis Aafrika ranna lähedal ankrus. Ilm oli ilus, merelt puhus värskendav tuul, kuid õhtuks muutus ilm lämmatavalt palavaks: justkui kuumaks köetud ahjust uhkas meist üle Sa-haara kõrbe väljakannatamatut kuumust.

Enne päikeseloojakut astus kapten tekile ja hüüdis: «Sup-lema!» Madrused hüppasid silmapilkselt vette, lasksid purje merre, sidusid kinni ja tegid sellest endale supelbasseini.

Laeval meie seltsis oli ka kaks poisikest. Nad hüppasid esimes-tena vette, kuid purje sees tundus neile kitsas ja nad tulid mõt-tele võidu avamerel ujuda.

Mõlemad tõmbusid vees sisalikenä sirgu ja ujusid kõigest jõust sinnapoole, kus ankru kohal õõtsus poi.

Üks poistest jõudis algul ette, kuid siis hakkas maha jääma. Poisi isa, vana suurtükiväelane, seisis dekil ja silmitses mõnuga oma poega. Kui poiss hakkas maha jääma, hõikas isa talle: «Ära anna alla! Pinguta!»

Järsku hüüdis keegi dekilt: «Hai!» ja me kõik märkasime vees merekoletise selga. Hai ujus otse poiste suunas.

«Tagasi! Tagasi! Pöörake tagasi! Hai!» hüüdis suurtükiväelane. Kuid poisid seda ei kuulnud, vaid ujusid edasi, naersid ning kilkasid veelgi lõbusamini ja valjemini.

Suurtükiväelane läks näost valgeks, jäi liikumatult oma kohale seisma ja jälgis poisse.

Madrused lasksid päästepaadi vette, hüppasid sisse ja kihutasid aerude paindudes kõigest jõust poistele appi; kuid nad olid poistest veel kaugel, kui hail polnud nendeni enam kahtekümmend sammugi.

Algul poisid ei kuulnud, mida neile hüüti, nad ei näinud ka haid; kuid siis vaatas üks neist tagasi ja me kõik kuulsime läbilõikavat karjatust, — poisid hakkasid ujuma eri suunas.

Näis, nagu oleks poisi karjatus suurtükiväelase teadvusele toonud: ta jooksis suurtüki juurde, keeras toru, surus enese suurtüki vastu, sihtis ja haaras süütaja.

Kõik, niipalju kui meid laeval oli, kangestusid hirmust, oodates, mis tuleb.

Raksatas pauk ja me nägime, kuidas suurtükiväelane suurtüki kõrvale maha langes ning näo kätega kattis. Mis juhtus haiga ja poistega, seda me ei näinud, sest olime mõneks silmapilguks suitsu sisse mässitud.

Kui suits hajuma hakkas, kostis kõikjal algul tasast kõnekõminat, seejärel see kõvenes ja viimaks kõlasid igalt poolt valjud rõõmuhõisked.

Vana suurtükiväelane avas silmad, tõusis püsti ja vaatas merele.

Voogudes õõtsus surnud hai, kollane kõht ülespidi. Mõne minuti pärast jõudis paat poiste juurde ja tõi nad laeva pardale.

JUTUSTAMINE

Eespool märgiti esemete ja olendite kohta, et nende kujutamisel kasutatakse kirjeldamist, sündmuste puhul aga jutustamist. Jutustamine toob lugeja ette tegevuse arengu: sündmustiku alguse, tegelase vahekorrad ja kokkupõrked teiste tegelastega ning lahenduse, milleni kõik välja jõuab. Ühe sõnaga, jutustavas teoses räägitakse sellest, kuidas inimene elab ja mis temaga juhtub. Niisugust tegevuse arendust võib leida peaaegu igast jutustavast teosest. Toome näiteid.

Meenutame lugu,

mis algab sellega, kuidas vaenelaps enesele imekombel isejahvatava käsikivi saab;

tekib kokkupõrge tigea võõrasemaga, kes tahab käsikivi ülekohtuselt endale võtta;

sündmustik lõpeb õigluse jaluleseadmisega: julma võõrasema tabab karm karistus tulesurmas, tagakiusatud vaenelaps leiab aga oma õnne.

Missugusest palast see sündmustik pärineb?

Peatume veel **E. Vilde** jutustusel «Minu esimesed «triibulised», kus tegevus areneb nii:

aidamehe Eedi pannakse ärahellitatud parunipoja mänguseltsiliseks;

koosmängimisest tekivad kokkupõrked, sest kiuslik parunivõsu püüab end igal sammul häbematult maksma panna; suurim kokkupõrge toimub poritiigil ja lõpeb meresõjaga, kus noorparun porri kukub;

lõpptulemusena viiakse parunipoeg ülima õrnusega sooja teki alla, Eedi aga «triibulisi» vastu võtma.

Jutustus on nauditav, kui autor suudab sündmustikku huvitavalt esitada. Eelkõige tähendab see, et ei jutustataks pikalt ja laialivalguvalt. Loobutakse kõigest, mis on ebaoluline. Loobutakse, kuid samal ajal ei jäeta ka midagi olulist kahe silma vahele.

Hõlpsasti võib seda märgata **L. Tolstoi** palas «Hai». Kirjanik räägib siin ainult sellest, mis on tõepoolest tähtis. Ilma puhul viitab ta vaid lämmatavale palavusele, kõigest muust kui kõrvalisest on mööda mindud. Lämmatav palavus ju lausa nõuab vetteminekut! Tähendab, ilmast räägiti sellepärast, et põhjendada järgnevat tegevust.

Edasi koondub tähelepanu kahele suprema läinud poisikesele. Autor ei tutvusta neid lähemalt (mis nad laeval tegid, kuidas nad välja nägid, mis on nende nimed). Seda pole tarviski, see isegi koormaks jutustust ja hajutaks tähelepanu. Raskuspunkt on ju selles, kuidas hai, see kohutav kiskja, poisikesi ründas, aga kuidas nad sealjuures siiski õnnekombel pääsesid.

Paeluv jutustaja ei räägi kunagi kõike ühekorraga ära. Mingit huvi ei paku ju niisugune raamat, kus kohe algul võib lõpu ära aimata. «Hais» näiteks areneb tegevus järk-järgult, ilma et autor sündmuste selgitamisega ette ruttaks. Kui hai asus ründama, siis näis kõige tõenäolisem olevat ikkagi poiste hukkumine. See aga, et suurtükiväelane nende elu päästis, oli üllatuseks. Säärastel üllatustel jutustamise võlu põhinebki.

Kõrvuti tegevuse kujutamisega esineb jutustuses ka kirjeldusi, mis aitavad paremini mõista tegelasi ja jutustuse mõtet. Väga rohkesti kasutatakse jutustuses dialoogi ehk kahekõnet.

HÜPE

Lev Tolstoi

Üks purjekas oli lõpetanud ümbermaailmareisi ja pöördus tagasi kodusadamasse. Oli vaikne ilm, kõik inimesed olid tekil. Rahva hulgas sagis suur ahv ja lõbustas kõiki. Ahv kõssitas, hüpples, tegi naljakaid grimasse ja narris madruseid; ta näis teadvat, et see neile lõbu valmistab, seepärast sattus ta järjest enam hoogu.

Ahv kargas laeva kapteni kaheteistkümne-aastase poja juurde, haaras tal mütsi peast, tõmbas selle endale pähe ja ronis kärmesti masti otsa. Kõik naersid, mütsist ilma jäänud poiss aga ei teadnud, kas naerda või pahandada.

Ahv istus masti esimesele põikpuule, võttis mütsi peast ja hakkas seda hammaste ning käppadega rebima. Ta justkui õrritas poissi, näitas ta peale näpuga ja tegi grimasse. Poiss ähvardas ahvi sõrmega ja käratas ta peale, kuid ahv hakkas veelgi ägeda mini mütsi rebima. Madrused naersid valjusti, poiss punastas, võttis kuue seljast ja läks ahvile masti otsa järele. Kähku ronis ta mööda köit esimesele põikpuule; kuid samal hetkel, mil poiss käe mütsi järele sirutas, ronis ahv poisist osavamini ja kiiremini jälle kõrgemale.

«Sa ei pääse mu käest!» hüüdis poiss ja ronis järele. Ahv meelitas ta ligemale ja ronis siis jälle kõrgemale, kuid poiss oli kangekaelne ega jäänud temast maha. Nii jõudsid ahv ja poiss mõne minutiga masti tippu. Päris ülal ajas ahv enese sirgu, haaras ühe käpaga köiest kinni ja riputas mütsi ülemise põikpuu otsa, ise aga ronis masti tippu, krimpsutas lõusta ja ajas hambad irevile. Põikpuu ots, kus müts rippus, oli mastist umbes kaks arssinat eemal, nii et masti ja köie küljest käsi lahti laskmata ei olnud võimalik mütsi kätte saada.

Kuid poiss sattus hasarti. Ta astus põikpuule, vabastas käed masti küljest. Kõik tekilolijad, kes naerdes ahvi ja kapteni poja tempe jälgisid ja nägid, et poiss köie käest lahti laskis ja kätega tasakaalu säilitades põikpuule astus, kangestusid hirmust. Tarvitses tal ainult komistada ja ta langeb laevatekile surnuks. Isegi siis, kui ta komistamata põikpuu otsani jõuab ning oma mütsi kätte saab, on tal raske ümber pöörduda, et masti juurde tagasi tulla. Kõik vaatasid vaikides poissi ja ootasid, mis edasi sünnib.

Järsku kiljatas keegi rahva hulgas ehmunult. Poiss vaatas seda kuuldes alla ja lõi vaaruma.

Sel silmapilgul väljus kajutist laeva kapten, poisi isa. Tal oli püss käes, et kajakaid lasta. Kapten nägi poega masti otsas, lõi püssi jalge, sihtis poja pihta ja hüüdis: «Vette! Hüppa kohe vette! Lasen!» Poiss tuikus, ei saanud aru. «Hüppa, muidu lasen!...

Üks, kaks...» ja niipea kui isa oli hüüdnud: «Kolm!», võttis poiss hoogu ja hüppas, pea ees, alla.

Suurtükikuulina langes poiss merre, ja vaevalt oli ta voogudesse kadunud, kui juba kakskümmend uljast madrust laevalt talle järele hüppasid. Umbes neljakümne sekundi pärast — need näisid kõikidele väga pikad — ilmus poiss veepinnale. Madrused said ta kätte ning tõid laevatekile. Mõne minuti pärast hakkas tal suust ja ninast vett voolama, ta hakkas hingama.

Kui kapten seda nägi, karjatas ta äkki, nagu oleks teda kägistatud; ta jooksis oma kajutisse, et keegi ei näeks tema nuttu.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Tuleta meelde, milliseid kokkupõrkeid esineb «Ahjualuses» («Meelises»)?
2. Meenuta mõnd teost, milles on kõitev sündmustik. Selgita, milles kõitvus seisneb. Too näiteid selle kohta, kuidas autor a) on kõike ebaolulist vältinud, b) ei lase lugeljal liiga palju sündmustikku ette aimata.
3. Koosta sündmustiku arenduse lühikokkuvõtte ühe tundmaõpitud pala põhjal: «Hüpe», «Ööbik», «Pögenik».

FILMIKUNSTI SALADUSI

Kes poleks meist üle elanud seda erutust, mille kutsub esile... minek kinno head filmi vaatama. See algab juba pääsme ostmisest, süveneb vaatesaali astumisel ja jõuab haripunkti, kui ekraan meie ees elama hakkab.

Siitpeale jätame hüvasti iseenesega, unustame mõneks ajaks omad mõtted ning mured, võib-olla isegi selle, et kinos istume, ja anname end imepärase elava lõuendi hoolde.

Ehkki filmikaadrid toovad meie ette võõraste inimeste saatused, näeme neid lausa omadena. Nende rõõmud saavad meie rõõmudeks, nende mured meie muredeks. Film näib meile tõelisena, me elame seda läbi nagu oma elu.

Nii on see filmi vaatamise ajal. Aga pärast, kui esialgne vaatamisärevus jahtub, tahaks ikkagi filmi kohta üht-teist teada saada. Äsja nägime raudteeõnnetust, suurte õlitsisternide plahvatust, vulkaanipurset. Oli see ka tegelikkuses nii? Hiiglamere lahingus läks kümneid laevu põlema ja vajus merepõhja. Kuidas see küll võimalik sai olla? Tegelane kõnnib tormise mere ääres ja kuuleb Beethoveni «Kuupaiste sonaadi» helisid. Tähen-

dab, seal pidi ka orkester olema? Kuskil ei kohta me kääbust, aga filmis askeldas ta kõrvuti tohutu suure hiiglasega!

See pole kaugeltki veel kõik. Film varjab endas hoopis rohkem saladusi, kui me siinkohal nimetadagi jõuaksime. Püüame neist mõnelegi jälile saada. Alustame sellest,

kuidas sünnib film.

Kahtlemata on paljudel õnnestunud seda oma silmaga näha. Tallinna vanalinnas näiteks ei ole filmimine sugugi harulduseks. Aga mujalgi — Pärnus, Palamusel, Põlvas, Narvas, Virtsus, Kanepis,

Moment «Kevade» filmimiselt. Operaator H. Rehe, režissöör A. Kruusement. Toots hõikab: «Mis kinni ei ole, saab kinni löödud!» Teised osalised vaatavad pealt.

Kingissepas, Kihelkonnal on filmikaamerad pikemat või lühemat aega surisenud.

Kes aga on filmitegijate tööd lähemalt silmitsenud, see on kindlasti märganud võtteplatsi üldises saginas üht toimekat meest kogu tööd juhtimas ja tema kõrval teist, filmikaamera käes. Esimene neist etendab filmi loomisel kõige tähtsamat osa, ta on lavastaja ehk režissöör. Teine — operaator — hoolitseb, et näitlejate mäng filmilindil jäädvustuks, tema töötabki filmikaameraga.

Nende käsutuses on raamat, mille sisuks on tulevase filmi sündmustiku kirjeldus ehk stsenaarium. Väga sageli on see

Üldplaan. Lahing kirikumõisa poistega.
(«Kevade»)

Keskplaan. Toots on kutsika kooli toonud.
(«Kevade»)

koostatud mingi kirjandusteose alusel. Näiteks Oskar Lutsu tuntud jutustuse «Kevade» järgi on loodud samanimeline film. Ehkki nad on sisult sarnased, erinevad nad teineteisest ometi oluliselt. Nii on kirjandusteose tähtsaimaks väljendusvahendiks sõna, filmil pilt. Filmis palju ei räägita, kõike püütakse võimalikult näidata. Sageli mööduvad pikad lõigud ilma ainsagi sõnata. Seejärest öeldakse, et kirjandusteos jutustab, filmiteos aga näitab. Tühi voodi, kus varem lamas surmaga heitlev haige, ütleb vaatajale, et seda inimest pole enam elavate kirjas.

Lisagem veel ühe piltliku võrdluse: kirjandusteos koosneb lehekülgedest, kinoteos aga filmikaadritest.

Mis on filmikaader?

Stsenaariumis on sündmustik jaotatud üksikuteks tegevuskaadriteks, millede järgi toimubki filmimine. Suur tähtsus on kaadri vahetustel, mis võimaldavad sündmuste mõistmist ilma neid täielikult esitamata. Kui on vaja kujutada inimest paadis põgenemas, ei pruugi näidata kõiki tegevusi, vaid aitab

sellest, kui näeme ühes kaadris põgenikku paati hüppamas ja esimesi aerutõmbeid, järgmistes tagaajajaid ning siis juba kaadrit, mis kujutab põgenikku vastaskaldal.

Sugugi ükskõik pole ka see, kui kaugelt ehk millises plaanis tegelast näidatakse. Kui on vaja midagi rõhutada ja esile tõsta, võivad režissöör ja operaator tuua näitleja vaatajale lähemale, s. t. kujutada tegelast suuremana. Sellest sõltuvalt eristame kolme erinevat plaani.

Üldplaan esitab kogu stseeni kõikide seal leiduvate esemete ja inimestega. Midagi siin eriti ei rõhutada.

Keskplaanis tegelane või ese nagu läheneksid vaatajale. Tähelepanu suunatakse tegevuse mingile osale, üldplaanist tuuakse

Suurplaan. Teele. («Kevade»)

Detail. («Tütarlaps mustas»)

välja kõik see, mida on vaja lähemalt näidata. Inimese liigutused on siin juba hästi nähtavad.

Suurplaanis kaob vahemaa näitleja ja vaataja vahel pea-aegu täiesti. Siin näidatakse kõike suure üksikasjalikkusega, näiteks inimese nägu katab kogu ekraani. Võib näha juba peen-susi — silmi, ripsmeid, higipiisku, kortse jne. Suure plaani abil koondatakse tähelepanu filmi eriti olulistele hetkedele, mis pole nähtavad üld- ja keskplaanis.

Lisaks eespool tooduile võib nimetada detaili — ülisuurt plaani, mis tegelikult on suurplaani suurendus. Kaamera on siin suunatud ainuüksi silmadele, suule, kätele, mõnele esemele (kellaosutitele, vedurirattale, püssitorule, prillidele jne.).

Režissöör A. Kruusement juhendab Arno ja Teele osatäitjaid. («Kevade»)

Filminäitleja töö

Kinosõbrale võib huvi pakkuda ka see, mille poolest filminäitleja töö erineb teatrinäitleja tööst. Teatrinäitleja mäng toimub alati vaatajate silme all, mis igati soodustab osasse sisseelamist. Filminäitlejal see eelis puudub. Tema mängib vaatajate jaoks, keda ta ei näe. Tal on vaid üks, kuid selle eest väga nõudlik vaataja — režissöör, kes on nii vaataja kui ka juhendaja.

On veelgi üks oluline erinevus. Kui teatrinäitleja mängib oma osa vastavalt sündmustiku arenemisele, siis filmis niisugusest järgnevusest kinni ei peeta. Näiteks filmis «Kured lendavad» filmiti näitleja A. Batalovit algul selles stseenis, kus ta rindel surma saab, ja alles mitme kuu pärast stseenis, kus ta jätab jumalaga armastatud neiuga ja rindele läheb.

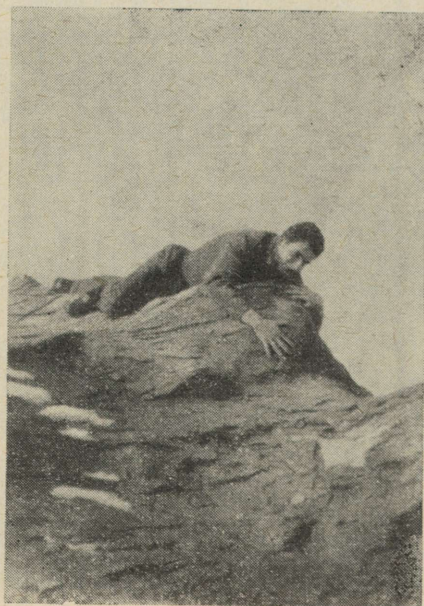
Filmitrikid

Eespool oli juttu filmis nähtud rongiõnnetustest, plahvatustest, merelahingutest, hiiglastest ja kääbustest, muusikast. Vaevalt küll leidub nii lihtsameelseid, kes usuvad nende tõelisusse. Kujutlegem vaid filmi hinda, kui selle valmistamiseks tuieks laevastikud uputada, rongid kraavi lasta, tsisternitäied õli ära põletada ja veel muidki pahandusi teha. Hoopiski odavam ja lihtsam on neid lavastada. Rahvasuu nimetab neid lavastusi «kinotrikkideks», filmimehed ise aga kombineeritud võteteks.

Väga paljud neist sooritatakse makettide abil. Näiteks merelahingut peavad mitte tõelised, vaid väikesed mängulaevad — maketid, mis aimaavad tõelisi laevu järele ülima täpsusega.

Ei ole mõeldav seegi, et tormise mere ääres kõlaksid muusikahelid. Tegelikult lisatakse need hiljem stuudios sobiva helitaustana.

Sageli filmitakse kaelamurdvat ronimist järsul kaljuseinal mitte tõelises mäestikus, vaid enamasti stuudios. Näitleja jäljendab küll tõelist ronimist, viibib aga ometi stuudio põrandal, millele on rajatud kunstlikud kaljurahnud:

Filmiti nii,...

Pruugib nüüd operaatoril kaamerat keerata, et filmikaader looks vaatajale mulje tõelisest ronimisest mööda järsku kalju-seina:

...aga näidatakse nii...

Montaaž

Filmi valmistamine kestab tavaliselt mitu kuud ja kui see lõpeb, on režissööri valdusse kogunenud mitu tuhat meetrit filmilinti koos suure hulga kaadritega. See on filmi esimene variant ehk mustandfilm, nagu koolis on kirjandi mustandki. Siin on palju igasuguseid puudusi: kaadrid on liiga pikad ja halvasti järjestatud, sündmustik venib jne. On enam kui selge, et niisuguse filmi vaatamine tekitaks suure pettumuse nagu viimistlemata kirjandigi lugemine. On vaja, et mustandist saaks puhtand. Piltlikult öeldes tuleb käärid kätte võtta ja kaadrid õigesti kokku monteerida ehk kokku seada: üleliigsed välja lõigata ja teised sobivasse järjekorda paigutada. Filmi valmistamise sellest etapist — montaažist — sõltub väga suurel määral, kas film tuleb hea või halb. Seejuures tuginetakse mitmesugustele võtetele, mis aitavad filmi huvitavamaks muuta. Filmi sündmustikku saab näiteks põnevamaks muuta, kui esitada kõrvuti kaks paralleelselt arenevat tegevust.

Ühes filmis tehti seda järgmiselt.

Kurjategijad tungivad kallale emale ja väikestele lastele, naisele aga õnnestus telefoni teel teatada hädaohust oma mehele.

Filmi monteeriti umbes nii:

Röövlid lõhuvad välisukse kallal. Naine ja lapsed tõkestatavad ust mööbliga.

Mees oma sõpradega tormab tehase väravast välja ning istub autosse.

Bandiidid murravad ukse maha ja tungivad tuppa.

Mees kihutab autoga maanteel.

Kurjategijad on esimeses toas. See on tühi. Nad hakkavad lõhkuma teise toa ust.

Naine ja lapsed kindlustavad teise toa ust.

Bandiidid hakkavad uksepaneeli lõhkuma.

Autos kihutav mees.

Naine ja lapsed on hirmunult toanurka tõmbunud.

Bandiidid löövad uksepaneeli puruks.

Auto kihutab. Eespool paistab majake.

Näeme, et majas toimuvad stseenid vahelduvad kõrvuti toimuva sündmustikuga — isa kojuruttamisega. Tänu niisugusele võttele haarab ema ja laste saatus vaatajaid palju tugevamini — kas jõuab päästja õigeaegselt kohale?

*

Kui stsenaariumi koostamine tähistab filmi loomise algust, siis montaaž selle lõppu.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millised filmid on sulle eriti meeldinud?
2. Meenuta filminäitlejaid, kelle mäng on sulle meeldinud.
3. Nimeta meie maa kinostuudiod.
4. Kas tead nimetada mõnd filmirežissööri?
5. Selgita järgmisi mõisteid: mängufilm, dokumentaalfilm, multifilm. Too näiteid iga filmiliigi kohta.
6. Eespool nimetasime filmi loojatena režissööri, operaatorit ja näitlejaid. Püüa selgusele jõuda, missuguseid inimesi vajatakse veel filmi loomisel.
7. Sinu ülesandeks on filmida reisirongi väljumine jaamast. Milliseid kaadreid filmiksid ja kuidas neid järjestaksid (kaadrites võiks näiteks kasutada jaamaülemat, veduri-juhti, vaguni rattaid, tervet rongi, veduri rattaid, veduri korstnat jm.)?
8. Samalaadset eelmise ülesandega mõtle läbi järgmiste episoodide filmimine:
 - a) õpilane ärkab hilja, kiirustab, aga jääb ikkagi kooli hiljaks;
 - b) pioneerid mängivad palli, kuulevad uppuja appikarjet ja üks pioneeridest päästab uppuja;
 - c) väike poiss on üksi kodus, tekib tulekahju, seda märgatakse väljast, teatatakse tuletõrjele, kes jõuab viimase hetkel päästa poisi elu.
9. Mõttele, millised lugemikupalad sobiksid hästi filmistse-naariumi koostamiseks. Põhjenda!

KAHEVÕITLUS

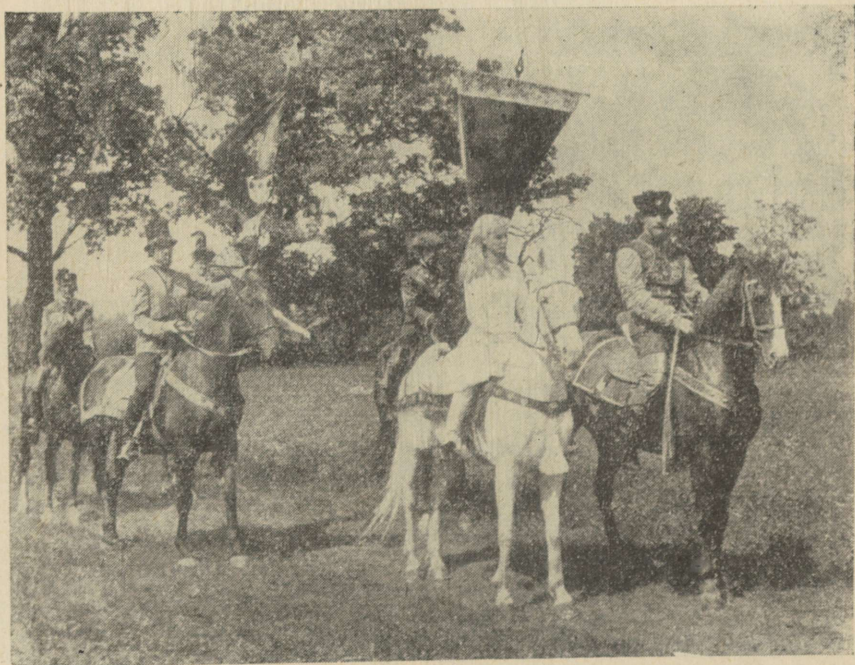
(Katkend A. Valtoni filmistsenaariumist «Viimne reliikvia»)

Nimetatud filmistsenaariumi koostamisel on mõnevõrra kasutatud E. Bornhöhe jutustuse «Vürst Gabriel» ainestikku. Nagu jutustuses nii ka filmis on juttu sellest, kuidas veetlevat Agnest tahetakse sundida abielluma ebameeldiva rüütlivõsu Hans Risbiteriga.

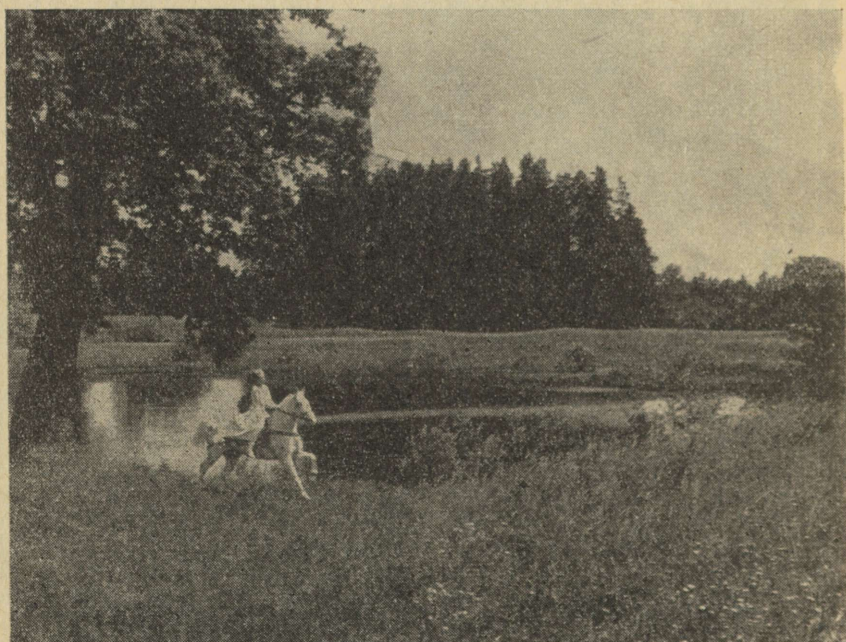
Valitud katkendis näeme neid mõlemaid ühel ratsasõidul, kus nende teele satub salapärane vürst Gabriel.

Mis seal täpsemalt toimus, sellest alljärgnevas katkendis räägitaksegi.

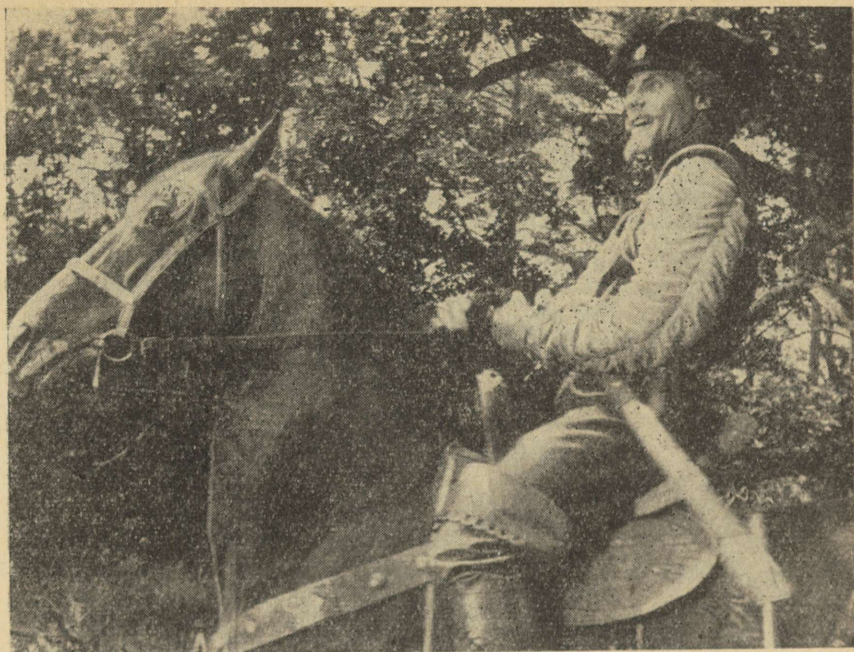
Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
1	Kesk	Hans Risbiter ajab oma hobuse Agnese hobuse külje alla.

Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
		Risbiter: TEGELIKULT OLEN MA ÜKS LIIVIMAA PAREMAID RATSUTAJAID, mille peale Agnes nokkivalt: KAS TÕESTI?
2	Kesk	Üle Hansu. Agnes annab oma hobusele piitsa ja kappab kiiresti eemale, hüüdes midagi üle öla.
3	Üld	Hansu sõbrad naeravad, kannustavad hobuseid.
4	Kesk	Hans naeratab üleolevalt ja kannustab oma hobust.
5	Üld	Kaugenev Agnes. Natukese aja pärast kihutavad ka tema tagaajajad kaamera alt läbi.
6	Kesk	Kihutav Agnes.
7	Kesk	Hans taipab, et asi on tõsine, annab hobusele piitsa.

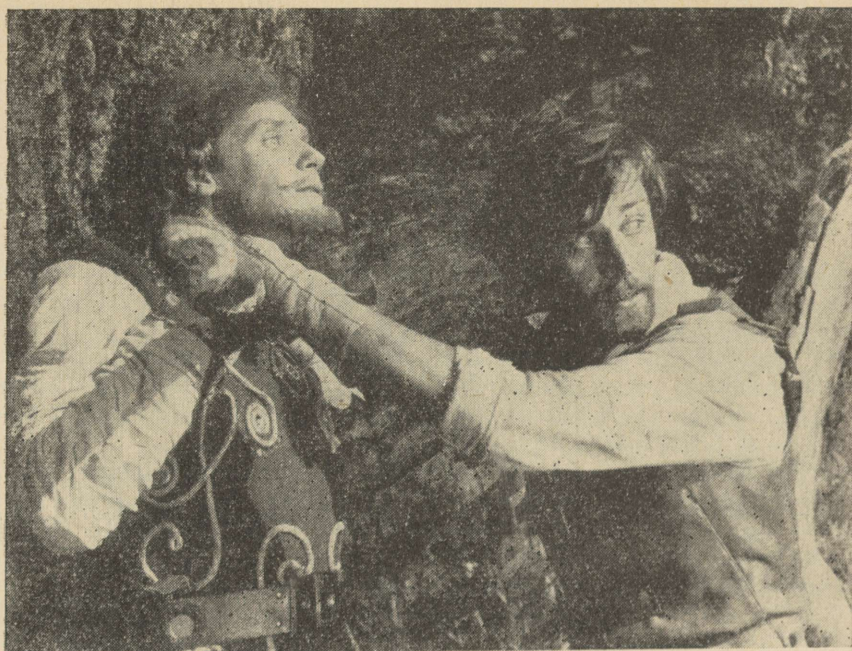
Kaader nr. 2

Kaader nr. 4

Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
8	Üld	Agnes kihutab, kord kadudes, kord ilmudes künklikul maastikul.
9	Üld	Agnes ületab tõkke (mahalangenud puu).
10	Üld	Hans teeb sama.
11	Üld	Eemalduv Agnes.
12	Kesk	Kihutav Hans.
13	Suur	Agnes tunneb rõõmu kihutamisest ja ilusast ilmast. Panoraam liigub ratsutajaga edasi ja äkki on kaadris Gabriel. Ta seisab teeveerel ja jälgib eemalduvat Agnest.
14	Üld	Gabriel vaatab eemalduvat Agnest, kuuleb lähenevat kabjaplaginat, vaatab selles suunas.
15	Kesk	Läheneb Risbiter, eemal tema taga saatjaskond.
16	Üld	Gabriel kaob põõsastesse.
17	Üld	Risbiter peatab korra hõbuse, pöörab teelt kõrvale, kihutab Gabrielile järele.
18	Üld	

Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
19	Üld	Gabriel liigub kaamera poole. Tema tagant ilmub pöösastest Risbiter ja kihutab Gabrieli poole. Gabriel pöördub, haarab hobusel valjastest.
20	Kesk	Hobuse hirnuv pea ja Gabriel , kes teda valjastest peatab.
21	Kesk	Hans on üllatatud tundmatu niisugusest teost. Ta küsib vihaselt: KES SA OLED?
22	Suur	Gabriel, väliselt rahulik, ei vasta. Hans (kaadri taga): OLED SA RÖÖVEL? SALAKUULAJA? MÄSSAJA? Gabriel pöördub ümber, eemaldub.
23	Kesk	Risbiter: KES SA OLED... Ta on sadula küljest lahti harutanud silmuse ja viskab: ...HOIA ENNAST!
24	Üld	Silmus lendab täpselt Gabrielile kaela. Gabriel teeb kiire pöörde ja haarab lingu rihmast.
25	Kesk	Risbiter hoiab kogu jõust rihma pingul kinni ja jälgib pingsalt Gabrieli.
26	Suur	Gabriel hoiab ühe käega rihma pingul...
27	Detail	... teine käsi haarab puusalt pistoda, löikab kiire liigutusega rihma läbi.
28	Üld	Rihma ootamatu lõtvumine viib Risbiteri tasakaalust välja, ta kukub sadulast maha.
29	Üld	Gabriel nõjatub võimsale sauale ja naerab.
30	Kesk	Risbiter kargab püsti ja haarab mõõga (kaadri taga Gabriel naerab). Risbiter hüüab: KAITSE ENNAST! ja tormab Gabrieli kallale.
31	Üld	Gabriel tõrjub Risbiteri löögid oma sauaga.
32	Suur	Imestunud Risbiter torkab.
33	Suur	Gabriel tõrjub kerge muigega.
34	Üld	Risbiter lööb mõõgaga ülevalt alla. Gabriel asetab saua risti ette.
35	Kesk	Risbiter ei suuda Gabrieli sau alla suruda. Mõlemad teevad pöörde ja...
36	Üld	...hüppavad lahku. Gabriel asub oma sauaga ründama.

Kaader nr. 38

Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
37	Üld	Paar lööki. Gabriel lööb Risbiteril mõõga käest. Hans taganeb seljaga vastu puud.
38	Suur	Hans on hädas.
39	Kesk	Gabriel hoiab Risbiteri mõõka Risbiteri rinna. Legendikule tema selja taha ilmub Risbiteri saatjaskond. Gabrieli kiire pilk üle öla. Gabriel haarab vasaku käega Hansu, tõmbab ta kaadrisse. Hans kukub komistades oma kaaslaste ette.
40	Üld	Gabriel on tamme najal kaitsepositsioonis.
41	Üld	Hansu kaaslased hargnevad.
		Hans, mõök käes, läheneb Gabrielile.
		Hans: SA PEAD ÜTLEMA, KES SA OLED JA MIS SA SIIN TEED!
42	Kesk	Eemalt paistab Agnes.

Kaadri nr.	Plaan	Kaadri sisu
		Gabriel: MA OLEN ROOTSIMAA KUNINGAS.
43	Üld	Dalvig: ÄRA TEE NALJA, TEEKÄIJA! ÜTLE, KES SA OLED JA MIS SA SIIN TEED? VASTA, KUI SULT KÜSITAKSE!
44	Kesk	Gabriel: MINU NIMI ON GABRIEL. OLEN VABA MEES. OTSIN TEENISTUST, MIS MULLE SOBIB.
		Agnese hää: MIS SIIN SÜNNIB?
45	Üld	Agnes: KAS TEIL POLE HÄBI HULGAKESI ÜHE JALAKÄIJA KALLALE KIPUDA?
46	Üld	Kaadris on kõik tegelased. Esiplaanil Hans. Hans on häiritud Agnese vahelesegamisest. Hans: SA VÕITLED HÄSTI. ASTU MINU TEENISTUSSE.
47	Kesk	Gabriel, pilk Agnesel, naeratades: ETTEPANEK ON AHVATLEV. ERITI, KUI KOGU TEIE VÄGI ASTUB NII KINDLAMEESELTE ÕIGLUSE EEST VÄLJA NAGU SEE KAUNIS PREILI.
48	Kesk	Agnes teravalt: LOBISEMISE EEST SEAL PALKA EI MAKSTA.
49	Üld	Hansu kaaskond naerab.
50	Suur	Agnes ratsutab minema. Kogu seltskond järgneb temale.
51	Kesk	Gabriel võtab maast koti ja vaatab kaduvale Agnesele järele.

ÜLESANNE

Koosta filmistsenaarium L. Tolstoi jutustuse «Hai» alusel, tuginedes «Viimse reliikvia» eeskujule.

EMA HEITLUS

(Katkend Harriet Beecher-Stowe jutustusest «Onu Tomi onnike»)

Külma veebruaripäeva hilisel õhtupoolikul istusid kaks härrasmeest veini juures hästi sisustatud söögitoas P. linnas Kentuckys. Teenijaid polnud läheduses ja mehed, toolid hästi ligistikku, näisid kaaluvat suure tõsidusega mingit küsimust...

Need härrasmehed olid Kentucky kaupmees mister Shelby ja julm orjakaupleja Haley. Kõneluse tõsiduseks oli põhjust: orjakaupleja nõudis viivitamatult tagasi oma võlga, mida aga mister Shelbyl polnud võimalik tasuda, sest äri-
asjad olid edenenud täbaralt. Mister Shelbyl jäi valida: kas laostuda täielikult või loovutada südametule orjakauplejale kaks neegrit, kellesse ta oli kogu hingest kiindunud. Üks neist oli ustav teener onu Tom, teine — nelja-vieeaastane imekaunis poisike Harry, teenijatüdruk Eliza poeg. Tehinguga tuli paratamatult nõustuda. Kõigest sellest sai teada Eliza — mahamüüdud poisikese ema. Ta oli neid kõnelusi salaja pealt kuulanud ja otsustanud, maksku mis maksab, oma ainus laps kohutavast saatusest päästa.

Kahvatu ja värisev, kivistunud ilme ning kokkupigistatud huultega, paistis ta nüüd hoopis teise inimesena kui see õrn, pelglik naine, kes ta seni oli olnud. Ta liikus ettevaatlikult piki koridori, peatus hetkeks oma perenaise ukse taga, pöördus siis ning kadus kuulmatul sammul oma tuppa. Tal oli väike ja puhas ruum, mis asus perenaise toaga ühel korrusel. Seal oli kaunis, päikese-
paisteline aken, kus ta sageli oli ömmeldes istunud ning laulnud. Seal oli väike raamaturiin, mille peale olid ritta seatud pisikesed jõulupühiks kingitud iluasjakesed. Seal olid kapis ning kummuti-
laegastes tema lihtsad riided, lühidalt — siin oli tema kodu. Kokku võttes — see oli talle olnud õnnelik paik. Seal, selles voodis, lamas ta uinuv poeg, pikad juuksekiharad sassis teadvuseta näo ümber, roosa suu pooleldi valla, väikesed paksud käed linal laiali, naeratus nagu päikesekiir üle kogu näo.

«Vaene poju! Õnnetu poiss!» sosistas Eliza. «Nad müüsid su maha! Aga ometi tahab su ema sind päästa!»

Ühtegi pisarat ei langenud ta laugelt padjale. Säärases ahas-

Selles katkendis on nimesid, mida hääldatakse erinevalt kirjaviisist.
Need on:

Andy — ändi
Eliza — i'laizö
Haley — 'häli
Harriet Beecher-Stowe — 'häriöt biitšer stou
Harry — häri

Kentucky — kentöki
Ohio — ou'haiou
Sam — sām
Shelby — 'šelbi
Symmes — simz

tuses ei leidugi inimesel pisaraid: süda tilgub ainult verd, mis immitseb vaikus. Ta võttis paberitüki ning kirjutas kiiresti: «Kallis perenaine! Ärge pidage mind tänamatuks, ärge mõelge minust halvasti! Kuulsin kõik, mida te peremehega täna öösel rääkisite. Katsun püüda päästa oma poega, ärge mõistke mind seepärast hukka! Õnnistagu ja tasugu jumal teile kõige hea eest!»

Kiiresti kirja kokku keeranud ja nime peale kirjutanud, läks ta kummuti juurde ning valmistas poja jaoks väikese riietepaki, mille ta endale rätikuga kõvasti ümber piha sidus. Nii armastav on ema süda, et ta selle hetke kõigest hirmust hoolimata ei unustanud väikesesse kompsu panna lapse paari armsamat mängukanni, jättes varuks eredavärvilise papagoi, et sellega teda äratamisel lõbustada. Väikest uinujat äratada polnud kerge, aga viimaks tõusis poiss istuli ja hakkas linnuga mängima, kuna ema pani talle mütsikese pähe ja salli kaela.

«Kuhu me läheme, ema?» küsis laps, kui ema väikese palitu ja kübaraga voodile lähenes.

Emal lähenes ning vaatas talle nii tõsiselt silma, et poiss otsekohe midagi ebaharilikku aimas.

«Kuss, Harry, tasa!» vaigistas ema. «Ära räägi nii valjusti, meid võidakse kuulda! Kuri mees tuleb, võtab emalt väikese Harry ja viib ära pilkasesse pimedusse, kuid ema ei lase seda sündida! Ema paneb oma väikesele Harryle mütsi pähe ning palitu selga ja jookseb temaga minema. Ja kuri mees ei saa Harryt kätte!»

Seda öeldes sidus ja nõõpis ta lapsele selle lihtsad riided selga, võttis poja sülle ning sosistas, et ta hästi tasa oleks. Siis avas ta rõdule viiva toaukse ja lipsas käratult välja.

Oli selge, külm, tähine öö. Ema mähkis rätikusse oma lapse, kes end ebamäärases hirmutundes täiesti vaikselt tema vastu surus...

See oli lahkumine kõigest koduseks-saanust — kohast, kus ta oli kasvanud, puudest, millede all oli mänginud, metsasaludest, kus ta õnnelikul päevil oma noore mehega oli öhtuti jalutanud. Sel selgel, külmal, tähevalgel ööl näis, nagu teeks iga asi talle etteheiteid ja küsiks, kuhu võib ta pageda sellisest kodust?

Ent kõigest tugevam oli emaarmastus, mida kohutava ohu lähenemine suurendas meeletuseni. Vanuse poolest oleks Harry juba võinud ta kõrval käia ja mõnel teisel juhul oleks ta muidugi poissi ainult käest kinni hoidnud, nüüd aga pani juba paljas mõte — last oma käte vahelt ära anda — ema värisema. Minnes kiiresti edasi, surus ta poissi krampliku haardega vastu rinda.

Külmunud maa krigises jalgade all ja ta võpatas seda kuuldes. Iga krabisev leht ning liikuv vari pani ta südame peksma ja ta kiirendas samme. Ta imetles endamisi jõudu, mis temas oli vallandunud: poeg ei tundunud talle raskem kui sulg ja iga hirmu-

võbin näis aina suurendavat üleloomulikku rammu, mis teda tiivustas.

Kui toores orjakaupleja homme hommikul tahaks sult võtta sinu Harryt või sinu Willie't, oh, ema, kui sa oleksid orjakaupmeest oma silmaga näinud ja oma kõrvaga kuulnud, kuidas kirjutatakse alla ja antakse üle paberid ja kui sul jääks põgenemiseks aega ainult keskööst hommikuni, — kui kiiresti kõnniksid sina? Kui mitu miili jõuaksid sa nende väheste tundide jooksul maha käia, oma kallist lapsukest kandes, pisike unine pea su õla najal, väikesed pehmed käed usaldavalt su kaela ümber.

Laps magas. Algul hoidsid põnevus ja ärevus teda ärkvel, kuid ema keelas nii tõtlikult iga ohke või hääle ja töötas nii veenvalt teda päästa, kui ta aga vait jääb, et laps klammerdus rahulikult ta kaela ümber, küsides vaid hetkel, kui ta jäi uniseks:

«Ema, ema ma ei pea ärkvel olema?»

«Ei, kullake, ei, maga, kui tahad!»

«Aga, ema, kui ma magama jään, ema sa ei lase kurja meest mind ära viia?»

«Oh ei! Ei!» ütles ema veelgi kahvatuma näo ja kiirgavama tulukesega suurtes, tumedates silmades.

«Täitsa kindlasti?»

«Kindlasti!» vastas ema häälel, mis pani jahmatama teda ennast, sest see kõlas võõralt, nagu oleks seda keegi teine tema eest öelnud. Poiss kallutas väsinud, väikese pea ta õlale ning uinus varsti. Kuidas soojade käte puudutus, tasane hingeõhk vastu kaela näisid lisavat tulisust ja hoogu ta liigutustele! Talle tundus, nagu voolaks temasse usaldavalt magava lapse igast õrnast puudutusest otsekui elektrilainetena jõudu.

Farmide piirid, salad ja metsatukad jooksid pead pööritava panevalt temast mööda, kui ta edasi ruttas. Ta käis väsimata, peatumata, üht tuttavat paika teise järel selja taha jättes, kuni viimaks punetav koidik ta leidis lahtisel maanteel, mitme pika miili kauguses kõikidest kodustest paikadest.

Ta tundis teed hästi, sest oli perenaisega sageli külastanud selle sugulasi väikeses T. külas Ohio jõe lähedal. Jõuda sinna ja põgeneda üle jõe oligi tema esimene, oma piirjoontelt alles ähmane põgenemisploaan.

Kui hobused ja sõidukid maanteel liikuma hakkasid, märkas ta selle terase tähelepanelikkusega, mis on omane erutatud meeltele, ja mis näib olevat otsekui mingi innustus, et üle-pea-kaela ruttav samm ning meeletu ilme võiksid tekitada märkusi ja kahtlustusi. Seepärast pani ta poja maha, kohendas oma riideid ning kübarat ja läks edasi nii kiirel sammul, kui pidas sobivaks. Oma väikesesse kompsu oli ta pannud tagavaraks kooke ja õunu. Nüüd kasutas ta neid selleks, et last kiiremini käima ergutada. Ta pani õuna mõne sammu võrra ettepoole teele veerema ja poiss jooksis

kõigest jõust õunale järele. See kavalus, pidevalt korratuna, aitas neid edasi mitu tublit miili.

Mõne aja pärast jõudsid nad tiheda metsatukani, kus selge allikas vulises. Et laps kaebas nälga ja janu, ronis Eliza temaga üle tara ja istudes suure kaljurahnu taha, mis neid maantee poolt varjas, andis ta seal pojale väikesest kompsust einet. Poiss pani imeks ja kurvastas, et ema ise midagi ei söönud. Kui ta käsi ema kaela ümber heites püüdis talle kooke suhu toppida, tundus emale, nagu tahaksid allasurutud pisarad teda lämmatada.

«Ei, ei, kulla Harry! Ema ei saa süüa enne, kui oled pääsenud! Peame edasi minema, üha edasi, kuni jõuame jõe äärde!» Ja ta tõttas tagasi teele ning sundis end ühtesoodu rahulikult edasi astuma.

Ta oli juba mitme miili kaugusel neist paikadest, kus teda isiklikult tunti. Kui ta oleks juhtunud teel kohtama mõnd inimest, kes teda tundis, võis ta enda arvates kindel olla, et mister Shelby üldtuntud lahkuse tõttu ei teki kellelgi oletusi, et ta on põgenik. Pealegi oli ta ise nagu ta lapski niivõrd valge, et temas ei võidud neegripäritolu ilma lähema silmitsemiseta üldse ära tunda. See hõlbustas tee jätkamist nii, et kahtlust ei tekkinud.

Jäänud sellele lootma, peatus ta keskpäeval ühes nägusas talumajas, et puhata ja endale ning lapsele kehakinnitust osta. Seda-mööda, kuidas suureneva kauguse mõjul kahanes hädaoht, alanes ka üleloomulik närvipinge ja Eliza tundis, et ta on roidunud ning näljane.

Lahke ja jutukas perenaine näis olevat pigem rõõmus, et keegi sisse astus, kellega sai kõnelda. Ta võttis kõhklematult tööks Eliza seletuse, et too «läheb siit vähekeste maad edasi, üheks nädalaks oma sõprade poole külla». Eliza oleks soovinud kõigest südamest, et see tõesti olnuks tõsi.

Tund enne päikeseloojangut saabus Eliza kurnatult ja rakkus jalu, aga ikka veel kindlas meeleolus T. külla Ohio jõe ääres. Otsekohe heitis ta pilgu jõe, mis lahutas teda vabadusest.

Oli varane kevad ja laiakspaisunud jõgi märatses. Suured, oõtsuvad jäätükid ujusid raskelt sinna-tänna mässavas vees. Kentucky-poolse kalda isesuguse kuju tõttu ulatus maa siin kaugele vette ja suurte kampadena kokkukuhjunud jää jättis veevoolule vabaks vaid kitsa kanali, mis väänles ümber jõekääru ja kuhjas jääpanku üksteise otsa, moodustades niiviisi jääminekule ajutise tõkke. Kampa kokkukuhjuv jää kasvas siin suureks, laineliselt oõtsuvaks parveks, mis täitis kogu jõe ja ulatus peaaegu Ohio-poolse kaldani.

Eliza seisatas hetke, silmitsedes ebasoodsat olukorda, mis, nagu ta otsekohe taipas, takistas harilikku üleveopaadi sõitu. Siis astus ta kaldalolevasse väikesesse külakõrtsi, et mõningaid teateid pärida.

Kõrtsi perenaine askeldas kolde ees, tegeldes säriseva ja podiseva õhtusöögi lõpetamisega. Ta peatus, kahvel käes, kui Eliza õrn ja kaeblik hääl ta tähelepanu äratas.

«Mis on?» küsis ta.

«Kas siin pole ühtki parve või paati, mis inimesi üle jõe B-sse viib?»

«Ei, muidugi mitte!» vastas naine, «paadid on sõidu katkestanud.»

Eliza kohkunud ning löödud ilme hämmastas perenaist ja ta küsis usutlevalt:

«Kas teil on hädasti vaja üle minna? Ons keegi haige? Paistab, et olete väga mures.»

«Mu laps on suures ohus,» kostis Eliza, «kuulsin sellest alles eile õhtul ja käisin täna maha pika tee, lootes, et pääsen parvega üle jõe.»

«Oh, milline õnnetus!» kahetses naine, kelles ärkas emalik kaastunne. «Mul on teist väga kahju! Solomon!» hõikas ta aknast väikese kõrvalhoone poole. Nahkpõlles, määrdunud kätega mees ilmus uksele.

«Kuule, Sol,» ütles naine, «kas see mees kavatseb täna õhtul tünne üle jõe viia?»

«Ta ütles, et katsub, kui see on võimalik,» vastas mees.

«Siin on üks mees, kes tahab mingisuguse kaubaga õhtul üle jõe minna ja ta tuleb siia õhtust sööma. Võtke istet ja oodake! Milline armas, väike poiss!» lisas naine, ulatades Harryle koogi.

Kuid kurnatud laps nuttis väsimusest.

«Vaene poiss! Ta pole harjunud nii palju käima ja ma kiirus-tasin teda,» tähendas Eliza.

«Hüva, viige ta siis sinna tuppa,» sõnas naine, avades ukse väikesesse magamistuppa, kus seisis mugav voodi. Eliza pani väsinud poja asemele ja hoidis seni tugevasti ta käsi oma peos, kuni poiss raskesti uinus. Aga ta ise ei saanud rahu. Mõte jälitajaist hõõgus tal nagu tuli lihas ja luus ja ta vahtis igatseval pilgul süngelile, märatsevaile voogudele, mis teda vabadusest lahutasid...

*

Nende igasuguste viivituste tõttu jõudis ratsutav jälitajate-salk väikese kaldal asuva külakõrtsi juurde umbes kolmveerand tundi pärast seda, kui Eliza oli oma lapse magama pannud... Kogu salk ratsutas aknast mööda, kihutades ümber nurga ees-ukse poole.

Elizale näis, et ainsasse hetkesse on koondunud tuhat elu. Toast viis kõrvaluks jõe. Ta haaras lapse voodist sülle ja laskus tulistjalu alla jõe poole. Orjakaupleja silmas teda just siis, kui ta

parajasti kalda varju kadus. Hobuselt maha karates ning valjusti Sam'i ja Andyt hõigates jooksis Haley talle järele nagu hagi-
hirvele. Sel meeleheitlikul silmapilgul Eliza jalad vaevalt puutu-
sid maha, ainsa hetkega lendas ta vee piirini. Tagaajajad olid tal
otse kannul. Tiivustatud jõust, millist võib omada vaid meelt-
heitja, hüppas ta metsiku karjatusega laias kaares üle sogase
kaldaäärse veevoolu jääpangale. See oli meeleheitlik hüpe, mille
inimene võib sooritada ainult hullumeelsuse või ahastuse hoos.
Hetkel, mil ta selle hüppe tegi, kostis Haley, Sami ning Andy
suust tahtmatu karjatus; kõik tõstsid käed üles.

Hiiglasuur roheline jäätükk, millele Eliza hüppas, kõikus ja
praksatas ta raskuse all, kuid noor naine ei jäänud sellele pea-
tuma. Metsikute kiljatuste ja meeleheitliku pingutusega hüppas
ta uuele ja ikka jälle uuele jääpangale. Ta komistas, hüppas, libi-
ses ja kargas jälle püsti! Ta kingad olid kadunud, sukad rebene-
nud, veri märgistas iga sammu. Kuid ta ei näinud midagi, ei
tundnud midagi, kuni ta hämaralt just nagu unes leidis end Ohio
teisel poolel ja nägi meest, kes teda kaldast üles aitas.

«Kes sa ka ei ole, sa oled vahva tütarlaps!» hüüdis mees
vandesõnaga.

Eliza tundis mehe hääle ja näo järgi ära: see oli keegi farmer
tema endise kodu ligidalt.

«Oh, mister Symmes, päästke mind! Päästke ja varjake mind!»
hüüdis Eliza.

«Tohoh, mis on juhtunud?» hüüdis farmer. «Tuhat ja tuline,
see on ju Shelby tüdruk!»

«Mu lapse... selle poisi... müüs peremees maha!... Seal on
mu lapse uus isand,» rääkis ta Kentucky-poolsele kaldale näida-
tes. «Oh mister Symmes, teil endal on ju ka väike poeg!»

«No-neh,» lausus farmer, kui ta kohmakalt, kuid lahkelt Elizat
järsust kaldast üles aitas. «Peale selle — sa oled vahva tütarlaps!
Armastan julgeid kõikjal, kus neid näen!»

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mida oled kuulnud Ameerika orjakauplejatest? Neegrite
praegusest olukorrast Ameerikas?
2. Milles seisneb Eliza traagika? Süvene sellesse.
3. Mida on räägitud Eliza kodust? Kuidas seda on kirjelda-
tud?
4. Jutusta, kuidas toimus põgenemine? Mis teeb selle pinge-
liseks?
5. Mida kujutas enesest kevadine Ohio jõgi? Leia vastav
kirjeldus. Kuidas aitab see kirjeldus sündmustikku põne-
vamaks muuta?

6. Mida võid selle jutustuse alusel öelda emaarmastuse tõelise suuruse kohta?
7. Kas see pala pakub võimalusi filmistsenaariumi koostamiseks? Selgita lähemalt.

*

Kalju Kangur

Ära kohta võorast õnne
noruspäi,
ära võorast valust tummalt
mööda käi:
päikestki võib peegeldada
pisim kild,
kuristikule võib sõnast
saada sild.

VANA POSTITÖLD JA VALED

Kalju Kangur

Igatahes oli postitöllas juba täitsa pime. Kuid keegi ei süüdanud laternat. Võib-olla ka sellepärast, et laternat polnud olemas. Üldse oli see igaviisi vilets kaadervärk. Kõik aknaklaasid olid rõövlite viimasest kallaletungist purunenud. Neid asendas rõskusest viltu kiskunud vineer. Seinü läbisid suured kuuliaugud ja mõõgatorked.

Üksnes häälte järgi võis arvata, et töllas istus kolm reisijat. Neist kaks eesistmel, kolmas taga nende vastas.

Nad olid logistanud sõita terve öhtupooliku, rääkides isekeskis maailma asjadest ja veidratest juhtumustest oma arvukatel reisidel. Õieti ainult kaks neist olid rääkinud.

Järsku hakkas miski järelejätmatult ja tüütult kompsima vastu sõiduki põhja. Vana kast kägises hirmuäratavalt. Seni meeli pinevil hoidnud vaidlus katkes paugupealt.

«Mis see on?» küsis keegi piiksuvalt.

«See on kõige ohtlikum teelõik,» hakkas seletama bassihääl.

«Vihm on uuristanud tee sisse sügavad lõhed. Aga just siinsamas all on Kaarnate kuristik... Kas kuulete?»

Midagi laperdavat pörkas vastu töllaseina.

«Mis see oli?» küsis piiksuv hääl.

«Kaarnad!»

Tagaistmel olija hakkas äkitselt nihelema ja laskus seljakile.
«Päh! Titad!» mühatas ta põlglikult.

Kompsimine lakkas niisama äkki, kui oli alanud, ja bassihääl hakkas poolsosinal rääkima:

«Kui ma siit viimati läbi sõitsin, pidime korrapealt alla lendama. Vesi oli nimelt silla minema uhtunud. Teed polnud ollagi. Me ei pääsenud edasi ega tagasi. Nojah, tõtt öelda, siis ma korraldasin selle väikese asja ära. Kuid see pole õieti kõneväärt...»

Jutustaja vaikis ja haigutas.

Kui vaikus juba pikale venis, küsis tema naaber:

«Aga ikkagi, mida sa siis tegid?»

«Mina?» elustus bassihääl. «Oh, ei midagi erilist. Ma lihtsalt küsisin, kas tõllas pole mõnd kuutõrvajat. Oligi parajasti üks vibalik. Teadsin, et need kannavad alati tõrvaämbreid kaasas. Nii ka see. Hüppasin kähku välja ja tõrvasin tõlla katuse üle. Vaevalt olin sellega hakkama saanud, kui kaarnapurv suure kolinaga lähenes. Sain veel viimasel hetkel tõlda hüpata ja ukse kinni tõmmata. Ühesõnaga, nii saimegi kuristikust üle...»

«Kuidas nii?» imestas piiksuv naaber.

«Noh, lihtne! Linnud jäid tõrva külge kinni ja tõstsid tõlla õhku. Seal polnud midagi erilist. Neid oli lihtsalt palju...»

«Ahaa, see võib küll olla,» nõustus piiksuja.

Tagaistmel turtsatati üleolevalt.

«Miks sa turtsud, vennas?» küsis bassihääl viisakalt. «Kui sulle meie kõrgeauline seltskond ei meeldi, astu maha. Keegi ei palu sind kaasa sõita. Varsti tuleb Santa Perona mets. Tavaliselt see kubiseb röövlitest.»

«Santa Perona?» kõkutati tagaistmel. «On aga tobedus!»

«Pean oma püssi laadima,» sõnas peenikese häälega reisija.
«Nagunii läheb varsti madinaks.»

«Muidugi,» toetas teda bassihääl. «Mis püss sul on?»

«See on vana manlihher,» seletas naaber. «Sain ta ühelt indiaanlaselt. Vahetasin kahe tuvisule vastu. Indiaanlased on sulgede peale maiad. Aga sel püssil on oma veidrused. Nimelt peab laskmise ajal hästi kõrgele õhku hüppama. Tal on nii tugev tagasilöök, et muidu tapab ära. Alati peab hästi kõrgele õhku hüppama, kui lasta. Sellepärast ma ei laenagi oma püssi kellelegi. Keegi ei oska seda käsitseda ja võib õnnetus juhtuda.»

«Võib küll olla,» arvas bassihääl.

«Muidugi! Kord, kui ma sattusin Itaalias röövlitega kimpu, hüppasin tulistades nii kõrgele õhku, et kukkusin alla Hispaanias. See oli alles tagasilöök! Tavaliselt pole ma nii kaugele lennanud. Ma ei saanud tookord isegi üle lugeda, mitu röövlit ma maha kõmmutasin. Kui kord Hispaaniast tagasi jõudsin, olid nad juba koristatud... Aga muidu on hea püss. Ma ei vahetaks seda isegi paukpadrunite vastu. Väga hea püss!»

«Täiesti usutav,» möönis bassihääl mõtlikult.

«Mh!» mühatati tagaistmel.

«Olen sõitnud pool eluaega postitõldades,» hakkas heietama bassihääl. «Mul on tulnud ette sadu kummalisi juhtumeid. Mõni, kel pole mingeid kogemusi, arvaks ehk, et need on kõik välja mõeldud. Noh, ma ei taha öelda, mida ma seesugustest arvan. Ühesõnaga, kord sõitsime läbi tiigrite karja. Neid oli kakskümmend kaheksa tükki. Istusin tõllakatusel, binokkel ees, ja lugesin neid üle. Tiigreid tuli igast ilmakaarest. Muudkui hiilisid lähemale, maigutasid suid ja võngutasid sabasid...»

«Kakskümmend kaheksa — sa ütlesid?»

«Ja-a-ah! Ühte ma ei saanud küll korralikult lugeda, see jooksis liiga kiiresti, aga umbes nii neid oli. Kutsar oli näost valge nagu lubi. Kõik reisijad kiljusid algul, aga siis minestasid. Lamasid nagu puunotid tõlla põrandal reas. Mida ma pidin tegema? Tiigrid löksutasid lõugu ja muudkui lähenesid. Üks nakas juba rattakodarast kinni...»

«Külma verd, Pauulo,» ütlesin. «Külma verd!»

«Pauulo?» kõkutati tagaistmel. «No on aga...»

Bassihääl ei lasknud ennast häirida.

«Ja siis tulingi päästvale mõttele,» jätkas ta. «Viimases hädas pöörasin binokli tagurpidi! Paugupealt muutusid tiigrid kassisuurusteks. Binokkel vähendas neid niivõrd. Nad muutusid kassisuurusteks ja hakkasid kohe tõllast maha jääma. Varsti olid nad juba päris kaugel. Kutsar andis kõvasti piitsa ja nii me pääsesime. Sest hoidsin kogu aeg binoklit tagurpidi. Aga esiti oli küll hirm nahas...»

«Valevorst!» kostis tagaistmelt.

«Käis see minu kohta?» päris bassihääl. «Hüva, kui ma veel kord seda kuulen, astume maha ja ristame mõõgad!»

«Mõõgad? Eh-eh-eh!» kostis pominat.

«See tuletab mulle meelde üht meest,» hakkas rääkima peenikesse häälega püssiomanik. «Aga, muide, kus me praegu oleme?» Tema naaber katsus vanast mõõgamulgust välja vaadata.

«Santa Perona mets!» hüüdis ta.

«Hüva, siis on aega... Pean nimelt Naapolis maha minema.»

«Ka mina sõidan Naapolisse,» ütles bassihääl.

«Ah nii!» imestas tema naaber. «Siis on meil üks tee. Aga kuhu teie sõidate?» küsis ta pimedusse.

Kolmas reisija vaikis põlglikult.

«Kahtlane vend!» sosistas bass.

«Seda küll!» venitas naaber. «Millest ma õieti pidingi rääkima? Ah-jaa, tundsin üht meest, kes sõitis elupäevad ringi postitõldades selleks, et norida kaasreisijatega tüli. Iial ta ei uskunud midagi ja igal võimalikul juhul kutsus kahevõitlusele. Ja alati mõõkadega. Sellest ta elaski. Ta oli nimelt mõõganeelaja. Kui

vastane teda ründas, ajas ta suu pärani ja kugistas selle mõõga alla. Muud ta ei söönudki...»

Tagaistmelt kostis kahtlast krabinat.

«Täitsa usutav,» möönis bassihääl. «Tundsin üht veidrikku, kes näris tõllarattaid. Tal oli see saanud lihtsalt halvaks harjumuseks. Pistis pea aknast välja ja muudkui näris. Kord märke tõustes, kui kõik magasid, oli ta pistnud kinni mõlemad tagumised rattad. Ärkasin parajasti siis, kui tõld hakkas kuristikku veerema. Teate, mida ma siis tegin? Ei tea? Nojah, see on ka nii tühine asi, et ei tasu rääkida...»

Ta hakkas mingit marssi ümisema.

«Huvitav siiski, mida sa tegid?» uudishimutses naaber.

Nurgast kostis põlglikku urinat.

«Mitte midagi erilist,» jätkas bassihääl. «Hüppasin tõllast välja ja haarasin teljest kinni. Teise käega selle teisest otsast. See läks nii kiiresti, et kutsar ei märganud midagi. Tõld kihutas edasi pöörase kiirusega. Mina jooksin kaasa ja hoidsin teda üleval. Jooksin sedaviisi kolm jaamavahet.»

«Miks kolm?» küsis peenike hääl.

«Kolm? Ütlesin ma kolm? Ah nii, see oli sellepärast, et ma ei saanud lihtsalt pidama. Nii hea hoog oli kord juba sees.»

Jutustaja jäi kuulutama.

«See läks vist maha? Ta ei teegi enam oma totraid märkusi.»

«Ei, hoopiski mitte,» seletas tema naaber. «Ma ainult... noh, ühesõnaga, ma andsin talle hajuvad dimensioonid. Ta on nüüd nähtamatu. Ta hakkas mulle närvidele käima. Ma võin igaühe paari minuti jooksul muuta nähtamatuks. Muide, just praegu sõidangi Naapolis teaduslikule konverentsile, kus käsitlen neid küsimusi pikemalt.»

«Imelik kokkusattumus!» hüüatas bassihääl. «Ka mina sõidan Naapoli konverentsile. Minu ettekande teemaks on dimensioonide suurendamise probleemid. Võin, näiteks, muuta enda saja meetri kõrguseks hiiglaseks. Kahjuks ei saa ma siin seda demonstreerida, lõhuksin tõlla katuse. Kord juhtuski mul ühes postijaamas äpardus. Unustasin, et viibin toas, ja pistsin pea kogemata läbi katuse.»

Postitõlla nurgas krabistati ikka veel.

«Ta sööb rattaid!» hüüatas piiksuja. «Vean kihla, et ta sööb tõllarattaid. Nüüd, kus ta on nähtamatu. Ma märkasin ammu, et viimasel ajal jõuame liiga aeglaselt edasi.»

«Te olete kohutavad valevorstid!» kostis pimedusest. «Ma pole elu sees selliseid valetajaid näinud! Vastik kuulata...»

Otsekohe hakati lõgistama ukselingi kallal. Link oli roostes ja pealegi seotud traadiga. Oli hulk tegemist, et ust lahti saada. Kolmas reisija lõgistas lingiga ja nohises vihaselt.

«Naapoli!» hõikas bassihääl igaks juhuks.

Kõik kolm väljusid.

«Kas ma ei öelnud,» vilistas piiksuja. «Ta on kõik rattad nahka pannud! Kõik kuni viimseni...»

Ümbritsevate akende kahvatus valguses seisis vana reisitõld. Tal polnud all ainsatki ratast. Kõik rattad olid läinud.

«See on juba liig!» kõmistas bass ja virutas kahtlusalsele matsu selga. Kõik hakkasid jooksuma mäest üles. Puuvärv kriuk-satas ja laskis nad tänavale. Juba põlesid majades tuled. Mõned ukSED olid lahti ja pikad valgusesilud langesid treppidest alla. Nad ulatusid tänavale, mis oli servadest kasvanud rohtu.

Minejate varjud lohisesid mööda piirdetarasid. Liiv krigises nende jalgade all, kui nad lontsisid aeglaselt edasi. Aknad olid lahti ja ebamäärased õhtused hääled kandusid nendeni.

«Kas pole tore, et vana Taavet lubab meil oma troskalogus mängida?» ütles Paul ja ta hääle ei tundunud väljas üldsegi nii madal kui ennist postitõllas.

«Muidugi hirmus kena temast,» kinnitas Erki ja kaevas oma paljad jalad käies võimalikult sügavamale liiva. «Järgmisel korral paneme tõllale tiivikud külge ja sõidame Ameerikasse, eks?»

«Ja valetate jälle nii, et suud suitsevad,» ütles see, kes tõlssis nende kannul.

...

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Vanasti oli postitõld tähtsaimaks liiklusvahendiks. Mida sa sellest kuulnud oled? Kuidas postitõld välja näeb?
2. Millised «valed» tunduvad sulle kõige teravmeelsema-tena?
3. Kas «valed» alusel on võimalik selgusele jõuda, missu-guste raamatute lugemine on poisse mõjustanud?

JAHIMEHE KOLM KOERA

Kroaadi naljajutt

Elas kord jahimees, kellel oli kolm koera. Ühe koera nimi oli Jookse, teise nimi oli Püüa ja kolmanda nimi Teaniseparemini.

Ükskord läks jahimees jahile. Ta hüüdis esimest koera:

«Jookse!»

Siis ta hüüdis teist koera:

«Püüa!»

Ja lõpuks hüüdis ta kolmandat koera, aga kuidas selle nimi nüüd oligi...

«Teaniseparemini!»

Noh, kui sa ise paremini tead, eks siis jutusta edasi!

MIKS SA KISENDAD?

Leida Tigane

Hunt tuli pimedas metsast välja, nuusutas ringi ja urises endamisi:

«Lõhnad siitpoolt ja lõhnad sealtpoolt, aga kõik on kauged.»

Nuusutas veel kord ja otsustas siis:

«Paremalt poolt hoiduks nagu lähemale, sörgin sinna ja vaatan järele, kas see on vana lammas või noor lambuke.»

Hunt võttis suuna paremale, laskis parajat sörki. Läbi sara-piku ja lepavõsa, üle mahaniidetud heinamaa, üle kraavi ja tee ja seal oligi mingi hoone. Hunt pani kõrva vastu seina, kuulatas.

«Krõhvitseb ja ohkab, küllap ta siis ikka see päris vana lammas on,» arvas ta.

Hunt hakkas vaatama, kuidas hoonesse sisse pääseda. «Kõigepealt,» mõtles ta, «vaja teha üks ring ümber selle.» Aga ei saanud pooltki teha, kui jõudis ukse juurde ja see oli poikvile jäänud. Hunt puges sisse, haaras esimesel ettejuhtunud loomal turjast kinni ning hakkas seda metsa poole tirima. Ohver laskis niisuguse pika ja heleda kisa lahti, et peaaegu võttis kõrvakuulmise ära. Tuli välja, et see polnudki ei vana lammas ega ka noor lambuke, vaid päris pörsas.

«Miks sa kisendad,» vihastas hunt. «Villa sul seljas pole, ainult paar karva püsti.»

Pörsas ei hoolinud sellest jutust, karjus edasi.

«Kui sa nüüd kohe vait ei jää,» ähvardas hunt, «tuleb veel mõni koer ja siis sa näed, mis saab.»

Pörsas kiunus aga veel läbilõikavamalt. Hunt vedas teda jälle tüki maad metsa poole ja pahandas:

«Teinekord ma sinusugust enam ei võta. Võtan lamba, see, kui teebki häält, siis mahedalt. Ja lõhn on tal parem ja vill kõdistab kenasti kurgu alt.»

«Lase mind siis koju,» hädaldas pörsas.

«Nii kaugele juba ära toonud!» imestas hunt. «Kes mu vaeva kinni maksab?»

Nad olid jõudnud juba poolde lepikusse, kui kuulsid enda taga kolme koera haukumist. Hunt lisas sammu, aga pörsas oli raske. Nagu tuul olid koerad neil peagi päris kannul. Hunt nägi ära, et pole enam midagi teha, ja otsustas saagi maha jätta.

«Mis ma sulle enne ütlesin — näed nüüd, nad ongi juba siin,» jõudis ta veel korra pörsa peale käratada, enne kui paari pika hüppega võssa kadus. Sinnasamasse kadusid mõni hetk hiljem ka kolm suurt koera.

Pörsas jäi üksi keset öist lepikut. «See oli üks imelik onu,» mõtles ta. Siis hakkas tasapisi otsima teed kodu poole.

KUIDAS SÄÄSED HOBUSE MAHA PANID

Sääsed võtsid kord nõuks, et murravad hobuse maha. Kogunesid siis kokku suureks parveks ja lendasid kõik hobuse kallale. Vaene loom oli nendega päris hädas: vehkles sabaga, tammus jalgadega ja väristas oma ihunahka, see ei aidanud aga midagi. Heitis siis hobune maha ja hakkas püherdama. Sääskedel hea meel: «Meie mehed, meie mehed, olge kärmed alt üles tulema, juba langeb!»

Sääski sai surma palju, ellu jäi ainult üks. See veel kiitles: «Langes küll meie mehi mis langes, aga võit on ikka meie.»

LINNUD JA LOOMAD

RANNAPÄÄSUKE

Kersti Merilaas

Täis valget vahtu
on mere küür,
ees, laintemurrus
järsk kaldamüür.

Ja kõrgel, kõrgel
kui räästa all
üks linnupesa
seal üleval.

Üks linnupesa:
vist pojad sees,
et aina vidin,
lend läve ees.

Must-roheline
all vete õõts,
tuult uhkab laotus
kui hiigellõõts.

Kaks sinitiiiba
ja valge rind,
end üles heitled,
mu pääsulind.

Kaks sinitiiiba,
ei miskit muud,
ei kuskil varju,
ei puhmast, puud.

Nii raskelt, raskelt
saad pisku roa.
Miks tuulte teele
sa teinud toa?

On vaikseid orge
meil sisemaal
ja lahkem lõunas
ka taevakaar.

Kas punapalud
sul unusid,
kui pesa peale
siin punusid?

Kaks sinitiiba
ja valge rind,
ja torm, ja meri...
Oh, pääsulind!

Taob laine randa
kui raudne ramm,
et vappub, rappub
ees kaldatamm.

Ja linnupesa, —
kes seda teab,
mis jõud küll teda
seal kinni peab?

*

Rannapääsuke,
sinisuline,
tiibu laotades
lendas ülesse,
ülalt noolena
laskus laintele,
valge rinnaga
vooge riivates.

Mida tahtis ta
mulle ütelda,
kurgul kumedal
mida siristas?

«Kõrsi kogusin,
raage riibusin,

sitke saviga
seinad silusin,
liitsin kõvasti
püha põrmuga,
kalli kaldaga
kokku sidusin.
Kõrs kõrrele,
raag raole,
kalur merele,
kündja vaole,
vidiit!»

Tõuseb tormihoog,
pesa pillutab,
ilma äärele
heidab enese:
rannapääsuke,
sirjelinnuke,
kuhu lähed siis,
mida

siis teed?

«Ikka uuesti,
ikka alati
lendan tagasi,
otsast alustan
sada korda ma,
tuhat korda ma:
kõrre kõrrele,
raole rao.
Siin mu kodupaik,
püha sünnimaa,
ainus ilma peal,
ainus päikse all.
Rand see tuuline,
rand see tormide:
tormist tugevam
on mu armastus.»

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Millised kujutlused tekivad luuletuse looduspiltidest?
2. Süvene autori küsimustesse ja pääsukese vastustesse.
Millist mõtet peidab endas see kahekõne?
3. Head kirjandusteosed võivad inimesi sügavalt erutada.
Millega «Rannapääsuke» lugejat erutab?

VIIMANE VALGESULG

(Katkendeid Jaan Rannapi samanimelisest jutustusest)

Vana Valgesule surm

Mardus Maaverel oli õigus. Kotkad olid tõepoolest mõlemad nokkinud Lapuküla meieri hundisurma. Igivanadest aegadest saadik olid hukkunud loomad olnud kotkaste pärisosa, ja kui Vana Valgesule elukaaslane Lapikküüs märkas kraavikaldal korjust, tundis ta kohe kihku tiivad kokku tõmmata.

Kuid Lapikküüs ei olnud enam kogemusteta lind. Tal oli selja taga kolm aastat hulkurielu. Ta oli õnnelikult üle elanud kotkaste ohtliku noorusea, ja teadis nüüd, et enne kui laskuda meelitavale lambakerele, tuleb ümbrus põhjalikult järele vaadata.

Liikumatuil tiivul joonistas Lapikküüs mõned kaared. Seal all paistis kõik korras olevat. Üksikud hõredad männid, kidurad kased. Nende vahel ei saanud keegi märkamatuks jääda. Lapikküüs valmistus juba tiibu kokku tõmbama, kui ta kaugel taevaäärel silmas järjest kasvavat täpikest. Sealt lähenes vana Valgesulg ja emalind otsustas veel veidi oodata. Ta püsis seni õhus, kuni vahemaa lubas märku anda suurest leiust.

Siis laskus ta hetkegi kõhklemata korjusele ja veidi hiljem järgnes talle ka vana Valgesulg.

Kui lihaste kramp Lapikküüne vasaku tiiva halvas ja teda sundis rabaservale laskuma, hõljus vana Valgesulg alles pilvede all. Tema pugusse oli sattunud vähem mürki. Juhuse tõttu oli vana Valgesulg rebinud suutäisi sealt, kuhu Lapuküla meier oli poetanud oma plekkpurgi põhjakaaped. Ent ka vana Valgesulg tundis juba maos kõrvetusi. Soolled kiskusid kokku. Terav valu läbistas hoogudena keha.

Aegamisi tungis valu kõikjale. See voolas mööda kaela edasi, ulatus peani, mida vana Valgesulg lennul kehast madalamal hoidis, ja pitsitas kuklatagust. Elutark kotkas mõistis: siin ei ole enam pääsemist.

Pika elu jooksul oli metsloomavaist talle õelnud ette palju asju. Vaist oli õpetanud teda valima pesapuud, mis lubaks ehitada püsiva, kindla okstekindluse. Vaist abistas teda ehitusmaterjali murdmisel. Meelte salapäraselt tagamaalt tuli kevaditi käsk kaunistada pesasõõr männiokstest pärjaga, ja kotkas kuuletus ka sellele käsule.

Niiviisi oli ta oma esimesel viiel eluaastal avastanud endas hulga teadmisi, mille olemasolust tal varem aimugi ei olnud.

Kui emalind istus hauduma, seisis vana Valgesulg sedamaid vastamisi teadmiseiga, et jahipidamine on tükiks ajaks ainult tema ülesanne. Kui pojad viiksuma hakkasid, teadis ta, et nüüd tuleb

pingutusi mitmekordistada. Aga kui nad siis juba pesal ringi paterdasid, oli äkki kohal korraldus noppida rabamätastelt mul-luseid kortsulisi jõhvikaid, kiskuda seltsiks küüvitsaõisi ja pohlanutte ning laduda see toorsalat pesaservale.

Nii olid lood käskudega, mis kerkisid üles kusagilt meelte-sügavusest. Vana Valgesulg täitis neid niisama kohusetruult, nagu seda olid teinud ta isa ja vanaisa, kõik ta kauged esivanemad. Vaist andis käsud ja vana Valgesulg kuulas ning uskus vaistu. Ta pidi seda tegema. See oli osa tema elust.

Nüüd teatas vaist, et lõpp on lähedal. Ja tal polnud ka selles mõtet kahelda.

Ta tundis juba surma külma kätt — nii oleksid öelnud inimesed. Kuid vana Valgesulg ei olnud inimene. Ta ei osanud inimeste moodi piltlikult mõelda. Ta ei osanud mõelda ega öelda. Ta oskas ainult tunda, ja nüüd ta tundis vajadust heita veel kord pilk oma lemmikpaikadele. See soov kibeles äkki kõigis ta erkudes.

Vana Valgesulg suundus merele. Aeglaste, jõuliste tiivalööki-dega sõudis ta edasi, kombates oma kõikenägevate silmadega raba-laukaid, lodumetsi, luitevalle Viitina rannamännikus ja seda kanakullipesa, mis soostunud kraavi serval kasvava kuuse otsas seisis.

Nii mõnegi kena tedre oli vana Valgesulg siin kanakullilt ära võtnud. Ülal kõrgel oli ta tiirelnud, palju kõrgemal, kui kanakull suutis tõusta. Varga kombel oli ta saagiga lähenevale kütile kal-lale kukkunud ja alati saanud, mida tahtis. Kanakull võis kakelda kanakulliga, suurele kotkale ei hakanud ta kunagi tõsiselt vastu.

Vana Valgesule jaoks ei olnud niisuguses röövlitöös midagi ebatavalist. Mitte midagi ebatavalist ega sündsusetut. Tema oli tugevam kui kanakull. Kõik käis mööda seaduspärast rada. Kuid peatuda sellel kohal ta ei tahtnud. Siin ei olnud midagi, mis vää-riks veelkordset vaatamist.

Alles pilliroogu kasvanud lahesopi kohal tegi vana Valgesulg esimese vaatlustiiru...

See oli üks vana Valgesule lemmikjahipaikadest. Alles mõni nädal tagasi oli ta siin end kukutanud kaldapervel kohmerdavale vesikanale.

Vesikana jõudis sukelduda. Vana Valgesule küüned rebisid mööda. Kuid ta ei mõelnudki saagita lahkuda. Valvsa varjuna jäi ta tumedaveelise saviaugu kohale, oodates hetke, mil vesikana peab hingamiseks üles kerkima.

See oli kahe suure meistri võimeteproov. Vesikana valdas täiuslikult sukeldumistehnikat. Ta võis mitmeks minutiks põhja jääda. Vana Valgesulg ei teadnud kunagi, kust too ilmetu väli-musega lind nähtavale ilmub, et sealsamas jälle kaduda. Kui keegi oleks lugenud merikotka tagajärjetuid haaramiskatseid, oleks ta saanud arvu, mis lähenes sajale.

Ent kui vesikanal oli oskusi süstikuna eest ära põgeneda, siis vanal Valgesulel jätkus kannatust loigu kohal valvata. Tundi kaks püsis ta seal, ja nii juhtus lõpuks ikkagi, mis juhtuma pidi. Vaene vesikana eksis oma arvestustes. Ta tuli õhku hingama otse kotka all. Järgmisel hetkel kukkus talle kaela neli kilogrammi muskleid ja sooni, küüniseid ning sulgi, ja jälle oli üks looduse kurbmäng jõudnud oma seaduspärasele lõpule.

Kellele kurbmäng, kellele rõõmupidu!

Vana Valgesulg tegi roovälja kohal teise tiiru. Rannamänniku kohalt libisesid merele rasked, tumedapõhjalised rümpilved. Niisugused pilved toovad alati kaasa tõusvaid õhuvoole. Vahepeal madalamale laskunud kotkas kogus uuesti kõrgust. Spiraalseid sõõre joonistades kerkis ta liikumatuil tiivul seni, kuni maalt vaatajate jaoks jälle punktiks kahanes, ning jätkas siis oma lendu.

Nüüd suundus ta Mastikarile.

Mastikari oli tüki ke rannast kaugemal asuvat kivist seljandikku. Kaks-kolm suurt rändrahnu, muud ei midagi. Kaks-kolm rändrahnu, millel hea istuda ja oodata juhist, mis tooks mõne juhmi havi madalasse vette selga soojendama.

Pärast tormiseid päevi, kui mujal meri juba rahunema hakkas, veeresid Mastikarile veel üksikud ulguvete lained. Need tulid meetrikõrguse vallina, valge vahusall harjapealsel. Tulid, kastsid kivid märjaks ja libisesid edasi ranna poole.

Siin oli vana Valgesulg pidanud oma elu suurima võitluse.

Seljandiku kaugemate kivide varju armastasid kevaditi lõhed koguneda. Neile meeldis kobrutav vesi. Aga seda, et vahest ülal kõrgel üks suur lind ringleb, ei pannud nad tähele. Neil ei olnud põhjust seda tähele panna. Nad olid liiga sügaval, et neid kalalaitung õhust võiks hirmutada.

Aga ükskord üks vana isalõhe unustas enda. Ta tõusis pinnavette. See armiliste külgedega, mitmete kudereiside kangeline vajas hapnikurikkamat vett kui ta kaaslased. Sellepärast ta tah-tiski just seal kiikuda, kus lained vastu kivi pritsmeteks purunesid.

Vana Valgesulg sihtis konkslõualise kala turja, kuid jäi hiljaks. Ainult murdosa sekundist hilines ta, aga ikkagi oli seda nii palju, et küüned tabasid turja asemel seljauimetagust.

Mõtlematu oli olnud lõhe pinnavette tulek, mõtlematu oli ka Valgesule allasööst. Ainult üks kord varem oli Valgesulg nii suurt kala rünnanud. See oli vana haug, kes kaldavees pardipoegi varit-ses. Valgesulel oli temaga tublisti tegemist. Aga täiskasvanud lõhe on vähemalt kaks korda väledam niisama suurest havist. Kaks korda väledam, kaks korda tugevam.

Kotkas kukil, sööstis ehmunud lõhe avamerele.

Neil kahel olid täiesti vastandlikud soovid. Lõhe kippus sügavikku, Valgesulg üles õhku. Kumbki ei jõudnud oma soovi täide

viia. Lõhe kaalus kümmekond kilo. Niisugust raskust ei oleks merikotka tiivad suutnud ka siis tõsta, kui see oleks paigal püsinud. Aga need kümme kilo ei püsinud paigal. Need kümme kilo visklesid ja märatsesid. Need kümme kilo võitlesid pääsemise nimel, aga pääsemine oli sügavuses.

Nagu paadita puri kihutas vana Valgesulg mööda vett. Nagu muinasjutu valgesabaline viirastus sõitis ta seal. Ta tiivad olid välja sirutatud. Kui lõhe proovis ratsutajaga vee alla minna, vastas Valgesulg võimsate tiivalöökidega.

Enesealalhoiu-instinkt käskis Valgesulel lõhe sinnapaika jätta. Rebi küüned lahti, tõuse õhku, niisugune oli korraldus. Ent seekord ei arvestanud Valgesulg vaistu käske ja korraldusi. Ta võitlejaloomus ei lubanud seda teha. Tiibu lehvitades jätkas kotkas oma sõitu, püüdes suurt kala vähemalt turjapidi veest välja rebida.

Ja ometi oli tal hoiatavaid mälestusi.

Ükskord varem oli Valgesule elus midagi säärast juba ette tulnud. Kunagi õige ammu ründas üks ta poegadest vee all liikuvat musta varju. Noor kogemusteta lind vajutas küüned suure hallhüljese turja, kes oli hilissügisel siiaparvede kannul Viiduna madalasse rannavette tulnud.

Järgmisel hetkel kadus ründaja vana Valgesule silmist. Ta ei saanud oma küüsi kätte, see meeletu kollanokk. Liiga tugevasti oli ta need hülge rasvast läikivasse selga surunud, liiga kramplikult kokku tõmmanud. Vesi lõi keema ta pea kohal, ning siis lakkas alles eelmisel suvel lendama õppinud lind olemast.

Niisugune lugu oli juhtunud vana Valgesule silmade all. Niisugune lugu, millest oleks tulnud ometi teha mõned järeldused!

Lõhe ja vana Valgesule jõud olid peaaegu võrdsed. Ei suutnud konkslõug sügavamale minna, ei jõudnud Valgesulg teda ka vee peale tirida. Kuid Valgesulel oli siiski üks eelis. Kui kala uimed, saba, kogu keha oli meeletus võitluses pääsemise nimel, siis vana Valgesulg evis midagi, mille jõud oli alles käiku laskmata. Vana Valgesule nokk oli alles tegevuseta. Raskelt nagu haamer langes see äkki isalõhe kuklasse, ja otsustas viimaks võitluse.

Vana Valgesulg joonistas Mastikari kohal mõned lamedad kaared.

Ka praegu pildus siin pritsmeid eelmise päeva laisk, hulkuv laine, kuid nüüd ei olnud kivide varjus täpilisi kaunitare. Suvel ei olnud neid kunagi. Niipea kui vesi soojaks läks, kadusid lõhed jahedatesse sügavikkudesse.

Kas laskuda suurele pruunile rahnule?

Vana Valgesulg tundis kiusatust seda teha. Ta hakkas väsima. Ta oleks heameelega pannud tiivad kokku ja istunud kivile. Ta

oleks heameelega veidi puhanud, kuid üks kartus hoidis teda tagasi. Ta kartis, et kord juba laskunud, ei jõua ta enam tõusta.

Niisiis oli vaja midagi, mis paneks väsimust unustama. Midagi ergutavat oli vaja, ja selleks võis vist tõepoolest olla otsus muuta lennusuunda ning külastada veel ühte paika. Ühte hoopis teist liiki mälestustega läbipõimunud kallist paika.

Vana Valgesulg pööras pea tagasi maa poole. Ta püüdis uuesti liikuma panna kahte suurt tiiba. Ta püüdis neid tõsta ja langeda, nagu ta seda tuhandet korrad varem oli teinud.

Kuid tiivad ei kuulunud teda enam.

Vana Valgesule soov läks täide. Ta suutis lõpuni võidelda. Ta suri õhus.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mis põhjustas vana kotkapaari hukkumise?
2. Kirjanikul on õnnestunud kaasakiskuvalt kirjeldada kotka võitlust vana isalõhega. Mis teeb nimetatud kirjelduse kaasakiskuvaks?
3. Kuidas mõista kotka soovi surra õhus?
4. Ehkki kotkad on röövlinnud, on nad ometi looduskaitse all. Miks?

NÄLJATONT

Sirbisaar kajas hädakisast. Väike Valgesulg tõi maailma ette oma sügava solvumise, kõhtu pitsitava valu ja üksindushirmu, mida ta veel ei tundnud, kuid juba aimas.

Ta ei saanud aru, mis on juhtunud. Oma kuue nädala pikkuse ea jooksul ei olnud ta kokku põrganud veel ühegi eluprobleemiga. Tal tarvitses ainult viiksuma hakata ja ema toppis pärani kurku maitsvaid palu. Kuid nüüd kaebles ta peaaegu terve päeva, nägemata taevaserval punkti, mille ta oleks tundnud ära tuhandete teiste punktide seast.

Kotkapoeg ei olnud nõudlik. Tema soovid olid loomulikud ning lihtsad. Nende seas oli niisuguseid, millega andis oodata. Väike Valgesulg ei talunud keskpäevast päikest. Kui kõrvetavad kiired ta loiuks muutsid ning jõuetult pesale surusid, soovis kotkapoeg, et tuleks ema ja kataks teda tiibadega nagu pisikesest peast.

Selle sooviga võis oodata.

Oodata võis sooviga, et hakkaks vihma sadama, milles ta siis kümbles, kael pikalt üles sirutatud. Oodata võis sooviga, et puulatvu kõigutav tuul vaikselt jääks. Kuid soov, mis väljendus ihas toidu järele, ei kannatanud mingisugust edasilükkamist.

Kotkapoeg kasvas pöörase kiirusega. Ent pöörane oli ka toiduhulk, mis ta selleks vajab. Kilogrammiskuse haugi võis ta pista

kinni seitsme minutiga. Ja see haug pidi kohale jõudma õigel ajal. Muidu avastas väike Valgesulg endas valu, mis oli üksainus suur kisendus.

Nüüd oli see kisendus paisunud metsikuks mõirgeks. Nagu musttuhat sipelgat möllas kotkapoja sisemuses. Nad puurisid ja näpistasid ning vaene väike Valgesulg tõi kuuldavale hääli, mis oleksid pidanud kivid pehmeks tegema.

Kotkapoeg ei teadnud, kaua ta juba oli toiduta. Tema meelest oli seda terve igavik. Niikaua kui ta mäletas, oli ta hommikuti ärganud näljatundega. Kui ta vend veel elas, võtsid nad selle tunde mõjul päikesetõusu vastu kahehäälse viuksumisega. See oli duett, mis kajas üle kogu Sirbisaare. Kumbki kotkapoeg püüdis teist üle karjuda ja samal ajal esimesena märgata saagiga lähenevat isalindu.

Vana Valgesulg tuli, noor jänes, kala, vesikana või midagi muud isuäratavat küünistes. Ta suundus otse nende poole, kuid päralt ei jõudnud kunagi. Enne tõusis emalind õhku, lendas vastu ja siis jätkas jahisaak uute küüniste vahel teekonda.

See oli seaduspärane, nagu päeva vaheldumine ööga. Pärast söömaaega tundsid pojad alati võitmatut väsimust. Nad uinusid jalapealt, mõnikord viimane lihatükk alles noka vahel. Aga paari kolme tunni möödudes ärkasid nad jälle ning olid uuesti näljased.

Esimestel elupäevadel andis ema poegadele toidu, mida ta ise oli juba veidike seedinud. Pesaserval istudes toppis ta kahele väikesele kordamööda suutäisi kurku, tehes seda seni, kuni need noka eest ära pöörasid. Mõni aeg hiljem said noored kotkad jagu juba sealsamas rebitud lihatükkidest. Aga kui nad olid umbes kuu vanused, asetas ema nende ette terve, puhtaks kitkutud piilpardi, ja kõik muu jäi pesapoegade hooleks.

Sellest päevast peale pääses maksvusele vanema poja suurem jõud, suurem kaal ja suurem isu. Seni kui ema neid toitis, arenesid noored kotkad enam-vähem võrdselt. Kuid nüüd hakkas kehtima igivana tugevate seadus: kes ees, see mees. Muna, millest koorus esmasündinu, oli munetud neli päeva varem. Neli päeva oma vennast varem tegi vanem poeg ka tutvust päikesevalgusega.

Need neli päeva andsid talle tohutu edumaa. Tema sõi igast toodamist lõviosa. Ja kuna hellatundelisust ei olnud ta loomuses, jätsid raevuhood, millega noorem vend teda peatada püüdis, väikesele Valgesule täiesti ükskõikseks.

Kõik oleks läinud teisiti, kui rannikul ja metsaveertel oleks nendel päevadel leidunud rohkesti toitu. Paraku aga puhus maatuul kala lahtedest sügavale. Sellest, mis vanal Valgesulel ja ta kaasal-õnnestus tabada, jätkus lahedasti ainult ühele. Aga kumb see üks oli, seda me juba teame.

Vanem poeg paisus lausa silmanähtavalt. Tema poolt oli jõud,

metsaseaduste kohaselt siis ka õigus. Ühel hommikul tõukas ta oma noorema venna pesalt alla.

See polnud ettekavatsetud mõrv, seda mitte. Väikesest saadik jagelesid noored kotkad pesa keskkoha pärast. Nad ei teadnud, mis seda põhjustas. Pehmem seal ei olnud. Needsamad roikad, needsamad männioksad ja kulukõrtest vooderdus mis mujalgi. Nad ei mõistnud, et neid kummitas hirm pesaääre eest. Trügides püüdsid nad valida puhkekohaks sellest kõige kaugemal asuva paiga.

Ühel säärasel trügemisel hindas kangujäänud kotkapoeg üle oma võimeid. Vanem vend vajus talle peale kogu oma raskusega. Nõrgake proovis kõrvale hüpata, kuid jäi hiljaks. Midagi rebenes pesaserval ja siis ta juba kukkus, kukerpallitades õhus nagu sügisene leht.

Vaevalt kuu aega päikesevalgust näinud kotkapoeg ei oska veel tiibu avada. Ja ega sellest olekski kasu. Ta tiivad on alles nõrgad. Liiga nõrgad, et keha kanda. Väljatõugatu kukkus kuklaga vastu sammaldunud kivi ning jäi vaikselt lebama. Alles nüüd avanes üks ta tiibadest, varjates vere, mis valgus kokkupigistatud nokka.

Kui ema kõrgel raba kohal saagiga nähtavale ilmus, tervitas teda ainult üks kisakõri. Vanalind ei näinud selles midagi iseäralikku. Paistis, nagu oleks ta teise poja olemasolu unustanud.

Kuni väike võimutseja värsket rebis, istus ema pesaäärel, pilk nagu alati silmapiirile kinnitatud. Ta karm nokajoon ei väljendanud vähimatki tundeliigutust. Sugukonna seaduste kohaselt ei olnud seda, kes lebas pesa all, emakotka jaoks enam olemas. Poleks ka siis olnud, kui too õnnetu oleks kukkudes ellu jäänud.

Väljatõugatud ei olnud enam olemas ka nüüd juba ainukese pesapoja jaoks. Ta võttis tema saatuse teadmiseks kui tõsiasja ja unustas sealsamas. Noorema venna surm ei muutnud midagi. Endiselt tõusis hommikul päike Palutaguse kuuselatvadest. Endiselt värisid vana haava lehed igas tuulepuhangus. Endiselt jagasid pilved vihma ja endiselt tuli ema või isa, kui kotkapoeg oli oma nälga maailmale kuulutanud.

Ainult toitu jätkus sellest päevast alates rohkem. Ja seda ei olnud vaja alla kugistada säärase rutuga.

Ent nüüd polnud ta juba terve igaviku ema näinud. Niisama kaua puudus vana Valgesulg. Musttuhat näljasipelgat olid end kahega korrutanud ning marssisid kaebleva kotkapoja kõhus hoogsat võidumarssi.

Pikkamööda hakkasid nende hammustused kaotama endist teravust. Pisted ja torked vahetusid nüri survega. See kuulutas lähenevat lõppu. Keskpäev leidis kuulsusrikka suguvõsa viimase järeltulija jõuetult pesal lebamas. Ta tiivad olid pooleldi avatud, kael pikalt rippu.

Linavästrik, kes oli pununud pesa kotkakindluse alumiste roigaste vahele, vaatas seda pilti suures arusaamatuses. Ka linavästrik leidis olevat kummalise kotkaema kauase äraoleku. Ta oli harjunud matti võtma jäänustelt, mis jäid pesale kotkapoja söömaaegadest. Kuid nüüd ei olnud siin jäänuseid ega peetud ka söömaaegu.

«Vidiit,» ütles linavästrik ja tõstis põlastavalt hända.

«Mäherdune korralagedus.»

Toitjata jäämine ei ole metsade-rabade elanikele uudiseks. Juhtub, et hulkuma pääsenud koerad murravad kitse ning väikesel täpilisel tallel tuleb üksi pugeda läbi laukapõõsaste ning sarapuupadriku. Juhtub, et otsa saab vanajänes. Juhtub, et lõksu satub kärp, kelle pojad on peidetud kivikangruse. Need on hukkunute järglaste jaoks viimane kui üks kohutavad tragöödiad, ent mitte veel kriips elule. Kitsetall leiab põõsastelt lehti, mida nak-sata. Väikesed jänesed rohukõrssi ning puuvõsusid. Ja noore kärbiga võib juhtuda, et ta kogemata komistab mõnele hiirepesale, kus on peidus mitu kena kõhutäit.

Kuivõrd lootusetum oli üksi jäänud kotkapoja olukord! Tema võimalused piiras pesasõõr. Metsas oli toitu, aga see jäi temale kättesaamatuks. Öhus oli toitu, kuid tema sai seda ainult silmaga süüa. Kotkapoeg lebas pesal ning lõõtsutas. Ta ei häälitse-nud enam. Tal ei olnud selleks jõudu. Paistis, et ta ei toibugi enam, kuid siis ujus vana haava kohale rümpilvede lasu. Need neelasid päikesekõrvetuse ja kotkapoeg avastas endas varjatud energia-varu. See lubas tal silmad avada — ta tegi seda. See lubas kaela kergitada — ta tegi seda. Kui ta siis aegamisi ka pea üles tõstis, vaatas talle vastu midagi niisugust, mille liigitamisega tuleb näljane olevus ühe hetkega toime.

See oli liha. Veider ja kahtlustäratav küll, aga siiski liha.

Kotkapoeg surus alla hirmu, mida ta tundis. Ta ei jõudnud tõusta. Poollebadest vajutas ta noka veristesse kudedesse, unustades põlvest põlve edasi antud kartuse kõige võõra ees.

«Sööb,» ütles sosinal üks poiss, kellel oli ainult kümme aastat. «Tõesõna, sööb!»

«Mis siis sina mõtlesid! Liha on liha,» kostis ta kaaslane. Kõvasti okstest kinni hoides klammerdusid nad kuuselatva, surudes end võimalikult tihedasti vastu vaigust tüve.

Alati oli vana Valgesulg vaadanud põlgusega kuuske, mis haavapuust mõne sammu kaugusel oma ladva pesast kõrgemale tõstis. See oli ainuke puudus Sirbisaare pesapaigal ja elutark kotkas ei saanud sellega kuidagi leppida. Nüüd päästis see puudus tema viimase poja elu. Siledat haavatüve mööda poleks alpinistki üles läinud. Kuusk oli ainus juurdepääs pesale.

«Missugune karvane,» ütles väiksem poiss. «Aga seljal on hele

jutt. Justkui valge sulg. Noh, väike Valgesulg, kas kõht saab täis?»

Kotkapoeg ei teinud temast välja. Seda polnud kuigi palju, mis talle visati. Väike Valgesulg nägi esimest korda pesa lähedal vööraid olendeid. Kuigi toit tuli nendelt, ei lakanud ta neid umbusaldamast. Ta kartis, et liha, mida ta purustas, võidakse tagasi võtta. Ja kogu jõu, mis temas veel säilinud, kulutas ta selleks, et rebida, kiskuda ning kugistada.

«Söö,» ütles Mardus. «Pista aga. Teine madu on veel.»

Mitu päeva nälginud kotkapoeg kägises vastuseks. Äsjane pingutus oli talle siiski liiga teinud. Ta lebas ning lõõtsutas.

«Kui kohe ei taha, sööd pärast.» Ja käega hoogu võtnud, vibutas poiss pesale teise rästiku.

Ettevaatlikult iga oksa kandejõudu proovides laskus Mardus alla. Kümneaastane kaaslane järgnes talle nagu kuulekas kutsikas. Rohkem ei saanud nad midagi teha. Kaks ussi oli kõik, mis nad rabaservas tabasid. Sellest aitas, et kotkapoega seekord päästa. Sellest aitas surma peletamiseks.

«Homme tuleme tagasi,» ütles Mardus. «Nüüd oleneb kõik meist. Nüüd on kindel, et teine vanalind lebab ka kusagil põõsa all.»

«Homme tuleme tagasi,» kordas Marduse kaaslane nagu kaja. Ta ei osanud veel arvata, kuidas see on võimalik, kuid ta ei kahelnud põrmugi oma otsuses. Kui palju võis maailmas olla poisse, kes on üles kasvatanud kotkapoja? Kas neid üldse oli?

Noh, kui neid varem ei ole, siis nüüd igatahes tuleb.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Opi tekstilähedaselt jutustama järgmise kava järgi:
 - a) Sirbisaar kajab hädakisast.
 - b) Siis, kui ema ja isa elasid.
 - c) Noorema venna hukkumine.
 - d) Väike Valgesulg näljasurma lävel.
 - e) Päästjad.
2. Et teada saada, mis poiste poolt päästetud kotkapojust edasi saab, loe tervikuna läbi Jaan Rannapi jutustus «Viimane Valgesulg».

HÖBEKAEL

Harri Jõgisalu

See lugu juhtus meie majas, õigemini õues. Maja on meil suur — kolmekorruseline — ja elanikke on selles palju, lapsigi terve malev. Suvel on õu ja trepikojad alati kära täis. Talvel on vaiksem: kes käib koolis, kes lasteaias, kelle peletab külm tuppa.

Külmad olid sel talvel käredate. Lumi karjus pakase käes, kõik elav metsas ja tänaval otsis varju. Tihased koputasid akende taga, varblased ja tuvid kõssutasid räasta all. Ikka sagedamini lendasid õuele varesed ja hakid.

Väikeste lindude jaoks ehitasid poisid ilusa söögimaja, tuvidele visati toidupoolist trepi ette, kuid vareste ja hakkide eest ei hoolitsenud keegi. Või kes neid salliski: va hallikirjud röövliid, nagu tukid valgel lumel.

Aga süüa ja sooja tahtsid nemadki.

Südapäeval, kui majade ümber oli kõige vaiksem, majarahvas tööl ja lapsed koolis, laskusid nad aeda. Pead püsti, külg ees, tulid kentsakate hüpetega õuele või kogunesid prügikasti ümber. Hoidsid aga majaustel ja õueväraval silma peal, iga hetk maha kõssutamasa, et siis kiiresti kaduda.

Harilikult tuli esimesena õueväravale väike Viuu. Tema koolipäev lõppes varakult, sest Viuu käis alles esimeses klassis.

Viiu ei tulnud õuele niisuguse jooksuga nagu teised lapsed, kes viskasid värava tagantkätt paukudes kinni ja olid valju madinaga trepil. Viuu jäi tänava äärde seisma ja vaatas, kas õuel ka linde on. Kui oli, jäi ta neid silmitsema. Seisis hea tükk aega ja alles siis tuli pikkamööda majauksele. Vaatas vilksti tagasi, kui kadus koridorisse, oli aga hetke pärast uuesti trepil, söögipala peos.

Kannatlikult oodates, liikumatult trepil seistes, siis samm-sammult lähenedes harjutas Viuu linde end usaldama. Varemalt lendasid linnud iga trepile tuleja puhul laiali. Nüüd, kui Viuu nähtavale ilmus, ei teinud nad seda ammu enam. Tuvid olid tal kohe parves ümber, varblased keksisid ja säutsusid kannatamatult. Hakid muutusid küll tähelepanelikeks, kuid viivitasid minekuga, kuni enam ära ei lennanudki. Usaldasid!

Hakkide usalduse üle oli Viuil hea meel: linde minema kihutada oli ju palju hõlpsam kui paigale meelitada. Eriti varesteid ja hakke, kes vaevalt kedagi usaldasid. Viuu koguni pidas hakke tuvidest arukamateks. Tagasihoidlikult ja asjalikult tegid nad oma käike peenramaale, kuhu perenaised aeg-ajalt ämbreid tühjendasid. Viuu viis sinna leivaraase ja kamarakilde — hakkide jaoks. Talle meeldis eriti üks hakk, julgem kui teised, ilusa hõbehalli kaelaga. Esimene, kes Viuil laskis üsna lähedale tulla ja ka

siis ära ei lennanud, kui tüdrukuke teda teraselt jälgis. Sellele hakile pani Viuu nimegi — Hõbekael.

Hõbekael oli nägus ja tark lind ning temast pidasid lugu teised hakid. Hõbekael valvas, et mõni vaderitest ei võta liiga suurt pala — kohe nõudis poolitamist, ja keegi ei julgenud talle vastu hakata. Põrkas peale jalus hüplevatele varblastele ja vibutas nokka tuvidele; ainult varestest käis paraja kaarega mööda. Ta tundis ka häid kombeid. Kui tuvid ahnitsesid üksteise võidu leivatükke ja kugistasid niisuguse aplusega, et hakkas hirm, et mõni lämbub, lendas Hõbekael iga suurema palaga üles elektri-traadile. Pistis koorukese varba vahele ja nokitses sealt nokatäis- haaval. Liipsis siis noka ilusasti puhtaks ja lendas uue suutäie järele. Kuidas ei peaks niisugune tarkpea meeldima?

Mõnikord jalutas Hõbekael akende alla ja vaatas, pea viltu, üles: erksa musta silmatera ümber välgas helehall iiris. Viuu surus nina vastu klaasi ja püüdis lindu nii lähedalt vaadata, kui vähegi sai.

«Kui saaks teda korrakski kätte võtta, silitada! Kui teaks, kus on ta pesa, läheks vaatama!» arutas Viuu, kui oma Hõbekaelast teistele lastele rääkis.

Ühel käredal, päikesest sätendaval päeval pärast nääripidu kogunesid poisid õuele. Külma oli küll, aga ega võinud lasta vabu päevi toas istudes maha joosta. Pealegi tahtis igamees näidata, mis ta pühadeks kingiks sai. Kellel olid suusad, kellel pikkade jalastega kelk või muud huvitavat. Kõige põnevam aga oli meie vastaskorterist noormehe õhupüss. Ei, see polnud mingi mänguriist: püss mis püss, tumeda toru ja läikiva laega. Laeti tinakuuliga ning tegi valju lärtsu, kui lahti kõmmutati.

Poisid olid niisugusest riistast vaimustatud.

«Kas sellega ka varesele peaks pihta saama?» küsis üks püssi imetlejatest. Arvati nii ja naa, kuni otsustati proovida.

Korrapealt olid poisid kadunud. Õu jäi vaikseks. Nagu iga päev, lendasid hakid toiduplatsile.

Käis ootamatu, plangult ja majaseintelt vastu kõlav plaks. Linnud nagu pühiti lendu: kuuride ja puude vahele põigeldes põgenesid nad hääletult iga ilmakaare poole.

Üks hakkidest kahlas küll teistele järele, kuid tegi siis kukerpalli ja jäi tiibadega lund pekstes kummuli hangele.

«Käes, käes! Hakk jäi maha!» jooksid poisid varitsusest lagedale ja tormasid jahisaaki üles korjama.

Kas kuulis Viuu lasku või oli ta aknast linde jälginud, kuid valju prahvatuselga lendas kojauks lahti ja silmapilk oli tüdruk keset jäist õue.

«Mis te teete! Miks te tapate hakke?»

Viuu hääl oli võõras, nagu kahvatu ja pisaraid täis silmad nii tigidad, et poisid kohmetusid seisma. Nad vaatasid kord väikesele

tulivihasele tüdrukule, siis püssimehe käes kõlkuvale linnule. Viiu astus sammu, et lindu lähemalt vaadata. Polnud kahtlust: see oli Hõbekael. Viiu oleks ta saja haki hulgast sedamaid ära tundnud.

«Mis ta sulle tegi? Peksan su püssi puruks!» prahvatas Viiu nutuseguse, kiljuva häälega. «See on meie Hõbekael! Mina kutsusin ta õue, panin lindudele süüa. Teate küll, et linnud teid kardavad. Teie aga luusite nende järel ja lasete!»

Kahju ja südamevalu ärritasid last nii, et ta ei tundnud külma ega märganud sedagi, et pisaranire põsel muutus jääkülmaks. Poisid jäid vaikseks. Nad küll päris ei taibanud, miks Viiu haki surma nii südamesse võttis, kuid esialgne heameel täpsest lasust oli rikutud.

«Anna siia!»

Sõnakuulelikult ulatas poiss linnu Viiu.

Kui pehme ta oli ja kui kerge! Esimest korda hoidis Viiu niisugust lindu peos. Kohmetunud sõrmed haki sulgedes, tundis Viiu, et õues on külm: linnu keha otsekui põletas käsi! Poleks kunagi arvanud, et pakase käeski on see väike keha nii kuum.

«Sellepärast, et elus! Kui poleks soe, poleks ka elus!» mõtles Viiu.

Kuid haki pea vajus tagurpidi, mööda hõbedakarvalisi sulgi nirises verepiisku: see lind oli surnud. Ometi oli ta tulnud õue selleks, et ellu jääda, külmale ja näljale vastu panna. Siit oli ta ikka midagi leidnud, aiapostil oodanud, kuni tuli tüdruk ja tõi leiba. Nii oli tänagi.

Viiu tundis end süüdlasena Hõbekaela surmas. Usaldus, mille ta haki silmis enda ja kogu maja vastu jõudis kasvatada, oli vaid pettus.

Poisid läksid ära tänavale ja jätsid Viiu üksinda õuele. Teadmata, mida surnud linnuga peale hakata, seisis ta seal tubases kleidis paljapäi tuule sasida, kuni tuli ema ja viis tuppä.

«Ära nuta, rumaluke! Küll homme tulevad uued!»

Juba hommikul vara poetas Viiu lumisele teerajale leivaviilu, seisis jalgu kõpsides trepil, kuni tuppä kutsuti. Istus siis aknale linde ootama.

Õhtul, kui majaelanikud töölt saabusid, nähti tüdrukut ikka veel aknal istumas. Ou aga jäi tühjaks. Hõbekaela asemele ei tulnud kedagi.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Pane tähele, kuidas kirjanik käredata pakast kujutab.
2. Leia lauseid, mis vareste ja hakkide omapära esile toovad.
3. Kirjelda Hõbekaela.
4. Viiu oli Hõbekaelasse väga kiindunud: «Kui saaks teda

- korrakski kätte võtta, silitada!» ütles ta. Millal see tal õnnestus? Leia vastav koht.
5. «Kaitske loodust!» — missugune sisu on nendes sõnades?
6. Jutusta järgmise kava järgi:
- a) Käre pakane.
 - b) Vareste ja hakkide külaskäigud.
 - c) Viiu sõprus Hõbekaelaga.
 - d) Saatuslik lask.
 - e) Usalduse ohver.

MEREL ON VÄSINUD KURED

Juhan Saar

«Kured on väsinud ära,
ja ühtegi laeva ei ole.»

«Kus?»

«Merel.»

«Kas tõesti vaid sellepärast
sa nõnda nutune oled?»

«Kuid kured ju väsivad, isa?»

«Poiss, pühi põselt see pisar!»

«Kuid järsku ei leia nad laeva?»

«Poeg, ära end asjata vaeva!»

«Ära on väsinud kured.»

«Peast viska see väikene mure!»

«Ma kardan...»

«Mida?»

«Et keegi neist kukub ja sureb.»

«Ei usu! Nad leiavad laeva

ja puhkavad mastide tipus.

Jää magama! Tähed on taevas

ja kuu akna taga, näe, ripub!»

«Kas kindlasti, isa, sa tead, et...»

«Jah, tean.»

«Kui hea...»

Ja juba padjale langebki pea.

Kuid merel on väsinud kured

ja asjata otsivad laeva.

Oi, suured ja väikesed mured!

Oi, suurte ja väikeste vaeva!

ÜLESANDED

1. Loe luuletust osalistega (poeg, isa, kirjanik).
2. Meenuta, mis on dialoog.

Rukkilõikus

Kr. Raud

MÄGER URASK

Richard Roht

1.

Madalas liivaküngas keset sood elas noor mäger Urask. See soo oli pikk ja lai — mitu head kilomeetrit pikk ja mitu head kilomeetrit lai. Liivaküngas selles soos moodustas õieti nagu väikese kõrgema saare. Sel saarel kasvas ilusaid puid ja põõsaid: kaski, haabu, pajusid, leppi. Aga sool enesel ei kasvanud muud kui kiduraid mände, sest soo oli alati vesine ja märg, täis tümasid kohti, poriauke ja vulisevaid, korisevaid laukaid, mis pealt kaetud sambalakorraga, kuid millest, kui inim- või loomajalg neile peale astus, tõusis üles kollast külma vett või ka lausa haisvat roostes saasta.

Mäger on kerge loom, tema pääses hõlpsasti soost üle ja soosaarel oli tal alati kuiv ning rahulik. Kuna inimestel sool käimine oli raske ja ebameeldiv ning isegi suurem koer meeleldi seal kõndida ei tahtnud, siis ei tülitanud Uraskit ta saarel keegi, või kui seda juhtus, siis väga harva. Mõni kütt vahel oli katsunud mäkra ta koopast kätte saada, aga sellel polnud tulemusi olnud, sest koobas oli ehitatud väga kavalasti: kaheksa sisse-väljakäiku oli sel koopal, ja kui keegi mäkra ühe sissekäigu kaudu tülitama hakkas, oli ta salaja juba mõne teise käigu kaudu välja lipsanud ja sohu kadunud. Aga tümal sool mäkra jälgida oli inimesel ja isegi koeral võimatu.

Talvel mäger enamasti magas nagu karu. Ta koobas oli sügav ja selle põhja oli ta enesele teinud samblast ja kuivadest lehtedest pehme pesa. Selles ta põõnas, keras kui koer. Ja kui väljas paukus pakane ning möllas tuisik, ei võtnud mäger vaevaks sellele tähelepanu pöörata, aina mõmises läbi une ja maigutas magu sasti suud. Või kui mõnikord ärkas, siis kuulatas mõnuga, kuidas näljane vares puu otsas kraaksus või vihane öökull huikas, haigutas korra — ja jäi jälle magama.

Mäger nimelt on suur söödik. Suve läbi kogub ta endale rasva. Toiduks tarvitab ta tigusid, putukaid, marju, seeni, hiiri, sisalikke, madusid, konni, aga ei põlga ka kõiksuguseid taimejuuri ja katsub mõnikord ka linnumune, kui mõne pesa juurde satub. Teod, putukad, hiired, sisalikud ja maod on ju üldiselt kahjulikud ja ebameeldivad olendid, seepärast on mäger oma toidu suhtes kasulik loom ja kellelgi ei ole midagi selle vastu, et ta suvel putukaid ja roomajaid hävitades end hästi nuumab. Ka marju, seeni ja taimejuuri jätkub ju metsas kõigile, nii et mägrale ei tarvitse ta hea isu pärast kellelgi kade olla.

Aga kui ta suve läbi end on nuumanud, siis on ta sügiseks paks ja rasvane kui matsakas pörsas. Pörsast meenutab ta mit-

meti, sest ka tema on madalat kasvu, lühikeste jalgadega, seapea-taolise peaga ja pisikeste seasilmadega ning isegi ta karv on kirju nagu põrsal. Jah, koguni ta hääb on rõhkv, meenutab sea oma, ja kui ta ehmub või hätta jääb, siis kiunub ka kui siga. Ainult ta karvad on palju pehmemad kui sea harjased, ta nahast saab seetõttu ilusaid asju.

Nuumanud end suve läbi, keerab siis mäger külma tülles end magama ja magab peaaegu talve läbi. Nii tegi harilikult ka Urask. Inimesed ütlevad säärastest loomadest, et nad talvel elavad rasvast, mis nad suvel oma selga on kogunud. Ja see on umbes ka tõsi. Magades tarvitab nende keha vähe toitu ja saab selle neist rasva tagavaradest, mis kehha suve jooksul on kogunenud.

Urask oli oma eluga soosaarel üsna rahul. Tülitajaid oli vähe, toitu palju. Soos leidus alati usse, sisalikke, konni, soosaarel enesel metshiiri. Samuti kasvas soos palju mahlaseid murakaid, mis mägrale eriti maitsevad, ja ka tigused leidus siin rohkesti, sest nemadki armastavad marju. Ent ka ümbruskonna metsadest võis Urask hankida endale toidupoolist, nii palju kui süda soovis. Seenid, marju, mahlaseid juurikaid, limukaid, igasuguseid teri leidus siin kõikjal külluses.

Nii et Urask ei võinud millegi üle nuriseda. Sügiseks oli ta enese alati toredasti paksuks söönud ja võis muretult oma talveund magada, kuni kevadine päike ussid, konnad ja sisalikud liikuma pani ja ka Uraskile uue elu sisse tõi.

Agas, ime küll, ometi ei olnud Urask viimasel ajal oma korteriga enam rahul ja kavatses kuskile mujale üle kolida. See oli kaunis kummaline, aga see oli tõsi. Urask oli hakanud leidma, et ta korter on aja jooksul väga niiskeks läinud. Kas oli viimasel ajal vesi soos tõusma hakanud või ei tea mis, aga too küngas, millesse oli kaabitud Uraski urg, oli järjest niiskemaks muutunud ja vett läbi laskma hakanud. Ajal, mil Urask oma uru sellesse künkasse kaapis, oli küngas kuiv, ta liiv pehme ja ainult veidi-veidi niiske, nagu värske muld igas kuivas maas. Aga viimasel ajal märkas Urask, et koopa käigud, eriti alumised, olid ligased ja hallitanud, jah, isegi vett tuli mõnikord sisse, ja kõige alumises ruumis, kus asus Uraski talvepesa, oli vett isegi nii palju, et Urask seda ruumi enam kasutada ei saanudki, vaid pidi oma talvepesa kõrgemale ehitama.

See kõik oli ebameeldiv. Eriti just see asjaolu, et talvepesa tuli kõrgemale teha. Kõrgemal, maapinna läheduses, polnud talvel enam nii soe, kui all oli olnud. Pealegi kostis siia iga väiksegi krabin, mis väljas tekkis: pisikese linnukese nokkimine, jänese hüppamine, oksa murdumine. See segas und. Ja teiseks oli ülal ka kardetavam. Talvelgi käis mõni kütt Uraski urgu külastamas; kuigi ta muidugi Uraskit urust kätte ei saanud, oli tal aga mõnikord koer kaasas, kes urgu puged. Ja kui Urask uru sissekäigule

liiga lähedal magas, siis jäi tal vähe aega soovimata külalise vastuvõtuks, ta ei saanud kasutada kõiki oma koopa keerulisi käike, et sissetungijat eksiteele viia, vaid pidi kiires korras lühemat teed urust põgenema — vaenlane, koer, kannul. Viimasel talvel juhtus paar korda, et Uraski elu oli seetõttu hädaohus, et urust lahkudes sattus ta unises olekus sügavasse lumme ja selles oma lühikeste jalgadega sumades pidi ta peaaegu koera kätte satuma, kes teda urust väljudes jälgis. Ainult asjaolu, et see koer oli väike ja ka ei suutnud sügavas lumes kuigi kiiresti joosta, päästis Uraski elu ja ta sai veel põõsastesse pakku minna, enne kui jõudis pärale kütt püssiga. Ega nüüd koer Uraskit murda poleks jõudnud, aga häda oli selles, et koer takistas põgenemist ja võimaldas kütil järele jõuda. Põõsastes sai Urask nii osavasti ringi keerutada, et kütt teda kunagi selgesti ei näinud ega püssiga lasta ei saanud, kuni ilm muutus hämaraks ja tuli öö.

Age need olid õudsed elamused ja Uraski uni oli mitmeks päevaks häiritud ja üldse kogu olemise mõnu ning rõõm sellises olukorras oli rikutud. Ja ta otsustas kevadel kindlasti uut elukohta otsima hakata.

2.

Too kevad tuli äkki suure sulaga ja ujutas paari päeva jooksul üle kogu soo. Nagu suur järv oli soo, lai, avar veeväli, millest kääbusmännid vaatasid välja kui vaesed uppujad. Vete kohisemine ja mulin äratas Uraski ta pesas ja talle tundus, et vesi ei mulisenud mitte ainult soos, vaid ka koopas. Prr! See oli vastik! Urask laskus oma koopa alumisele korrale ja nägi ehmatusega, et kogu alumine kord ja isegi alumised väljakäigud olid lausa vee all, — neist jooksis vett sisse nagu tiiki. Uraskile tuligi naljakas mõte, et vaat sulle temp, olen äkki koopa asemel tiiki sattunud! Kuid nali naljaks, aga sel lool on ka oma hädaoht: vesi koopas tõusis järjest, sest ta tõusis kogu soos, ja kuna koopa alumised käigud olid nüüd veepinnast madalamal, siis täitusid nad järjest veega ikka kõrgemale ja kõrgemale.

Häda põhjuseks oli vist asjaolu, et kungas, milles asus Uraski pesa, oli madal ega tõusnud soost kuigi palju kõrgemale; kuna aga soo oli hakanud ummistuma, sest kraavid, mis kord ta kuivatamiseks olid kaevatud, olid kokku kasvanud, ei olnud veel soost enam nii suurt väljapääsu kui varemail aegadel ja seetõttu kannatas ka Uraski elamu.

Peagi istus Urask oma koopa otsas kui merehädaline väljuva laeva peal ja vaatas ahastades ringi: kõikjal ainult vesi, vesi ja vesi — ja vesi isegi koopa ülemistes käikudes. Ent Uraski kõht oli tühi ja hirm nahas.

Vingus Urask tasakesi omaette kui väike kirju seake künka

otsas ja andis endale taas sõna, et kui siit neetud kohast veel eluga pääseb, siis endale uue elamu ehitab! Ilusasse kuiva kohta, aga mitte enam sohu!

Hakkas vihma piserdama, vesi aina tõusis ja nälg Uraski kõhus kasvas. Kui kaua kükitada siin koopa otsas ja oodata, kuni vesi tõuseb nii kõrgele, et uputab päriselt? Urask vingus haledasti. Ta tore kasukas oli juba läbimärg ja ta liikmeid raputas külm niiskus. Üldiselt oli ta elu olnud väga kerge ja mõnus — muudkui söö ja maga — ja need hädaohud koertega, mis tal olnud, polnud ju kuigi sagedased.

Aga nüüd oli tulnud suurem hädaoht ja Urask ei osanud muud, kui haliseda ja vinguda.

Viimaks, kui vesi tõusis juba Uraski jalgade juurde, ajas häda talle vahvuse ja leidlikkuse pähe.

Ta nägi eemal veest välja paistvat ühe kraavi äärt, kuhu kunagi kraavi kaevamise ajal olid laotud mättad ja muld. See äär polnud veest päris väljas, ainult kohati vahest, aga seda mööda paistis siiski võimalik olevat kuidagi pääseda metsa, osalt ujudes, osalt vees madistades. Ja sedagi teed oli metsa oma hea kilomeeter või rohkemgi. Kahtlane tee! Kardetav ja külm! Prr! Vaesel Uraskil oli niikuinii juba vihma käes külm. Mis pidi veel siis tulema, kui ta läks lausa vette! Ja kuigi suur ujuja ta just ei olnud.

Aga tuli riskida. Elu oli hädaohus. Seal ei aidanud miski. Künkalt kraavini oli ka veel paarsada meetrit. Ning sellel vahemaal oli päriselt sügav, sulisev vesi. See tuli võita lausa ujudes.

Ikka veel kahtles ja kartis Urask. Aga kui vesi üha tõusis ja ähvardas teda künka otsaski oma valdusse haarata, võttis Urask julguse rindu, vaatas paar korda meeleheitlikult paremale ja pahemale — ja hüppas voogudesse.

Otselai külm jää võttis ta vastu. Puristades ja ähkides vehkis Urask oma lühikeste jalakestega, et vees edasi jõuda. Pikkamisi see läks. Ja külm ähvardas hinge kinni matta. Aga viimaks jõudis ta kraavi ääreni. Siingi oli vett küllalt ja sügavaid kohti ka ning külm oli vesi siin nagu mujalgi, aga siin oli ikkagi aeg-ajalt ka kõrgemaid kohti — ja need andsid julgust. Ühelt mättalt teisele, ühest sügavast kohast teise läks reis. Uraski kasukas oli vett täis nagu käsn. Ja see tegi teekonna veelgi raskemaks. Kuid lõpuks hakkas selles madinas veidi nagu soegi — ja metsäär ligines üha.

Viimaks jõudis Urask päästvale kuivale maale, suurte puude alla. Ega siingi vihmaga kuigi kuiv polnud, pealegi kevadisel ajal, kus mets oli veel täis märga lund. Aga uppumist polnud siin enam karta. Lõdisedes hakkas Urask otsima kohta, kus veidigi ulualust leida. Külm oli tal hirmsasti ja nälg oli ujudes veelgi suuremaks läinud. Ta kartis, et ta surm varsti ligidal on — nii viletsalt tundis ta end.

Lõpuks leidis ta ühe mahalangenud puu juurte all vihma eest varju. Siingi oli märg ja külm, aga vähemalt pilvedest langev märjuke ei pääsenud siia ligi. Urask kiskus enda kägarasse selles viletsas urkas ja lõdises ja värises kogu öö. Ega surm temast tõesti kaugel olnudki, sest tühja kõhuga ja kurnatult pärast külma suplust varakevadel veeta selline öö pole naljaasi.

Aga hommikuks lakkas vihm ja kevadine soe päike hakkas paistma. Loodus oli kui uuesti sündinud. Metsas häälitseisid esimesed kevadlinnud, eemal põldudel kuuldus juba siristavat lõokest ja lumi sulas kui vaht lembes õhus.

Peagi kuivas säravas päikesepaistes Uraski kasukas ja tal hakkas soe ning mõnus. Ainult ta kõht oli veel väga tühi ja nälgi piinas teda ikka veel. Aga metsas ringi nuuskides leidis ta ühelt mättalt suure ussi, kelle kevadine soe päike oli oma urust välja meelitanud. Uss oli mättal rõngas kui vorst ja Urask ei olnud laisk seda vorsti nähes. Lühikese võitluse järel tappis Urask ussi ja sõi ta viimase raasuni ära. See oli tubli kehakinnitus mägrale ja maitses talle niisama hästi kui inimesele tõeline vorst.

Pärast seda einet tundis Urask, et ta jõud taas tagasi on tulnud ja ka tervis jälle hea. Nii veendus noor mäger, et kunagi ei tohi heita meelt, vaid tuleb ikka midagi ette võtta katsuda, et raskustest ja kitsikustest üle saada. Kui mäger poleks vahvasti võidelnud oma elu eest külmas vees, siis oleks ta mannetult uppunud.

Nüüd oli ta kõht täis, ta jõud kosunud ja ka ilm ilus ning üsna teine kui seal veesse uppuva künka otsas. See kõik sai võimalikuks julge ettevõtlikkuse tõttu, vapra otsuse tõttu oma elu eest hädaohuga võidelda.

Ja Urask asus nüüd agarasti endale uut korterit otsima, sest puujuure all oli elamine temasugusel, ikkagi kaunis suurel loomal, kaunis nigel. Ta oli ligikaudu 75 sentimeetrit pikk ja ta saba ka oma paarkümmend sentimeetrit, nii et seda kõike puujuure alla mahutada ja sealjuures end mugavasti tunda polnud päris hästi võimalik.

Pika otsimise järel leidis Urask ühel kõrgemal heinamaaserval heinakuhja, mis eelmisest suvest sinna seisma oli jäänud ja mida inimesed talvel millegipärast polnud ära vedanud. Arvatavasti segas seda tegemast äkiline kevadetuleku sula.

Ega heinakuhjaski Uraskil väga meeldinud, sest ta oli harjunud suure koopa mugavustega; koopas võis end pöörata nii ja naa, selles võis isegi kõndida ja ringi rännata ühest käigust teise. Aga maa oli veel külmunud ja märg ja uue koopa kaevamist ei saanud veel niipea ette võtta. Seepärast tuli esialgu läbi ajada heinakuhjaga, selles oli vähemalt kuiv ja soe.

Sellesse heinakuhja puges Urask, uuristas sinna paraja augu, et sisse mahtuda, maapinnast veidi kõrgemale, et mitte külma ja

niiskust enda all tunda, ning uinus pärast raskeid vintsutusi ja unetut ööd magusasti magama. Magamises oli ta ju meister!

Aga ega siingi kõik nii hästi läinud, kui Urask oli lootnud. Olles tükk aega maganud, tundis Urask, et hirmus paha hais hakkas teda piinama. Nii paha hais, et ajas Uraski südame pöörutama ja pani pea valutama. Mis see küll ometi oli?!

Urask pöörles ja keerles oma asemel ja katsus haisust mitte hoolida, et uuesti magama jääda, aga see oli võimatu. Justkui uimastavat mürki imbus Uraski ninna ja võttis temalt viimasegi uneraasu.

Tuli midagi ette võtta!

Urask väljus oma august ja hakkas kuhja ümber nuuskima, et aru saada, kust kohast seda hirmsat lehka ometi tuli. Lõpuks jäi ta ühele kohale seisma, sest tundis, et seal oli hais eriti tugev ja terav. Urask sirutas oma koonu sinna kohta kuhja sisse, aga korraga sähvas kui välk must vurruline nina kuhjast välja, rida teravaid hambaid laksutas Uraski koonu ees, et kohe jälle kaduda. Ainult sentimeeter puudus, et need hambad ei haaranud Uraskit ninast.

Urask oli veel noor ja maailma vähe näinud, seepärast ei teadnud ta, et see must vurrudega nina ja samuti see hirmus hais kuulus tõhule, keda kutsutakse ka tuhkruks. Tuhkur on mägrast peaaegu poole väiksem, vahest nii hea kassi suurune, aga tal on teravad ja suured hambad ja ta on kurjust ja verejanu täis, pealegi haiseb ta nii hirmsasti, et igaüks, olgu see loom või inimene, kes tema lähedusse satub, katsub, et rutem minema saab.

Urask seda kõike ei teadnud. Ta oli kaunis kokkunud. Kallaletung oli toimunud äkki ja julgelt ja ühtlasi see paha hais... Ei tea, mis veel tulla võis! Urask kartis, et kuhjas istub ei tea milline suur elukas, kes võib tema, Uraski, isegi nahka panna. Pigem siis juba katsuda tasakesi taanduda. Loomult on ju mäger kaunis kartlik loomake.

Aga siis meenusid Uraskile eelmise päeva ja öö sündmused ja ka käesoleva päeva sündmused. Eile pidi ta peaaegu uppuma, öösel peaaegu külmuma. Kuid täna läks kõik hästi, Urask tappis ussi, sõi selle ära ja leidis siis siin kuhjas hea sooja korteri. Ent kas pidi ta siis nüüd jälle oma korterist loobuma ja uuesti öö veetma ei tea millises külmas kolkas? Kõik oli täna nii kena ja ilus — ja nüüd selline pahandus ja häda! Ei, Urask otsustas, et saagu mis saab, ta tahab oma korterit kaitsta ja tundmatu elukaga selle eest võidelda, haisegu see siis nii hirmsasti kui tahes.

Urask tõmbas karvad turri ja urises ähvardavalt. Seda oli kuhjas justkui oodatud, sest uuesti nähvatas sealt rida hambaid Uraski poole ja kuri, vihane turtsumine väljendas äärmist tige-dust ja sallimatust.

Urask otsustas oodata ja heitis käpuli kuhja ette maha. Ta

tundis, et see seal kuhjas oli väga närviline ja jonnakas. Küllap ta ise midagi ette võtab, et oma viha ja jonni rahuldada. Ja tõesti, vaevalt oli möödunud mõni minut, kui kuhjast hüppas Uraski kallale ta vastane. Selle iseloom ei talunud rahulikku ootamist. Ja oma ülbuses pidas ta end Uraskist palju kangemaks, kuigi oli Uraskist poole väiksem. Urask nägi teda nüüd selgesti. Ta pea oli lühike, koon ümmargune, karv seljapoolel tume, kastanpruun, kõhualusel veelgi tumedam, mustpruun. Piki kõhualust käis segane punakaspruun vööt. Lõuaalune, kõrvaotsad ja koonuots olid kollakasvalged, aga nina must. Ja mustas ninas välkusid valged hambad kui teravad puurid ning silmad sätendasid ülbes häbematus julguses.

«Kasi minema minu korteri ukse eest!» susises ta Uraski ette karates. «Va laisk, rumal mägravolask! Tunnen ma sinusuguseid! Ei õiget hammast, ei õiget aru!»

Mäger, nähes, et vastane oli temast poole väiksem, muutus julgemaks. Karvad turris, hüppas ta üles ja urises:

«Võeh, võeh! Või sihuke käabus julgeb mind söimata! Olen selle korteri peremees ja sina käi siit minema kogu oma lehaga, sa jõe haisutegija!»

Vastuse asemel tegi tõhk kõrme liigutuse, et mäkra haarata turjast. See oli kardetav kava. Kui tõhk mägra turjale oleks saanud hüpata, oleks mäger kadunud olnud, sest tõhk murrab isegi noore kitsevasika, kui saab sellele hambad lüüa kaelasoontesse, ta ei läse enne lahti, kui suur veresoon läbi on puretud — ja siis on ohvri elul lõpp.

Aga mäger pöördus veidi kõrvale ja tõhu kallaletung nurjus. Susisedes jäi ta kükitama, valmistudes uuele hüppele. Nüüd ründas mäger omakorda, sest ka temas hakkas viha keema.

Tõhk ei uskunud, et Urask, tema arvates va laisk rumal mägravolask, nii rutulise liigutusega hakkama saab, aga äkki tundis ta end mägra hammaste vahel. Mägra hambad on suured, kuid eriti teravad nad ei ole. Ent mägral on kaunis pikad lõuad — ja nendega hakkas ta tugevasti tõhu seljast kinni ning pigistas kõvasti. Tõhk kääksatas valust ja vihast. Oma pikaküüneliste tagumiste käppadega tegi ta paar ägedat haarangut ja tabas nendega mäkra nii valusasti kõhtu, et see omakorda karjatas ja tõhu lahti laskis. Pealegi — kus see kole hais, mis nüüd alles tõhust levima hakkas! Varem tuntud hais oli mägrale siiski kuidagi talutav, kuid nüüd muutus see mitu korda teravamaks ja hirmsamaks. Tõhul on ju sellekohased näärmed, kust ta ärrituse ja hädaohu puhul haisvat vedelikku välja pritsib. Ja kui mäger ta kinni haaras, siis tuli ka uus laeng lehka.

Turtsudes ja puristades taganes Urask — peamiselt haisulaine ees. Tõhk aga hüppas ruttu kuhja ja hakkas seal kiruma, söimama ja manama.

«Said nüüd, va tobe!» kriiskas ta. «Said nüüd! Minu hambad ja küüned pole naljatamiseks. Ja kui sa rutemini siit ei kao, siis sul alles halvasti läheb! Või isegi kallale kipub! Minule, tõhule! Ohoo! Vaat koeradki ei saa minuga hakkama, siis ammu veel sina! Kord murdsin ma isegi rebase ja sõin ta ära, ausõna! Hoia oma nahk, et sinuga veel hullemat ei juhtu!»

Urask turtsus ikka veel ja vastas:

«Ära kiitle! Hambad ja küüned võivad ju sul teravad olla, aga need kõlbavad rohkem hiirejahi pidamiseks kui minu või rebase vastu võitlemiseks. Ent millega sa uhkustada võid, see on sinu jõe hais. Ptüü! Sihukese haisukotiga ei hakka ükski korralik loom pikemalt tegemist tegema. Seepärast lähen ka mina siit minema. Säärasega kui sina ühes korteris magada on ju lausa võimatu. See matab hinge kinni!»

Ja turtsudes ning puristades eemaldus Urask kuhjast. Ta meel oli paha, aga ta oli siiski enesega rahul, et polnud esimeses hirmus põgenenud, vaid oli tundma õppinud seda haisulevitajat ja teda isegi veidi karistanud ta häbematus eest. Pikema otsimise järel leidis ta teise kuhja, kus õhk oli puhas ja kus ometi võis oma väsimuse välja magada.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kuidas kirjanik iseloomustab mäkra jutustuse esimeses osas, kas otsese kirjelduse, mägra tegevuse või kõne kaudu (vt. teksti kuni lõiguni «Urask oli oma eluga soosaarel üsna rahul»)?
2. Koosta mägra kirjeldus (välimus, söögisedel, eluase, eluviisid).
3. Kelle kaudu annab autor pildi tuhkru (tõhu) välimusest?
4. Võrdle mägra ja tuhkru olekut. Kumb metsaelanik on sümpaatsem?
5. Lause «elab vanast rasvast» esineb nii otseses kui ka piltlikus tähenduses. Kuidas on seda kasutatud mägra iseloomustamisel? Mõtle lauseid, kus see oleks teistsuguses tähenduses.
6. Jutusta teemal «Mäger Urask uppumisohus». Jutusta huvitavalt, piltlikult, nii et kuulajail tekiks elav kujutus Mägra võitlusest oma elu eest.

Võiks alustada vahest nõndagi.

Elas kord kaks last — Mart ja Maret. Nende kodu oli kehv ja maja madal. Ning nende vanemad tegid hommikust õhtuni tööd. Aga nemad ei märganud veel täisealiste hoolt ega muresid. Olid alles väikesed, mängivad lapsed.

Ja mänguna võtsid nad veel kõike. Mängu oli täis maja, õu ja õuetagunegi. Kõik alles nende ümber. Elased hallid kivid õuemurus, elas vana pihelgas õueväravas ja kaevukook õuenurgas. Elased ja ajasid omavahel juttu, nagu jutlesid kõik koduloomadki.

Isa ütles küll, et nende vana hiirukas hobune on lihtsalt laisk, aga lastele näis, et ta mingi sügava mõtte pärast kohe käsku ei kuule. Ja ema kurtis, et karjakoer Mobi käivat metsas linnupesi rüüstamas; kuid koju tulles paistis, et ta hoopis suuremaist seiklusist võiks jutustada. Ning vana kass Tiits keerutas oma kahust hända, tulles aida alt ja suundudes laopeale, väga saladuslik nagu peas. Kõik nad teadsid midagi erilist ja jutustasid sellest omal kombel teistelegi.

Võiks rääkida veel paljugi sellest mänglevast elust, mis peitus podisevas leivamõhes, kägisevas seinakellas või miilavas tulelõukas. Kuid kõik see viiks nii pikale, et lõppu ei tulekski. Ja sellepärast jutustagem ainult ühest loomast, kes jäi lastele kauemaks meelde kui ükski teine.

Oli kord jällegi väga kaunis kevadpäev. Ja oli parajasti karja pärastlõunane väljalaskmise aeg. Kuid Mart ja Maret olid karja jaoks veel liiga väikesed. Ja sellepärast hoidiski seda võõras poisike, kes juba maast-madalast kandis Kusta täismehe nime. Oli temagi alles väike, kõhetu paljasjalgne poisike. Aga ta tuli veelgi kehvemast kodust, teenis võõraid ega võinud võtta kõiki asju enam kaudeltki mänguna...

Kuid hea poiss ta oli ja mõistis isegi veel laste mängusid. Tal oli viisiks küll ümbritsevaist asjust hirmulugusid jutustada. Metsas pidid tema järgi olema hirmsad hundid, ojas süllapikkused havid, koopamäel aga maetud rahapada, mille kohal vilgub virvatu. Kuid tema silmist paistis, et ta ise oma juttu ei usu. Ja nii oli hea tema lugudega mängida, ilma tarvitsemata liialt karta...

Niisiis oli Kusta oma karjaga parajasti minemas, kui lapsedki jaole jõudsid. Ja muudkui kaasa kippuma. Ema, kes kirnus aidatrepil võid, triibuline põll ees, lausus lõpuks:

«No minge, kuid ärge ära eksige. Ja hoidke ussi eest! Sina, Kusti, pea neid silmas!»

Ja siis nad juba läksidki: ees paar-kolm lehma, härjavärss

Punu ja viis-kuus lammast ning lapsed nende taga. Mobist aga jätkus kõikjale, ette ja taha ning kõrvale, tänu tema neljale jalale.

Kohe tanumi taga, teispool vesist heinamaa-siilu, algas mets: esiteks võserikku, siis kõrgeid puid, raiesmikke ja jälle metsa ning metsa.

«Ja nõnda maailma lõpuni,» kinnitas Kusta, «ainult mets ja mets!»

«Oled sa seal käinud?» päris Mart. «Seal maailma lõpus?»

«Teadagi! Kui see must utetall kord ära kadus, läksin teda otsima. Ja kust ma ta leidsin? Seisis otse maailma serva peal, jalad harkis, ja näksis rohtu. Ning tema taga polnud enam midagi.»

«Oi, kui naljakas!» kilkas Maret.

«Naljakas neh,» oli Kustagi nõus, «mis seal veel rääkidagi.»

Aga vahepeal olid nad juba metsani jõudnud. Ja siin oli ikka huvitav kuulata puude juttu. Ei nad metsas küll vestelnudki eraldi, vaid kõik korraga koos. See oli sügav-sügav kohin, see nende jutukõma. Kuid kui sedagi õieti teraselt kuulata, siis oleks nagu siingi üksikuid sõnu seletanud.

«On aga pehme tuuleke!» mõnules kõrge männilatu kõikusdes, — «Läheb korda, läheb korda!» liputas haab lehti. — «Mul aga siin vilu ja vaikne olla!» piuksus peen küüvits paksu metsa all.

Siis aga harvenesid jälle puud ja ees avanes raiesmik. Oli siin kände, laastuhunnikuid ja haopinusid, oli vaarikapõõsaid ning maasikavälju, kõige kohal aga üksikud osisirged seemnemännid. Mis nende käharad ladvatutid omavahel sosistasid, seda küll alla enam ei kuulnudki...

Siin armastas Kusta oma karjaga peatuda: ühtlasi mets ja ometi avarustki, rohi paiguti rinnuni, aga loomad siiski näha. Lehmad rohmivad oma pikkade keeltega rohtu, lambad näksivad siit ja sealt ning tallekese pea viskub kepseldes põõsa tagant õhku. Kõikjal silmale-kõrvale rõõmu: rähn täksib kuskil ligidal, kägu häälitseb kajavalt kaugemal, aga kõrgel männilatu kohal ujub sinises taevas kanakull.

Keset raiesmikku oli metsameeste onnivare, selle ees suur känd, ümber aga juba rohtukasvanud tuleasemed. Siin just oli hea istuda, mängida-meisterdada. Siin need paremad jutudki meelde tulid.

Nüüd hakkas Kusta pajukepist pilli tegema. Lõikas otsad lühemaks, kloppis koore lahti, lõikas peale häälesälgu, pistis suulise sisse — ja juba ta häälitseksi. Ega küll kes teab kui keerulist lugu — ikka vaid «pii» ja «pii» — aga oli vähemalt oma-tehtud!

Ja siis hakkas Kusta jällegi jutustama. Ei kohuta aga säärasel päikesepaistelisel päeval isegi lood ussidest ja huntidest. Omad

loomad on ümber, otsekui täisealiste ring laste kaitseks. Nemad on rahulikkus ise ja mõjuvad ka rahustavalt.

Üksnes Punu-pullikesele käisid vahel pillerkaari tujud peale. Mida ta nüüdki ehmus või millise vembu välja mõtles? Äkki ta tõstis pea, nagu kuulataks, viskas hännaga — ja pistis siis raginal läbi vaarikarägastiku. Sedamaid oli ka Kusta jalul:

«No seda õelust küll!» Ja seepeale lastele, ise juba joostes: «Istuge paigal — muidu kaote ära!»

Ja siis kadus ta isegi. Veel kaugelt kostis ta võtatamist ning Mobi haukumist.

Mart ja Maret istusid kannul. Aga äkki oli ümber kõik vaiksemaks jäänud. Kägu ei kukkunud enam ja rähn toksis unisemalt. Lõi korraks, vaikis, lõi jälle — ja siis nagu tukastas.

«Kuhu see Punu küll jooksis?» sosistas Mart. Ja nad küsitlesid vastamisi: «Kas maailma äärele?» — «Seisab seal otse serva peal?» — «Nilpsab keelega rohtu?» — «Jalad harkis?»

Ja nad rääkisid üha tasemini. Ning neil oli igavusest kõhe. Utetalle loos oli see lõbus. Polnud enam lõbus Punu loos.

Siis kuulsid nad äkki selja tagant haovirnast rabinat. Ja sinna- poole pöördudes otse kivinesid kohale.

Ei olnud see suuremaist suurim loom, kes tuigerdas sealt vanale tuleasemele. Oli mingi hall mätas, musta terava ninaga, väledalt sibavate käppadega. Tuli pehmel vudinal, koonuga kui jälgi ajades. Ja nüüd oli ta juba liikumatult vahtivate laste juures.

Siis kiljatas Maret, ja sedamaid olid nad mõlemad kannu otsas püsti. Aga sedamaid sündis ka tolle imeloomaga midagi veidrat. Ta nagu vähenes, tõmbus kokku, ega olnud tal enam koonu ega käppi. Oli vaid nagu vubisev nõelapadi.

«Mis see on?» sosistas Mart.

«Kui on uss?» kõhkles Maret.

Sest kuigi ussil oli suur osa laste kujutluses ja kartuses, polnud nad teda ometi kunagi näinud. Temast vaid räägiti ja tema eest hoiatati. Kui nüüd tuleb ja kargab kallale?

Kuid siis juba kostiski eemalt põõsaste raginat. Mobi klähvimist ja Kusta vandumist. Ning hetk hiljem ilmusid nad kolmekesi jälle nähtavale — Punu, Mobi ja Kusta — kõik ähkides, nagu oleksid tõesti maailma otsast jooksnud.

«Noh, mis teie siis —?» imestas Kusta.

Kuid lapsed osutasid ainult kätega, suutmata midagi öelda.

Samal hetkel oli aga Mobigi imelooma avastanud. Ta kargas larinal selle kallale, kuid põrkas sedamaid ka tagasi. Ja ta haukumises oli hädaldav toon.

«Ohoo, see on ju siil!» hüüdis Kusta seiklusvalmilt. «Selle võtame kinni!»

Ja oli otsekohe selge, et ta seda looma esimest korda ei näinud ning teda sugugi ei kartnud. Ta harutas juba jooksul poole-

nisti hargnenud jalaräti lahti ja laotas maha ning hakkas siis looma kepiga sellele veeretama. Nüüd oli see täitsa ümarik nagu kera, ainult pobises ja puhkis. Lapsed seisis ikka veel hirmunult eemal ja Mobi klähvis kilavalt.

«Ja teie kartsite teda?» hooples Kusta. «Rumalad! Ei tema tee kellelegi midagi. Aga ega saa tallegi kergesti midagi teha. Näe, Mobigi nina on verine. See on siil, mitte midagi rohkem. Tulge vaatama!»

Kusta võttis jalarätiku otstest kinni ja tõstis selle üles. Nüüd lamas loom seal seliti, täitsa ilma peata-jalgadeta. Nõelad tungisid läbi jalaräti, ja sellest muutus ta hoopis abituks. Ainult rätik õõtsus veel ta ärevast pobinast.

Oli nüüd lastel vahtimist, nii et ei märganudki jälle aja kulumist. Ja oli nüüd ka Kustal hooplevat juttu. Ei-noh, mis nüüd see tühine siil! Aga vaat kui püüdis kord suure karupoja kinni ja sidus samuti jalarätikusse... Kus oli alles jahti ning jändamist!

Lõpuks paistis siil nende juttude mõjul lastelegi päris süütu loomakesena. Juba nad kükitasid ta juurde ja juba usaldasid käsigi ta poole sirutada —, et siis jälle kiljatades eemale karata. Ainult Mobi käis endiselt urisedes ringi ega tahtnud leppida.

Ei märganudki, kuidas päike madalale vajus ja männiladvad tumeda punaga kattis. Õhk oli nii vaikne, et õhtukäo häälele oleks isegi maailma lõpust kostnud. Ja puude alt tõusid sinakad varjud...

Siis kostis metsa tagant ääretust kaugusest ema hääle: «Ka-ri ko-ju! Lapsed, ka-ri ko-ju!» See tuli lainetades nagu mingi lauluviis, vaevalt kuuldavalt...

Ning nad asusidki kohe teele.

Nüüd oli Kustal jälle loomadega tegemist, ja seepärast jäi siil laste kanda. Ees sammusid täissöönud loomad, keda Kusta kaman-das, tema järel Mart ja Maret, hoides kumbki üht jalaräti otsa, ning nende vahel kõikus siil nagu rippvõrgus, väsinud kõigist vintsutustist. Aga Mobi lonkis taga, hoolimata enam karjast või muust, ikka veel vimm südames. Ta urises tasa ja limpsas paistenud nina.

Oli nüüd koju jõudes kõnelemist ja imetlemist. Ei olnud siil täisealiste küll mingi tundmatu metsloom, kuid pilguks jätkus talle nendegi tähelepanu. Ja igaüks lausus oma arvamise.

«Sa jumaluke,» õhkas Mari-tädi, «eks olnud temalgi oma elamine ja olemine. Tea, kuhu ta pesa ja perekond jäi!»

Isa soovitas siili õue lahti lasta. Kuid ema nägi kohe laste kurbi nägusid ja arvas:

«Olgu pealegi neile paar päeva seltsiks. Eks pärast näe.»

Ja nii viidigi siil lõpuks rehetuppa. See oli suvisel ajal vaba ruum, kõrgete künnistega, nii et välja ei pääse. Nüüd tundis loom jälle vabadust, kuid ega ta veel niipea toibunud. Tegi seinaveert

mööda mõned sibavad sammud, kuid tõmbus lähenemisel kohe taas kerra.

Toodi talle kausikesega piima — ei tahtnud. Pakuti leiba — ei hoolinud. Põrkas iga sõbraliku pakkumise juures tagasi ja pobises.

Veel kord püüdis Mobi teda ahistada, kuid ei tulnud sellest midagi välja. Sai vaid uuesti torke ninna, liiatigi tulid inimesed vahele. Ning vana Tiitski tuli teda vaatama. Hüppas üle kõrge künnise ja lähenes ettevaatlikult. Kuid peatus poolel sammul ja tõmbas küüru selga. Ei, pagan teab, mis peletis see on? Raputas siis kass käppi ja läks loidust teeseldes eemale. Siil aga podises ja puhkis edasi.

Ja nii ta sinna jäigi ööseks üksi. Une-Madis tuli tasa ja löi kõigile sulgkotiga pähe. Ning kogu maja magas varsti päeva väsimust. Kuid paar korda kostis rehetoad madinat; seal ajas siil oma öisel rännakul seinte ääres seisvat koli ümber. Ning isa pööras teist külge ja pomises pahaselt läbi une:

«Et jätsidki selle maida sisse...»

Hommikul oli piim ja leib igatahes kadunud. Siil aga leiti pika otsimise peale seinäärsel risu tagant. Ja ta algas sedamaid jälle oma podisemist ning kõhviajamist. Mitte sugugi ei näinud talle meeldivat ei inimesed ega nende parimadki hoolitsused! Tema tahtis vaid üksi olla.

Ja ometi sündis see ime, et ta lõpuks lastega sõbraks sai. Kuid selleks kulus enne palju päevi.

Nad said pikapeale teada, mis ta kõik sööb, ja muretsesid talle rikkalikult toitu. Ja ega seda vähe olnud, mis talle maitstes: seal oli puuvili, mitmesugused seemned, putukad, teod, vihmaussid. «Aga mis see temataolisele mehele,» arvas isa, kes näis ka leppima hakkavat. «Küll ta juba maja hiirtest lagedaks teeb — paremini kui Tiitsi!» Ja see näiski tõi olevat. Seevastu kahtlustas ema nüüd siili isegi kanapesa rüüstamises siinsamas rehetoad nurgas, kuigi ei tahtnud sellest rääkida.

Igatahes kulus aega, enne kui siil midagi inimese nähes sõi. Ta näis liikuvat ja söövat peamiselt öösel. Aga mida edasi päevi, seda julgemaks ta muutus. Juba ta sõi laste nähes ja lõpuks nende käestki. Ning siis tuli viimaks päev, mil lapsed ta kõrval kükitasid ja ettevaatlikult ta okkaid puudutasid. Ning imet — ta pobises küll veel pisut, kuid ei tõmbunud enam kerra.

Sel päeval olid Mobi ja Tiits eriti halvas tujus. Kuid see tuli lausa armukadedusest, kuna nendega nüüd nii vähe tegeldi.

Juba usaldasid lapsed siili vahel rehetoad väljagi tuua. Seal tulid tal küll nagu põgenemisplaanid ja ta vudistas mõned sammud joosta. Kuid kui talle kepp teele ette pandi, peatus ta, vaatas pahaselt üles ja hakkas podisema. Ning sellega lõppesidki ta katsed.

Nüüd oli juba kesksuvi. Veeti parajasti heinu koju ja aeti laopeale. Seal siis tõstis isa neid koormalt hanguga ja ema võttis üleval vastu. Õhk oli täis kuiva heinalõhna ja lendavaid pepri. Ning muidugi olid lapsedki koos oma siiliga seal juures.

Sel hetkel, mil isa ühte eriti suurt hangutäit üles upitas, irdus sellest äkki midagi pikka ja tumedat ning volksatas alla — otse laste paljaste jalgade ette. Ema, kes alla vahtis, läks näost lubivalgeks ja karjatas hinge sisse tõmmates:

«Uss!»

Kõik, mis nüüd järgnes, toimus hetke jooksul. Isa hangutäis langes koormale ja ta keha paindus ema pilgu järgi alla. Ta nägi, kuidas suur rästik vingerdades pea tõstis, et hirmust tardunud Maretit säärt salvata. Kuid samal hetkel lõi siil hambad ussi sabasse. See viskus loogeldes tagasi, et ootamatut vastast tabada. Kuid sellest ei tulnud midagi välja. Äkki polnud siilil pead ega jalgu, ta oli üksainus nöelakera, otsmiku okkad kaugele ette aetud. Nii vajus ta vaenlase peale. See viskles ja väänles ning püüdis salvata, kuid tabas oma lõugadega vaid piigimetsa. Ja ta jõud hakkas silmanähtavalt raugema.

Hetk hiljem olid isa ja ema all. Isa rabas ussi hanguga, kuigi seda õieti enam vaja polnud, liiatigi, et ta käed vabisesid. Ema hoidis nutvat Maretit kaenlas ja nuttis ise. Siis lükkas ta lapsed eemale ja lähenes siilile, ning ta hääl värises liigutusest:

«Sina, väike loom, päästsid mu lapse...»

Kuid siil näis olevat veel võitluse tujus. Ta jätkas ussi söömist ja pobises vihaselt. Kogu see seiklus näis kuuluvat üksnes temale. Ja mingist päästmisest ning tänulikkusest ei tahtnud ta teadagi...

Sellest päevast peale muutus suhtumine siilisse lõplikult. Kõik tundsid, et ta oli mees omaette. Selle asjaga poleks keegi teine nõnda hakkama saanud. Ja näiteks Mobi ning Tiits paistsid ta kõrval ainult argade kehkenpüksidena.

Aga siil ise ei teinud sellest mingit numbrit. Ta oli ikka see-sama endine vudisev, torisev ja turtsuv veidrik. Ning vaevalt ta märkaski inimeste tänulikku imestlemist.

Ja aeg kulus. Juba päevad lühenesid, ööd pikenesid. Looduse rohelised värvid hakkasid lillakaks tõmbuma ja siis koltuma. Ning öösiti ja hommikuti olid kõik kohad täis külma udu. Kusta kadus karjaga sellesse uttu. Sealt kostis ta võtatamist ja vandumist. Kõik olid kuidagi vanemaks ja tõsisemaks muutunud. Ning lapsed ei tahtnud nagu väljas enam ollagi.

Vaat siis ühel päeval, kui oli jälle kuiv ja pisut päikest, olid kõik õue all kartulimaal. Isegi lapsed mängisid seda tööd kaasa. Ning Kustagi liikus oma karjaga siinsamas lähedal niiduserval. Kõiges selles vilus karguses tundus ometi soojendav näha suitsuvina vana talumaja sammalkatuse kohal.

Seal rehetoad küdes nimelt tuli ja vili kuivas partel. Ning koduhoidjaks oli ainult siil. Ta liikus oma katkelisel vudinal mööda muldpõrandat, ikka alalises tegevuses. Ja tal oli ühel hoo- bil mugav, kuid ka tülikas. Ta tõstis pea ja vaatas ringi. Mis ime see ometi on, et tare muutub nii lämmatavsoojaks ja suitsuseks, nii et otse silmi sööb? Siilile ei meeldinud see soojus, suits ning mingi uus lõhn. Kuid kõige sellega näis olevat ühendatud ka midagi meeldivat. Mida soojemaks läks, seda rohkem hakkas üle- valt suitsupilvest tibama alla elusolendeid. Neid tuli vahel otse rabinal: igasuguseid mardikaid, tõukusid, ämblikke. Väikesed, uimased, pisut singimaigulised küll, kuid suutäiteks enam kui sobivad. Ja siil pidas hämaruses oma jahti, jõudmata imestluses kuigi kaugele.

Aeg-ajalt ärritas teda aga eriti üks asi. See oli tuhkhaia kohal miilav tuli. See pahvatas vahel eredaks leegiks, siis kattus valkja helbekorraga ja õhetas selle läbi tumepunase kumana. Ning sii- lile ei meeldinud see mitte. Ta möödus ahjusuust ikka pobisedes ja turtsudes. Siis aga juhtus midagi hoopis ootamatut. Äkki kostis ülevalt suitsust tumedat kahinat, ja suur pahkam kuivavat vilja varises alla. Osa kõrsi paiskus tuhkhaiale ja mõned neist ulatusid kuni ahjusuuni. Nad süttisid väga aegamööda. Esiti jooksis lee- gike ühtainust kõrt mööda, see ajas suitsu välja, helendas ja vin- gerdas siis nagu tuliussike ning kustus. Temast aga süttis teine, juba kaugemal, ja sellest mitu tükki korraga. Põrand oli aga täis varisenud pepri ja seinääred igasugust koli...

Siil vaatas kõike seda kuidagi juhmilt, siis aga ägestus. Ei, talle ei meeldinud tuli sugugi mitte! Oleks valitsenud nagu mingi igipõline vaen tema suguvõsa ja tule vahel. Ning ta muutus jälle ootamatult sõjakaks.

Ta liikus väga kiiresti põlevate kõrte ja prahi piirimaal. Ta kiskus kõrred, mis sellest üle ulatusid, eemale, nii et kujunes lage vahemaa. Ja siis hakkas ta lõkendavatele kõrtele turtsuma ning sülitama, täis silmitut viha, nagu rästikuga heideldes...

Sel hetkel lükkas Mardi ja Mareti isa madala rehetoaukse lahti. Ta oli peatunud kartulite ülesajamisel ja tulnud reht vaatama. Ta nägi siili ikka veel ägedalt mööda tulerinnet jooksvat ja vihaselt tegutsevat. Ning ta mõistis sedamaid seisukorda. Liiatigi, et oli siilide tulevaenust juba varemgi kuulnud. Ta ruttas siilile appi.

Kui ta mõni aeg hiljem teiste juurde kartulimaale tagasi tuli, oli ta otsmik märg — osalt rehetoa kuumusest, osalt ägedast tege- vusest, osalt aga imeväärsest uudisest, mis tal jutustada oli.

Ema läks jälle näost valgeks. Mari-tädi lõi oiutades kaht kätt kokku. Lapsed aga jooksid koju siili vaatama, nagu oleks see jälle sootuks uus loom olnud.

Kuidas pärast seda siili väärtus kõigi silmis veelgi tõusis, sel- lest ei maksa rääkida.

Sügis aga lähenes. Sadas päevade kaupa, siis selgus küll ja kahutas hommikuti. Ning siis saabus ka päev, mil Karja-Kusta oma ameti siinkohal maha pani. Tal oli täismehe murelik nägu, kui ta oma talvemoona üle vaatas. Aga lahkumisel ütles ta ometi lastele:

«Siil ka mõni loom. Aga kui ma tuleval suvel veel siia tuleksin, siis püüaksin metsast õieti suure karupoja kinni. Ja see oleks juba midagi!»

Siil aga oli muutunud kuidagi rahutuks. Ta ei söönud peaaegu enam midagi ja käis kärsitult ringi. Ning isa ütles teda vaadeldes:

«Talv tuleb. Siili peaks vabaks laskma.»

«Milleks?» imestlesid lapsed.

«Aga selleks, et ta võiks enesele talvepesa teha ja magama heita. See on nimelt tema viis, et peab külma aja maha magama.»

«Kuid ta võiks ju siin rehetoas edasi elada. Siin poleks külm ja ta ei tarvitseks magada.»

Lastel oli küll kurb sellele mõelda, kuid nad tahtsid ka väga näha, kuidas siil enesele talvepesa teeb. Ja lugu lõppeski sellega, et loom toa taha viidi ja talle täielik vabadus anti. Kuid imelikul kombel ei kasutanud ta seda millekski eriliseks, igatahes ei põgenenud kohe eemale. Ta liikus nagu midagi otsides haopinu ja muu risu vahel, kahistas koltunud lehtedes ning käis paar korda ka kambri põranda all, ja siis oli ta äkki kadunud. Igatahes ei näinud lapsed mingit pesategemist ja olid sellest küllaltki pettunud.

Tuli päris talv. Tuul tuhises ja löi väikestesse akendesse. Lumehangid tõusid maja ümber, ning lapsed said vähe väljas liikuda.

Ema asetas Mardi laua taha ja hakkas talle tähti õpetama, ise vokki tallates. Seevastu võis Maret nagu noorem veel edasi mängida. Kuid seal Mardi ümber liikudes ja ta õla üle vaadates õppis ta õieti rutem tähed selgeks kui vend. Sest Marti segasid tihti mõtted, millel polnud tähtedega midagi tegemist. Nii võis ta äkki keset veerimist küsida:

«Ema, kas maailma ääre peal ka tuiskab?»

Ema oli sellest ootamatusest kohmetu ega osanud midagi vastata.

Ning siis jälle:

«Ema, kus see meie siil nüüd peaks olema?»

«Mis sa ikka nendele kõrvalistele asjadele mõtled!» pahandas nüüd ema. «Vahest ta puhkab otse su jalgade kohal põranda all. Magab seal oma pesas ega hooli millestki. Kuid eks me kevadel näe. Sina aga loe edasi!»

Kuid kui saabus viimaks kevad, ei näinud nad tõeliselt midagi. Mäletati küll veel siili ja oodati ta väljailmumist, kuid ta ei ilmunud. Otsiti ka maja taga, kuid niisama asjata. Kes teab, kas oli

ta ärgates tagasi metsa läinud või oli temaga midagi muud juhtunud.

Ja nii kaduski see loom nende inimeste elust. Nagu oli sinna ootamatult ilmunud, nõnda ka lahkus. Jäi järele ainult mälestus.

Palju nägid Mart ja Maret hilisemas elus — kuigi maailma äärt iial ei saavutanud. Kuid tagantjärele näis, et ükski nende lapsepõlve suvi polnud nii sisurikas kui just too siili-suvi. Seda ei põhjustanud küll üksnes siil, kuid tema tõttu oli seda ometi kergem meeles pidada — kas või poole sajandi tagant.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Mis olid siili-suve kõige toredamad sündmused?
2. Millega võitis siil inimeste poolehoiu ja armastuse?
3. Mis on Kustas meeldivat?
4. Kas panid tähele, missuguseid eredalt kujutatud pilte lastest, loodusest ja loomadest jutustuses esineb?
5. Püüa selgusele jõuda, miks selle pala lugemine loob hea tunde.
6. Jutusta tekstilähedaselt üht järgmistest teemadest: «Karjapoiss Kusta», «Siili heitlus rästikuga», «Siil tuld kustutamas». Mõtle, millistel teemadel võiks kõnealusest palast veel jutustada.

EI VÕI TAPPA KUKKEKEST

Eidekene, taadikene,
tapa ära kukekene,
kukekene, kanakene,
lakast laululinnukene!
Kuulen ilma kuketagi,
ärkan ilma hääletagi,
lakast laululinnutagi.

Ei või tappa, tütrekene,
ei või tappa kukekesta,
kukekesta, kanakesta,
lakast laululinnukesta.

Kukk on pandud kuningaks,
öövahiks, valvajaks,
hommikuseks hoidejaks,
uue päeva püüdejaks,
inimese äratajaks.

ESIMENE PEREKONNAST

Erni Krusten

Alati, kui ajad maailmas kurjaks muutusid, lohutasi saarlased endid sellega, et nad elavad mere rüpes. Üks külake, kümmekond suitsu, pooltosinat paati, tükike nõmme, teine männikut ja mõned liivased põllulapid — miks peaks just see raasuke tagasihoidlikku elu sõja jalgu jääma.

Nõnda loodeti Hällisaarel. Aga vaevalt oli Esimene maailmasõda puhkenud, kui valitsus sunniviisiliselt saarlaste kinnisvara omandas. Juba samal sügisel pidid nad oma kodusaare maha jätma, tehes ruumi terasele, rauale ja betoonile.

Hällisaarelt viidi adrad ja äkked, asemele toodi kahurid.

Ühel oktoobrikuu varahommikul, kui agu ja hall olid katusel, lahkus saarelt viimane kalapaat. Vares istus jändriku rannamänni ladvas ja vaakus. Paadis oli viis inimest: kaks vanakest, kaks keskealist ja üks üsna nooruke. Ja kõik nad kuulatasid varese vaakumist hardunult. Ei olnud nad ühelgi kevadel isegi käokukumist nõnda kauniks pidanud.

Väike vana naine kõssitas paadi ninapingil ja näis teistest rõhutum olevat. Kõik ta noorpõlve sõbrad jäid maha. Samblasse kasvanud kiviaed ümber kalmistu on madal ja kõrge raudvärav on tugevasse tabalukku pandud. Targem oleks temalgi puhata seal, kui minna vanuigi hulkuma üle vee.

Keskealine mees ja naine, eidekese poeg ja minia, istusid sõudepinkidel. Mees oli valgetverd, naine tõmmu, mõlemad tugevat konti. Kokkupigistatud huuli aerutasid nad ebahariliku ägedusega. Kumbki mõtles oma mõtteid ega kavatsenudki midagi ütelda.

Mehe isa istus paadi päras, kuppides järeljätmata oma piibunosu. Täna võeti see hambust ainult laadimiseks. Aga vastandina teistele oli vanamehe ilme koguni lõbus. Vahetevahel hüüdis ta midagi viiendale paadisolijale, umbes neljateistkümnenaastasele noorukile, kelle hooleks oli jäänud vee väljakühveldamine.

Ka poisike ep olnud kurb, kuigi ta silmad nii mõnigi kord kaugeval Hällisaarel peatusid. Meelsamini vahtis ta siiski ette, sinna, kuhu paadinina sihtis. Ikka lähemale tuli mandriranna sinine joon, aina selgemini eraldus neemel olev kaluriküla, mille ühe maja ainsas kambrikeses nad teadsid oma uue kodu olevat.

Toanurk võõras majas, muretses naine sõudepingil.

Naisele ja vanadele peaks sellest kambrikesest jätkuma, mõtles perekonnapea endamisi. Minul on varsti sõit sees, ja kui sõda kestab pikemat aega, siis võetakse ükskord ka poisike.

Kui poeg ja pojapoeg sõtta viiakse, siis vaata et tuleb veel minulgi mehe eest väljas olla, arutas vanamees paadipäras.

Hällisaar oli juba kaugele jäänud, kui sõudjad mõlad paati tõmbasid.

«Noh,» ütles perekonnapea ja vaatas pingi alla, kust sedamaid, kui vesi paadi ninas lakkas solisemast, kassi näugumist kostis.

Vana naise mõtted tulid samblasse kasvanud kiviaia tagant ära.

«Rein, mõtle, mis sa teed,» ütles ta nagu ärgates.

«Kuhu teda veel,» kostis mini sõudepingilt. «Mine tea, kas on seal vokilegi kohta.»

Vokk ja kass, pikkade talveõhtute nurrulööjad!

Vanaeit ohkas. Aga Rein, tema poeg, poleks nagu seda kuulnudki. Ta sirutas käe sõudepingi alla ja tõi sealt nähtavale riidega kaetud korvi. Kui ta nõõri oli lahti harutanud ja riide korvi pealt ära võtnud, ulatas ta selle poisikesele.

«Säh, Priidik, sina pead seda tegema,» ütles ta läbi hammaste. Seejärel asus ta naisega jälle aerude juurde.

Tullid hakkasid naksuma.

Poiss võttis kassi korvist välja ja hoidis teda hellalt süles, söandamata vaadata sõudjate poole, kartes saatuslikku silmapilgutust.

Haned tulid Hällisaare poolt, lendasid üle, pidades venega ühist koosi. Kuuldes lindude häälitsemist, vaatas kass üles.

«Priidik, ole kärmas,» hüüdis samal hetkel Rein.

Ja poiss, kes oli kassi sillitanud, haaras korraga loomakesel turja pealt kinni ning viskas ta suure hooga üle parda. Keegi ei vaadanud sinnapoole.

«Jumalaga, Ants!» hüüdis ainult vanamees, kes istus paadipäras nagu suitsev känd. Ja kuigi öeldu oli kaugel naljast, nagu seda on kõik viimased järelehüüded, saatis vana naine paadininast talle kurjustava pilgu.

«Metsalised!» ütles ta siis tasa.

Haned olid juba kaugele jõudnud. Ja tullid naksusid vihaselt.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Kuidas areneb selle pala sündmustik?
2. Millega võiks seletada, et kodunt lahkujad kuulatasid varese vaakumist hardunult?
3. Mis mõjub selles jutustuses masendavalt?
4. Missugune on autori hoiak kassi hukkamisse? Kelle kaudu ta seda väljendab?
5. Selgita, kuidas jutustuse pealkiri («Esimene perekonnast») näitab kirjaniku suhtumist kassi hukkamisse.
6. Hea kirjaniku üheks tunnuseks on napid, aga tabavad väljendusvahendid. Pane tähele, kuidas on sõnastatud kodupaiga kirjeldus, saarlaste väljatõrjumine sõjaväe poolt, lahkumine kodupaigast jm. Leia palast vastavad kohad.
7. Tuntud eesti kunstnik N. Triik kujutab oma tušijoonistuses «Kodu» Saaremaa maastikku. Mis on sellele iseloomulik ja kuidas kunstnik on seda oma teoses edasi andnud?

HOBUNE

Erni Krusten

Koerad kuulatavad kabjaplaginat
ja uluvad igatsevalt, koonud vastu taevast.
«Meie tänaval elab hobune,»
ütlevad nemad.

Lapsed jooksevad hõisates vankri kõrval.
«Meie tänaval elab hobune!»
ütlevad nemad.

Nad näitavad naabermaja lastele kuuri,
kus ta elab — nende hobune.
Ja on uhked seda näidates.

Varblased saadavad teda hommikul,
ja ootavad öhtul ta kojutulekut;
nad lendavad värava taga, kust ta sisse läheb.
ja siristavad kuurikatusel, kus ta elab.
«Meie tänaval elab hobune!»
ütlevad nemad.

Kui ma kuulen teda aeglaselt mööda sörkivat,
siis ma avan akna või lähen välja,
et teda lähemalt vaadata.
Ja minagi ütlen:
«Meie tänaval elab hobune.»

Mina olen palju hobuseid näinud.
Olen näinud neid varsakestena imemas
ja sälgudena, kes ei teadnud veel, mis on rangid.
Olen näinud neid rautatavat
madalate ja mustade sepikodade ees.

Mina olen hobuse kaelast kinni hoidnud!
Tema on oma pea minu kaenlasse pannud!
Olen tema silmades näinud oma nägu.
Olen hobust oma sõbraks pidanud;
tema on seda tõeliselt olnud.

.

«Meie tänaval elab hobune!»
ütleb mulle mu lapselaps.
«Ma nägin, kuidas ta sõi rohtu,»
ütleb ta veel.
«Nagu koer,» ütleb ta veel
ja naerab rõõmust, et tema on seda näinud.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Selles luuletuses kordub läbikäivalt üks lause. Milline? Mis eesmärgil seda on korratud?
2. Miks hobuse kohtamine tänapäeval kõigile nii palju rõõmu pakub?
3. Milliseid isiklikke kokkupuuteid hobustega autor meenutab? Kuidas ilmneb autori suhtumine hobustesse?
4. Mis on kõnealusel palal sisult ühist niisuguste teostega, nagu H. Jõgisalu «Höbekael» ja E. Krusteni «Esimene perekonnast»?

UUDE KODUSSE

Osvald Tooming

Su-Su laiskles kolmandat päeva järjest. Ta leidis ülal lae all vaikse nurgakese, kus juba enne teda oli mesilasi summas koos, haakis end kõigi kuue jalaga vana, pruunikatest pehmetest karvadest peaaegu paljaks kulunud mesilase külge ja aina tukkus. Vaid korra käis majakese ainsa avause juures, seisis seal hetke, liigutas loiult oma vetruvaid tundlaid ja pöördus tagasi — isegi põldude ja niitude avarused olid kaotanud oma salapärase ning meelitava külgetõmbejõu.

Su-Su polnud haige. Ka väsinud mitte. Ta oli ju alles nõnda noor, et isegi häbenes oma hallikat kehakatet, mis teda eraldas vanadest töomesilastest. Kõigest tosina võrra päevi oli sellest möödunud, kui ta koos naabri, väikese Pi-Piiga oma kandilisest kambrikesest välja ronis. Paar päeva toibunud ja jõudu kogunud, asus ta tööle — puhastas kärgi, tuulutas majakest, toitis valgeid tõugukesi, kellel polnud veel midagi sarnast mesilastega, ja hakkas siis vahast uusi kärjekuubikuid voolima. Viimane töö meeldis Su-Sule eriti. Ta ehitas hoolega ja kõik kannukesed said ühesuurused, olid täpselt kuuekandilised ja tõusid vaevumärgatava kallakuga ülespoole, et neisse kogutud mesi välja ei nõrguks. Keegi Su-Sud ei õpetanud ja ometi töötas ta vilunud ehitusmeistri osavusega — sadade sugupõlvede kogemused juhtisid ta jalgu, katse-sarvi, väikesi teravaid lõualuid. Kui lõbus oli kõndida värskel kuld kollasel kärjel, mis lõhnas meest ja vahast! Nad polnud kaugetki veel lõpule jõudnud, kui vanemad mesilased hakkasid kannukeste põhja värsket nestet tooma. Neil päevil ruttas Su-Su tihti lennuavausele, väristas siis suve soojas ja uimastavas õhus rõõmsalt tiibu, kuni edasi-tagasi ruttavad lennumesilased ta kõrvale lükkasid. Kuidas ka tema lennata igatses! Kaugele ja kõrgele, kas

või otse päikesesse, mille kiired teda ärritavalt ja kutsuvalt kōidatasid. Igatses nii väga õhku tõusta, kuid kartis ka. Ta ei usaldanud veel hästi oma tiibu, ääretu avarus kohutas teda, ja Su-Su läks tagasi oma poolelijäänud ehituse juurde.

Ja seesama virk ja väsimatu Su-Su ei töötanud juba kolmandat päeva. Ka päikesevalgusest ülekallatud kaugused olid kaotanud oma külgetõmbejõu. Su-Su aina tukkus ja tukkus...

Õieti öelda polnudki enam, mida ehitada, sest kogu vaba ruum oli kõrgi täis. Ka kõik vanad kärjed olid lapitud ja parandatud. Igav oli ja lisaks sellele veel kitsas ja umbne. Iga päevaga puges kannudest välja uusi ja uusi mesilasi, kõik alles vesihallid, naljakalt kohmakad ja aeglased. Isegi Su-Su tundis end nende seas täiskasvanuna ja kui vastündinud teda uudishimutsevalt kompama kippusid, pöördus üleolevalt kõrvale.

Kui ta kord kobarast lahkus, sattus ta vastamisi erutatud ja kiirustamisest otse võbiseva Pi-Piiga. Pi-Pii tagumiste jalgade ümber olid paksud helekollased püksid, ja Su-Su mõistis, et sõbratar saabus oma esimeselt korjelennult. Su-Su tõstis kadedusest tiivakesi, temas liigatas tahe lennata, kuid koos Pi-Pii kaugene misega kustus tärnanud sädemeke ja ta pöördus tagasi oma nurka.

Pere sumises ühtlaselt ja tasakesi, nagu lauldes tuhandeile kannudes magavaile noortele hällilaulu. Ainult kohmakad ja laisad lesed askeldasid rahutult ringi, tõuklesid ja ronisid üle teiste, justkui oleksid nemad maailmas kõige tähtsamad.

Su-Sust allpool tekkis liikumine. Mesilaste rahulikest ning leplikest häälest ja lõhnast tundis Su-Su, et läheneb Piia, nende kõikide ema. Su-Su vabastas jalad ja nihkus kõrvale. Piia peatus aeg-ajalt ja kobas tundlatega kärjekannude sisemust. Tühje kanne ta ei leidnud, igaühes oli kas mesi või kõvasti kinnitambitud õietolm. Piia järel käis vaid üksikuid mesilasi ja see imestas Su-Sud, sest mitte kunagi varem polnud ta näinud Piiat saatjate tiheda pärjata. Ei nagu unustatud puhastada ja toita Piiat, kes kõhnununa liikus vilkalt ja müksas närviliselt mesilast, kes küllalt kiiresti ei suutnud teelt kõrvale tõmbuda.

Tusane Piia läks üle teisele kärjele ja Su-Su haakus jälle vana mesilase külge.

Ka järgmisel hommikul magas Su-Su. Sedamööda aga, kuidas läbi lae ja seinte õhkus sisse järjest rohkem soojust ja avausest sissemurduva valguse helk jutustas südapäeva lähenemisest, paisus tarus sumin valjemaks. Ja siis tundis Su-Su, kuidas erutatud värin läbis tihedasti kokkusurutud mesilasi. Algul oli see vaid võbin, nagu tekib viljaväljas, millest esimene varahommikune tuuleil üle libiseb. Siis see tugevnes, paisus, voogas lainetena alt üles. Rahutus haaras ka Su-Sud, ta ärkas tardumusest, miski seletamatu meelitas ja kutsus teda. Su-Su vabastas jalad ja surus nokakese kõige lähemas kannukeses hiilgavasse meesse ja jõi, jõi

täite sõõmudega, nõnda kuis jaksas. Temast mööda ja üle vajus mesilaste lõputu laviin, tõmmates ka Su-Su endaga. Ta ruttas nagu palavikus, vastupandamatu jõud viis teda välja avaruste poole.

Su-Su möödus kaksikõest Pi-Piist ja puudutas teda rõõmsalt ning kutsuvalt tiivaotsaga. Ent Pi-Pii ei mõistnud teda, vaid klammerdus hoopis jalgadega kärje külge ja nihutas end tasapisi taru sisemuse suunas. Su-Su ei järgnenud talle, vaid laskis end tihedasti üksteise vastu surutud, üle kaaslaste rulluvast hoovusest kaasa kanda. Nad liikusid alla, oma maja ainsa ukse poole, marssisid nagu sõdurid sellest läbi ja tõusid õhku. Ka Su-Su lendas. Ta tundis end äkki vabana ja kergena, nii et oleks jätkunud jõudu tõusta kas või ülal helendava pilveni. Esimese hooga kruviski ta end nõnda kõrgele, et avanes vaade kaugele üle puude, üle majade, ja Su-Su laskus varsti madalamale, hakates koos teistega keerlema õitsvate õunapuude, marjapõõsaste, sirgetes ridades seisvate tarude kohal. Päike paitas ta läbipaistvaid tiibu, lehed vaevu kiikusid soojas tuules, oh kui kerge ja lõbus oli tiirelda! Mis sest, et mesilasi oli ühekorraga nõnda palju õhus, nagu tahaksid nad päikest kinni katta. Kahju, et Pi-Pii maha jäi, nad vuhiseksid praegu kõrvuti, nii et tiivaotstega puudutaksid teineteist. Miks küll Pi-Pii kaasa ei lennanud?

Su-Su ei teadnud seda, nagu ta ei teadnud, miks tema koos rohkem kui kolmekümne tuhande mesilasega jättis maha niisama palju kaaslast, miks lahkus kodust, mida nad kõik üheskoos olid nõnda suure hoole ja usinusega ehitanud ja mille kaitsmisel neist igaüks oli valmis kõhklematult ohverdama oma elu. Ja kuigi nad lendasid ringiratast ümber oma taru, oleks senine kodu ometi iga uue kaarega järjest nagu kaugemale ja kaugemale nihkunud.

Su-Su möödus Piiast, tundes ta otsekohe ära häälest ja saledest pruunikast kehast. Su-Sule näis, nagu oleks ta kogu aeg just Piiat otsinudki, ja hoidus nüüd tema lähedale, kuigi Piia ümber tiirles mesilasi nõnda tihedasti, et lennata sai vaid tõugeldes ja üksteisega kokku põrgates.

Esimene tuhin möödus ja Su-Su hakkas väsima. Küllap teisedki olid end liialt mett täis imenud, küllap neidki oli lennujoovastus algul ülemäära kaasa kiskunud, sest nüüd laskuti tiheda sõstrapõõsa varjupoolsele oksale. Ka Su-Su liitus teistega ja nad moodustasid tasakesi laulva ja kihiseva mütsi, mis sedamööda, kuidas mesilaste pilv õhus hõrenes, ikka rohkem ja rohkem maadligi vajus.

Järsku langes kobarale peeni veepiisku. See oli kummaline ja ootamatu vihm, sest päike lõi otse sinitaevast, kus laiskles vaid üksikuid helevalgeid pilvemügarikke. Mesilased liibusid üksteisele, et vesi neid lahti ei uhuks.

Su-Su tundis tubaka, vaha ja veel millegi seletamatut lõhna,

Mesinik
P. Liivak

mis alati kuulutas väikese tutt-lõuahabemega inimese lähedust. Ei Su-Su ega keegi teine avaldanud rahutuse tundemärke, sest see lõhn oli kõigile juba esimestest elupäevadest alates tuttav. Kui aga oks, mille küljes nad rippusid, lahti löigati, üles tõsteti ja kuhugi kanti, tahtis Su-Su tagakeha püsti tõsta ja tiibadega hoiatavalt pöristada, kuid ta oli igast küljest nõnda kaaslaste vahele kiilunud, et polnud ruumi katsesarvigi liigutada.

Et oli toimunud midagi ootamatut, häirivat, seda tundis Su-Su kogu sülema rahutust liikumisest ja kõrgenenud häälest. Kui nad taas maha pandi, tõusid üksikud mesilased lendu ja tiirutasid ümber mesiniku pea; too jäi aga rahulikult paigale, silus pikkamisi habet ja ümises: «No-noo, no-noo.» Miks nad teda ei ründa, imestas Su-Su. Nad ju laskusid sõstrapõõsasse, et anda aega kõigil tarust väljalennanuil kokku koguneda, et puhata enne edasilendu uude kodusse. Ent kaaslased, kellel on vaba lennuruum, on selle nagu unustanud, nad tõttavad kuhugi ja koguni võristavad tiibadega kutsuvalt ja meelitavalt, justkui oleksidki nad juba pärale jõudnud. Su-Su rabeles kogu jõust, pääses välja mesilaste summast ja sattus pehmele valgele riidele, mida mööda mesilasi ülespoole kõndis. Su-Sud häiris äkki pimestav valgus, ta igatses pimedust, igatses kuld kollaseid kärgi, igatses kodu rahulikku töörütmi, ja ta järgnes juba ülesjõudnud mesilaste kutsele. Ja nõnda,

nagu nad tund aega tagasi tihedas rivis marssisid välja oma kodust, nõndasama tihedasti üksteise külje vastu surutuna rändasid nad nüüd sisse uuest ja tundmatust avausest. Hämarus mähkis Su-Su endasse, ta tundis jalge all kärje kuubikulist pinda ja rõõmsalt tiibadega töötades ruttas ülespoole.

Kõik oli siin puhas, kuid milline mõistmatu korralagedus: valmis kärjed segamini krobeliste vahalehtedega, millel vaevu olid äratuntavad kannukeste kuuekandilised põhjad. Need tuleb kiiresti üles ehitada, samuti vigased kärjekannud parandada. Oi-oi, kui palju siin tööd on!

Edasiliikumine muutus raskeks, sest kogu sülem oli jõudnud tarusse. Ka Piia oli siin, seekord juba saatjaskond tiheda rõngana tema ümber. Piia kompas kannusid ja liikus aeglaselt edasi. Ta keha pakitses uuest elust ja Piia vaid ootas, kuni kärjekannud lakutaks läikivpuhtaks, et siis nende põhja kinnitada tibatillukesed valged munad.

Kodu! Meie uus kodu! Su-Su keerles rõõmsalt ja otsivalt ringi. Millest küll alustada? Kas hakata ehitama? Või jääda valvesse lennuava juurde, et keegi ootamatult ei pääseks segama pere rahulikku tööd? Ei, Su-Su tiivad on juba küllalt tugevad, ta tahab lennata, tahab koguda mett, palju-palju mett.

Su-Su paigutas meetagavara, mille oli eelmisest kodust kaasa võtnud, lähemasse kärjekannu ja ruttas alla. Valgus pimestas silmi. Su-Su silus end jalgadega, nagu katseks vuristas mõned korrad tiibadega nõnda kiiresti, et neid polnud nähagi, ja tõusis õhku. Ta pöördus peaga taru poole ja alustas üsna tillukeste ringidega. Kord-korralt lennukaari laiendades õppis ta tundma uue kodu ümbrust, et tagasilennul mitte eksida. Ta oli unustanud vana kodu, ta ei tundnud enam igatsust Pi-Pii järele.

Uus kodu! Meie ehitame selle kiiresti üles, täidame kärjed mee ja õietolmuga, kasvatame palju-palju uusi mesilasi. Ja Su-Su tõusis kõrgele õhku, otse vastu päikesele, ning lendas otsima meest lõhnavaid lilli.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Koosta antud pala alusel küsimusi. Nende koostamisel pea silmas, et oleksid ise suuteline neile vastama.
2. Vaatle kunstnik P. Liivaku puugravüüri «Mesinik». Mis-suguste üksikasjade ilmekas esiletõstmine loob pildile omase muheda meeleolu?

TÄRKAV JA ÕITSEV LOODUS

KUREKELL

Ellen Nüit

Lõi õiekella kurekell —
kill-kõlladi-kill!
Ei tea, mis rõõm või mure sel —
kill-kõlladi-kill!
Lõi suveõhtus sinises,
et taevakuppel tinises.

Lõi kella nagu meeletu,
et maa ja metski keeletu —
kill-kõlladi-kill!
Üks lill! Üks lill!
Üks lõbus sell!
Üks kurekell!
Kill-kill!

MEELESPEAD

Ellen Nüit

Pead viltu,
kuulavad meelespead
ja püüavad pidada meeles,
mis neil laululindudel
on nii head
lausuda linnukeeles.

Küll on helinat
lindude keeleseadel,
ja raske,
ja raske on meelespeadel
seda meelespea keeles
pidada meeles.

KÜSIMUSI

1. Milles seisneb nende luuletuste omapära?
2. Kuidas seda ilmekal lugemisel silmas pidada?
3. Missugustel häälikutel on luuletuses eriline tähendus?
Millise kujutluse see loob?

KÄEPIGISTUS

Erni Krusten

Ühel kaunil kevadpäeval võtsin ma väikese tüdruku käekõrvale ja läksin jälle mäe taha loduheinamaale, kus oli palju allikaid ja ojakesi, mis olid otsekui loodud selleks, et lapsele vesiveskit ehitada. Olime käinud seal sagedasti ja polnud veel kunagi märganud, et oleksime kedagi tülitanud. Kuid seekord mõistsime kohe, et oleme soovimatud külalised.

Vaevalt olime astunud jalgrajale, mis allikate juurde viis, kui eestpoolt hakkas kostma häiritud linnu kaebekisa. Tilder jäi hetkeks veel sookuuse raagunud ladvatippu, kust ta oli meid märganud, ja tõusis siis lendu. Järgmisel silmapilgul tiirles ta kurjustavalt meie peade kohal. Siis muutus tildri lend põiklevaks. Kusagil vaevakaskede vahel jäi ta järsku vait ja laskus madalale, võib-olla et puudutas maadki. Pärast seda kadus ta kaugele sohu, kisendades seal valuliselt, nagu oleks ta haavatud olnud. Ometi ei jäänud ta sinna kauaks.

Tilder oli püüdnud meid eksiteele ahvatleda, kuid see ei õnnestunud. Nüüd sööstis ta hulljulgena otsejoones meie poole ja hakkas meid saatma, kogu aeg hädaldades. Nõnda jõudsime vaevakaskede vahele. Allikad ei olnud enam kaugel, juba paistis läbi põõsaste päikesepaistel helkiv jõeläte. Väike käsi tõmbas mind rutama ja me märkasime ematildrit alles siis, kui olime talle peale astumas. Hauduv lind istus pesal, mis asus maas kahe mätta vahel.

«Ma paitan?» küsis laps tasahääli.

«Ainsa korra!»

Siis nõtkutas ta põlvi ja libistas oma väikese peopesa hardusega üle hauduja selja. Emalind pigistas silmad kinni ja tõmbas pea üsna pisut madalamale. Ta võis ju vägagi karta meid, ent tal ei olnud teist valikut, kui jääda pesale. Me seisisime hetke veel paigal ja eemaldusime siis vaikselt, kogu aeg tagasi vaadates.

Isalind lõpetas oma kaeblemise alles siis, kui olime heinamaalt lahkunud. Aga just nüüd me hakkasimegi kujutlema emalindu varitsevaid hädaohte. Tema pesa oli maas ning ta oli täiesti kaitsetu. Ja allikatest mitte kaugel raba veerel asusid künkad, kus

pesitsesid rebased. Kes kaitseb teda nende eest? Kas jääb ta märkamatuks taevahoidjale, kui too luuravalt üle loduheinamaa liugleb? Nende mäetaguste allikate juurde võivad sattuda koeradki! Meile näis, et on ime, kui tal õnnestub oma pojad välja haududa. Aga kuidas me oleksime küll tahtnud näha silmapilku, mil ta nendega vette läheb!

Seda — nii õnnelikku juhust — me muidugi ei julgenud loota. Ja rohkem küll piinavast murest, mis emalinnuga seal kahe mätta vahel on juhtunud, hakkasime nüüd iga päev mäe taga käima.

Meil ei tarvitsenud kunagi pesa lähedale minna: nägime juba eemal isalindu kas vaevakaskede ja allikate kohal tiirlemas või siis kuuse ladvatipust valvamas. Meie südamerahule sellest piisas.

Kuid ühel päeval ei olnud isalindu enam näha. Me läksime ettevaatlikult edasi — ta ei lennanud meile kisaga vastu. Mis oli juhtunud? Kas oli emalind poegadega juba vette läinud või oli tabanud teda üks nendest ohtudest, mida me kogu aeg kartusega olime kujutlenud?

Väikese tüdruku käsi tõmbus ärevusest niiskeks. Aimasin, mida ta nüüd oma hinges üle elab. Kuid ta peab teadma kõik; ei oleks mõtet varjata tema eest tragöödiat, kui see peakski olema toimunud. Viimaks leidsime mahajäetud pesa tühjade munapoolikutega. Neid nähes mu väike saatja kohkus.

«Tal oli õnne,» ütlesin mina.

«Vaata!» hüüatas laps peaaegu samal hetkel, pigistades mu kätt pikalt ja tundega. Ta oli pilgu veele heitnud ja nägi enne mind, kuidas ematilder oma poegadega kalda varjust nähtavale tuli ja piki virvendavat jõelätet kaugemale ujus. Päikesepaiste oli veepinnal niivõrd hele, et nad varsti meie silmist kadusid. Meile näis, nagu oleksid nad valgusesse sukeldunud. Õnnelik silmapilk!

Sellest ajast peale tunneb mu peopesa selle väikese, pisut niiskeks tõmbunud käe pigistust. See oli nii imeteldavalt tugev! Ja nõnda tahaksin minagi pigistada teie kõikide kätt, kes te kaitsete elu, võitlete ilu eest ja hoiate õnne.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Miks laps pigistas oma saatja kätt? Mõtesta lahti pealkiri «Käepigistus».
2. Kuidas mõista lauset «Ja nõnda tahaksin minagi pigistada teie kõikide kätt, kes te kaitsete elu, võitlete ilu eest ja hoiate õnne»?
3. Kas võiksid oma tähelepanekute põhjal jutustada mõnest taolisest sündmusest? Mõttele, milliseid kirjanditeemasid saaks neil ainetel tuletada.
4. Milliste palade peamõte on «Käepigistusega» enam-vähem ühesugune?

MATKALAU

Manivald Kesamaa

Juba koiduga astume teele,
käes meil kepid ja seljas on paun.
Saadab lahkesti uljaid pioneere
ärgand lindude vile ja laul.

Valged kajakad lendlevad rannal,
lahel lained on tujukad veel.
Paat kalureid püügile kannab
üle kauge ja sinise vee.

Taamal nurmed on haljad ja laiad,
silm neid haarata kõiki ei saa.
Juba õitsevad õunapuuaiad,
kõikjal õilmitseb kevades maa.

Metsalatvades päike kui helgib,
väsind õhtuks on vallatu tuul —
lööme poistega lahti siis telgid,
lõkkel praksuvad vaigused puud.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID

1. Missuguse meeleolu luuletus «Matkalaul» loob? Leia omadussõnu, millega seda meeleolu väljendada.
2. Meenuta, mis on luuletus. Märgi esimeses salmis rõhulised silbid. Leia teises ja kolmandas salmis riimuvad sõnad.
3. Millise kirjandi võiks selle luuletuse ainetel kirjutada? Mõttele sellekohaseid pealkirju. Vali üks pealkirjadest ja koosta selle alusel kava.

SÕNASELETUSI

agent, om. agendi — siin: poli-
seiniku abilise
ahenema — kitsamaks muutuma
ahistama — kitsikusse ajama
ahvatis, om. ahvatise — juurdemee-
litav sööt
ainiti — üksisilmi
amfiteater, om. amfiteatri — tõus-
vate istmeridadega poolringi-
kujuline ruum
arest, om. aresti — vangistus
aun, om. auna — vilja-, turbarõuk
automaat, om. automaadi — isetöö-
tav aparaat; automaatpüss
baromeeter, om. baromeetri — õhu-
rõhu mõõtja
brelakk, om. breloki — ripats
dekoratsioon, om. dekoratsiooni —
kaunistus
dekoreerima — kaunistama, ilustama
dešifreerima — raskesti loetavas
kirjas kirjutatu sisu avastama
dimensioonid — piirjooned, mõõt-
med
edvilt — edvistades
ekstsentrik, om. ekstsentriku — eba-
harilik, tasakaalutu inimene
elegantne, om. elegantse — peen
ning maitsekas; väliselt lihvi-
tud
element, om. elemendi — alge, alg-
aine
energia — jõud
episood, om. episoodi — kõrvallugu,
peategevusega seotud kõrvalte-
gevus
ere, om. ereda — liiga hele, heleda-
värviline, silmipimestav
eretama — eredana paistma
finaal, om. finaali — lõpp (mäng)
fortepiaano — siin: klaver
fosfor, om. fosfori — keemiline ele-
ment

füüsiline, om. füüsilise — kehaline;
looduslik
hajuma — laiali minema
halisema — kaebama, hädatsema
heliotroop, om. heliotroobi — värv-
aine, peegelseadeldis; ilutaim
hellik, om. helliku — hell, õrn,
tundlik; hellitatud inimene
hiirukas — hiirhall
hobby — lemmikharrastus
hurmama, hurmata — kütkestama,
võluma, veetlema
hõivama, hõivata — enda alla võt-
ma, oma võimusesse võtma
hüvakäsi — parem käsi
ikoon, om. ikooni — usklake poolt
pühaks peetav pilt
ilge — jälk, vastik; ilgesti — jälgilt,
vastikult
illegaalne, om. illegaalse — seadu-
sega mittelubatud, põranda-
alune
illustratsioon — teksti selgitav või
kaunistav joonis
illustreerima — illustratsioonidega
varustama; selgitavaid näiteid
esitama
irduma, irduda — eralduma, lahti
tulema
jääger, om. jäägri — kütt
kaater, om. kaatri — väike mootor-
või aurulaev, kiire valvapaat;
saakaater — (tööstus, kus sae-
takse palke)
kahlama, kahlata — sumama läbi
vee, lume
kahmus — pisut jube, õudne
kahtlaselt — siin: kahtlevalt
kaikuma, kaikuda — valjusti kõla-
ma, kajama
kakk, om. kaku — leiva- või saia-
pätsike

karge, om. karge — karastav, karm,
 kare
 kehikutäis — umbes 22 liitrit
 kehkenpüks, om. kehkenpüks —
 kiitleja, kergats
 keigar, om. keigari — moenarr
 keskendama, keskendada — kesk-
 koha ümber koondama
 kess, om. kessi — leivakott
 kiikama, kiigata — korraaks vaata-
 ma
 kiivas, om. kiiva — armukade
 kila — kilkav hääliitsus
 kiluma — läbilõikavalt karjuma,
 kiljuma; hiilgama, helkima
 kinnisvara — liikumatu vara (hoo-
 ned)
 kirgas, om. kirka — hele, selge, sä-
 rav
 kirnuma — võid tegema
 kivikangur, om. kivikangru — kivi-
 kogum
 kolleeg, om. kolleegi — ametivend
 komeet, om. komeedi — sabaga täht
 komandör, om. komandöri — juht,
 ülem
 koon, om. koonu — looma lõug
 koos, om. koosi — sõidusuund, kurss
 (meresõidul)
 korvama, korvata — asendama, hü-
 vitama
 kuhelik = kuhilas — väike vilja-
 kuhi
 kume, om. kumeda — kõmisev, tu-
 medalt kõlav
 kuppima, kuppida — pahvima
 kurakäsi — vasak käsi
 kurrutama, kurrutada — (laupa)
 kortsutama, kurruliseks tege-
 ma
 kõhvitsema, kõhvitseda — (end)
 kratsima, kraapima, kaabitsema
 kähmlus, om. kähmluse — käsitsi-
 võitlus
 kärner, om. kärneri — aednik
 künnis, om. künnise — maks
 künnis, om. künnise — lävi, ukse-
 pakk
 küünar, om. küünra — vana pik-
 kustumõõt, 53,34 cm (näit. kan-
 gaste mõõtmisel)
 lakkama, lakata — järele jääma,
 jätma, üle minema (näit. vihm)
 laugas, om. lauka — veega täitunud
 kinnikasvamata koht rabas
 lausk, om. lausa — tasane ja madal
 (maa)

laviin, om. laviini — lumeveere
 lekk, om. leki — vett läbilaskev
 koht laevakeres
 lekkima, lekkida — vedelikku läbi
 laskma
 lelu, om. lelu — mängukann
 lembe, om. lembe — mahe, hell,
 armas
 lembima, lembida — (kedagi) hel-
 lasti armastama
 ligane, om. ligase — kleepuv-porine
 liibuma, liibuda — end kellegi või
 millegi vastu suruma
 lingutama — silmusega püüdma
 loduheinamaa — pehme madal ve-
 sine heinamaa
 loovima, loovida — siksakiliselt
 vastutuult purjetama
 lõuend, om. lõuendi — linane, kane-
 pine riie
 lõomama, lõomata — (päike lõomas,
 tuli lõomas)
 lõosk, om. lõosa — suur tuleleek
 lõoskama, lõosata — kangesti lee-
 gitsema
 läitma, läita — süütama, tuld ha-
 katama
 maak, om. maagi — metallimuld
 maksalill — ülane
 maldama, mallata — läbema, kār-
 sima
 mannetu — jõuetu
 mardus, om. marduse — õudne vii-
 rastus; kodukäija
 masajas, om. masaja — vaheldane,
 madalavõitu, lühijalgne
 meloodia, om. meloodia — lauluviis
 meloodiline — kaunikõlaline, viisi-
 rikas
 miilama, miilata — põlema, hõõgu-
 ma; kõrge kuumusega hõõgu-
 des küdema
 minaks — kas mina
 mini = minia (pojanaine)
 murjan, om. murjani — kasimata
 laps
 mõhk, om. mõha — jäme koht, ku-
 merus (näit. heinakuhjal)
 mõhk, om. mõhe — leivaküna
 mõhkuma, mõhkuda — mõhka va-
 juma
 möönma, möönda — järele andes
 tunnustama, nõus olema
 naasma, naasta — tagasi tulema,
 tagasi minema
 naber, om. nabra — suur viljahakk,
 viljakuhi

naituma, naituda — abielluma
 orb, om. orvu — vaenelaps
 osi, om. osja — taim
 pagi(n), om. pagi(na) — äkiline
 pahin, om. pahina — kahin, kohin
 painama, painata — rõhuma, vaeva-
 ma; manguma, nuruma
 parkima, parkida — seisma jätma
 (autot peatumiskohal)
 parras, om. parda — laeva ülaäär
 peber, om. pebre — pudenenud, pu-
 ruks hõrdunud heinalible
 piidlema, piidelda — salaja vaatle-
 ma
 pigem — õigemini
 pillerkaar, om. pillerkaari — lustlik
 oleng, pidustus
 piraat, om. piraadi — mereröövel
 planeet, om. planeedi — rändtäht
 positsioon — asend, koht, seisukoht
 pristav, om. pristavi — politsei- või
 kohtuametnik
 puhe, om. puhte — esimene koidu-
 puna, hommikune aeg enne päi-
 kesetõusu
 põikama, põigata — (teelt) kõrvale
 pöörduma
 raaguma, raaguda — raagu jääma
 raev, om. raevu — metsik viha
 raiesmik, om. raiesmiku — maa-
 ala, kust puud on maha võetud
 rammestus, om. rammestuse — vä-
 sinud, jõuetu, loid olek
 randuma, randuda — merelt randa
 jõudma
 raugema, raugeda — vaibuma
 rebad — kehaosa allpool puusi
 reeling, om. reelingu — rinnatis
 ehk kaitsevõre ümber laevalae
 serva
 reibas, om. reipa — elav, väle, elu-
 rõõmus
 riimvesi — poolmage vesi
 ruljas, om. rulja — rullitaoline
 rõkkama, rõkata — valjusti hõis-
 kama, kajama
 rütm, om. rütm — ühtlane vahel-
 dumine, kordumine
 safiir, om. safiiri — sinine kallis-
 kivi
 salvama, salvata — nõelama, ham-
 mustama (näit. madu), torkama
 samovar, om. samovari — teemasin
 sangar, om. sangari — kangelane
 sarapuu — päklikpuu
 saratseen, om. saratseeni — araab-

laste üldnimetus Lääne-Euroo-
 pas keskajal
 sau, om. sau — kepp
 sihvermeister — lambakarjus
 siirduma — ühest kohast teise mi-
 nema; kolima
 siluett, om. silueti — varipilt
 siretav — heledasti paistev, särav
 sonaat, om. sonaadi — mitmeosaline
 heliteos
 sookail, om. sookailu — taim
 stuudio — siin: võtete tegemise
 ruum
 suigatama, suigatada — tukastama
 sõõn, om. sõõna — pilveriba
 sättima, sättida — seadma
 süngestuma — süngeks muutuma
 süsteem, om. süsteemi — plaanipä-
 rasus, kavakindlus; plaanipära-
 ne ülesehitus või järjestus (näi-
 teks kirjandis)
 šifreerima, šifreerida — kokkulepi-
 tud märkidega salakirja kirju-
 tama
 taamal — kaugemal tagapool
 taanduma, taanduda — tagasi tõm-
 buma
 taevahoidja — röövlind
 tajuma, tajuda — meelte kaudu
 vastu võtma (välismaailma mul-
 jeid)
 tanum, om. tanuma — külatänav
 taoti — vahetevahel, aeg-ajalt
 taotsema — viisiks olema, kombeks
 olema (midagi teha)
 taust, om. tausta — tagapõhi
 tava, om. tava — komme, viis
 territoorium, om. territooriumi —
 kindel pindala
 tilder, om. tildri — veeäärne lind
 tornaado, om. tornaado — väga tu-
 gev õhukeeris
 traditsioon, om. traditsiooni — põl-
 vest põlve kanduv komme
 traditsiooniline — traditsioonil põ-
 hinev
 tragöödia, om. tragöödia — kurb-
 mäng
 triivima — tuulest, voolust ajuma,
 aetav olema (näit. paat)
 tšerkessid — rahvas Kaukaasias
 tull, om. tuli — aerutugi
 tunamullu — ülemineval aastal
 turm, om. turma — hukatus, hä-
 ving, kadu
 tätar, om. tätra — tükiye, helbeke

tülpima, tülpida — tuimaks, tõnt-
siks muutuma
uhkama, uhata — (enesest välja)
hoovama; aurama
ummiskingad — pealt kinnised, lõh-
ki lõikamata pealsetega kingad
vaablane — herilaste liiki putukas,
vapsik
vaar, vaarikene — vanamees, taat,
vanaisa; (vaarisa = vanavana-
isa, vaarema = vanavanaema)
vahelik, om. vaheliku — seen;
varjualune kahe aia vahel
vaistuliselt — loomusunniliselt
vaselised — vaskilustised

vatman, om. vatmani — paks vil-
lane riie
veimed — mõrsjakink
vikkel, om. vikli — varrastega ku-
dumisel moodustatav auguke
või sakiline joon (näit. sukas)
virvatuli, om. virvatule — sootulu-
ke
voon, om. voona — lambatall
väärus, om. vääruse — ebaõigsus,
väärolek
võserik = võsastik
vöörus, om. vööruse — eeskoda
ähmane, om. ähmase — tuhm, sega-
ne, halvasti läbipaistev
ülbe, om. ülbe — kõrk, upsakas

SISUKORD

Jälle sügis — kooli- ja rännuteed

Töö algab. P. Rummo	3
Sügis. V. Luik	4
Sügisene kodu. J. Liiv	4
Hall. Rahvalaul	5
Vanasõnu sügise kohta	5
Lumi tulemas. Rahvalaul	7
Rändlinnud. K. Merilaas	6
Kindakiri. K. Merilaas	8

Muinasjutte, muistendeid, valme

Herakles. Lugusid kreeka müütidest	9
Ahjualune. Muinasjutt	13
Vaeselapse käsikivi. Muinasjutt	16
Emajõe sünd. F. R. Faehlmann	19
Miks jänesel on moka lõhki. Muistend	20
Kust uba endale musta joone sai. Muistend	21
Muinasjutt ja muistend	21
Erinevad nupud. J. Rannap	22
Kits ja hunt. Rahvalaul	25
Muinasjutt surnud tsaaritarist ja seitsmest vägilasest. A. Puškin	26
Isikustamine	32
Ülemiste vanake. O. Luts	34
Dialoog	41
Luik, Haug ja Vähk. I. Krõlov	42
Hunt ja Talleke. I. Krõlov	42
Punik. J. Tamm	44
Lammas ja roosid. H. Jõgisalu	44
Kaks sõpra. L. Tolstoi	45
Valm.	45

Vanasõnu, kõnekäände, mõistatusi

Vanasõnad	47
Kõnekäänud	49

Vesi ahjus. E. Raud	49
Mõista, mõista, mu sõsarad.	
Rahvalaul	51
Mõistatused	51
Rahvasuu pajatab	52

Lapsepõlv ja kodu

Lauliku lapsepõlv. Rahvalaul	54
Minu esimesed «triibulised».	
E. Vilde	55
Võrdlus	62
Lõikaja. T. Ševtšenko	63
Mälestusi isast. J. Smuul	64
Luuletus	67
Epiteet	68
Rannalaps. H. Mänd	70
Koolis. A. Kitzberg	71
Kirjeldus	74
Kadri. S. Rannamaa	75
On jälle talv. J. Sütiste	88
Mitte halvem kui teistel (katkend jutustusest «Vanem õde»).	
L. Voronkova	88
Oma emast ei ole mul laulu.	
L. Ruud	99
Eeskuju. H. Rammo	101
Talv. K. Kangur	103

Töö kiidab tegijat

Kuku, kuku, käokene. Rahvalaul	105
Vanasõnu tööst	105
Tööl. J. Parijõgi	106
Koduseid talitusi tegemas.	
J. Parijõgi	110
Kuidas ma ikkagi võidumeheks jäin. H. Runnel	114
Sammuv ekskavaator.	
P. Rummo	117
Kes on see mees. O. Saar	118
Nuga. K. Merilaas	119

Kodumaa ja rahvas

Oleks minu olemine. Rahvalaul	120
Kui ma pääsen mõisa'asta. Rahvalaul	121
Meelis. E. Kippel	121
Ustav Ülo. J. Bergmann	132
Koidulaulik. A. Kriisa	134
Mu isamaa on minu arm. L. Koidula	137
Põgenik. L. Tigane	138
Ööbik. P. Cvirka	145
Isa. M. Raud	149
Karjasepaun. H. Pukk	153

Vladimir Iljitš Lenin

Lenin õpetas. D. Vaarandi	166
Parim hinne (katkend jutustusest «Ema süda»). Z. Voskressenskaja	169
Kuupaiste sonaat (katkend jutustusest «Ema süda»). Z. Voskressenskaja	174
Lenin jahil. «Täheke» nr. 9, 1969	180

Põnevaid ja lõbusaid lugusid

Hai. L. Tolstoi	181
Jutustamine	182
Hüpe. L. Tolstoi	184
Filmikunsti saladusi	185
Kahevõitlus (katkend filmistsenaariumist «Viimne reliikvia»;	
stsenaariumi autor	

A. Valton, filmi lavastaja G. Kromanov)	195
Ema heitlus (katkend «Onu Tomi onnikesest»). H. Beecher-Stowe	201
(«Ära kohta võõrast õnne noruspäi...»). K. Kangur	207
Vana postitõld ja valed. K. Kangur	207
Jahimehe kolm koera. Kroaadi naljajutt	211
Miks sa kisendad? L. Tigane	212
Kuidas sääsed hobuse maha panid. Naljand	213

Linnud ja loomad

Rannapääsuke. K. Merilaas	214
Viimane Valgesulg. J. Rannap	216
Hõbekael. H. Jõgisalu	225
Merel on väsinud kured. J. Saar	228
Mäger Urask. R. Roht	229
Sii. Fr. Tuglas	237
Ei või tappa kukekest. Rahvalaul	245
Esimene perekonnast. E. Krusten	246
Hobune. E. Krusten	249
Uude kodusse. O. Tooming	250

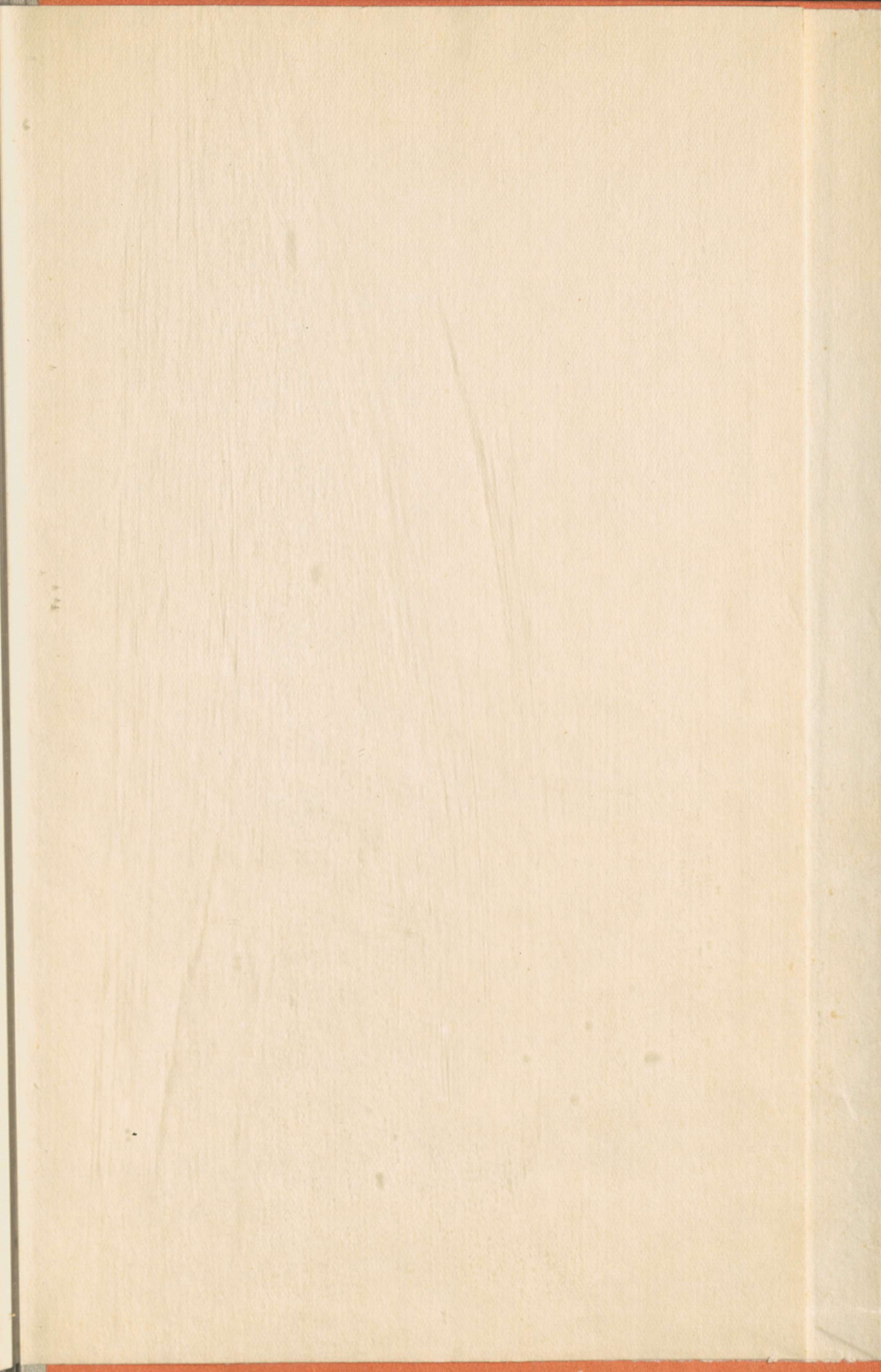
Tärgav ja õitsev loodus

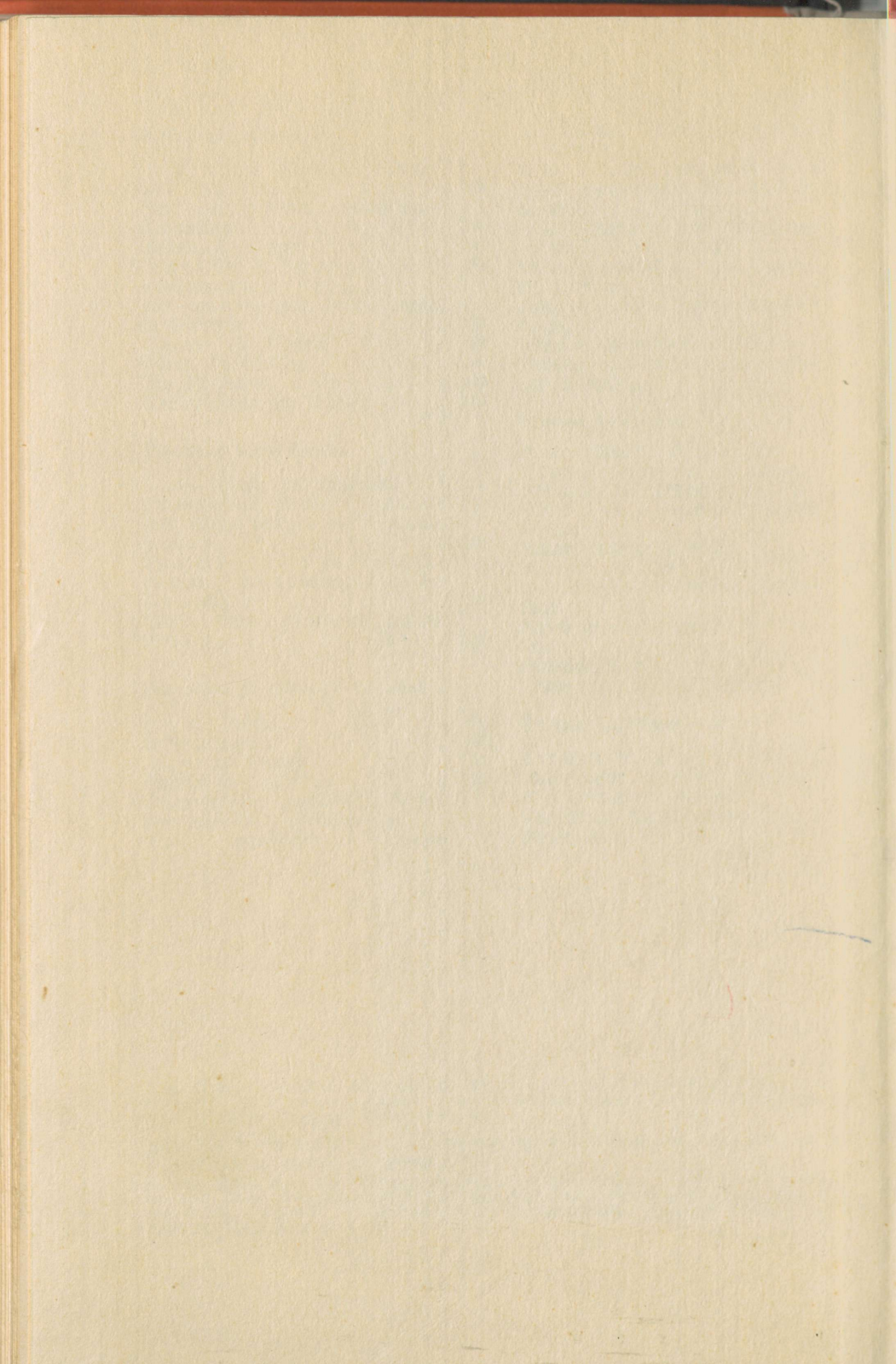
Kurekell. E. Niit	255
Meelespead. E. Niit	255
Käepigistus. E. Krusten	256
Matkalaul. M. Kesamaa	258
Sõnaseletusi	259

Алис Крийза, Лео Вилланд. ХРЕСТОМАТИЯ ПО ЛИТЕРАТУРЕ ДЛЯ V КЛАССА. На эстонском языке. Художественное оформление А. Сяде. Издательство «Валгус». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja V. Parbo. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja M. Selin. Korrektorid H. Kull ja A. Kalberg.

Laduda antud 16. I 1970. Trükkida antud 8. IV 1970. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×90/16. Trükipoognaid 16,5 + 0,25 (kleeibised). Arvestuspoognaid 16,78. Trükiarv 31 000. MB-04406. Tellimuse nr. 173. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58. Hind 31 kop.

31 kop.

A

30626

5977758

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00597775 8

31 kop.

A

30626

5977758

KIRJANDUSE LUGEMIK V KL.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00597775 8

A. KRIISA L. VILLAND

KIRJANDUSE LUGEMIK

V KL.